

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hüseyin Râcî TELHÎSÜ'L-İNŞÂ
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Bahir SELÇUK

HAZIRLAYAN
Fatma KAHRAMAN

ELAZIĞ-2019

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Hüseyin Râcî
TELHÎSÜ'L-İNŞÂ
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Bahir SELÇUK

HAZIRLAYAN
Fatma KAHRAMAN

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunması sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.

F.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Hüseyin Râcî

Telhîsü'l-İnşâ (İnceleme-Metin)

Fatma KAHRAMAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

ELAZIĞ-2019; Sayfa: VIII+216

Klâsik Türk edebiyatında, belâgat, ulûm-ı edebiyye, ilmü's-şî'r, ilm-i inşâ gibi kavramlarla adlandırılan edebiyat bilgi ve teorisi ile ilgili konular, Batı edebiyatında, bazı farklılıkları olmakla birlikte, retorik (rhetorique) kelimesiyle karşılanmaktadır. Arap edebiyatında belâgat ile ilgili çalışmaların Kur'ân-ı Kerim'i ve dilini daha iyi anlamak amacıyla başladığını ve X. yüzyılda dil, edebiyat, edebî tenkit ve tefsir, kelâm gibi diğer Kur'ân ilimleriyle iyice geliştiğini söyleyebiliriz. Bu asırdan sonra da Arap edebiyatında belâgatin bağımsız bir bilim dalı olarak hızla geliştiğini görmekteyiz. Türk edebiyatında belâgat ile ilgili örnekler ise, daha çok Arap edebiyatından esinlenilerek ortaya çıkmıştır. Tanzimat'tan sonra özellikle okullarda okutulmak amacıyla yazılan eserlerin sayısında bir artış gözlenmektedir. Bu bağlamda orta öğrenim seviyesindeki öğrenciler için hazırlanan eserlerden biri de, Hüseyin Raci Efendi'nin yazmış olduğu *Telhîsü'l İnşâ* adlı eserdir. Eser, orta öğrenim seviyesindeki öğrencilere doğru ve güzel okuma-yazmayı öğretmek maksadıyla yazılmış bir ders kitabı niteliğindedir. Bu çalışmanın Giriş kısmında belâgatin gelişim süreci ve bu anlamda yazılan önemli eserler hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde Hüseyin Raci Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerinde duruldu. İkinci bölümde eserin yapı ve muhteva özellikleri ele alındı. Üçüncü bölümde eserin çeviriyazısı verildi. Çalışmanın sonuna İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında bulunan eserin Arap alfabeli metni eklendi.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Râcî, Telhîsü'l-İnşâ, belâgat, inceleme, metin.

ABSTRACT**Master Thesis****Hüseyin Râcî****Telhîsü'l-İnşâ (Analysis-Transcription)****Fatma KAHRAMAN****The University of Fırat****The Institute of Social Science****The Department of Turkish Literature and Language****ELAZIĞ-2019; Page: VIII+216**

The subject related to literary knowledge and theory, which are named with concepts such as eloquence, ulum-ı literary, ilmü's şî'r, ilm-i inşâ in classical Turkish literature, are handled with the word rhetoric, although there are some differences in western literature. We can say that the study of eloquence in Arabic literature began with a better understanding of the Quran and its language and developed in the 10th century with other Qur'anic sciences such as language, literature, literary criticism and commentary, kalam. After this century, we see that eloquence in Arabic literature has developed rapidly as an independent science. Examples of eloquence in Turkish literature has emerged more inspired by arabic literature. After Tanzimat, there is an increase in the number of works written especially to be taught at schools. In this context, one of the works prepared for students at secondary level is the work called Telhisü'l-İnşâ written by Hüseyin Raci Efendi. The work is a textbook written in order to teach correct and beautiful literacy to secondary school students. In the introductory part of this study, the development process of rhetoric and important works written in this sense are given. In the first part, the life, literary personality and works of Hüseyin Raci Efendi were discussed. In the second chapter, the structure and content features of the work were discussed. In the third chapter, the translation of the work was given. At the end of the study, the Arabic alphabet of the work in the Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk library was added.

Key words: Hüseyin Raci, Telhîsü'l İnşâ, eloquence, review, text.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLolar LİSTESİ	VI
KISALTMALAR	VII
ÖN SÖZ	VIII
GİRİŞ	1
I. Belagat Hakkında Genel Bilgiler	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HÜSEYİN RÂCÎ EFENDİ	4
1.1. Hüseyin Râcî Efendi'nin Hayatı	4
1.2. Hüseyin Raci Efendi'nin Eserleri	5
1.2.1. Telhîsü'l-İnşâ	5
1.2.2. Tarihçe-i Vak'a-i Zağra	5
1.2.3. Hicretnâme	5
1.2.4. Bedrika	6
1.2.5. Divançe	6
1.2.6. Eser-i 'Aşk	6
1.2.7. İlcâm-ı Hısâm	6
1.2.8. İlzâm-ı Avâm	7

İKİNCİ BÖLÜM

2. TELHÎSÜ'L-İNŞÂ	8
2.1. Telhîsü'l-İnşâ'nın İncelenmesi	8
2.1.1. Yazılış Sebebi	8
2.1.2. Anlatım Planı ve Metodu	8
2.1.3. Muhteva Özellikleri	19
2.1.4. Dil ve Anlatım	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TELHÎSÜ'L-İNŞÂ'NIN ÇEVİRİYAZISI	23
3.1. Çeviriyazıda Uyulan Kurallar	23
3.2. Transkripsiyon Alfabeti	24

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.ÇEVİRİYAZI	25
SONUÇ.....	152
KAYNAKÇA.....	153
EKLER	154
Ek-1. Orijinallik Raporu	154
Ek-2. TIPKI BASIM.....	155
ÖZ GEÇMİŞ	216

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo. 1	2
Tablo. 2	3

KISALTMALAR

- C.** : Cilt
DİA : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Doç : Doçent
Dr. : Doktor
FÜ : Fırat Üniversitesi
hızl. : Hazırlayan
İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Prof. : Profesör
s. : Sayfa
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
yay. : Yayınları

ÖN SÖZ

Türk edebiyatında asırlar içinde hemen her konuda pek çok mensur eser kaleme alınmıştır. Hitap ettiği okuyucu kitlesine ve yazım amacına göre şekillenmiş bu eserlerde dil, üslup ve muhtevanın çeşitlilik arz ettiği görülür. Bilgi verme, eğitime, edebî zevk kazandırma, estetik kaygı gibi amaçlar sade, orta, süslü ve ağıdalı olarak adlandırılan üslupların teşekkülünde rol oynamıştır. Bu çerçevede tercüme ve telif düzeyinde sayısız eser verilmiştir.

İlk dönemlerde öğretme kaygısı ile yazılmış eserler ağırlıkta olsa da XV. yüzyıldan itibaren estetik kaygı da devreye girmiş ve son dönemlere kadar her iki türde de eserler kaleme alınmıştır. Klasik edebiyatın son dönem didaktik eserlerine örnek olacak bir metin de Hüseyin Râci Efendi'nin yazmış olduğu *Telhîsü'l-İnşâ* adlı eserdir. *Telhîsü'l-İnşâ*, güzel ve doğru okuma-yazmayı öğretmek gayesiyle dönemin ortaöğrenim seviyesi tahsili çerçevesinde hazırlanmış bir ders kitabıdır. Bu yüzden eserde sanat kaygısı taşınmamış, öğretme amacı ağırlıklı olmuş; açık, anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Hüseyin Râci Efendi'nin sağlığında yayımlanan tek eseri olan *Telhîsü'l-İnşâ*, Zağra'da Rüşdiye Mektebinde muallim-i evvel olarak çalıştığı sırada kaleme alınmıştır. Eserin elde bulunan tek nüshası İBB Atatürk Kitaplığında bulunmaktadır.

Eserde inşâ ilmi hakkında bilgi verilmiş, içerikten imlaya kadar pek çok konuda inşânın nasıl olması gerektiği anlatılmış; üslup ve cümle çeşitleri, sözün gerçek ve mecaz anlamları açıklanmış; tarih, hikâye, fıkra gibi türlerden mektup, senet, bonoya kadar birçok konu açıklanarak bunların hangi kurallarla yazılması gerektiği anlatılmıştır. Müellif, hemen her açıklamaya örnek vererek anlatılanı pekiştirme yoluna gitmiştir.

Eserin İBB Atatürk Kitaplığında bulunan nüshasından yararlanarak çeviriyazısı yapılmış, dil ve üslup özellikleri incelenmiştir. Çalışmada gözden kaçırdığımız eksiklik, kusur ve yanlışlarımızın hoşgörüsüyle karşılanacağını umuyoruz.

Bu çalışmanın her aşamasında bana rehberlik eden ve çalışmayı gözden geçiren değerli hocam Prof. Dr. Bahir SELÇUK'a teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

I. Belâgat Hakkında Genel Bilgiler¹

Belâgat, bir fikrin yerinde ve zamanında en doğru ve etkili bir dille ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Kısaca; sözün fasih (ses ve anlam kusurlarından uzak) olması, yer ve zamana uygun olarak kullanılması demektir. Belâgat, meanî (sözün hâlin gereğine uygun olması), beyân (sözü açık bir şekilde ifade etme) ve bedî (sözün süslenmesi, güzelleştirilmesi) olarak üçe ayrılmaktadır.

Eski Yunan'da ortaya çıkan edebiyat bilgi ve teorisiyle ilgili konular, Klâsik Türk edebiyatında, belâgat; Batı edebiyatında bazı farklılıkları olmakla birlikte retorik (rhetorique) kelimesiyle adlandırılır. Doğru ve güzel konuşmanın kurallarını belirlemeyi amaçlayan bu bilim dalı XVIII. yüzyılda Batı'da bir hayli gelişmiştir. Türk edebiyatında belâgat ile ilgili örnekler ise, daha çok Arap edebiyatından esinlenilerek ortaya çıkmıştır. Fars edebiyatının, aynı dönemlerde, diğer türlere oranla bu konuda fazla etkisi olmamıştır. Arap edebiyatında başta Kur'ân-ı Kerim'i ve dilini daha iyi anlamak amacıyla başladığı ve X. yüzyılda dil, edebiyat, edebî tenkit ve tefsir, kelâm gibi diğer Kur'ân ilimleriyle iyice geliştiği söylenebilir. Daha sonraları Arap edebiyatında belâgat'ın bağımsız bir bilim dalı olarak hızla geliştiğini ve Abdulkâhir el-Cürcânî (ö.1078)'nin *Esrâru'l Belâga* ve *Delâ'ilü'l-İ'câz*, Sekkâkî (ö.1229)'nin *Miftâhü'l-Ulûm*'u gibi eserlerle sonraki kitaplara kaynaklık ettiğini görmekteyiz. XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar yazılan eserler, Sekkâkî'nin eserine yazılan şerhler, bu şerhlerin özeti ve haşiyesi özelliğindedir. Kazvî (ö.1338)'nin *Telhîsü'l-Miftâh*¹; Teftezânî (ö.1390)'nin buna dayanarak hazırlamış olduğu *El-Mutavvel ala't-Telhîs* ve *Muhtasarü'l-Mutavvef*i yüzyıllar boyunca Osmanlı medreselerinde temel eser olarak okutulmuş, Tanzimat döneminde de *Mutavvel* adlı eser, Abdünnafi Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Osmanlı döneminde belâgat alanında kaleme alınan eserler, Arapça kitapların tercümesi niteliğindedir. Anadolu sahasında, Farsça olarak yazılan XIV. yüzyılda kaleme alınan Ahmedî'nin birkaç aruzla ilgili eserini saymazsak, bu konudaki ilk Türkçe eser, XVI. yüzyılda kaleme alınan Şeyh Ahmed el-Bardahî el-Âmidî'nin *Kitabü Câmi'-i Enva'i'l Edebi'l-Farisî* (907/1507) adlı küçük risalesidir. Aynı yüzyılda

¹ Belagatla ilgili bilgiler, Osman Horata (Eski Türk Edebiyatı, El Kitabı, Genişletilmiş 4. Baskı, 2006, s. 25-28) tarafından hazırlanan çalışmadan hareketle yazılmıştır.

Muslihiddin Mustafa Sürurî'nin *Bahrü'l-Ma'ârif*'i (956/1549), ile Mu'idî'nin *Miftâhü't-Teşbih*'i de bu konuyla ilgili kaleme alınan eserlerdir. Bunlardan sonra XVIII. yüzyıla gelindiğinde Müstakimzade Şeyh Süleyman Sadeddin Efendi'nin şiir ıstılahlarıyla ilgili *Istılahâtü's Şi'riyye*'si bu alanda yazılmış eksik bir eserdir. Osmanlı döneminde belâgatla ilgili ilk önemli eser, İsmail Hakkı Ankaravî'nin Mevlevî dervişlere şiir ve inşâ ile ilgili bilgi verme amacıyla kaleme aldığı, *Miftâhü'l-Belâga* ve *Mısbâhu'l-Fesaha* adlı eseridir. Tanzimat'tan sonra özellikle okullarda okutulmak amacıyla yazılan eserlerin sayısında bir artış gözlenmektedir. Bu dönemin eserlerinde bir taraftan eski belâgat anlayışı devam ettirilmiş, bir taraftan da Batı retoriğine meyledilmiştir. Cumhuriyet'e kadar bu alanda yazılan ve sayısı 80'i bulan bu eserlerin dikkat çekenleri şunlardır:

Tablo. 1

Eser	Yazar	Yazılış Tarihi
Miftâhu'l-Belâga ve Mısbâhu'l-Fesâha	İsmail Ankaravî	1284/1867
Mugni'l- Küttâb	Mehmed Nüzhet	1286/1869
Teshîlü'l-Aruz ve'l-Kavâfî ve'l-Bedâyi'	Ahmed Hamdî	1288-89/1872
Mebâni'l-İnşâ	Süleyman Paşa	1288-89/1871
Belâgat-i Osmaniyye	Ahmed Cevdet Paşa	1298-99/1881
Ta'lim-i Edebiyat	Recaizade Mahmud Ekrem	1299/1882
Istılahât-ı Edebiyye	Muallim Naci	1307/1890
Mecami'ü'l-Edeb	Mehmed Rıfat	1308/1891
Osmanlı Edebiyatı	Menemenlizade Tahir	1310/1897
Nazariyyat-ı Edebiyye	Reşid	1328/1915
Sanat-ı Tahrir ve Edebiyat	Şehabettin Süleyman	1329/1916

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde belâgat türünde yazılan eserlerin sayısında bir düşüş gözlenmektedir. Bu dönemde Batılı estetik anlayışına uygun çalışmalara rastlanmakla birlikte daha çok nazım şekilleri ve kafiyeleer gibi edebi bilgileri içeren eserler kaleme alınmıştır. Ömer Faruk Akün'ün İslam Ansiklopedisi içerisinde kaleme aldığı “*Divan Edebiyatı*” maddesi, Cihan Okuyucu'nun Türk Dünyası Edebiyat Tarihi 4. ciltte kaleme aldığı “*Klasik Edebiyat: Türk Kültürü İçindeki Yeri, Kaynakları, Oluşumu, Sanat ve Estetik Anlayışı*” başlıklı yazısı bu konu ile ilgili yapılmış önemli

çalışmalardır. Batı’da aynı dönemde yazılmış, Walter G. Andrews’in “*Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*” adlı kitabı gazeli, estetik sosyolojik, psikolojik bağlamda ele alan önemli bir eserdir. Yine edebiyat bilgilerinden bahseden Andrews’in, “An Introduction to Ottoman Poetry” (Chicago 1976) bahsedilmesi gereken eserlerdendir.

Cumhuriyet Döneminde klasik edebiyatla ilgili teorik ve edebi bilgilerden bahseden ve öne çıkan kitaplardan bazıları da şunlardır:

Tablo. 2

Eser	Yazar	Yazılış Tarihi
Edebiyat Bilgi ve Teorileri: I Belâgat	M. Kaya Bilgegil	Ankara, 1980
Örneklerle Türk Şiir Bilgisi	Cem Dilçin	Ankara, 1983
Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz	Halûk İpekten	İstanbul, 1994
Türk Dili	Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)	1986
Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat	Yekta Saraç	İstanbul, 2000

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HÜSEYİN RÂCÎ EFENDİ

1.1. Hüseyin Râcî Efendi'nin Hayatı²

Hüseyin Râcî Efendi, günümüz Bulgaristan sınırları içinde bulunan Karınabad kasabası Molla Şeyh köyünde doğmuştur. Babası Hacı Hasan Efendi'dir. Tahsiline memleketinde başlamış, daha sonra tahsilini İstanbul'daki çeşitli medreselerde tamamlamıştır. Çırpan'da kütüphanecilik yapmış Nakşî şeyhi el-Hac İsmail Efendi'den tasavvufi terbiye almış ve birçok mektepte hoca ve müdür olarak görev yapmıştır. 1877/78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) Rus askerlerinin Eski Zağra'da yaptıkları zulümlere şahit olmuş, şehrin ileri gelenleriyle birlikte hükümet konağına hapsedilmiştir. Daha sonra Süleyman Paşa kuvvetleri şehri kurtarmış ve serbest kalmıştır. Ailesiyle önce Edirne'ye sonra da İstanbul'a gelmiştir. Eski Zağra'da ve çevresinde de İstanbul'da da sevilip sayılmıştır. Hüseyin Raci Efendi İstanbul'da diğer muhacirler gibi oldukça sıkıntılı günler geçirmiştir. Yakın çevresinin ısrarıyla Eski Zağra'da ve göç sırasında başından geçenleri kaleme almıştır. Hüseyin Raci Efendi İstanbul'da çok kalmamış, savaş sonrası imzalanan ve Osmanlı Devleti'nin aleyhinde ağır şartlar taşıyan Ayestefanos Antlaşması'ndan (3 Mart 1878) sonra yapılan ve bu antlaşmayı hafifleten Berlin Antlaşması (3 Temmuz 1878) üzerine Rumeli-i Şarkî Vilâyeti kurulunca ailesiyle birlikte 1879 Eylül ayında Eski Zağra'ya geri dönmüştür. 17 Ekim 1881'de Eski Zağra müftülüğüne atanmış, daha sonra Mart 1883'te öğretmenlik mesleğine geri dönmüştür.

Malûmatta Yunan harbi nedeniyle yazdığı tebrik ve tarih manzumesinde (12 Haziran 1897) “Zağra-i Atik Cemaat-i İslamiyyesi Reisi” imzası vardır. Yine aynı derginin 27 Zilhicce 1317 (27 Nisan 1900) tarihli sayısındaki şiiri “Meclis-i Kebîr-i Maârif âzâsından” unvanıyla yayımlandığı için 1897'den sonra İstanbul'a geldiği tahmin edilmektedir. Eski Zağra müftüsü olarak tanınan Hüseyin Râcî, 1902 yılında Meclis-i Kebîr-i Maârif üyeliği görevinde iken vefat etmiştir. Kabri Eyüp Sultan mezarlığında bulunmaktadır.

² Hüseyin Raci Efendi'nin hayatı, kişiliği ve eserleri ile ilgili bilgiler Bahir Selçuk-Mesut Algül (Hüseyin Raci Efendi'nin İlcâm-ı Hısâm ve İlzâm'ı, Littera Turca, Volume:3, Issue:4, Autumn 2017, s. 168-196) ve Mustafa Uzun (Hüseyin Râcî Efendi, DİA, C. 19, 1999, s. 10-12) tarafından hazırlanan çalışmalardan hareketle yazılmıştır.

1.2. Hüseyin Raci Efendi'nin Eserleri

Hüseyin Raci Efendi'nin manzum ve mensur çeşitli eserleri kaleme almıştır.

Mensur eserleri: Telhîsü'l-inşâ, Tarihçe-i Vak'a-i Zağra

Manzum eserleri: Hicretnâme, Bedrika, İlcâm-ı Hısâm, İlzâm-ı Avâm, Dîvânçe, Eser-i Aşk

1.2.1. Telhîsü'l-inşâ

1313 (1895)'te İstanbul'da yayımlanmıştır. Telhîsü'l-inşâ, Hüseyin Raci Efendi'nin sağlığında yayımladığı tek eseridir. Hüseyin Raci Efendi Zağra'da rüşdiye mektebinde muallim-i evvel olarak çalıştığı sırada bu eseri kaleme almıştır. Güzel okuma ve yazmayı öğretmek gayesiyle ortaöğrenim seviyesine uygun tarzda hazırlanmış bir ders kitabıdır.

1.2.2. Tarihçe-i Vak'a-i Zağra

Eser henüz basılmadan okuyanlarca çok beğenilmiş; Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem gibi dönemin tanınmış yazar ve şairlerine de gönderilmiş ve onlar tarafından da takdir edilmiştir. Hüseyin Raci Efendi daha hayatta iken eserin basımı için izin almış fakat savaş yüzünden eser yayımlanamamıştır. Hüseyin Râci esere 1897'de son şeklini vermiştir. Eser, Hüseyin Raci Efendi'nin ölümünden sekiz yıl sonra oğlu topçu binbaşı Necmi Raci tarafından yayımlanmıştır. Eser; Tarihçe-i Vak'a-i Zağra, Hercümerc-i Kıt'a-i Rumeli ve Hicretnâme başlıkları altında üç bölümden oluşur.

M. Ertuğrul Düzdağ'ın, bu eserle ilgili *Hüseyin Râci Efendi Zağra Müftüsünün Hatıraları Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* isminde kapsamlı bir çalışması vardır. Tarihçe-i Vak'a-i Zağra'nın birçok kütüphanede matbu nüshaları bulunmaktadır. Hüseyin Raci Efendi'nin kendi yazdığı nüsha, torunu Prof. Dr. Yüksel İnel Bey'de mevcuttur.

1.2.3. Hicretnâme

Eser, 364 beyit olup mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. *Hicretnâme, Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* ile birlikte basılmıştır. Eserde İstanbul'a göç eden yüz binlerce muhacirin göçte ve göç sırasında yolda karşılaştıkları sıkıntılar anlatılmıştır. Hicretnâme, *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*'nın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Hicretnâme'nin çeviriyazısı ve sadeleştirilmiş biçimine M. Ertuğrul Düzdağ, *Zağra Müftüsünün Hatıraları* isimli çalışmasında yer vermiştir. *Hicretnâme* ile ilgili bir çalışma da Yrd. Doç. Dr. Belde Aka

tarafından yapılmıştır. Hüseyin Raci Efendi'nin kendi el yazısıyla yazdığı *Hicretnâme* nüshası Prof. Dr. Yüksel İnel Bey'de mevcuttur.

1.2.4. Bedrika

1311(1893-1894) yılında yazılan *Bedrika* adlı eser, 735 beyitten oluşmaktadır. Eser *mefûlû/mefâ'ilûn/fe'ûlûn* kalıbıyla, mesnevi nazım şeklinde kaleme alınmıştır. İlk 27 beyit tevhit ve münacat kısımlarından oluşmaktadır. Tevhit ve münacat kısımlarından sonra 45. beyte kadar mukaddime kısmı bulunmaktadır. Mukaddime kısmında eserdeki hikâyenin gerçek bir olaydan hareketle kaleme alındığı belirtilir ve hikâyenin geçtiği yer ve karakterler hakkında bilgi verilir. 45. beyitten sonra hikâyeye giriş yapılmıştır. Eserde, Bulgar bir kızın Müslüman oluşu ve ailesinden ve çevresinden gördüğü baskılar sonunda İstanbul'a kaçışı ve bu kaçış sırasında yaşadığı olaylar anlatılmaktadır.

Bedrika'nın Prof. Dr. Yüksel İnel Bey'de ve Süleymaniye Kütüphanesinde bir nüshası mevcuttur.

1.2.5. Divançe

Müellifin kendi sanat ve edebiyat anlayışı doğrultusunda yazdığı şiirlerinden oluşan *Divançe*'si basılmamıştır. *Divançe*'nin Prof. Dr. İnel'de bulunan eserler içinde olduğu düşünülmektedir.

1.2.6. Eser-i 'Aşk

Eser-i 'Aşk da basılmamıştır. Bu eserin de Prof. Dr. İnel'de bulunduğu düşünülmektedir.

1.2.7. İlcâm-ı Hısâm

Hüseyin Raci Efendi Zağra'da bir vakfın yöneticisi olduğu sıralarda yazmıştır. 124 beyitten oluşan eser, *mefûlû/mefâ'ilûn/fe'ûlûn* kalıbıyla mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. İlcâm-ı Hısâm'ın sözlük anlamı çekişmeyi, husumeti dinginlemektir. Eserin konusu, Hüseyin Raci Efendi'nin yöneticiliğini yaptığı vakıf hakkında ortaya atılan iddialar, bu iddialara verilen cevaplar ve sonunda olayın tatlıya bağlanmasıdır. Bu eserin bulunduğu nüshada İlzâm-ı Avâm, Hicretnâme ve Bedrika adlı eserler de yer almaktadır. Eserin tam olarak hangi tarihte yazıldığı bilinmemekle beraber eserde yer

alan bilgiler ve müellifin müsvedde halindeki defterde İlcâm-ı Hısâm'ın Bedrika'dan hemen sonra yer alması, eserin 1310 (1893-1894) tarihinden sonra kaleme alındığını göstermektedir. Eserin müellif hatlı tek nüshası rika hattıyla ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu eserin de müellifin kendi el yazısıyla yazılmış nüshası Prof. Dr. İnel'de bulunmaktadır.

1.2.8. İlzâm-ı Avâm

Bu eser, İlcâm-ı Hısâm'ın devamı niteliğindedir. İlzâm-ı Avâm'da Hüseyin Raci Efendi kendisine ve yöneticisi bulunduğu vakfa yönelik ithamlara karşı deliller sunmaya çalışmış ve eserini isimlendirmede bu durumu göz önünde bulundurmuştur. İlzâm-ı Avâm'ın sözlükteki kelime anlamı; halkı susturma, ortaya koyduğu delillerle onları cevap veremez duruma getirmektir. Hüseyin Raci Efendi'nin kendi el yazısıyla yazdığı müsvedde halindeki defterde İlzâm-ı Avâm, İlcâm-ı Hısâm'dan hemen sonra yer alır. 47 beyit olan eser, aruzun *mefûlû/mefâ'ilûn/fê'ûlûn* kalıbıyla mesnevi nazım biçiminde yazılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TELHİSÜ'L-İNŞÂ

2.1. Telhîsü'l-İnşâ'nın İncelenmesi

2.1.1. Yazılış Sebebi

Müellif, eserin giriş kısmında Eski Zağra kasabasında müftülük ve Rüşdiye Mektebi muallimliğı yaptığı sırada kitabet ve inşâ ilimlerine ait kaide ve usulleri toplu bir şekilde ele alan ve rüşdiye öğrencilerine faydalı olacak bir kitap bulamadığı için bu derslerle ilgili farklı kaynaklardan alıntılar yaptığını ve Arapça kitaplardan seçkiler yapıp düzenlediği ders müsveddelerini öğrencilere yazdırıp ders verdiğini ifade eder. Bu sıkıntıları def etmek ve bir de kendi seçtiği bazı kavâid (dilbilgisi kuralları) parçalarını kaybolmaktan korumak amacıyla bazı faydalı bilgiler de ekleyerek bunları bir mecmua şekline getirip ismini de *Telhîsü'l-İnşâ* koyarak eserini meydana getirdiğini beyan eder. Amacının talebeleri istinsah etme sıkıntılarından kurtararak tahsillerini kolaylaştırmak olduğunu belirtmiştir. (s. 3-4)

2.1.2. Anlatım Planı ve Metodu

Hüseyin Râci Efendi, esere padişaha övgü ve dualarla başlamıştır. Daha sonra eserin yazılma amacından ve sürecinden bahsettikten sonra belâgatla ilgili kavramları kısaca açıklamış ve örnekler vermiştir.

‘İlmi inşâ’ ve usûl-ı inşâ’ adlı başlıklarla esere giriş yapmıştır. Bunlar hakkında bilgi verip örneklerle açıklama yoluna gitmiştir. Eserin alt başlıkları 1’den 162’ye kadar baştan sona bir düzenle sıralanmıştır.

Telhîsü'l-İnşâ işlenen konular sırasıyla şu şekildedir:

‘İlm-i inşâ’

Makâle-i Evvelî

Usûl-ı inşâ’

1-Kelime

2-Lafz

3-Vaz‘

4-Kelâm

5-İsnâd

6-Kelâm

7-Kelâm-ı ihbârî

8-Kelâm-ı inşâ´

9-Kelâm-ı inşâ´î

İnşâ´-i Talebî

İnşâ´-i Gayr-ı Talebî

10-İnşâ´-i Talebî

11-Emr ü Nehy

12-Temennî

13-İstifhâm

14-Nidâ

İnşâ-i Gayr-ı Talebî

15-Tereccî

16-Ta´accûb

17-Medh, Zemm,

18-Cümle-i Haberiyye

Tenbîh

İsnâd

İsnâd-ı Mecâzî

Fasl-ı Evvel

Havass-ı İnşâ´

19-Havass-ı İnşâ´

20-Vuzûh-ı Kelâm

21-Vuzûh-ı Kelâm

22-Hâliset-i Kelâm

23- Hâliset-i Kelâm

24-Husûsiyyet ve Mazbûtiyyet-i Kelâm

25-İnsicâm-ı Kelâm

26-İnsicâm-ı Kelime

27-İnsicâm-ı Cümle

28-Mutâbakat-ı Kelâm

Nev´-i Sâni

Havâss-ı Husûsiyye

29- Havâss-ı Husûsiyye

30-Üslûb-ı Sâde

31-Sedâcet

32-İhtisâr

33-Safvet-i Kelâm

34-Hâliset-i Efkâr

34-Üslûb-ı Mu‘ tedil

35-Servet

36-Rikkat u Letâfet

38-Nezâket ve Zarâfet

39-Zarâfet-i Hissiye

40- Tilâvet-i Kelâm

41-Üslûb-ı ‘ Âlî

42-Şiddet

43-Hiddet

44-İhtişâm

45-‘ Ulviyyet-i Husûsiyye

46-‘ Ulviyyet-i Husûsiyye

‘ Ulviyyet-i Tasavvur

47- ‘ Ulviyyet-i Tefekkür

48- ‘ Ulviyyet-i His

Fasl-ı Sâni

Şerâ’it-i Kelâmiyye Beyânındadır

49- Şerâ’it-i Kelâmiyye

Birinci

İkinci

Üçüncü

Dördüncü

Beşinci

Selâset

Metânet

Letâfet-i Kelâm

Elfâz-ı Rakîka

Altıncı

Yedinci

Sekizinci

Nev' -i Sâni

Şerâ'it-i Ma'neviyye Beyânındadır

50- Şerâ'it-i ma'neviyye ber-vech-i âtî

Birincisi

İkincisi

Üçüncüsü

Dördüncüsü

Beşincisi

Fasl-ı Sâlis

Hakikat, Mecâz, Kinâye

51-Hakikat

52-Mecâz

53-Mütakellimiñ haqikatden mecâza...

54-Mecâzlarda ma' nâ-yı haqîkîyle...

55-Mecâz-ı Mürsel

1-Külliyet ve Cüz'iyet

2-Masdariyyet

3-Sebebiyyet

4-Hulûl

5-Kevn

6-Evvel

7-Âliyyet

8-İsnâd

9-Hazfiyyet

İsti'âre

56-İsti'âre

57-İsti'âre Edâtı

58-Erkân-ı İsti'âre

59-İsti'âre lûgatde egreti...

60-İsti'âre-i müfrede dahı...

61-İsti'âre-i Mekniyye

62-Bālâdaki isti'âre-i muşarraha...

63-Yine isti'âre isti'âre-i...

64-Eger müste'ârun minhiñ...

65-İsti'âre-i Mürekkebe

Kinâye

66-Kinâye

67-Kinâyelerde ma'nâ-yı maşşûda...

Teşbih

68-Teşbih

69-Teşbihde tarafeyniñ ikisi...

70-Teşbih-i Mufasssal, Teşbih-i Mücmel

71-Teşbihde tarafeyn ya...

72-Vehm ile hayâliñ...

73-Vech-i Şebeh

Vech-i şebah-i 'aklî

Vech-i şebah-i hayâlî

Vech-i şebah-i vehmi

74-Edevât-ı teşbih

Makâle-i Sâniye

Fenn-i İnşâ

75-Fenn-i İnşâ

Fasl-ı Evvel

76-Fesâhat

77-Fesâhat

Tenâfür-i Hurûf

Kıyâsa Muhâlefet

78-Fesâhat-i Mürekkebe

Za'f-ı Te'lîf

Ta'kid

Ta'kid-i Ma'nevî

Tetâbu'-ı İzâfât

Sû'-ı Tekrâr

79-Bālādā beyân olunan...

Selâset

Belâgat

80-Belâgat

Fasl-ı Sâni

Hitâbet

81-Hitâbet

82-Vicdân

83-Ta' lîm ü Telkîn

84-Edille ve Ekîse

1-Kıyâs-ı Hamîdir

2-Kıyâs-ı Matvîdir

3-Kıyâs-ı Mukassemdir

85-Ekîse-i ' Umûmiyye

86-Mergûbiyyet

87-Tehyîc ve Tahrîk

88-Hüsn-i Tertîb

89-Nutkuñ sûret-i tanzîmiyle hâvî olduğu ecza

Sâniyen

90-Mukaddime

91-Mukaddime-i ' Âdiye

92-Mukaddime-i Hâdi' a

93-Mukaddime-i Muhteşeme

94-Mukaddime-i Müheyyice

95-Beyân

96-Sûret-i İfâde

97-Kabûl veya İsbât

98-Red

99-Netîce

100-Nutkun usûl ve havâss-ı mühimmesi

Sûret-i Takrîr

101-Sûret-i Takrîr

102-Hâl ve Tarz

Telkîn

Tarz-ı Sadâ

Hareket

Hitâbet-i ‘Askeriyye

104-Hitâbet-i ‘Askeriyye

Fasl-ı Sâlis: Kitâbet

Ya‘nî Fesâhat-i Tahrîriyye

105-Münşî olan zât...

106-Kitâbet ve İnşâ

Kısm-ı Evvel Diyânât u Hikemiyyât

107-Diyânât u Hikemiyyât

108-Durûb-ı Emsâl

Kısm-ı Sâni Târîh

109-Târîh

Târîh

Taksîm-i Târîh

110-Târîh re’sen üçe...

111-Târîh-i ‘Umûmî

112-Târîh-i Husûsî

113-Bir zâtın bi’l-hâşşa...

114-Muhtasar Târîhler

115-Kütük

116-Tezkire

117-Târîh-i ‘Ulûm

118- Târîh-i Tabî‘î

Kısm-ı Sâlis, Tavsîf

119- Tavsîf

120- Tavsîf

1-Bahş vahtidir ki...

2-(eksik)

3-Keyfiyet-i Vukû‘-ı Hâdise

4-Bahs-i Sîmâ ve Şemâ’îl

5-Bahs-i Âdâb

Müvâzât

6-Bir işiñ veya...

Kısm-ı Râbi', Rivâyât

121-Rivâyet

Fevâ'id ve Şurût-ı Rivâyet

122-Rivâyet

123-Îzâh-ı Rivâyet

124-Îcâz-ı Rivâyet

125-İmkân-ı Rivâyet

126-Telattuf-ı Rivâyet

127-Eczâ ve Terkîb-i Rivâyet

128-Terkîb-i Rivâyât

129-Tanzîm-i Vukû'ât

Envâ'-ı Rivâyât

130- Rivâyât

131- Rivâyât-ı Târihiyye

132- Esfâr

133- Terâcim-i Ahvâl

İstitrâd

Saded

Hikâyât ve Emsâl

134-Hikâye

Emsâl

135-Fekahât

136-Letâ'if

137-Nevâdir

138-Makâmât

139-Muhâvere

Kısm-ı Hâmis

Mükâtebât

140-Mükâtebe ve Mürâsele

Hikâye

Mükâleme

Usûl-i Havâss-ı Mükâtebe

141-Mektûb şûretinde olan...

Sedâcet

Cilâ

Mülâyemet

Talâvet

Erkân-ı Kelâm

142-Mektûb üslûbunda yazılan...

İbtidâ

Tehalluş

Taleb

İntihâ

143-Erkân-ı mezkûreye ri' âyetle...

Sebk-i Mefsûle

Ba'zı Fevâ'id

Envâ'-ı Mükâtebe

144-Mektûblar a' râz ve...

Nev'-i Evvel, Mekâtîb-i Ehliyye

145-Mekâtîb-i Ehliyye

'Arz-ı Vedâd ile Hediyye Takdîmine Dâ'ir

Nev'-i Sâni Mekâtîb-i Mütedâvile

146-Mekâtîb-i Mütedâvile

Darb-ı Evvel, Garaz-ı Mürsile Râci' Mekâtîb

147-Garaz-ı mürsile râci' olan mektûblar

Sipârîşe Dâ'ir

Numara: 1

Kredito-nâme

Numara: 2

Numara: 3

İstifsâra Dâ'ir

Numara: 4

Numara: 5

'Âdî Deyn Senedi

Bono Sûreti

Dîger Bono Sûreti

Emir Senedi

Ciro

Poliçeler Sûreti

Numara 9

Dîger Va'celi Poliçe

Numara 12

Tenbîh

Makbûz Senedi

Dîger Sûret

Dîger Sûret

Dîger

Battâl-nâme Sûreti

İbrâ-nâme

Telgraf

Telgrafla Poliçe

Şerîkine Telgraf

Taleb

148-Taleb

İstid'â ve 'Arzuhâl

149-İstid'â

'Arzuhâl

150-Resmî ve gayr-ı...

Teşekkür

151-Teşekkür

İ'tizâr-nâme

152-Şâdir olmuş bir...

Darb-ı Sânî-i Garaz-ı Mürselün ileyhe Râci' Mekâtîb

Garaz-ı mürselün ileyhe râci' mekâtîb

153-İhbâr

154-Nush u Meşveret

Emr-i 'Âlî-i Mezbûr-ı Şerîf

155-‘Îtâb ve Melâmet

156-Tebrîk ve Tehniyyet

Tesliyyet

157-Tesliyyet

Ta‘ziye

158-Ta‘ziye

Ecvibe

159-Ecvibe

Darb-ı Sâlis

160-Ġaraż-ı şahs-ı şâlişe...

Nev‘-i Sâlis

Mekâtîb-i ‘İlmiyye

161-Mesâ’il-i ‘ilmiye ve...

Âdâb-ı Mükâtebe

162-Âdâb-ı Mükâtebe

Ser-nâmeler

1-Cânib-i Celîl-i Hazret-i Pâdişâhîye

2-Makâm-ı Sadâret-i ‘Uzmâya

3-Makâm-ı Meşihat-i İslâmiyyeye

4-Makâm-ı Ser-‘ askerîye

5-Nezâretlere

6-Ordu Müşîrlerine

7-Vâlîlere

8-Ferîkân-ı Kirâma

9-Mîr-livâlara

10-Mîr-alaylara

11-Mutasarrıflara

12-Kâ’im-makâmlara

Elkâb-ı Mülkiye ve ‘Askeriye

‘İlmiyye Ricâli

Elkâb-ı Gayr-ı Resmiyye

‘Avâm-ı Nâsa

İhtitâm-ı Mekâtîb

İhtitâm

Târîh

İmzâ

İntihâ

2.1.3. Muhteva Özellikleri

Eserin giriş kısmında padişaha övgü ve dualarda bulunulmuştur. Duadan sonra eserin yazılma sürecinden ve sebebinden bahsedilmiştir.

Eserin asıl konusunu oluşturan kısımda ortaöğrenim seviyesindeki öğrencilere bilgi verme amacıyla konular maddeler şeklinde açıklanmıştır. Bilgi verilen konu başlıkları şunlardır: ‘ilm-i inşâ’, uşûl-ı inşâ’, kelime, lafz, vaz’, kelâm, isnâd, kelâm, kelâm-ı ihbârî, kelâm-ı inşâ’, kelâm-ı inşâ’î, inşâ’-i talebî, inşâ’-i ğayr-ı talebî, inşâ’-i talebî, emr ü nehy, temennî, istifhâm, nidâ, inşâ-i ğayr-ı talebî, tereccî, ta‘accüb, medh, zemm, tenbîh, isnâd, isnâd-ı mecâzî, havâşş-ı inşâ’, vuzûh-ı kelâm, hâlişet-i kelâm, huşûşiyet ve mazbûtiyyet-i kelâm, insicâm-ı kelâm, insicâm-ı kelime, insicâm-ı cümle, muṭâbakat-ı kelâm, havâşş-ı huşûşiyet, üslûb-ı sâde, sedâcet, ihtîşâr, şafvet-i kelâm, hâlişet-i efkâr, üslûb-ı mu‘tedil, şervet, rikḳat u leṭâfet.

Bahsettiği konuların ilki inşâ ilmidir. İnşâ ilminin tanımı yapılır. Bu ilmin usûl ve kaidelerinin *luġat, şarf, iştikâk, naḥv, imlâ’, belâġat, ‘arûż, kavâfi* fenlerinden ‘ibâret olduğunu söyler. Kâtib ve münşî’ ne kadar bu ilimleri bilirse kalemi o derecede parlak olur. Uşûl-ı inşâ’ başlığı altında kelime, lafz, vaz’, kelâm gibi konular açıklanmış, bu terimlerin tanımları yapılmış ve her biri için örnekler verilmiştir. Örneğin:

Kelâm: Muḥâṭaba fâ’ide-i tāmme ḥâşıl olacak şüretde beynlerinde isnâd bulunan iki kelimeyi mutazammın olan sözdür. Rıza geldi, Ziya kâtibdir, derse çalış cümleleri gibi.

Diğer bölümde üsluplardan söz edilir. Sâde, mu‘tedil ve âlî üsluplar anlatılır. Sade üslûp gösterişten uzak, basit bir söyleyişle yazılır. Mesellerde, mektuplarda, muḥâvere ve muḥâberelerde ve ba‘zı vukû‘ât-ı ‘âdiyye mebâhişinde kullanılan üslûptur. Tabirin mülâyim ve nezâketle beraber olası durumunda *sedâcet*; bedî‘a ve ihtîşâmdan uzak, az kelime ile ifade etmeye *ihtîşâr*; kalbin ve fikrin sâdeliginden gelen, kendi kendiliğinden oluşan doğal bir sadelik de *şafvet-i kelâm*dır. Mu‘tedil üslûp da üslûb-ı ‘âdî ile üslûb-ı ‘âlî arasında bir ifâde olup ulviyyet ve azametle sâdelik arasında bir tarzı belirtir. Bu üslûpla ilgili nitelikler “*şervet, rikḳat, leṭâfet, nezâket, zaraṭfet*,

talāvet” gibi meziyetlerdir. Bu nitelikler de eserde maddeler halinde açıklanıp her birine örnek verilmiştir. Âlî üslûp ise fikirlerin ve hayallerin ihtişamlı dille anlatıldığı üslûptur. Bu üslûp da makaleler, hutbeler, tevhidlerde görülen bir üslûptur.

Daha sonra “*Şerā’i’t-i Kelāmiyye*” başlığı altında kelimcilerin izlemesi gereken yolların birinin elfaza diğerinin manaya bağlı olduğunu söyler. Elfaza bağlı olan şartları sekiz maddede toplar. Bu sekiz madde özetle şöyledir: Alışılmış olmayan ifadelerin kullanılmaması, mühtecen sözlerin kullanılmaması, gerçekliği aşikâr olan sözlerin kullanılıp başka terimlerin kullanılmaması, her memlekette çeşit çeşit kullanılan sözcükler yerine lûgatlardaki sözcüklerin kullanılması, sözün terkeb biçiminde *selāset*, *metānet*, *letāfet* vasıflarının bulunması, kafiyeli sözlerde ikinci kısım kelimeleri birinci kısım kelimelerine benzer olması, lûgat-ı meşhur diye âvāmda kullanılan yaygın yanlış sözlerin kullanılmaması ve öncesinde vāv bulunan sözün başlangıcında vāv-ı ‘atıfe bulunmaması. İkinci kısım “*Şerā’i’t-i Ma‘neviyye Beyānındadır*” başlığı altında beş maddede açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde kelimelerin anlamlarına ve bazı söz sanatlarına yer verilmiştir. Hakikat, mecaz ve kinaye açıklanmış ve örnekler verilmiştir. Mecâz-ı mürsel, isti‘are ve teşbihin tanımı yapılmış, hangi biçimlerde yapıldığı ele alınıp örneklerle açıklanmıştır. Mecâz-ı mürselin yapılış şekillerinden bahsedilmiş: külliyyet ve cüz‘iyet, masdariyet, sebebiyyet, hulûl, kevn, evvel, âliyyet, isnâd, hazfıyyet. Bunlar tek tek açıklanmış, beyitlerle örnekler verilerek örnekler üzerinden mecâz-ı mürselin nasıl yapıldığı anlatılmış. İsti‘ârenin tanımı yapılmış, sözlükteki anlamı verilmiş ve isti‘âre-i müfrede, isti‘âre-i mekniyye, isti‘âre-i musarraha, isti‘âre-i mutlaka, isti‘âre-i mücerrede, isti‘âre-i muraşşaha, isti‘âre-i mürekkebe açıklanarak örnekler verilmiştir. Kinayenin de sözlükteki anlamı ve edebi terim olarak tanımı yapılmış, örneklerle mecazdan farkı belirtilmiş; daha sonra teşbihin tanımı yapılmış ve teşbihin dört unsuru olan müşebbeh, müşebbehin-bih, vech-i teşbih ve vech-i şebeh örnek üzerinde açıklanmıştır. Teşbihin isti‘âreden, teşbih-i belîğden farkı belirtilmiştir: “Teşbihin tarafeyni olan müşebbeh ve müşebbehün-bih bazen aklî, bazen de hissî olur; bazen biri aklî diğeri hissî olur.” Tüm bu durumlar örneklerle açıklanmıştır.

Maḳāle-i Şāniye bölümünde *fenn-i inşā*’nın tanımı yapılmış ve üç kısımdan oluştuğu ifade edilmiştir: Birinci kısım, fesâhat ve belâgat; ikinci kısım, hitâbet; üçüncü kısım, kitâbet. Fesâhat ve belâgatın tanımları yapılmıştır. Fesâhat, fesâhat-ı müfred ve tenâfûr-i hurûf olarak iki kısma ayrılmış. Bunların da tanımları yapılmış. Fesâhatta

bulunması gereken özellikler açıklanmış: Fesâhat-ı mürekkebe “sözün açık olması ve kulağa hoş gelmeyen ifadelerin birarada olması”, za‘f-ı te‘lif “anlamayı güçleştirecek kadar ibarenin karışık olması”, ta‘kîd “ibareyi veya cümleyi anlaşılabilir şekilde düzenleme”, ta‘kîd-i manevi “mananın anlatılmaz halde ifadesi”, tetâbu‘-ı izâfât “zincirleme isim tamlaması” ve su‘-i tekrar “gereksiz tekrarlar”dan kaçınılması gerektiği anlatılmıştır. Hitâbetin tanımı yapılarak bir hâtibin ta‘lîm, telkîn, edille ve ekîse, mergûbiyyet, beyân gibi özellikleri bulunması gerektiği anlatılmış, hitâbet-i ‘askeriyyeye tarihten birçok örnek verilerek açıklanmıştır. Kitâbet konusunda müellifin hangi usûllere uyması gerektiğinden bahsedildikten sonra kitâbet ve inşâ beş kısma ayrılmıştır: Kaynağı Kur’ân-ı Kerîm ve Peygamberimizin sözleri olan dinî konuların, ahlâka dair hikmetlerin anlatıldığı “diyânet ve hikemiyyât”, gerçek olayların hikâyesi olan “târîh”, nesneyi göz önüne getirecek ve ona can verir surette tasvir ettirecek olan “tavsîf”, gerçeği veya gerçek bir olayı başlangıcından sonuna kadar nakletmek olan “rivâyât” ve üçüncü şahsa kalem diliyle bir söyleşi olan “mektup”.

“Uşûl-i Havâşş-ı Mükâtebe” bölümünde mektupta bulunması gereken özellikler açıklanmış ve bir mektup örneği verilmiş, erkân-ı kelâmın dört temel özelliğini anlatmış ve bunların neden gerekli olduğundan bahsedilmiştir. Mektuplar ehliyye, mütedâvile, ve ilmiye olarak üçe ayrılmış ve bunlar hakkında bilgi ve örnekler vermiştir. Daha sonra talep, teşekkür, itâb ü melâmet, ihbâr, şefâ‘at, ecvibe gibi birçok türden mektuplar hakkında bilgiler verilmiş ve her birine bu türden bir mektup örneği verilmiştir. “Âdâb-ı mükâtebe” başlığı altında mektubun yazılma usûllerinden bahsedilmiş, devlet büyüklerinin unvânları, mülki ve askeri lakaplar ve avam halka hitap şekilleri örneklerle açıklanmış ve mektuplarda tarihin ve imzanın ne şekilde atılması gerektiği, mektubun konulduğu zarfın üzerine nasıl yazı yazılması gerektiği izah edilerek eser sonlandırılmıştır.

2.1.4. Dil ve Anlatım

Türk edebiyatında öğretici metinler, yazıldığı dönemlerde, diğer metinlere göre sade bir dille yazılırlar. Telhîsü’l İnşâ didaktik bir eser olduğundan konunun işlendiği bölümlerde dil gayet sadedir. Bunun yanında giriş kısmındaki padişaha övgü ve dua bölümünde, âlî üslûba örnek verilen alıntıda dil diğer bölümlere göre ağırdır.

Telhîşü’l İnşâ’da Arapça ve Farsça tamlamalara yer verilmiş; asıl metinde “ve” bağlacı yoğun kullanılırken u, ü, vu, vü bağlaçları daha çok örneklerde ve giriş

bölümünde kullanılmıştır. Bu bağlaçlar yakın anlamlı sözcükleri bağlamada, tamlamalar arasında ve Türkçe, Arapça kelimeler arasında kullanılmıştır:

Kelimeyi sem‘a mülāyim gelecek vechile intihāb ve tanzīm etmektir. Bu da hurūf-ı şakīleyi cem‘ etmek ve yan yana getirmekden ve edevātı teksīrden ve ‘ayn-ı kelimeyi tekrīrden ictināb ile olur. [20]

Tezyīnāt-ı edebiyeniñ ‘azamet ve ‘ulviyet-i fıkır ü hayāl ile hem-āheng olmasından ‘ibaretdir ki envā‘-ı meḥāsini cāmi‘ olan üslūb-ı müzeyyenin üslūb-ı ‘ālī tarzında zuhūru demektir. [34]

Ber-muktezā-yı edvār-ı felekiyye Münecim-i Şānī İbrāhīm Beg’in dūrce-i tālī - i zindeḡisi kātī‘a-i intihāya teşādūfle maḡrib-i ‘uḡbāya ric‘at etmiş olmaḡla Cenāb-ı Ḥaḡ “mā-dāretü’l-eflāk” efendimin sipihr-i devlet ü iḡbāllerini kırān-ı sa‘deyn-i ‘ömr ü ‘āfiyetle müzeyyen eyleye āmin!!

Telhīsü’l İnşā âdeta tanımlar yapılan ve örnekler verilen bir dilbilgisi kitabı özelliğinde olduğu için tanım cümleleri sık sık kullanılmıştır. Bu tanım cümlelerinin bazılarında yüklem ek-eylemin geniş zaman eki –dır ile biter:

İsnād: Ya ḡaḡīḡi veya mecāzīdir. İsnād-ı ḡaḡīḡi fi‘li kendi fā‘ili ve işleyenine nisbet etmektir. [15]

Kelimeyi sem‘a mülāyim gelecek vechile intihāb ve tanzīm etmektir. [20]

Māddiyāt-ı cismānī ile ‘arz ve irā‘e olunabilen işārāt ve ibḡāmāt-ı belīḡāne demektir. [93]

Bazı tanım cümleleri de- eyleminin geniş zamanının üçüncü çoḡul şahsıyla çekimlenmiştir:

Ve eger ‘umūmī mülāḡaḡa ile bir cinsiñ veya nev‘iñ efrādına şümülü bulunur şüretde ta‘yīn kılınmış ise oña da ism-i ‘āmm u ism-i cins derler. [6]

Eger zihninde bir maḡşadın ḡuşūlü maḡlūb ise oña istifḡām “derler”. [9]

‘Uḡl-i beşeriyyeniñ yetiḡebildiḡi mertebe vūs‘at ve ‘azamet ve re‘fet ile ifāde-i kelāma derler. [36]

Yine tanım cümlelerinde den- eyleminin geniş zamanları kullanılır:

Eger lafz-ı mezkūr ma‘nālī ise oña lafz-ı mevzū‘, deḡil ise lafz-ı müḡmel denir. [6]

Şādır olmuş bir ḡabāḡat ve ḡaḡā ve ḡuşūruñ ‘afv u imḡāsı maḡşadıyla yazılan muḡarrerāta i‘tizār-nāme denir. [201]

Cümleler açık, anlaşılır bir şekilde yazılmış, konunun işlendiḡi kısımlarda uzun tamlamalardan kaçınılmış ve karışık ifadelerden uzak bir anlatımla yazılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TELHÎSÜ'L-İNŞÂ'NIN ÇEVİRİYAZISI

3.1. Çeviriyazıda Uyulan Kurallar

1. Çeviriyazıda aşağıda yer alan “transkripsiyon alfabesi”ne uyulmuştur.
2. Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüler üzerine (-) işareti konularak belirtilmiştir.
3. Farsça edat ve ön eklerin tamamı kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır.
4. Farsça “āsā, çe, dār, zār, ān, istān, ger, vār, kār” gibi son ekler bitişik yazılmıştır.
5. Birleşik kelimeler kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır.
6. Farsça kelimelerdeki “vâv-ı ma’dûle”, “v” biçiminde gösterilmiştir.
7. Edatlarla yapılan Farsça tamlamalarda edatlar kısa çizgi (-) arasına alınmıştır.
8. Türkçe kelimelerin sonunda bulunan “b”ler “p” ile yazılmıştır.
9. Metinde okunuşunda tereddüt edilen veya vezin problemi görülen yerler [?] işareti ile gösterilmiştir.
10. Metne tarafımızdan yapılmış eklentiler [] işareti ile gösterilmiştir.
11. Hece düşmeli ulamaları belirtmek için kesme işareti kullanılmıştır

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÇEVİRİYAZI

TELHİŞÜ'L-İNŞÂ³

[3]

Bi'smi'llāhi ḥāmiden ve muşalliye

Cenāb-ı Rabb-i zü'l-celāl, pādişāh-ı amīmü'n-nevāl şevketlü, kudretlü veliyyü'n-ni' metimiz veliyyü'n-ni' met-i 'ālemiyān es-sultānu'l-gāzī “Abdu'l-Ḥamīd Ḥān-ı şānī” eyyed'allāhu bi-te'yīdātu's-Şamedānī efendimiz ḥazretlerini mā-dāme'l-melevān erike-pīrā-yı şevket ü şān buyursun āmin.

‘Aşr-ı hümayūnları bedāyi' -i muhteri' āt u fūnūn ve maḥāsin-i terakkiyāt-ı gün-ā-gün ile mālī bir devr-i ma'ālī olduğu cihetle sāye-i feyz-vāye-i ḥazret-i zıllu'llāhīlerinde yetişmiş olan erbāb-ı hüner ü fażilet dil-ḥ'āh-ı şehir-yārilerine muvāfiq bir şüretde aḳsām-ı ma'ārifiñ beyne'l-ahālī ta'mīm ü terakkīsine bezl-i maḳdūr ve sa'y-i meşkur ile zāt-ı 'ālī-i ḥilāfet-penāhilerine isticlāb-ı da'vāt-ı ḥayriyye eyliyorlar. Bu 'abd-i dā'ī-yi aḥḳarları “Rumeli-i Şarkī” eyālet-i muhtāre-i şāhāneleriniñ “Eski Zağra” kaşabasında min ḡayri liyākatın müftilik ve mekteb-i rüşdiyye mu'allim-i evvelligi ḥıdmet-i müfteḥiresiyle mübāhī bir 'abd-i şākirü'l-in'āmları bulunduğu eelden mekteb-i mezbūr-ı muntēhī şākirdānına ta'lim ü tadrīs eyledigim kitābet ü inşā fenlerine dā'ir ḳavā'id ve uşulü cāmī' [4] ve rüşdiyye talebesine nāfi' bir kitāb elde edemeyerek fenn-i mezkūra müte'allik mesā'ili şundan bundan iktibās ve kütüb-i 'Arabiyyeden intihāb ederek tertib edilen ders müsveddelerini şākirdāna yazdırıp tadrīs etmekde idim. Derkār olan şu müşkilātı def' eylemek ve bir de intihāb-kerdem olan ḳavā'id parçalarını ziyā'dan şiyānet etmek emeliyle ve ba'zı fevā'id zammıyla onları bir mecmū'a şekline ḳoyarak ve ismini “Telhīşü'l-inşā ” tesmiye ederek şu eser-i nā-cizānem meydāna getirilmiştir.

Maḳşad-ı kemterānem ise eser-i mezbūruñ ṭab' u neşri tecvīz buyurulduğu şüretde şākirdānı istinsāḥ müşkilātından ḥalāş ederek taḥşillerini teshīl etmek ve bu vesīle ile farīza-i zimmet-i 'ubūdiyyetimiz olan da'vāt-ı ḥayriyyet-āyāt-ı ḥazret-i

³ Eserin başında şu bilgiler bulunmaktadır. Eser: Eski Zağra müftü vü cemā'at-i İslāmiyye re'isi Hüseyn Rāci Ma'ārif Nezāret-i Celīlesinin 624 numaralı ve fi 2 Şa'bān sene 315 tāriḥli ruḥşat-nāmesini ḥā'izdir. İstanbul, 'Ālem Matbaası-Aḥmed İhsan ve Şürekāsi, 1313.

hılāfet-penāhīleriniñ dağı tekrārına bir vāsıta olmaqdır. Ve mine'llāhi't-tevfik ve huve hasbī ve'n-ni'amu'r-raḳīk

Ġarḳa-yı cürm ü ḥaṭā ḥayr du'ā muḥtācı

Muṣṭafā-zāde Ḥasan-zāde Ḥüseyin Rācī

[5] B'ismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

‘İlm-i inṣā’: Ma‘ānī-i muḳteziyyeyi ḳavālib-i merḡūbeyeye ifrāğ ve erbāb-ı ḳalem nezdinde müstahsen ‘ibārāt ile ifāde-i meram etmeniñ ḳavā'id u uşūlünü bildiren bir ‘ilmdir. ‘İlm-i mezkūr ‘ulūm-ı edebiyyeniñ bir ḳısm-ı ehemmi ve belki ‘ilm-i edebiñ besleyip yetiştirdiği bir maḥşūl-ı etemmi olmağla ‘ilm-i mezbūruñ aḳsām-ı sā'iresi bunuñ esās u erkānı menzilesindedir.

Erkān-ı mezkūre dağı *luḡat, şarf, iştikāḳ, naḥv, imlā', belāḡat, 'arūz, ḳavāfi* fenlerinden ‘ibāretidir. Bunlar ‘ilm-i inṣā'nıñ taḥşiline ālet ve ‘ulūm-ı şer'ıyye ve fūnūn-ı 'aḳliyye ve siyer ve ḳıssaş ve emṣāl ve sā'ire ikmāl u i'tilāsına medār u 'illetidir. Binā'en 'aleyh 'ilm-i inṣā' talebelerine evvelā lisānına maḥşūş edebiyāt-ı mezkūre ile berāber fūnūn-ı mütedāvileye ve biraz da tevārīḥ ü muḥāzarāta üdeba-yı 'izāmıñ āşār-ı ber-güzidelerine kesb-i vuḳūf ederek ser-māye vü biḍā'a tedārik etmelidir.

Kātib ü münşī' ne ḳadar mütefennin olursa āşār-ı ḳalemiyyesi o nisbetde parlak ve maḳbūl olur. [6] ‘Ulūm-ı edebiyeden luḡat, şarf, naḥv, iştikāḳ, imlā' fenleriniñ taḥşiline “Ḳavā'id-i Oşmāniyye” nām eşer-i celīl ve ma‘ānī ve beyān ve bedī' ‘ilmeleriniñ iktisābına da “Belāḡat-ı ‘Oşmāniyye” ve “Mecāmi'ü'l-Edeb” ve emṣālī mecelleler kāfi olmağla berāber bu risāle dağı “uşūl u fūnūn-ı inṣā'yı iki maḳālede ve muḥassenāt-ı kelāmiyyeyi bir ḥātirmede ve şi'r ü teferru'ātı da bir lāḥiḳada beyān eyleyecektir. “Ve mine'llāhi tevfiḳ”

Maḳāle-i Evvelī

Uşūl-ı İnṣā'

Uşūl-ı inṣā' -kelime ve kelāma müte'allik mevāddı şāmil “bir muḳaddime” ile üç faşlı müştemildir.

1- **Kelime:** Yalnız bir ma' nāya mevzū' olan lafzdır. Kāğıd, beyāz, yazmak gibi.

2- **Lafz:** Keyfiyyet-i maḥşūşe ile ağızdan çıkmak şānından olan sesdir. Eger lafz-ı mezkūr ma' nālī ise oña lafz-ı mevzū', değil ise lafz-ı mühmel denir. Kitāb, mitāb gibi. Kitāb lafzı ma' nālī olmağla lafz-ı mevzū', mitāb ise ma' nāsız bulunmağla lafz-ı mühmeldir.

3- Vaz': Bir lafzı bir ma'nāya bir vechle taḥṣīṣdir ki o lafz [7] ıtlāk veya iḥsās olunduḡda ondan o ma'nā münfehim ola, meṣelā yazmak denildikde ondan yazı yazma ma'nāsı ve yazmak işi aňlaşılır.

Eger bir kelime ḥuṣūṣī bir vaz' ile mu'ayyen bir şey'e delālet ederse oña ism-i ḥāṣṣ u 'alem ıtlāk olunur. Mūsā-yı Mısr, Nıl gibi. Ve eger 'umūmī mülāḥaza ile bir cinsiñ veya nev' iñ efrādına ṣūmūlü bulunur ṣūretde ta'yin kılinmış ise oña da ism-i 'āmm u ism-i cins derler. İnsān, koyun, ağač gibi.

Eger iki kelime ayrıca vaz' ile bir ma'nāya mevzū' bulunursa o iki lafza "müterādifān" denilir. Maḥabbet, meveddet, birāder, dāder, ıṣıq, aydınlık gibi. Ve eger birkaç kelime böyle bir ma'nāya vaz' olunmuşlar ise onlara da "elfāz-ı müterādife" ta'bır olunur. Mu'āyene, müşāhede, rü'yet, beṣāret ve qalem, kıl, ḥāme ve zebūn, lāgar, arıq gibi.

Eger bir kelime birkaç ma'nāya mevzū' olup o ma'nālarıñ her birine vaz'-ı evveliyle delālet ederse o lafza ma'ānıñ her birine nisbetle mücmel ve mecmū'una nazarla lafz-ı müşterek denir. Bitmek, şormak, göz, yemeni çiçek lafzları gibi. Bitmek hem yerden çıkıp büyümege ve hem de tükenmege ve şormak hem emmek ve hem su'āl etmege, göz lafzı da hem ālet-i rü'yet olan 'uṣva ve hem de şu kaynaḡına ve terāzū kefesine ve çekmece ve konsol bölmelerine denir ve ke-zā yemeni kelimesi başa örtülen boyalı beze ve hem de bir nev' ayakqabına ve çiçek [8] lafzı da nebātāt ve ağač çiçeklerine ve hem de bir nev' qarḡaya ıtlāk olunur.

Eger bir lafz vaz' olandan mehcūr olarak münāsibi āḡer bir ma'nāya delālet ederse o lafza menḡul derler. Denk, buḡday, maymuncuq, dönüm lafzları gibi.

Ve eger elfāzıñ naqli öyle bir münāsebet ü 'alāqaya mebnī degilse o isme mürtecel denir. Timur, Tursun, Arslan gibi ki timur ma'hūd ma'dene ve tursun tırmak maṣdarından emr-i ḡā'ibe ve arslan daḡı ma'rūf yırtıcı ḡayvana mevzū' iken üçü de 'ilm-i ṣaḡṣ olmuşdur.

4- Kelām: Muḡāṭaba fā'ide-i tāmme ḡāṣıl olacak ṣūretde beynlerinde isnād bulunan iki kelimeyi mutaṣammın olan sözdür. Rıza geldi, Ziya kātibdir, derse çalış cümleleri gibi.

5- Isnād: Muḡāṭaba fā'ide-i tāmme ḡāṣıl olup kelām-ı āḡere muntazır olmayacak ṣūretde cüz'inden birini āḡere nisbet etmektir.

6- Kelām: İki kısımdır ki birine iḡbārī veya ḡaber diğetine inṣā'ı ve inṣā denir.

7- Kelām-ı İhbārī: Medlülü olan nisbetiñ hāricde muṭābık veya ğayr-ı muṭābık olacağı bir nisbeti bulunan kelāmıdır. Rıza ‘ākıldır, Rıza çalışıyor gibi.

Kelām-ı iḥbārīde şıdk ve kızbe muḥtemel olmağla ya şādık [9] veya kâzib olur. Şöyle ki: Eger nisbet-i hāriciyyeye muṭābık ise “kelām-ı şādık” muṭābık değilse kelām-ı kâzib olur. İki dördüñ yarısıdır, üç dördten büyükdür gibi ki evvelki şādık ikinci kâzibdir.

Kelām-ı iḥbārīden mütekellimiñ maḳşadı ya bir hükümü veyaḥud kendisiniñ bir hükme ‘ālim olduğunu i‘lām ve ifāde etmektir ki evvelkiye “fā’ide-i haber” ikinciye “lāzım-ı fā’ide-i haber” ıtlāk olunur.

8- Kelām-ı İnşā’: Şıdk u kızbe ihtimālî ve hārice nisbeti olmayan kelāmıdır. Mektebe gidiyor musun? Derse çalış gibi.

9- Kelām-ı İnşā’ı ya talebî ya ğayr-ı talebîdir.

İnşā’-i Talebî āherden bir şey istemek ma‘nāsını mutazammın olan cümlelerdir ki emr-i nehy, temennî, istifhām, nidā şığālarından ‘ibāretir.

İnşā’-i Ğayr-ı Talebî: Hāricde mevcūd olmayan bir ma‘nāyı ikā‘ ve icād etmektir. Buña inşā’-i ikā‘î daḥı denir. Bunlar da tereccî, ta‘accüb, medḥ, zemm şığālarıyla inşā ma‘nāsına naḳl olunan şıyağ-ı ‘uḳūddur.

10- İnşā’-i Talebî: Eger zihninde bir maḳşadıñ ḥuşulü maṭlûb ise oña istifhām “derler”. Efendi kâtib midir gibi ve eger hāricde bir maḳşad ve işiñ ḥuşulü veyaḥud terki maṭlûb ise oña emr ü nehy derler. Peder efendiye söyle buyursunlar; aylak oturma ders kalmasın, cümleleri gibi.

11- Emr ü Nehy: Mütekellimiñ ‘alā vechi’l-isti‘lā mā-dünundan [10] bir işiñ işlenmesini veya işlenmemesini taleb etmedir. Nitekim bir efendiniñ hizmetkârına: “Haydi durma sâyise söyle atı ḥazırlasın eksik gedik bakmasın demesi gibi ki durma nehy-i ḥāzır, söyle emr-i ḥāzır, ḥazırlasın emr-i ğā’ib, bakmasın nehy-i ğā’ib olmuştur. Bu emr ü nehy şığāları ba‘zen ‘alā-tarıḳi’t-tazarru‘ taleb için olurlar. Buña niyāz ve du‘ā denir mütekellimiñ kendisinden büyük merḥametakâr bir zāta: Luṭf ediniz kuluñuzu me’yūs buyurmayınız ve ke-zā “İlāhi merḥamet buyur, kuluñu nā-merde muḥtāc etme demesi gibi. Ba‘zen de mütekellimiñ akrānından bir şey talebi için kullanılıp iltimās ve tavşiye derler. Nitekim aḥbābdan birine: Birāder yarın teşrîf ediniz de görüşelim, kitabı unutma, ders kalmasın, denildiği gibi.

12- Temennî: Ārzü etmek ma‘nâsınadır ki Türkçede: n’olaydı, n’olsa, bari ve Fârisiden kâşki muḥaffîfi keşke lafzları müsta‘meldir. Keşke mektebi terk etmeyeydim, bari üçüncü seneyi ikmâl edeydim gibi.

Temennîde mütemennâ ve ārzü olunan şey ekşeriyyâ muḥâl ve ğayr-ı mümkün olur. İhtiyâr bir adamıñ: N’olaydı ben de çocuk olup siziñ gibi okusaydım, demesi gibi. Ba‘zen de mümkün olup ancak ḥuşûlü me‘mûl ve muntazâr olmaz. Meşelâ bir fakîriñ n’ola bir defîne bulsam da maḥallede muntazâm bir mekteb yaptırısam demesi gibi.” Bu şüretde [11] mütemennânıñ ḥuşûlü me‘mûl olursa temennî tereccîye munḳalib olur. Peder efendi altın verse de şu kitâbı alsam, denilmesi gibi.

13- İstifhâm: Öğrenmek için şormakdır ve edâtı “mi” ḥarfîdir ve dâ‘imâ mes‘ûl ‘anha ilḥâk edilir. Efendi geldi mi? Nâzır mı geldi, şimendiferle mi geldi, bugün mü geldiler, gelir misin, geleyim mi gibi.

Ke-zâlik kim, ne, kaç, hani, hangi, ne zamân, lafzları da istifhâma mevzû‘dur. Kim bir şahşdan, ne bir şeyden, kaç bir ‘adedden, hani mekândan hangi bir şeyde müteşârik olanlarıñ temyîz ü ta‘yîninden, ne zamân vaḳitden su‘âl içindirler. Kim geldi, ne söyledi, kaç altınmış, hani bu mektebiñ ḥocası, hangi efendiler şehâdet-nâme alacak, ne zamân ders başlanacak gibi. Fuzûlî’niñ şu beyti de bir mişâldir:

Öyle ser-mestem ki idrāk itmezem dünyâ nedür

Men kimem sâķi olan kimdür mey [ü] şahbâ nedür

Kaçan, haçan ve kaçğı ve kanı ta‘bîrlerini üdebâ-yı ḥâzıra kaba ta‘bîr diye şimdi isti‘mâlden mehcûr bırakmışlardır. Fuzûlî’niñ *Kağğı bütdür bilmezem ârāmumı ğâret kılan* mışra‘ındaki kaçğı ve kanı merḥûmuñ “Kaçan âdem olacaksın söyle.” mışra‘ındaki kaçan lafzları gibi. Edât-ı istifhâm ba‘zen mâzî-i menfiye lâ-ḥaḳḳ olup muḥâtabı nâdim ve peşimân etmek ma‘nâsı kaçd olunur. Ve bunlara tendîm denir. Derse gitmediñ mi? gibi ve ba‘zen muzâri‘-i menfiye [12] lâḥıḳ olup taḥzîz ü iğrâ ma‘nâsı kaçd olunur. Kapısı önünden geçen bir dostuna teşrîf etmez misiñiz deñildigi gibi. Teklîfe ne ḥâcet gelmelisiñiz demektir. Taḥkîr için de olur. Bu kim gibi, tehdîd için de gelir sen kim oluyorsun gibi.

14- Nidâ: Ḥarf-i nidâ ile muḥâtabıñ teveccûh ü iḳbâlini taleb etmektir, hey çocuk gibi ki seni çağırıyorum baña bak demektir. Kelâmıñ evvelinde bulunan “â, ey, hey” edâtları nidâyâ mevzû‘dur, â bu kim, ey efendim gibi. Nidâ ba‘zen teraḥḥum u şefkat için olur. A zavallı, a bî-çâre gibi ba‘zen de ḥiṭâba şalâhiyyeti olmayan şeylere

nidā olunur ve taḥassür ve taḥayyür ve te'essüf ma'naları kaçd olunur. Bu şüretlerde daḥı nidā inşā'-i ikā'î kabîlinden olur.

Ey bād-ı şabā söyle diliñ yâre ḥâlini
Şerḥ it niyâz-ı nâme-i ḥasret-me 'âlini gibi.

İnşā-i Ğayr-ı Talebî

15- Tereccî: Ummaḵ ma'nāsına olup ḥuşulü kaṭ'î olmayan bir emr-i merġûba muntazır olmaḵdır. Tereccîde: umarım ki, me'mûl ki, ola ki, şâyed ki, ihtimâl ki lafzları isti' mâl olunur. Ve ba'zen de inşā'allâh terkîbi kullanılır. Derse çalıṣ inşā'allâh adam olursun gibi.

[13] Teraḵḵub u intizâr olunan şey eger ḳorḳulu veya hoṣlanılmayan bir şey ise oña “işfâḳ” tesmiye olunur. Meşelâ “Derse çalışmıyorsun ama ḳorḳarım yarın tekdîr olunursun” ḥavfım budur şu dîvâr baġteten yıkılır denildiği gibi:

Güllü dîbâ giydiñ ama ḳorḳarım azâr eder
Nâzenînim sâye-i ḥâr-ı gül-i dîbâ seni

İşfâḳ daḥı tereccî gibi inşā'-i ikā'î kabîlinden olup ikisi de müstaḵbele maḥşûşdur. Ancak temennî ber-veḥ-i bâlâ inşā'-i talebî nev'inden olarak mâzî ve müstaḵbelde cârîdir. Mâzî için fi'l-i iltizâmîniñ rivâyet ve ḥikâyet fi' lleri ve müstaḵbel için fi'l-i iltizâmî-i şarṭî kullanılır. Nitekim “Keşke vâḳtiyle derse çalışaydım, yâḥûd çalışa imişim, keşke çocuk olsam da daha okusam denir.

16- Ta'accüb: Vuḳû'u istib'âd olunan bir emr-i ġarîbe vuḳûfla izḥâr-ı ḥayretidir. Bu maḳâmda ta'accüb, ne 'acâ'ib veyahûd 'acâ'ib kullanılır. Cehâletîñ ol ḳadar acı meyvelerini tatmış iken ne 'acâ'ib taḥşîl-i ma'ârife heves edemiyorsun fıkrası gibi.

17- Medḥ, Zemm: Medḥ maḳâmında ne güzel, ne iyi ve zemm şüretinde ne fenâ, ne çirkin lafzları müsta'meldir ba'zen eş'ârda medḥ şüretinde “bârekâ'llâh, ḥabbezâ ni' mezâ, lev-ḥaşa'llâh terkîb-i [14] 'Arabîleri ve Fârisîden zihî lafzı kullanılır.” Nitekim şu:

Bârekâ'llâh zihî himmet-i erbâb-ı kerem
 Etdiler Zaġra'ya bir mekteb-i vâlâ-bünyâd ile:
 Ḥabbezâ menba' -ı 'ilm ü hüner ü dâr-ı feyz
 Lev-ḥaşa'llâh zihî kâḥçe-i rüşd ü şâd
 beytleri gibi.

18- Cümle-i haberîyyeden ba‘zen i‘lām u iḥbār kaçd olunmayıp diger aḡrāz-ı maḥşûsa maṭlûb olur. Meşelâ ‘ilme tergîb için (Bilenlerle bilmeyenler bir degildir. Ve ta‘accüb maḳāmında “şaşarım seniñ ‘aqlına” ve izhâr-ı ‘acz için “İḥtiyâr oldum istirâhata muḥtâcım. Ve kudûmuna muntazar bulunan bir zât hakkında ḥuẓẓârdan birine filân efendi gelmedi” denilmesi gibi ve ke-zâlik pazarlık kesiminde aldım şatdım ve hibede: Bağışladım ve icrâ-yı şehâdetde şahidleriñ şehâdet ederim sözleri gibi. Kâsem, ma‘âẓillâh, sübhâna’llâh, Allâh’a şıgındık, çok şükür sevindik terkîbleri hep inşâ’-ı iḳâ‘î ḳabîlindendir.

Bi’llâh ne ḥoş yerde yapılmış yıkılası
gibi.

[15] Tenbîh

İsnâd: Ya ḥaḳîḳî veya mecâzîdir. İsnâd-ı ḥaḳîḳî fi‘li kendi fâ‘ili ve işleyenine nisbet etmektir. Cemâl yazdı, Celâl okudu gibi.

İsnâd-ı mecâzî: Fi‘li fâ‘iline isnâd etmeyip sebep ve zamânı gibi melâbisine nisbet eylemektir. Cennet-mekân Fâtih Sultân Mehmed Hân ḥazretleri İstanbul’u feth etdi câmi‘ ve medreseler yaptı. Denilir ki İstanbul’u feth eden ‘asker ve medrese ve câmi‘ yapan dülgerlerdir. Fâtih ḥazretleri ise ḳumandan ve sebep bulunmuşdur.

Faṣl-ı Evvel

Ḥavâşş-ı İnşâ’

19- Ḥavâşş-ı İnşâ’: İki nev‘ olup nev‘-i evvel ḥavâşş-ı ‘umûmiyye beyânındadır ki: vuzûḥ-ı kelâm, ḥâlîşet, ḥuşûşiyet-i insicâm-i kelâm, ḥavâşşından ‘ibâretdir. Bunlar fenn-i inşâ’yı te’sîs ü ibdâ‘ eylediginden şâbitdir. Ḥavâşş-ı mezkûre ber-vech-i âtî ta‘rîf olunur.

20- Vuzûḥ-ı Kelâm: Beyân ve ifâde olunacak mādde muḥâṭabıñ [16] sühûletle aṇlayacağı şûretde bulunmasıdır. Bu da ma‘ânî-i mübheme îrâdından ve fehmi taş‘ib eden isti‘ârât isti‘mâlinde ve merâtib-i kelâmiyyeyi taḳdîm ü te’ḥîrden ve cümleleri taṭvilden ihtirâz ile ḥâşıl olur.

Vuzûḥ-ı kelâma mişâl: Efrâd-ı beşere göre bedeni, dâ‘ire-i insâniyyet olduğu için viḳâye lâzım ise vaṭanı, merkez-i medeniyyet bulunduğu için ḥimâye elzemdir.

Vuzûḥ-ı kelâmıñ ma‘ânî-i mübheme îrâdıyla intifâsına mişâl: Peyâm-ı dürûḡ ve kelâm-ı bî-fürûḡu sem‘-i rızâ birle ıṣḡa buyurulmadı.

Fehmî taş'ib ve ta'kid eden isti'ārāt isti'māliyle vuzūh-ı kelāmıñ müntefi olduğuna mişāl: Ceng-azmāyān-ı huceste-mesālik-i güzide rūbāh-firib-i ihtiyāle sālîk olup muḳaddemā taşmīm olunan re'y-i müstaḳim üzere iki şık olup ferîḳ-i düşmen-i bî-tevfîḳ 'araḳ deryāsına ğarîḳ oldu ser-bāzān-ı sipāh evvel güm-rāhlarıñ ardın alıp in'ikās-ı ke's-i taḥayyüllerin görmek için nevk-i sinān-ı cān-sitān ve ḥadeng-i mücellā-peykān ile ḳafālarından revzene açdılar.

Merātib-i kelāmiyyeniñ taḳdīm ü te'ḥiriyle vuzūh-ı kelāmıñ müntefi olduğuna mişāl: Bu muḳaddime-i dil-pesendden maḳşūd 'abd-i şadāḳat-mend mücerred taḥdîş-i [17] ni'et zımnında devlet-i 'aliyye-i ebed-müddetiñ şadāḳat u istikāmeti şî'arı olan bendeleri ḥaḳḳında 'āle'd-devām kerem ü 'ināyet-i mün'imāneleriniñ ḳable'l-vuḳū' olduğunu i'lām u ifhām niyetiyle imtidād-ı 'ömr ve devlet izdiyād-ı şān u şükūh-ı saltanat-ı şehensāhî için isticlāb-ı da'vāt-ı icabet-āşāra vesîle ümniyyesinde olduğu bî-şā'ibe-i reyb ü riyā ve bî-mülāḥaza-i me'mul u mütemennā olduğu Cenāb-ı dānā-yı serā'ir-i zāmā'ir celle şānühü ḥazretlerine ma'lum u hüveydādır.

21- Vuzūh-ı kelāmıñ intifāsı iki nev' ḥaḫādan münba'is olur. Birisi saḳāmet-i efkārdan digeri idāre-i kelāma 'adem-i iḳtidārdandır. Fikriñ saḳāmeti ḥaḫāsı yazılacak şey'i aḫlayamamaḳdan veya nezāket edeyim ve kelimāt-ı raḳīḳa ḳullanayım hevesiniñ esās u maḳşada ğalebesinden veya efkār-ı 'amīḳa göstereyim zu'm u hevesinden veyahūd yazılan şey'i herkes aḫlamasın mülāḥaza-i saḫīfesinden veyahūd 'avāma ma'rifet ibrazı arzū-yı ḥāmile birtaḳım tekellüfāt-ı zā'ide iltizāmından neş'et eyler.

İdāre-i kelāma 'adem-i iḳtidār ise merātib-i kelāmiyyeniñ ḳavā'id-i lisāna tevfiḳān irād u tanzīm edilmesinden ve ḳazāyā-yı maḳālîñ ḳıyāsāt-ı mantıḳıyyeye muḡāyir bulunmasından ve ta'bīrāt-ı mecāziyyelerle ḳapanıḳ ifādeler derc ü isti'māl ḳılınmasından ḥāşıl olur.

22- Ḥālişet-i Kelām ki oña şarāḫat daḫı denir: Doğru ifāde etmek ya'nî ḳā'ide ve tesviyye-i lisānıñ müsā'id olduğu kelimāt [18] ve cinās ve hüsn-i ta'bīrāt ile tebyīn-i merām eylemekdir.

23- Ḥālişet-i kelām daḫı ittīrād-ı ifādeyi ḫalelden vıḳāye ve ḫaḫā-yı terkibden ictināb ile olur.

İttīrād-ı ifāde ise ülfet olunmayan kelimāt-ı ecnebiyyeyi ḳullanmaḡla ve kelimeleri ma'nā-yı mevzū'larının ḫilāfına almak ve irādı şive-i lisāna muḡālif bulunan elfāzı bir yere cem' etmekle ḫalel bulur.

Ḥaṭā-yı terkīb daḥı kavā'id-i şarfiyye ve naḥviyye diğkatsizlikden mütevellid olur. Ḥulāşa kelāmda ḥālīşet ve şarāḥat bulunmak için cümleler bir tarz-ı müstaḥim üzere tanzīm olunmalı ve silsile-i efkār bir yerini veliyy eder şüretde nesaḳ-ı vāḥide rabṭ edilmeli ve her fikre mā-sebākının mülāyim ve tābi' i bulunmalıdır ki ma' nā-yı maḳşūda intikālde fehme sūhūlet gelsin.

Mişāl:

Me'şer-i celādetde ferīd olan şeh-zāde Yıldırım Bā-yezīd'in bāriḳa-i şemşir-i ğayreti düşmen ālāylarının eşer-i keşif-i tasalluṭunu pāreleyerek muḳafferiyyeti bizim tarafa te'min eyledi.

Mü'essislerimiz ifnā-yı vüçūd ile iḥyā-yı devlet etdiler mülkümüzün her ḳabza-i ḥāki bir şehīdin eczā'-yı vüçūdundan bedel ḳalmışdır denilebilir. Düşmen ise bu ḥıyānetle 'Oşmānlıları dāğdār-ı te'essüf etmekden başḳa bir fā'ide göremedi.

24- Ḥuşūşiyet ve Mazbūṭiyet-i Kelām: Kelāmı kendiye [19] maḥşuş kelimelerle ifāde etmektedir. Böyle kelimāt-ı ḥuşūşiyeye ile ifāde olunan kelām efkārı tamāmiyle anlatır eger kelimāt-ı mesrūdenin efkāra delāleti noḳşān olursa merām yarım aṇlaşılr ve eger o kelimelerin ma' nā-yı maḳşūda iḥtişāşı olmazsa efkār hiç de aṇlaşılmaz. Böyle kelimāt-ı maḥşuşayı bulmaḳda görünen şu' ūbet ekşeriyā kelimelerin ma' nāca birbirine müsāvi ḳān olunmasından neş'et eder. Ḥālbuki nefsü'l-emrde bir lisānda ḥaḳīḳatde müterādif kelime yokdur. Vāḳi' ā elsinede ma' naları birbirine beñzer yek-diğerinden fark olunmaz gibi görünür ve ba' zen eḫadühümā āḫer yerinde ḳullanılır kelimeler vardır. Ancaḳ bunlar ḳān olunduğı gibi müterādif olmayıp her birinin kendine maḥşuş maḳām ve ma' nāsı vardır. Meşelā “ḳorḳaḳ, ödleḳ, ūrkek; meveddet, maḥabbet; hiç tınmadım, hiç aldırmadım, hiç ḳulaḳ aşmadım; buğz, 'adāvet; ḥubb ve dād, ḥullet; ibtihāc, sürūr, ḥubūr, feraḥ, ṭarab, rāḥ, neşāt; şefā'at, teşeffu'; żarā'et, tazarru', ibtihāl, temennī, ricā, niyāz, istirḫām, isti'tāf, tereccī, iltimās, emel; lāğar, sısḳa, zebun; cevḑ, baṭn; şehd, 'asel; ḳalb, fu'ād, bāl; ḳirā'at, tilāvet, tertīl” gibi elfāz hep o ḳābīlendendir. Münşī olan zāt ma' nā-yı maḳşūda münāsib ve yaḳışık alan elfāzı bulup maḳāmında ḳullanmalı ve ma' nā-yı maṭlūba yaḳışmayan elfāzı mücerred sem' u müşākele ḥāṭırası için isti'māl etmemelidir. [20] Bunuñ temeyyüzü ise ḥüsn-i ṭabī'at ve āşār-ı üdebāyı müṭāla'a ile ḥüsn-i edāya kesb-i liyāḳatdır.

25- İnsicām-ı Kelām: Sem' a mülāyim ve ḥoş gelecek ve ḥüsn-i tertībde leṭāfet ve tekellümünde selāset bulunacaḳ şüretde tenāsüb-i kelimāta ri'āyet etmege insicām-ı

kelām derler ki: insicām-ı kelime, insicām-ı cümle, muṭābakāt-ı kelām kısımlarıyla ḥāşıl olur.

26- İnsicām-ı Kelime: Kelimeyi sem‘a mülāyim gelecek vechile intiḥāb ve tanzīm etmektir. Bu da ḥurūf-ı şaḳīleyi cem‘ etmek ve yan yana getirmekten ve edevātı tekşirden ve ‘ayn-ı kelimeyi tekrirden ictināb ile olur.

27- İnsicām-ı Cümle: Kelimātın insicāmıyla berāber ta‘bīrātın ḥüsn-i tertīb ve intisāḳına menūtdur.

28- Muṭābakāt-ı Kelām: Şüret-i ḥāriciyyesine tevfiḳ ve taṭbīḳ ve mevāddın ḥāl ve ḥadd-i ṭabī‘isiyle taḳlīdi demektir. İşte şu insicām-ı kelām “feṣāḥāt” ve muṭābakāt-ı kelām ise “belāḡat” ‘add olunur. Baḫşi aşağıda gelecektir. “Belāḡat-ı ‘Oşmāniyye” der ki: Edīb olan zāt gerek şā‘ir ve gerek münşī olsun ḳuyumcuya beñzer. Naşıl ki ḳuyumcu ḥuliyyātdan bir şey yapacağı zamān evvelā dürrer ve cevāhiri seçer ve soñra onların münāsiblerini yan yana dizer ise edīb daḡı kelimāt-ı faşīḡayı seçer ve onları yek-diğerinden mütenāfir olmayacak vechile dizer. İşte onun bu iki işi “feṣāḡat” demektir.

[21] Faḡat ḳuyumcunun bir vaṡīfesi daha vardır ki yapacağı şey’in nereye taḳılacağını bilip de oña göre işlemedir. Yoksa gerdānlık biçiminde bir büyük küpe yaparsa işe yaramaz. İşte bu üçüncü şey daḡı kelāmın muḳteṡā-yı ḡāle muṭābakatı mişālidir ve belāḡat demektir.

Nev‘-i Şānī

Ḥavāşş-ı Ḥuşūşīyye

29- Ḥavāşş-ı Ḥuşūşīyye: Taşvīr olunan maddenin ṭabī‘atına göre taḡallūf eder ve maḳşada tābi‘ olur bir keyfiyyetdir. Maḳşad daḡı üç nev‘ i‘tibār olunur ki bunlara üslūb da denir. Onlar da üslūb-ı sāde, üslūb-ı mu‘tedil, üslūb-ı ‘ālīdir, bu şüretde kelām üç nev‘ dir.

30- Üslūb-ı sāde ki üslūb-ı basīṡ demektir. Ta‘bīrāt ve ifādāta baṡş u şiddet ve ḡissiyāta ‘ulviyyet ve fikre revnak ve şeṡāret vermeksizin yazılan kelāmıdır. Bu üslūb-ı sāde tekellüfsüzce muḡāvere ve muḡāberelerde ve ba‘zı vuḳū‘āt-ı ‘ādiyye mebāḡisinde ve meşelerde ve mektūblarda ḡāşılı maḡṡā-yı ma‘lūmāt i‘ṡāsına maḳşūr olan maḡallerde müsta‘meldir.

Miṣāl:

[22] İnsān o kadar ġarīb bir maḥlūkdur ki envā‘-ı ḥayvānātdan bir nev‘ olduğu eskiden beri işitmege alışmamış olsaydı bu hükm bizde pek ġarīb görünürdü. Haḳīqaten ‘ālemde birinci def‘a olarak insān haḳkında bu hükmü edip insān envā‘-ı ḥayvānātdandır diyen büyük ictisārda bulunmuştur. Bir taraftan insān ile ḥayvānlar arasında ‘aql u temyīzce olan farkı naẓar-ı i‘tibāra alarak bu kadar bedāyi‘i vücuda getiren bu kadar haḳīqatleri bulan, kemālāt-ı māddiyye ve ma‘neviyyeniñ bu kadar ‘ālī bir derecesine yetişen bu kadar esbāb-ı istirāḥat ve ma‘mūriyyet içinde yaşayan ba‘zı def‘a cismāniyyetden mu‘arrā görünecek kadar ‘aql ve rūḥ ḥāline geçen insānı koyun, kaplubāġa, balık, yılan, böcek gibi ḥayvānāt-ı ġayr-ı müdrike ve behā‘im-i ḥasīse envā‘ından ‘add etmek nev‘imize bir ḥaḳsızlık etmekle berāber ‘abeş bir iddi‘āda bulunmak gibi görünür. Diğer taraftan insān ile behā‘imden eñ ednāsınñ bedenleri naẓar-ı mu‘āyeneden geçirilip ‘uzuvları kemikleri ālet-i dāḥiliyye ve ḥāriciyyeleri damarları sā‘ir ḥayvānātdan ve ‘ale‘l-ḥuṣūş dāḥil bulunduğu zātu‘ş-şedy kısmından hiçbir farkı olmadığı tebeyyün edip bu ḥayvānāt ‘idādından ‘add olunması muḥāl görünür. Ḥuṣūşiyle bir taraftan ba‘zı adamlar da ve belki ‘umūmiyyet üzere aḳvām da behā‘imiñ ḥāline ġarīb bir ḥāl-i ġabāvet ve vahşet ve diğer taraftan ba‘zı ḥayvānlar da insāna ġarīb hissiyāt ve āṣār-ı fehm ü idrāk görölmesi insānñ envā‘-ı ḥayvānātdan bir ḥayvān olduğuna [23] şüphe bırakmıyor... (*Ḳāmūsul-a‘lām*)

Bu üslūb-ı sādeye münāsib olan evsāf sedācet, ihtişār, şafvet gibi ḥaṣā‘iştir.

31- Sedācet: Kelāmñ sādeliği olup ta‘bīrātñ leyyin ve mülāyim olmasından ve nezāketle berāber ṭabī‘ī bir ḥāle bulunmasından ‘ibāretedir eger kelāmñ sādeliği ḥālinde ‘ulviyyet bulunursa oña necābet-i kelām denir.

Miṣāl:

Ḳuvve-i ‘ākıla bir cevher-i nūrānīdir ki ne kadar i‘māl olunur ise o kadar incilā bulur bu ḥāle ṭayy-i zamān ve mekān edercesine ḳoca ‘ālem-i insāniyyetiñ birkaç biñ senelik vaḳāyi‘-i ‘azīmesini naẓar eder iken ufḳ-ı mer’isinde cem‘ ile bu kadar külliyyāt ve tafşīlātı birbirine taẓyīḳ etmege bu nice ḥafāyā ve deḳā‘iki istiḥrāc ile uğraşmaġa ḥıdmet eden tāriḥ gibi i‘māl-i fikre müsā‘id bir vüs‘at-ābād ma‘rifet mi bulur?

Zāten bulunduğumuz zamān-ı teraḳḳīde muḳaddemātı olsun taḥşil etmek her ferd için levāzım-ı zarūriyyeden ma‘dūd olan fūnūn-ı şettā (eger teşbīḥ çirkin

görünmezse) fikri hücum-ı haṭādan muḥāfaẓa için yapılmış bir istiḥkām-ı āhenine beñzedilebilir ki onuñ en mühim bir burcu da tāriḥdir.

Tāriḥ yalnız tenvir-i efkārā degil taḥḥir-i vicdāna da en ziyāde [24] ḥidmet eden vesā'it-i ma'rifetdendir. Bir şāhib-naẓar eslāfiñ aḥlākça neḳā'ış ü kemālātını muṭāla'a eder, cihāniñ da cihān-ı terākķi olduğunu düşünürse o neḳā'ışiñ ekşerini zamāniñ te'sirātına ḥaml ile berāber kāffesini kendince lāzımü'l-ictināb 'add etmek ve o kemālātıñ birtakımını o zamāniñ isti'dādından 'ālī görmekle berāber hiç olmazsa ba'zılarında olsun eslāfa taḳdīm etmekle kendi zamānınıñ ḥükmünü icrāya çalışmak ṭabī'idir.”

32- İhtişār: Tezyināt-ı bedī'a ve ihtişāmdan āzāde az kelime ile ifāde-i merām etmektir. Zīrā tezyināt o ihtişāmdan āzāde bulunmak ale'l-'āde ifāde-i merāmda iḳtizāsı kadar söz söylemek demektir. İhtişārdan maḳşūd daḥı bu olacaktır.”

Şoñ bahārıñ zevķi hoşdur

Ṭut elinden yāri hoşdur

Düşünme 'ālemi boşdur

Ṭut elinden yāri hoşdur

İşte bu şarkı tezyināt-ı edebiyyeden 'ārī 'ādī elfāz ile söylendiği cihetle ihtişārı ḥāvi ise de muciz degildir.”

33- Şafvet-i Kelām: Sāde-dilānelik demektir ki ḳalbiñ ve fikriñ sādeliğinden münba'ış şaffetdir ve ihtiyārī degil ṭabī'idir. Buña ḥālişet-i efkār da derler. Bu bir nev'-i ta'bir ve ifādedir bilā-intihāb tevārüd eder. Ve öyle bir ḥisdir ki irādesizce şudūr eyler. Öyle bir fikrdir ki mülāḥazaya maḥal ḳalmaḳsızın kendi kendiye tevellüd ü sünüh eder. [25]

34- Ḥālişet-i efkār şiddet-i kelāmıñ intifāsını istilzām etmez çünkü hissiyāt şedid olunca oña vāsıta-yı müfāheme olan ta'birāt daḥı şedid olur. İşte bu sebebden ba'zen ḥālişet-i efkār ile çok te'sirli söz söylenir ki şudūru ḳā'iliniñ ihtiyārıyla degildir.

Ba'zı daḳā'ik ve ḥaḳā'iki ve nüket ü ḥurdeleri beyān daḥı ḥālişet-i efkārdan münba'ış olur. Şu nev' ḥālişet de muḥliş ve selimü'l-ḳalb müverriḥ ve mü'ellifleriñ āşārında görülür. *Tāriḥ-i Na'imā ve Fezleke-i Tāriḥ-i 'Osmāniyye* gibi.

34- Üslüb-ı Mu'tedil: Üslüb-ı 'ādī ile üslüb-ı 'ālī beyinde bir şüret-i ifāde olup 'ulviyyet ve 'āzametle sādelik arasında bir tarz-ı biḥin ve dilleri leb-riz-i şetāret eder bir meslek-i şetāret-ḳarındır.” Bu üslüb-ı mu'tedile münāsebet alur ḥaşā'ış “şervet, rikḳat, leṭāfet, nezāket, zarāfet, ṭalāvet” gibi mezāyadır.

35- Şervet: Efkâr-ı münîre ve tahayyülât-ı şedîde ve nikât-ı mü'essireniñ hüsn-i imtizâcına denir ki bu da kelâmda ittisâ' ile şetâretiñ ittiḥâdından 'ibâretidir.

Mişâl:

Türkçemiz bir lisândır ki bi'l-kuvve şâmil olduğu muḥassenâta kör dünyâda eñ birinci lisânlardan 'add olunmağa şâyândır. Çünkü zemîn-i ifâdesi menâkıb-ı ṭabî' iyyât için tertîb olunmuş bir nümûne-ḥâne gibi üç iklim-i cesîmiñ maḥşûl-ı ṭabî' atını câmi' bulunduğu için [26] derûnunda cilve-sâz-ı tenezzüh o[la]n efkâr [u] endîşe 'Arab bâdiyeleriniñ eşmâr-ı efkârıyla Rûm ve İran çemenzârlarınıñ ezhâr-ı âşârını cem' ederek gül-deste-i beyânına begendigi gibi zînet verebilir. Onuñla mütekellim olan ḥalk ise rûy-ı arzıñ öyle bir 'arz-ı i' tidâli içinde yaşamağdadır ki leṭâfetiñ gök kubbesinde aşla nazîri manzûr olmaz meger ki deryâlarınıñ 'aks-i mâ'îsi şabâḥ-ı nev-bahârıñ semâ'-ı cevherden maşnû' bir âyîne-i âb-dârı aındıran ebr-i hevâ'isine in' itâf ile ṭabî' atıñ böyle enfûs ü âfâkı iki bedî' a-ı rengîni bir yerde i'tilâf eyleye. Ya edebiyâtımızda böyle üç büyük lisânıñ muḥassenâtı mümtezic ve zamânımızıñ fikr-i kemâli mekânımızıñ bîkr-i ḥayâliyle müzdevic iken âşârımız hüsn-i şürette ne derece fâ'îk olmalıdır ki bize göre zâde-i ṭabî' at denmege lâıık olabilsin.

36- Rıkkat u Leṭâfet: Zihniñ terākîb-i kelâmiyyede icrâ olunan bir şaffetidir. Bu da eşyâ-yı 'avâmıñ fevķinde bir dirâyetle aılmak ḥâşşasıdır. Rıkkat ya fıkırde veya kelimedede olur. Fıkırde olan rıkkat eşyâyı ziyâde 'amîk ve zarîf ve daķık bir görüşden 'ibâretidir.

Mişâl:

Müdâhane, naķışanıñ faẓîlete ikrâmıdır. İbrâz-ı maḥviyyet medḥ olunmağa bir ârzü göstermekdir. İstiḥķāk nümâyişleriniñ mazḥar olduğu mükâfâta pek çok def'a istiḥķāk-ı ḥaķîķî nâ'il olamaz. Ağaçlarıñ [27] meyvesi gibi insanlarıñ degeri⁴ daḥı ba'zı mevâsim ü evķâta maḥşûşdur nisyânından şikâyet eden bulunursa da maḥkeme-i fikriyyesiniñ noķşânından bahşeden nâdir görünür.

Ġurûr cehl meyvesi, tecrübe 'aķıl âyînesidir.

37- Kelimedede olan rıkkat mâddenin bir tarafını gösterip diğeri cihetini mühmel ve oluruyla geçmekdir.

⁴ Metinde diğeri şeklinde yazılmıştır.

38- Nezāket ve Zārāfet: ‘Avāmdan ziyāde ef’āl-i hissiyede mütebaşşır bulunmaqdır. Ve nezāket, görmek olmayıp belki hissetmekdir ki bu da isti’dād ile sür’at-i hisden münba‘iş rıkkat ve le‘āfet demektir. Ve kelāmda mesbūk mevād raqīka-i zihniyyenin ta‘bīr ü ifādesinden ibāretidir.

39- Zārāfet-i hissiye idāre-i kelāmiyyede olan hissiyātımıza göre birkaç kısma takşim olunur.

Biri tekdīr olan zārāfetdir ki kelāma başka şüret verilerek tekdīr-i mezkūr taḥfif edilir, meşelā “On dördüncü Lui” mağlūb olan bir generaline maḳām-ı tekdīrde: “Bizim yaşımızda bulunan bir adam mes’ūd olamaz” demişdir.

Diğeri tesellīde olan zārāfetdir ki idāre-i kelāmiyyede ğumūm u ekdārı taḥfif eyleyecek taraflar gösterilir.

“Seyyid Vehbī”niñ:

Olma dehrüñ cefāsına maḥzūn

Küllü emrin bi-vaḳtiḥi merhūn

[28] beyti gibi.

Ve biri de medḥde olan zārāfetdir. Çünkü ‘ādī medḥlerden cevdet-i zihniyyesi olan zürefā teneffür ederler. Nitekim Fransa’da cārī olan “Ron Nehri” üzerinde o ‘aşrda ber-vech-i mālīkāne taşarruf olunan cezā’irden birine “On dördüncü Lui”niñ ‘azīmeti şāḥib-i cezīrede kıral tarafından cezīre zabt olunur zehābını ḥāşıl etmekle kırala ḥitāben: “Bu cezīre bir parça kum ve çaḳıl taşından ‘ibāretidir ve üzerinde söğütten başka hiçbir ağaç bulunmaz ḥālbuki siz ḥükümdār-ı celīlū’ş-şān defne ağacından ḥazḫ edersiniz” demişdir.

Ve yine Kisrā-yı ‘Acem olan “Nüşirevān”, ḥuzūruna girmek isteyen “Ḥācib bin Zūrāre”den kapıcı vāsıtasıyla kim idügünü su’āl eylediğinde merḳūm ḥācib cevāben, evlād-ı ‘Arabdan bir ricālīm deyip ḥuzūruna girer; müşāru’n-ileyhiñ bi’z-zāt su’ālīne, ‘Arabıñ seyyidiyim, cevābını verdiğinde, Nüşirevān, ‘acā’ib taşrada iken evlād-ı ‘Arabdan bir ricālīm demiş iken şimdi ‘Arabıñ seyyidiyim diyorsun, demesi üzerine ḥācib-i zārīf: Evet taşrada iken evlād-ı ‘Arabdan biri idim. Ancaḳ ḥuzūr-ı mülūkāneñize kabūl şerefi beni ‘Arabıñ seyyidi kıldı, diyerek nāzikāne Kisrā’yı medḥ ile nā’il-i ikrām olmuşdur.

Yine Fransız kırallarından On dördüncü Lui, muḥārebeden muḫafferen [29] ‘avdet eyleyen mülāḥḥam bir mareşalini nerdübān başından istikbāl eylediği sırada mareşal nerdübānı ‘urūc için şitāb edemeyerek kıralı bekletdiğinden ‘arz-ı ma’zeret

eylemiş. Ve müşāru'n-ileyh daḥı: “Siziñ gibi defne yapraklarını ḥāmil bir zātın ṭabī'i hareketinde beṭā'et bulunacağından bu bābda - ma' zūrsuñuz” demiştir.

40- Tilāvet-i Kelām: Sühūlet ve ittisā' ile olur ve sür'at-i in' itāf ve mülāyemet ve maṭbū' iyyet ve maḳbūliyyet münāsebetleriyle tenevvu' eder.

Tilāvet-i kelām ḥüsn ü şeṭāret ile şarāmet ve ḥiddetiñ ictimā' ı demektir.

41- Üslūb-ı 'Ālī: Ol bir kelāmıdır ki kendisinde efkārın ve taḥayyülātın ve ḥissiyātın 'azamet u ihtişāmı görölür. Ve ta'birāt-ı metıne ve şahıḥa ile meḳāşid-ı 'ālīyeden bāḥiş olur. İnfi'ālāt-ı şedide ile müteheyyic olan insān kendinden geçer efkārın ḥissiyātın ufķ-ı i' tiyādından ğayr-ı mer'i bir 'ālem-i 'ulviye çıkar işte o zamān efkār ve ḥissiyāt me'nūs-ı beşer olan mertebelerden zuhūr etmez de ḥayret ve istiğrāk ve ḥālet-i vecdi muşavver olan şiddet ü 'azametle tecellī eyler ki bu eṭvār-ı ḥāriḳāneyi tebliğē ḥādım olacaḳ nehc-i ifāde daḥı 'ulviyyetiyle ihtişāmıyla bir tarz-ı 'ālīde şüret-pezīr olur. Bu nev' üslūb ve kelām-ı 'ālī münācāt, nu'ūt ve rikḳati tehyic eder. Makāle ve ḥuṭbelere ve eş'āra ve tevḥidden ve insān ve ṭabī' iyyātdan bahşeden ḥikemiyyāta vesā'ir mebahış-i muḳaddese ve 'ālīye lāyık ve cesbāndır.

[30] *Tazarru'āt ve münācāta mişāl:*

İlāhī! Bir mübdi'siñ ki 'adem ḥızāne-i ibdā' ındır. Bir mücidsiñ ki yokluḳ vesile-i ihtirā' ındır. 'Aḳl-ı dūr-bīn ufķ-ı zirve-i kemāliñi göremez. Vehm-i tiz-per dāmen-i sürādıḳ-ı celāliñe eremez. Nesr-i ṭā'ir-i ḥāṭır-ı insānī ki her vaḳt mevcūdat-ı 'ulvī ve süflī şikār-ı mıḥleb u minḳārıdır, bir nefes rubūbiyyetiñ hevāsında per açıp uçamaz. Ve ṭāvus-ı 'aḳl u fikret-i ādemī ki rüz şeb fezā-yı melekūt u şahrā-yı ceberūtda cilve-sāzdır, bir ḳadem-i ulūhiyyetiñ sāḥasında seyāḥat edemez. Bir 'alimsiñ ki 'ilmiñe ğāyet yok, bir ḳadīrsiñ ki ḳudretiñe nihāyet yok. Ḳadīmsiñ; 'uḳūl-i müteḳaddimīn ü müte'ahḥırīn dā'ire-i ḳademiñe ḳadem başamaz. Ḥakīmsiñ; ḥükemā-yı evvelīn ü āḥırīn ḥikmet-i ma'rifetiñden dem uramaz. Bir ma'şūḳsuñ ki 'aşḳıñ hevāsında eflāk çarḫa girip oynar. Bir maḥbūbsun ki şevḳiñ derdinden bütün gün āsiyāb-ı çarḫ iñler. Bir ḳahramānsiñ ki celāliñ satvetiyle her mevcūd maḳhūr. Raḥmānsiñ ki cemāliñ tecellāsiyla her zerre mesrūr, semī' siñ ki sem' iñe ālet yok. Başīrsiñ ki başarıña āfet yok. Müdīrsiñ ki irādetiñe 'alet yok. Ḥālīḳsiñ ki maḥlūḳuña nihāyet yok. Cevādsiñ ki bahşışiñe ğaraż yok. Ḥayysīñ ki ḥayātıña maraż yok. Ḳayyūmsuñ 'ālem seniñle ḳā'im. Feyyāzsīñ cihān feyziñle dā'im. Mevcūdsuñ mekānsız. Dā'imsiñ zamānsız Vehhābsiñ ki kemāne bahşışiñ varlık. Rezzāḳsiñ ki hazīneñde yok yokluḳ. Vārişsiñ ki [31] evvel daḥı sen mālīk. Bāḳīsiñ ki bāḳisi cümle hālīk. Kebīrsiñ kibriñ izāfi degil. Şādīḳsiñ

va‘diñ hılâfî degil. ‘Âlîmsiñ ‘ilm-i qadîmiñ küllî ve cüz’iye muhîf. Laţîfsiñ lutf-ı ‘amîmiñ mürekkebe ve basîta basîf. Vâhidsiñ sürâdîkât-ı lem yezelîde ferdâniyyetle mevşûf. Eḥadsîñ serîr-i lâ yezâlîde vaḥdâniyyetle ma‘rûf. “Sinân Paşa”

Mişâl-i diger:

Tevḥîd-i Bârî

Ḥaḳ Te‘âlâ ‘azamet ‘âleminiñ pâdişehi

Lâ-mekândır olamaz devletiniñ tahtgehi

Ḥâşdır zât-ı İlâhîsine mülk-i ezeli

Bî-ḥudûd anda olan kevkebe-i lem yezeli

Eşer-i ḥikmetidir yerle gögün bünyâdı

Dolu boş cümle yed-i kudretiniñ icâdı

‘İzzet ü şânını taḳdîs kılar cümle melek

Egilir secde eder pîş-i celâlinde felek

Emri vech üzre yer eyler gece gündüz hareket

Değişir tâzelenir mevsim-i feyz u bereket

Pertev-i rahmetiniñ lem‘ asıdır ayla güneş

Tâb-ı ḥışmından alır alsa cehennem âteş (Şinâsî)

[32] Bu üslûb-ı ‘âlîye yaḳışan evşâf u mezâyâ, şiddet, ḥiddet, ihtîşam, ‘ulviyet-i ḥuşûşıyyedir.

42- Şiddet: Az kelime ile hiss ü fikri kemâl-i kuvvet ve ḥiddet ile ifâde ve birtakım efkâr u ḥissiyâtıñ kuvve-i müterākimesini bir iki kelime üzerine ḥaşretmekdir. Meşelâ ḥariṭa-i ‘âleme ‘atf-ı nigâh-ı şehâmet eyleyen ḥuld-âşiyân Yavuz Sultân Selîm Ḥân ḥazretleriniñ: “Dünyâ bir pâdişâha kifâyet edecek kadar vâsi‘ degilmiş.” Güftâr-ı celadet-âşârı o ḥâşşa-ı i‘tilâyâ maşdar olan bedâyi‘den olduğı gibi mişâl-i âtî dağı bu meziyyet-i celîleyi ḥâ’iz olan emşile-i nâdiredendir.

Miṣāl:

Biz zuhūrumuzdan beri keşret-i ‘adedle muḥārebe eylemedik; nuşret-i İlāhiyyeye i‘timāden ceng etdik. Onların keşreti māni‘ -i fevz ü nuşret degildir. (*Tārīḫ-i İslām*)

43- Ḥiddet: Hissiyāt ile taḥrīḳ olunmuş bir şiddet demektir. Ve bunda kelāmdan ziyāde tekellüm ve ḥareketde batş u kuvvet olur.

Miṣāl:

Ḥuṭbe-i Kuss bin Sā‘ide:

Ey nās! Geliñiz, diñleyiñiz, belleyiñiz, ‘ibret alıñız, yaşayan ölür, ölen fenā bulur, olacak olur, yağmur yağar, [33] otlar biter, çocuklar doğar, analarının babalarının yerini tutar, sonra hepsi maḥvolup gider, vuḳū‘ ātın ardı arası kesilmez, hemān birbirini vely eder, kulaḳ tutuñuz, diḳḳat ediñiz, gökde ḥaber var, yerde ‘ibret alacak şeyler var. Yeryüzü bir ferş-i eyvān, gökyüzü bir yüksek ṭavan, nücūm yürür, deñizler durur, gelen ḳalmaz, giden gelmez, ‘acabā vardıkları yerden ḥoşnūd olup da mı ḳalıyorlar, yoksa orada bırakılıp da uyḳuya mı dalıyorlar. Yemīn ederim: Allāh’ın ‘inde bir dīn vardır ki şimdi bulunduğunuz dīnden daha sevgilidir ve Allāh’ın gelecek bir peygamberi vardır ki gelmesi pek yakīn oldu. Gölgesi başıñız üstüne geldi, ne muṭlu ol kimseye ki oña imān edip de ol daḳı oña hidāyet eyleye! Vay ol bed-baḥta kim ona ‘iṣyān ve muḥālefet eyleye! Yazıklar olsun ‘ömürleri ḡaflet ile geçen ümmetlere...

Ey cemā‘at-i ābād! Ḳanı ābā vü ecdād? Ḳanı müzeyyen kāşāneler ve ṭaşdan ḥāneler yapan ‘Ād ve Şemūd? Ḳanı dünyā varlığına maḡrūr olup da ḳavmine “Ben siziñ eñ büyük rabbiñizim” diyen Fir‘avun ile Nemrūd?.. Onlar size nisbetle daha zengin ve kuvvet ve ḳudretce sizden efzūn degil miydi? Bu yer onları degirmende öḡütdü, ṭoz etti, daḡıtdı, kemikleri bile çürüyüp daḡıldı, evleri yıkılıp ıṣşız ḳaldı, yerlerini yurdlarını şimdi köpekler şenlendiriyor! [34] şaḳın onlar gibi, ḡaflet etmeyiñ! Onların yoluna gitmeyiñ! Her şey fānīdir, bāḳī ancak Cenāb-ı Ḥaḳḳdır ki birdir, şerīki, nazīri yoḳdur, ṭapacak ancak odur, doğmamış ve doğurmamışdır. Evvel gelip geçenlerde bize ‘ibret alacak şey çokdur. Ölüm ırmaḡının girecek yerleri var ama çıkacak yeri yoḳdur, büyük, küçük hep geḳip gidiyor, giden geri gelmiyor! Cezm etdim ki ‘āmmeye olan baña da olacaktır.

44- İḥtişām: Tezyīnāt-ı edebiyeniñ ‘āzamet ve ‘ulviyet-i fikr ü ḥayāl ile hem-āheng olmasından ‘ibaretdir ki envā‘-ı meḥāsini cāmi‘ olan üslūb-ı müzeyyeniñ üslūb-ı

‘ālî tarzında zuhûru demektir. İhtîşâm-ı kelâmda gülüvv câ’iz degildir. Çünkü gülüvv dağdağalı ta‘bîrât ile yañlış bir fikri tervîc etmektir ki üslûb-ı ‘ālî ondan berîdir. Hoca Hâfız Şîrâzî’niñ:

Fâş mi-güyem ve’z-gufte-i hod dil-şâdem

Bende-i ‘aşkem ve’z-her dū-cihân âzâdem⁵

Matla‘ındaki⁶ Fârisî gâzel-i hâkîkat-meşeli ile Şeyh Gâlib’in meşhûr mi‘râciyyesi ihtîşâma bir timsâl-i hâkîkatdır.

Mi‘râciyye:

Âyîne-i nûr olup şeb-i târ

Yâr eyledi yâre ‘arz-ı dîdâr

[35] *Gönderdi Hudâ edip meşîyyet*

Cibrîl-i Emîn’i peyk-i da‘vet

Her geh ki inderdi âsumândan

Şan ‘arşa çıkardı hâkdândan

Tebşîr kılıp sürûş-ı a‘zam

Dedi ki eyâ Resûl-i Ekrem

Adın kodılar burağ-ı yek-tâ

Geldi ayağıña ‘arş-ı a‘lâ

Eyle güzêr ‘arş u âsumânı

Maḥzûn buyurma lâ-mekânı

Ol maḥşad-ı kûn fe-kân icâd

Fermân-ı Huda’ya oldu münḳâd

Her şey olur aşlına şitâbân

Çıkıdı yine âsumâna Qur’ân

⁵ Açığa vuruyorum ve kendi sözümden gönlüm hoşnuttur. Aşkın kölesiyim ve her iki cihanda özgürüm.

⁶ Metinde مضلعده کی şeklinde yazılmıştır.

‘Ulviyyet-i fikr ü hayāl, bir nādire-i bī-mișāldir ki herkese ‘arz-ı cemāl etmez. Ve her heveskār-ı sa‘y, taḥṣīl ile onu ele geçiremez. “İnne mine’l-beyāni le-sihren” manṭūḳ-ı celīli olan bu meziyyet-i ‘ālī Cenāb-ı Hakkıñ ba‘zı kullarına bahşetdiği bir şeref-i tecellīdir. Tūmtūrāk-ı elfāz ve mütedallıḳāne ihtisām-ı ‘ulvī olmak ḳābil olamaz. Cerbeze-i muşanna‘a ile o bedī‘a-i ḥudā-dādı taḳlīde ḳalkışanlar ḥande-i istiḥḳāḳa mazhar ve suḥre-i muḥaḳḳar olur. [36]

45- ‘Ulviyyet-i Huşuşiyye: ‘Uḳūl-i beşeriyyeniñ yetişebildiği mertebe vüs‘at ve ‘azamet ve re‘fet ile ifāde-i kelāma derler. Bu ise bi’t-tab‘ nādiren sāniḥa-zīb-i şudūr olur. Ve ‘ulviyyet-i huşuşiyye bir kelime, bir nūkte, bir ḥareketden ‘ibāretidir. Te‘şiri ise berḳ-ı ḥāṭıf gibidir. Bu kelāmıñ münşilere ihtisāı olmayıp ‘ādī bir ‘āmmiden bile ḥaddi vāḳi‘dir. Faḳaṭ öyle bir adam ki şaḥīḥan me‘yūs u münfa‘il ḳalmış veyaḥūd ḳuvve-i rūḥāniyyesi aḳşā-yı merātibi bulmuş ola. Nitekim bir ḥatunuñ şemere-i fu‘ādı olarak topu bir evlādı olup o da ḥālet-i nez‘de ve ḥasbe’l-beşeriyye kendisi de dād-ḥ‘āhāne ceza‘ ve feza‘da iken ḥāzır-i bi’l-meclis olan ḥ‘āce-i belāhet-lehce: Ḥanım siz evlādınızı Cenāb-ı Hakk’a ḳurbān gönderiyorsunuz, naşıl ki Ḥazret-i İbrāhim oğlu İsmā‘il’i gönderdi idi...” diyerek zu‘munca tesellī eder! Mūmā ileyhā daḥı cevāben: “Allāh Te‘ālā ḥazretleri böyle bir emri bir vaḳt vālidelere teklīf etmez.” demişdir.

Ve yine Cenāb-ı Mu‘āviye raḍıya’llāhu ‘anhuñ zamān-ı ḥilāfetinde sevāḥil-i Afrīḳıyye fethine me‘mūr olan zümre-i mücāhidiniñ serdārı “‘Ukbe bin Rāfi‘” Fās ḥükümetiniñ cenūb-ı ğarbisinde baḥr-ı muḥiṭ-i ğarbī sāḥiline ḳadar gidip süvār olduḡu ḥayvānı baḥr-ı muḥiṭ-i mezkūra sürerek: Yā Rab şāhid ve nāzırsıñ ki şu deryā-yı ‘ummān māni‘-i meşy ü seyrān olmasaydı ism-i celāliñi daha ileri götürür idim buyurmuşdur.

46- ‘Ulviyyet-i Huşuşiyye: Ya taşavvurı veya ḥayālī veya fikrī veyaḥūd ḥissī olur.

[37] ‘Ulviyyet-i Taşavvur: Mucib-i taḥayyür olacak vechile umūr-ı ‘āliyyeyi şiddetle şuver-i ḥaḳıḳileri üzere taşavvur etmege derler.

Mișāl:

Merḥabā! Ey ḳabristān-ı muḳaddes! Ey ḥarābezār-ı tenḥayī! Ey dīvār-ı beht ü ḥayret! Müraca‘ātḡahım sensiñ, ḥaḳıḳatde saña nigāḥ eden ‘avām, manzara-i ḥüzn-ālūduñda muḥtefi hevl ü dehşetiñden giriftār-ı ıztırāb olur; ama ben seni temāşā etdikçe

gönlüm birçok hissiyât-ı mestûre ve efkâr-ı ‘ulviyye ile de zevk-yâb olur!.. Merhabâ! Ey sengistân-ı hayret! Ey ma‘mûre-i harâbî! Ey ‘uzlet-serâ-yı vahşet! Ey dehşet-âbâd-ı ‘ibret! Bu fenâ kişveriniñ ser-ḥadd-i ḥitâmı mısıñ? Bilmem, ne cāzibe-i muḳāvet-güdāza mazhar olmuşsuñ ki ebnâ-yı beşer her adımını senden firâra yol bulmak için atar, yine bî-çâre her ayak atdıkça saña bir adım daha takarrüb eder!.. (Volney)

Miṣāl-i diğەر:

Ey şāhib-i ibtişār, bu mezârı imāle-i nigāh-ı i‘tibār etmeden güzār eyleme ki başucunda gördüğün nişān degil fenâ-yı ‘āleme bir müteḥaccir miṣāl-i ḥā’ildir: Derûnunda gunûde-i sükûn olan merḥûmuñ rûhunu bir fātiḥa ile şād eyle ki seniñ de ‘aḳıbet qarârgāhıñ bu ḥāk-i siyeh-dildir. Dest-i cellād-ı ecelden ne civân-ı ḳavî ḥalāş bulur ne pîr-i zebûn. Innâ li’llāhi ve innâ ileyhi râci‘ ün. [38]

47- ‘Ulviyyet-i Tefekkür: Bir fikr-i ‘ālîyi kemāl-i ihtişār ile beyān etmektir.

Miṣāl:

Beşerde dā’im olan kemāldir, cemāl müteḥavvil olur; eşerde kâ’im olan maḳāldir, me’āl müntaḳıl olur. Ve kezâ: Bārîḳa-i ḥaḳıḳat teşādüm-i efkârdan çıkar.

48- ‘Ulviyyet-i His: Tabi‘at-ı beşeriyeniñ mâ-fevḳinde olarak kuvve-i ḳāşıra-i meftûre ile ḳudret-i bâliḡa-i fātıra göstermekdir.

Faṣl-ı Şānî

Şerā’it-i Kelāmiyye Beyānındadır

49- Şerā’it-i Kelāmiyye: İki nev‘ olup nev‘-i evvel elfāza, nev‘-i şānî ma‘nāya müte‘allik şerā’itdir. Elfāza müte‘allik olan şartlar ber-vech-i ātî sekiz mādde beyān olunur.

Birinci: Fikri it‘āb edecek ve birçok zamān düşündürecek me’nūsü’l-isti‘māl olmayan elfāz-ı ḡarîbe isti‘māl olunmamalıdır.

[39] Miṣāl:

“Ḥaşılı şirk-i maşāyid-i şayyād, kisâ-yı zühhād, ridâ-yı taḳvā, ḳınâ‘-ı ḡarānîḳ, burḳa‘-ı vera‘, burnûs-ı cāselîḳ, ḳandîl-i cevāmi‘, şavvā‘-ı ḡāret, mendîl-i şavāmi‘, ruḳā‘-ı ḥasāret, minber-i mesācid, anbār-ı ‘asācid, ābār-ı me‘ābid, menār-ı avābid, zebān-ı mirtād, şü‘bān-ı neznāz, lisān-ı edîb, ḥüsām-ı kâzîb, şimşîr-i ḥaṭîb, tîḡ-ı Hülāḡü,

sancağ-ı sâ'il, rāyet-i mengū, cerrār-ı leşker, leşker-i cerrār, dāder-i dāver, dāver-i dādār oldu. (*Şefîk-nāme*)

İşte şu fıkralardaki lûgatler hep me'nūsü'l-isti'māl olmayan elfāz-ı vahşiiyedendir.

İkinci: Esāfil-i nāsa maḥşūş ğalîz ü fāḥiş ta'birāt-ı müstehcene kullanılmamalıdır. Nezd-i üdebāda buña mişāl irādî ḥilāf-ı edebdir.

Üçüncü: Kalem fużalāsının isti'māl eylediği elfāz-ı müte'arife ve ta'birāt-ı müstaḥsene kullanılıp işlāḥāt-ı sâ'ire derc edilmemelidir. Ancak bu şart evrāk-ı resmiye ḥaḳkındadır, ğayr-ı resmî mükātebātda mūsikî veyaḥūd şarf, naḥv, mantık hendese gibi fūnūn işlāḥātından bi'l-iktibās mektüb yazılabilir. Belki bu vādî memdūḥ u mergūbdur, şu kadar var ki ibtidādan bu zemin-i münāsibile tutularak me'ānî-i maḥşūda güzelce imtizāc etdirilmelidir.

[40] Mişāl:

Ḳānūn-ı maḥabbet ü mevālāt-ı şamīmeleriniñ bir nişān-ı cedīdi olmak üzere “Kāmil Dede” ile irsāl buyurulan iki kıt'a mektüb-ı 'ālîleri ziyā-baḥş-ı maḳām-ı ibtihāc ü maḥzūziyyet ve sūz-ı dil-ārā-yı mezāyası şevḳ-engîz-i havā-yı maḥabbet olup bu taḳsimde nevā-sāz-ı ihtizāz olan himmet-i behiyyeleriniñ ma'raḳ-ı teşekküründe lāzım olan cevāb-nāmeniñ terḳîmi Dede'niñ dönmesine ta'lik olunarak hemān ḥ'ānende-i şenā-yı maḥşūşları olan lisān-ı rāst-beyān-ı muḥlişānem mazḥar-ı tevfiḳ u rif'at olmaları naḡamāt ü terennümātıyla iktifā etmişidi.

Dede bu kadarcık bir gezinme ile miyān-ı hāşş u 'āmmda ḥakkıyla ikmāl-i çile edemeyeceğini aňlayıp zāhiren tekmāl-i seyāḥatle bir 'ārif-i lebīb ü erībiñ mazḥar-ı rüşdü ve kāmili olmak ve bātınen verā-yı perde-i kısmetde biraz daha parşa toplamak üzere bir kemān-ebrū ümīdiyle Köprülü tarīḳından manastıra gitmege bir girizgāh bulup ve evhāma pīş-rev olup gitmiş ve binā'en 'aleyh işbu cevāb-nāme bu kadar geç kalmış ise de sebebi böyle olduğundan bu bābda istid'ā-yı 'afv u safḥlarıyla tefāḳḳud-ı emzice-i behiyyelerine ibtidār kılındı.

İşbu cevāb-nāme, Ziyā, Mazḥar, Tevfik, Rif'at, 'Ārif, Lebīb, Rüşdî, Kāmil beğefendilere yazılıp mūmā ileyhimiñ isimleri tevriye şüretiyle zikrolunmuş ve mūsikî ve Mevlevî işlāḥātıyla yazılmışdır.

[41] İşte böyle münāsebet gözederek ta'birāt-ı 'ilmiyye ile ihvāniyyāta dā'ir ğayr-ı resmî yazılan mektüb mu'teber u mergūbur.

Dördüncü: Şuver-i telaffuzyıyesi ekşer memleketlerde muhtelif bulunan luğati erbâb-ı kalem ‘indinde mer‘î ve mu‘teber uşûlde isti‘ māl etmeli ve her kelimeniñ imlâsında luğat ve kavâ‘ id kitâblarında gösterilen şüretde yazmalıdır.

Beşinci: Kelâmıñ şüver-i terkîbiyyesinde, selâset, metânet, leţâfet evşâfı bulunmalıdır.

Selâset: Kelâmıñ lisân üzere sühûletle cereyânı iktizâ eyleyen bir keyfiyyetdir ki nazm-ı kelâmıñ tenâfûr-i hürûf ve tenâfûr-i kelimât ve za‘f-ı te’lifden sâlim olmasıyla hâşıl olur. Bunlar maķâle-i şâniyede feşâhat bahşinde tafşîl olunacaktır.

Metânet: Kelâmıñ hâvî bulunduğ u kelimâtda cezâlet ve feşâhat bulunması ve tekellüfden ve rekâketden âzâde olması keyfiyyetidir. Kelâmıñ tekellüfden âzâdeligi revâbıñ azlığına ve inşibâb-ı kelâma mâni‘ edevâtıñ bulunmamasına mütevaķkıfdir. Metânet demek femde ‘uzûbet ve sem‘de lezâzet hıuşûlü olup vahşet ü ğarâbet degildir. Elfâzıñ sem‘a toķunması eşhâşıñ göze görünmesi gibidir, elfâz-ı cezele vaķûr ve mehîb eşhâş gibi taķayyül olunur. Ve ħarb u ħarb ve müşâcere ve taķrî‘ ve tehdîd maķâmlarına yakışır. Elfâz-ı cezele ağır ve kalın söylenen lafzlardır. Celâdet, ğaţab, [42] muşâra‘ at, saţvet, ħıţâb, ‘itâb, kaţâ, iķtizâ, tîĝ, ğadr, sâţûr ve emşâli kelimelerdir.

Evşâf-ı mezkûreyi hâ’iz elfâz-ı cezeleden mürekkeb olan kelâm-ı metîniñ şüret-i terkîbi kâlıbdan dökme gibi müferraĝ ve kelimeler birbirine merbûţ bulunmalı ve dökük saçıķ olmamalıdır.

Mişâl:

*Degildir keh-keşân cellâd-ı ħahrı tîĝ-ı ‘adliyle
Çalup çâķ eyledi fark-ı ser-i çarĝ-ı sitemkârı*

Mişâl-i diĝer:

Vaķtâ ki a‘dâ ve eķıbbâ merreten ba‘de uĝrâ, tecârib-i beyân ve maĝârib-i imtiĥânlarında gördüler ki bu kâlîlü’l-bizâ‘a ve kaşîrû’l-bâ‘anıñ ħurûb-ı ibdâ‘ ve ħurûb-ı iĥtirâ‘ı mu‘cize-i Mûsâ gibi kalem ile ‘aşâ-âsâ ħüssad-ı cemâd-fu’âd u suĥre-nihâdıñ yenâbî‘-i taĥşîniñi mecârî-i lisân üzere cârî etdi. Ve mânend-i elĥân-ı Dâvûd şadâ-yı âferîn-i her zıdd u ĥasûd ĝuş-ı ħuş-ı şiddîķ u ħuķûda gitdi. (*Menâzıru’l-İnşâ*)

Leţâfet-i Kelâm: Kendisinde neşât-ı kâlbi mûcib ma‘nalarıñ bulunmasıyla berâber elfâzı leyyin ü laţîf ve ĥoş ve nâzik ve mülâyim olmaktır.

Elfāz-ı rakıka: zülf-i semen-büy, serv-i nāz, bū, kıadd-i müşteşnā gibi bu elfāz-ı rakıka mizācı nāzık ve laţif ve meşrebi mülāyim [43] ve zarıf adam gibi taḥayyül olunur ve evşāf-ı ḥūban ve ‘aşk u maḥabbete ve isti‘tāf u talţife ve celb-i meveddete dā’ir kelāmlara yakışır.

Mişāl:

Onuñ selāmı ki nefḥa-i nesīm-i müsteṭābı sīne-i lāle-sīrāba āteş-i ḥasret atar ve şemme-i fevāyih-ı bahārı nāf-ı āhū-yı Tatar-ı müşk-nāba ḥūn-ı müzāb katar.
(*Manāzırı’l-İnşā*)

Mişāl-i diğeri:

Şemīm-i kākülün almış nesīm-i gülşende

Demiş ki sünbüle sende emānet olsun bu (Figānī)

Altıncı: Kelām-ı müsecca‘da fıkra-i şāniye kelimātı fıkra-i ūlā kelimātına müvāzin bulunmalı. Eger kelimelerin ba‘zısı veyaḥūd hepsi mücānesetü’l-ḥurūf bulunursa daha güzel olur. Ve lafz-ı ‘Arabī muḳābilinde ol veznde lafz-ı Fārisī getirilirse münāsibce düşer. Cebīn ile zemīn, lā-ya‘kıl ile pā-der-gil ve ḥaleb ile eleb gibi.

Ve eger veznleri muṭābık olup ‘aded-i ḥurūfu muvāfık olmazsa ḥān ile nān gibi ḥarfı çok olan fıkra-i şāniye kılınmalıdır. Ve kezā kelimātı ḥafif olanları fıkra-i ūlā ve şakıl olanlar fıkra-i şāniye etmelidir. Meşelā: (Eyā her nefesde dū-ni‘met veren, sezā olmadan luṭfa lāyık gören) beytiyle gevher-i dükkān-ı [44] semāḥat, şaf-der-i meydān-ı veḳāḥat fıkrası gibi. Fıkra-i şāniye kıllat ü keşret-i elfāzda fıkra-i ūlāya müsāvī olmalıdır. Lisān-ı Türkide fıkraların ḥāvī olduğı kelimāt ikiden sekize kadar müstaḥsen ve nihāyet on ikiye kadar cā’iz ve ziyādesi müstehcendir. Eger fıkrateynden biriniñ ma‘nāsı selīs ve diğeri ma‘nāca nefīs ise selāset-i lafziyyesi bulunanı evvel ve nefāset-i ma‘nāsı olanı fıkra-i şāniye ‘add etmelidir.

Mişāl:

Geçende dū-dest-i iftiḥār ile aldığım ve naḳş-ı nigār-ı me‘ānīsine ḥayretde kaldığım taḥrīrāt-ı seniyyeleriniñ ḥāvī olduğı taşvīr-i dil-pezirī ele ve gülberg-i mefkūrede mürtesem olan ḥayāl-i ‘ālīlerini dile alarak bir oña ve bir buña ‘atf-ı nigāh-ı

iştîyāk etdikce hayâli ‘aynı tarāvet ve mişâli maḥẓ-ı mekānet bulduğumdan hayâlin mişâle muṭābakat-ı ‘ayniyyesi ḥaḳḳında müsellemler olan ḳaẓıyye-i ḥikemiyyeyi bu ḥuṣṣuṣda eşkāl-i ‘aḳıme sırasında gördüm. (*Leṭā’if-i İnşā’dan*)

Yedinci: Elsine-i cühhāl ü ‘avāmda şāyi‘ olan elfāz-ı mübtezele ve ğayr-ı şaḥīḥayı münşî’ olan zāt taḳrīr ü taḥrīrde isti‘māl etmemeli ve luġat-i meşḥûre diye ğalaṭâtı kullanmamalıdır. “Meşelâ ba‘zı elfāz vardır ki müfredi müsta‘mel olmayıp cem‘i meşḥûr ve mütedāvildir. Kıyās ve ḳā’ideye tevfiḳan onuñ müfredini isti‘mal [45] etmemeli. Ba‘zı kelimelerin de müfredi şāyi‘ ve cem‘i nā-müsta‘meldir. Ez-ân cümle uyḳuda ḥayāl görmek ma‘nāsına olan ṭayf lafzı gibi ki bunu seyf ve zayf kelimelerinin cem‘lerine kıyāsen ṭuyûf diye cem‘ edip kullanılamaz ve kezâ “ṭayr” kelimesi ṭā’ir’in cem‘i olup müfred yerinde isti‘māl edilemez “ṭuyûr” “eṭyār” lafzları ise cem‘ü’l-cem‘dir ve nebl kelimesi ki cem‘ olup müfredi yokdur. Belki onuñ müfredi yerinde sehm kullanılır. Faḳaṭ cem‘ü’l-cem‘i nibāl ve enbāl gelir. Ve ḳadınlar ma‘nāsına olan nisâ lafzı daḥı cem‘ olup müfredi imre’edir “Bir de kelimâtın ḥarekât ü sekenâtını luġat kitâblarına tevfiḳan taṣḥīḥ u isti‘māl etmelidir. Nitekim sirḳat sîniñ fethi ve rânıñ kesriyle iken sîniñ kesri ve rânıñ sükûnuyla ğalaṭ olarak zebân-zeddir. Ve keḥānet kesr-i kāf ile ve ḳandīl kesr-i ḳāf ve felāḥat kesr-i fâ ile olup feth ile söylenilmelidir. Cumāde’l-ülâ ve cumāde’l-āḥire zamm-ı cīm feth-i dāl ile ve şıfatları mü’ennes olarak ülä ve āḥire iken bunları da ba‘zılar cîmiñ fethi ve dālın kesriyle ve şıfatlarını daḥı müzekker olarak cemādiye’l-evvel ve cemādiye’l-āḥir diye isti‘mal ederlerse de ğalaṭ-ı şarīḥdir. İşte bunlar gibi elsine-i cühhâlde ğalaṭ olarak mütedāvil olan elfāzı taṣḥīḥ edip doğrusunu kullanmalıdır.

Sekizinci: Evvelinde vāv bulunan lafzın ibtidāsında vāv-ı [46] ‘āṭife getirmemelidir. ‘Ālem-i serā’ir ve vāḳıf-ı zamā’ir gibi. Īcābı taḳdīrinde vāḳıf-ı zamā’ir ve ‘ālem-i serā’ir... demelidir.

Nev‘-i Şānī

Şerā’it-i Ma‘neviyye Beyānındadır.

50- Şerā’it-i ma‘neviyye ber-vech-i ātī beş mādde beyān olunur.

Birincisi: Maḳşad ve merāmı dā’imā selīs ve açık ta‘bīrāt ile edā etmeli ve fehmi taṣ‘īb ü ihlāl eden şüret-i ifādeleri iltizāmdan tevaḳḳı eylemelidir.

Miřāl:

şu zamānda muḥārebe sefāhatleriñ eñ mazarratlısıdır, demek isrāf-ı kelāmdır.
(*Mecmū‘a-i Fünūn*)

Miřāl-i diğeri:

řabāḥa ḳalma řem‘iz Yūsuf-āsā olma dāmen-gīr
Bizim engüřtümüzden destimiz ey māh kūtehdır

Diğeri miřāl:

Dergeh-i luṭfuña gelmem zīrā
Seni her dem görebilmek dilerim

[47] İşte bu miřāllerde ve bi‘l-ḥāřa beyt-i aḥīrde merām ve maṭlabıñ añlařılması taş‘ib ü ta‘ḳīd edilmişdir.

İkinci: Elfāz ma‘nāya tābi‘ olmalı ve ma‘nānıñ istediğı ta‘bīrāt ü elfāz irād edilmelidir. Zīrā cinās ve seci‘ iltizāmıyla ma‘nānıñ münāsibi ve istediğı elfāz getirilmez ise bi‘ṭ-ṭab‘ ifādede rekāket ve delāletde ḥafā ḥāřıl olur.

Üçüncü: Ḳaleme alınacak şey merām ve maḳşaddan ibāret olmalı ve maḳşaddan ḥāric birtakım terřihāt ü tarřī‘āt ile teḳşīr-i sevād etmemelidir.

Dördüncü: Elfāz-ı müřtereki irādında ma‘nā-yı maḳşūdu muvażzaḥ ḳarīne irād etmelidir.

Miřāl:

Zāhid o deñlü řiḳlet-i tāc ü ḳabā ile
Uçmak ümīdin etmez idi ebleh olmasa (Nergis)

Beyt-i mezkūrda uçmak kelimesi ki cennet ve bir de ṭayerān-ı bālā ma‘nāsına gelir. Zāhiren ma‘nā-yı maḳşūd řiḳlet karīnesiyle ṭayerān demek görünürse de diḳḳat olununca ve zāhid ta‘bīrine baḳılınca cennet ma‘nāsı maḳşūd idiğı zāhir olur.

[48] Miřāl:

Bülend-mertebe ya‘nī Nařūḥ Pařa kim
Kemīne himmeti izḥār-ı řad-fütūḥ itdi

*Görmce ḥadd-i şerī'atde sa'y-i mevfūrın
Şakāya ehl-i havā tevbe-i Naşūh etdi (Nef'ī)*

Ḳıṭ'a-i mezkūrede naşūh kelimesi bir 'alem ki "Naşūh Paşa"dır ve diğeri müte'arif olan tevbe-i naşūh ma'nāsına muhtemel ise de ḥadd-i şerī'at ve tevbe karīneleriyle tevbe-i naşūh ma'nası maḳşūd bulunmuştur.

Beşincisi: Selāmet ve metānet-i lafzıyye ma'nā-yı cemīl ve nüket-i bedī'aya maḳrūn olmalı eger yalnız tezyīnāt-ı lafzıyyeye münḥaşır bulunursa o kelāmda mültezem olan ḥüsn ü şetāret bulunamaz ve ḥüsn-i ma'nā ḥüsn-i kelāmın metbū'u olacak iken tābi'ī bulunmak lāzım gelir.

Miṣāl:

Ḥattā kuvve-i gālibemiz berren kāh Almanya ve kāh Yemen şahrālarında milletiñ a'lām-ı ḥaṣmetini i'lā ve baḥren kāh İspanya ve kāh 'Aden deryālarında devletiñ aḥkām-ı saṭvetini icrā etdiği zamānlarda bile saltanat-ı seniyye mücāvirlerinden hiçbiriniñ bilā-sebeb ḥuḳūkuna ta'arruż etmemişdir... İşte münşī' olan kimse şerā'it-i mebsūṭaya ri'āyet ve diḳḳatle berāber [49] bülleḡa ve fuṣaḥānıñ āsar-ı ber-güzīdelerini tetebbu' ederek naẓm u neşrde merātib-i sūḡana ve mezāyā-yı beyān ve ḥüsn-i ifādeye kesb-i vuḳūf etmeli ve qarīḥasında ittisā' ve kendisinde fikr-i metīn ve istiḳāmet-i ṭab' ve sür'at-i intikāl gibi ḥavāşş-ı mümtāze-i beşeriyye bulunmalıdır.

Faṣl-ı Şālīs

Ḥaḳīkat, Mecāz, Kināye

51- Ḥaḳīkat: Ma'nā-yı mevzū'unda müsta'mel olan elfāza derler. Arslan denip de ma'hūd yırtıcı ḥayvān ḳaşd olunmak gibi.

52- Mecāz: Ma'nā-yı mevzū'un lehiniñ irādesine māni' qarīne bulunarak bir 'alāḳaya mebnī ma'nā-yı mevzū'un lehiniñ ḡayrīde müsta'mel olan lafzdır. Meşelā arslan denip de bir cesūr adam veya ay deyip de güzel bir yüz ḳaşd olunmak gibi.

Kūşe kūşe mihrlər mehler be-dīd olsun da gör

Seyr-i Sa'dābādı sen bir kerre 'īd olsun da gör

53- Mütakellimiñ haqîkatden mecāza ‘udülü kelāmda [50] ittisā‘ hūşülü maqşadına mebnîdir. Ve ‘ulemā-i beyān, mecāz ile kināye haqîkatden ve isti‘āre teşbîhden daha belîğdir derler.

Mişāl:

Bir iki goncasız kopmaz yerinden verd-i handānım (Nergisî)

Pertev-endāz olıcağ bezme dedim ‘uşşāka

Āfītābım yere inmiş mā-şā’allāh (Pertev Paşa)

Bālādaki mişāllerde “verd, āfītāb” kelimeleri ma‘nā-yı haqîkîleri olan gül ve güneş ma‘nālarında müsta‘mel olmayıp belki onlardan maḥbūb ve maḥbūbe kaşd olunmağla mecāz olmuşlardır.

54- Mecāzlarda ma‘nā-yı haqîkîyle ma‘nā-yı müsta‘melün fih beyinde bir ‘alāka ve münāsebet bulunmağ şart olduğundan eger o ‘alāka ve münāsebet müşābehetiñ gayrı ise oña **mecāz-ı mürsel** ve eger müşābehet olursa **isti‘āre** denilir.

55 **Mecāz-ı Mürsel:** Ma‘nā-yı haqîkîyle ma‘nā-yı mecāzî beyinde müşābehetden başka bir ‘alāka-i cüz’iyye ya‘nî ma‘nā-yı mevzū’un lehden ma‘nā-yı mecāzîye zihniñ intikāline bā‘is bir münāsebet bulunan mecāzdır. Lisān-ı ‘Osmānîde müşābehetiñ gayrı meşhūr ve isti‘mālî keşir olan ‘alāka-i cüz’iyyeler ber-vech-i ātî zıkr olunur. [51]

1- **Külliyet ve cüz’iyyet** ‘alākasıdır ki ma‘nā-yı haqîkîyle ma‘nā-yı mecāzîden biri āheriñ cüz’ü bulunmağdır.

Meşelā tırnağımı kesdim şaḫalımı kestirdim, denir ki küll olan tırnağ ve şaḫal zıkr olunup onlardan cüz’-i zā’idi kaşd olunur ve başıñ sağ olsun ve şırtını giydirdik denir ve cüz’ olan baş ve şırt zıkr olunur da küll olan vücūd maṭlūb olur.

Şeyḫ Efendi Hicāz’dan geliyor,

Der-i Haḫḫ’a niyāzdan geliyor (Hüsni)

2- **Maşdariyyet** ‘alākasıdır ki bir ismi zıkr edip maşdar-ı fi‘lisini kaşd eylemekdir. Falanıñ bu işde eli var denilir de o adamıñ o işde daḫl ü kudreti bulunduğ kaşd olunur.

3- **Sebebiyyet** ‘alākasıdır ki ma‘nā-yı haqîkîyle ma‘nā-yı mecāzîden biri dıgerine sebep olmağdır. Nitekim bereket yağıyor denilir ve müsebbeb olan bereket zıkr olunur

da sebep olan yağmur kaçd olunur. Ve âteş başladı denilir de sebep ve ‘illet olan âteşden müsebbib olan harâret makşûd olur.

[52] Mişâl:

Baş açıp dedi ki rahmet geliyor

Ebr-i nîsân-ı ‘ināyet geliyor

DİĞER mişâl:

Haylî para kazandı bu dükkân

Müşterîsi idi bütün ihvân (Hüsni)

4- **Hulûl**: Ya‘ nî hâliyyet ve maḥalliyyet ‘alâkasıdır ki ma‘ nâ-yı ḥaḳîḳîyle ma‘ nâ-yı mecâzîden biri diğeriniñ maḥalli olmakdır. Meşelâ feneri yak denilir ve zıkr-i maḥal irâde-i ḥâl tarîḳıyla feneriñ içindeki mûm kaçd olunur.

Ve şu âteşi öbür oṭaya götür denilip zıkr-i ḥâl ve irâde-i maḥal tarîḳıyla içinde âteş bulunan manḳal irâde olunur. Ava gitdim, nişâna gidiyorum, size gidelim daḡı zıkr-i ḥâl ve irâde-i maḥalle ve çeşme akıyor, destî sızıyor, zıkr-i maḥal ve irâde-i ḥâle mişâldir.

5- **Kevn** ‘alâkası ki oña mażî ‘alâkası da denir. Bir şey’i ḥâl-i sâbıkınıñ ismiyle tesmiye etmektir. Nitekim sinn-i rüşde bâliḡ olan yetimlerin mâllarını veriñiz, denilir ki muḳaddemâ yetim olan yigitlerin eytâm şandıklarında maḥfûz paralarını veriñiz demektir. [53]

6- **Evvel** ki istikbâl ‘alâkası da denir, bir şey’i şoñra olacaḡı ḥâliñ ismiyle tesmiye etmektir.

Meşelâ âteş yak denilir de âteş olacaḡ kömür ve odun yak demek istenir ve elbise biçdim denir ki elbise olacaḡ kumaş biçdim demek kaçd olunur. Şarâb şıkıyorlar, un öḡüdüyorlar, üzümünden pekmez kaynatmış kelâmları da bu ḳabîlendir.

Mişâl:

Bir âḡızdan olup terâne-perdâz

Şarâb şıkarlardı birkaç duḡter-i nâz (Hüsni)

7- **Âliyyet** ‘alâkasıdır ki ma‘ nâ-yı ḥaḳîḳatiñ ma‘ nâ-yı mecâzîye âlet olmasıdır. Meşelâ sâ‘at kaç diye su‘âl edip de ondan vaḡt merâm etmek gibi ki sâ‘at vaḡtiñ

ta'yinine âletdir. Ke-zâlik âlet-i tekellüm olan 'uẕv-ı ma'lûme mevzû'-ı lisân ve dil lafzı ile luğat ma'nâsı maḥşûd olur. Lisân-ı 'Arabî, zebân-ı Fârisî, Türkî dili denilmesi gibi.

Mişâl:

*Şeb-i yeldâyı müneccimle muvaḳḳit ne bilir
Mübtelâ-yı ğama şor kim geceler kaç sâ'at*

[54] Diğer mişâl:

Türkçemiz bir lisândır ki bi'l-ḳuvve şâmil olduğu muḥassenâta göre dünyâda eñ birinci lisânlardan 'add olunmaya şâyandır.

8- İsnâd 'alâkasıdır, oña isnâd-ı mecâzî de denilir: bir fi'li fâ'iliniñ ğayrı mülâbesete isnâd etmektir. Nitekim falan zât câmi' ve mekteb ve çeşme yaptı denilir ki bunları aşıl yapan dülger ve 'amele olup o zât sebep olmağla 'alâka-i isnâd ile sebebe ḥaml olunmuştur.

Mişâl:

*Ol şehriyâr-ı zer-nişâr
Bezî etdi naḳd-i bî-şümâr
Yapdı sebîl-i çeşme-sâr
Me'cûr ola rûz-ı cezâ*

9- Ḥazfiyyet 'alâkasıdır. Meşelâ o işi falan köyden taḥḳîḳ ediñiz, derler ki köy ḳâbil-i ḥitâb olmamağla maḥşad köy ahâlîsinden şoruñuz demektir.

Mişâl:

*Geçdi ḳılıcdan fiten-i rûzgâr
Seyf-i yedu'llâh olup âşikâr (Şabrî Şâkir)*

Beyt-i mezkûrede fiten-i rûzgâr terkîbi ehl-i fiten-i rûzgâr taḳdirinde olup ehl lafzı ḥazf olunmuştur. [55]

İsti'āre

56- İsti'āre: Müşābehet 'alākası ve qar'ine-i ma'nā ile ma'nā-yı mevzū'un lehiñ ğayrıda müsta'mel olan lafzdır.

57- İsti'āre edatı muzmer olan teşbih demektir. Eger edat-ı teşbih ile irād olunursa oña teşbih denilir nitekim aşağıda zikr olunacaktır.

58- İsti'ārelerde dā'imā üç şey melhūz olup erkān-ı isti'āre denilir. Onlar da müste'ār, müste'ārun minh, müste'ārun lehden 'ibāretidir. İmdi müşebbehün-bihiñ lafzına müste'ārun leh ve ma'nāsına müste'ārun minh ve müşebbehiñ ma'nāsına müste'ār denilir, meşelā bir cesūr adama “arslan” denildikde arslan lafzı müste'ār ve ma'nası olan yırtıcı hayvān müşebbehün bih olduğuyçün müste'ārun leh olup bu lafzıñ kâ'iline dağı “müste'ir” denir.

59- İsti'āre lūgatde egreti bir şey almak demek olup 'āriyet bir şey dağı muṭlaqā mu'ārefesi ve münāsebeti olan kimesneden alınabileceğinden, bunun için müste'ārun minh ile müste'ārun leh beyinde 'alāka ve rābıta-i ma'neviyyeniñ vücūdu şartdır. Eger isti'āre lafz-ı müfredde ise oña isti'āre-i müfredde ve mürekkebe ise, isti'āre-i mürekkebe tesmiye olunur. İsti'āre-i müfredde, arslanım gülerek [56] geldi, terkibi ve isti'āre-i mürekkebe, falan şaman altından şu yürüdür, kelāmı gibidir.

60 İsti'āre-i müfredde dağı ya muşarraha veya mekniyyedir. İsti'āre-i muşarraha müste'ārun minhe dāll olan lafzı zikr edip onuñla müste'ārun lehi kaşd etmektir.

Mişāl:

İltifāt etmez güzār eyler hırāmān şir-i ner, mısra'ında iltifāt qar'inesiyle “şir-i ner”den maḳşūd ma'hūd yırtıcı hayvān olmayıp bir merd-i şeci' idigi vāzıh olmağla “şir-i ner” lafzı isti'āre-i muşarraha olur.

61- İsti'āre-i mekniyye: Erkān-ı isti'āreden müşebbehden başka hiçbir şey taşriḥ olunmaḳsızın nefsinde muzmer olan teşbihe delālet etmek üzere müşebbehün bihiñ havāşşından birini müşebbehe izāfet şartıyla bir şey'in şey'-i āḫere nefside teşbihine denir. Meşelā “Ecel pençesinden kimse yakayı kırtaramaz” denildikde ecel yırtıcı hayvāna teşbih olunarak müşebbehün bihiñ lafzı ḥazf ve havāşşından olan pençe lafzı müşebbeh olan ecele izāfetle teşbih-i muzmere işāret olunup isti'āre-i mekniyye ve pençe lafzının ecele izāfeti ise isti'āre-i taḥayyüliye olmuştur. Bu isti'āre-i taḥayyüliye isti'āre-i mekniyyeniñ qar'inesi olmağın isti'āre-i mekniyyeden ayrılamaz ve mecāz-ı 'aklī kabīlinden [57] olmağla mecāz-ı lūgavī 'add olunamaz ve ke-zā “ki henüz gonce-i

ne-şüküfte iken, onu dest-i ecel etdi pā-māl” beytinde ecel bir merd-i ziyānkāra teşbīh olunup müşebbehün bih olan merd-i ziyānkār lafzı ḥazf olunarak ḥavāşşından olan dest lafzının müşebbeh olan ecele izāfetiyle teşbīh-i mezkūra işāret olunması ve bu şüretde isti‘āre-i mekniyye olmağla berāber ecele dest işbātı isti‘āre-i taḥayyüliyye olmuştur.”

62- Bālādaki isti‘āre-i muşarraḥa ve isti‘āre-i mekniyyenin ta‘rīflerinden anlaşıldığı vechile isti‘āre-i muşarraḥalarda müşebbehün bihe dāll olan lafz mezkūr ve müşebbehin lafzı metrūk bulunacağından isti‘āre-i muşarraḥalarda qarīne dā’imā müşebbehin ḥavāşşından ve isti‘āre-i mekniyyelerde bi’l-‘aks müşebbehün bih metrūk, müşebbeh mezkūr olmağla isti‘āre-i mekniyyenin qarīnesi müşebbehün bihin levāzımından bir şey zıkr ü i‘tibār olunmağ iktizā eyler.

63- Yine isti‘āre isti‘āre-i muṭlaqa, mücerrede, muraşşaḥa, nāmlarıyla üçe taḫsīm olunur. Şöyle ki: eger isti‘ārede qarīnesinden başka müste‘ārun minh veya müste‘ārun lehin ḥavāşşından olan bir şey zıkr olunmazsa o isti‘āreye “muṭlaqa” denilir, mārri’z-zıkr “*İltifāt etmez güzār eyler ḥırāmān şīr-i ner*” mışra‘ıyla, “Ecel pençesinden kimse yakayı kırtaramaz” kelāmı isti‘āre-i muṭlaqa kısmındandır. Eger müste‘ārun lehin mülāyimi isti‘ārede mezkūr ise isti‘āre-i mücerrede olur.

[58] Mişāl:

Etdiler fā’idesiz müşteriyānı ta’zīb

‘Ākıbet kalmadı ol mehde bu evzā’a şekīb

İşte burada müste‘ārun minh olan mehin mülāyimi zıkr olunmayıp ancak müste‘ārle olan maḥbūbuñ levāzımından şabr u şekīb gibi ḥuşūşıyye-i beşeriyyesi irād olunmuştur.

64- Eger müste‘ārun minhin mülā’imi isti‘ārede zıkr olunursa isti‘āre-i muraşşaḥa tesmiye olunur. Nitekim:

Lāl olur elbet zebān-ı ḥāme-i piçide-mūy

Kılca ğamdan ṭab‘-ı erbāb-ı süḥan ‘illetlenür.

(Rāğıb Paşa merhum)

beytinde ḥāme insān-ı mütেকellime teşbīh olunup zebānıñ oña izāfeti taḥayyüliye ve qarīnedir. Lāl dahı terşihdir.

Ve yine:

Şarılıp fūṭayı müşgīn beline vefk-ı merām

Münhasıf oldu yine nişfına dek mäh-ı tamām

beytinde müste‘ārun minh olan mähniñ mülāyimi bulunan husūfuñ zikri terşih olmuştur. Terşih tenāsī-i teşbihe mebnī olmağla [59] mutlakadan eblağ olduğu gibi mutlağa dağı mücerrededen daha belīğdir.

65- İsti‘āre-i mürekkebe: Mevādd-ı ‘adīdeniñ şüretlerini alıp teşbih tarīkıyla şüret-i uhrāda isti‘āre etmektir. Bunuiñ tarafeyni mürekkeb olduğu gibi vech-i şebahi dağı mürekkeb olur ve buña isti‘āre-i temşiliyye denilir. Meşelā bir adam için “Şaman altından şu yürüdü.” dedigimizde ol kimseniñ tıyurmağsızın bir iş yapıdığı anlaşıp şaman altından şu yürütme hālinden alınan şüreti gizlice iş yapma şüretine nakl eylemiş ve isti‘āre-i temşiliyye yapmış oluruz.

Ve yine:

Aşlı yokdur bilirim va‘de-i vaşl-ı deheniñ

Nāfile bal çalıp ağzıma yalandırdı beni

beytinde dağı ağza bal çalınma mādresi isti‘āre-i temşiliyye tarīkıyla irād olunmuştur.

Kināye

66- Kināye: Luğat-ı ‘Arabiyyede taşrihiñ hilāfı ihfā ma‘nāsındır. ‘Ulemā-i belāğat ıstılāhında lafzıñ ma‘nā-yı haqīqisiniñ levāzımından birini kaçd edip faķat ma‘nā-yı haqīqiniñ irādesi cā’iz olmağa denir. Meşelā falan zātıñ kapisı açıktır ve ekmegi meydāndadır.

[60] denilir de sahi ve cömerd ma‘nası irāde olunur. Sāmī’niñ “Cüşiş-i eşke dil-i pür-hün bir mecrā” iki mısra’ında dağı mecrā gözden kināye olur. Ve yine: Hesābım var benim kaçşāb ile kanlı bıçaklıyız, mısra’ında kanlı bıçaklı hasım olduğ ma‘nāsında müsta’meldir.

67 Kināyelerde ma‘nā-yı maķşūda delālet edip karīne-i mu‘ayyene bulunur, faķat ma‘nā-yı hakīkiyi irādeden māni’ olmaz meşelā kapisı açıktır, ekmegi meydāndadır, misāllerinde sahihan kapisı açık ve ekmegi meydānda olmağı irāde etmekde be’s yokdur. Lākin mecāzlar böyle degildir, naşıl ki arslanıı hamāmda yıkanıyordu gördüm, kelāmında, arslandan bir şeci’ yigid kaçd olunduğı gibi aşıl arslan denilen hayvāniñ hamāmda yıkanması tecvīz olunamadığından arslan lafzından ma’hūd hayvānı kaçd cā’iz olmaz. Kezālik:

Şarardı beñzi ħasedden benimle yāri görüp

Raķīb-i rū-siyehe bir ħarīb renk oldu

beytinde beñzi şarardı mükedder oldudan kināyedir:

Kişi yorġana göre lāzım uzatmak ayaġın

Belī dest-i tecellā ħāh uzanır geh kışalır

[61] nazmında daġı yorġana göre ayaġı uzatmak irāda maşraf etmekden kināye olur.

Teşbīh

68- Teşbīh: Teşbīh bir şey'e mezīd-i ihtīşāş ve ta'alluku olan vaşıfda diġer şey'in müşāreket ve mümāşeletine delālet etmektedir. Bu iki şey teşbīhiñ tarafeynidir ki biri müşebbeh diġeri müşebbehün-bihdir. Bunlarıñ müteşārik oldukları vaşfa “vech-i teşbīh” ve “vech-i şebeh” derler. Erkān-ı teşbīh dördür müşebbeh, müşebbehün-bih, vech-i şebeh, edāt-ı teşbīh,dir. Lisān-ı Türki'de edāt-ı teşbīh gibi, nitekim, mişilli lafzları olup şanki, gūyā, kelimeleri de ħullanılır. Meşelā şu adam şecā'atde arslan gibidir, deñildikde şu adam, müşebbeh, şecā'at, vech-i şebeh ve arslan müşebbehün-bih, gibi edāt-ı teşbīhdir.

69 Teşbīhde tarafeyniñ ikisi de mezkūr olmak şartdır. Eger birisi maṭvī olursa isti'āre olur. Bālāda tafşili geçmiştir. Ama tarafeynden biri ħarīne ile ħazf olunmuş ise mezkūr ħükmünde olmaġla yine teşbīh ħabīlinden olur. Falan naşıldır? diyen kimseye cevāben arslan gibidir, deñildikde o kimse arslan gibidir, demek olmaġla teşbīh ħabīlinden olup isti'āre olmaz.

70 Eger kelāmda vech-i şebeh mezkūr ise “teşbīh-i mufaşşal” ve metrūk ise “teşbīh-i mücmel” denir ve mübālaġayı müfid olur.

[62] Ve ba'zen edat-ı teşbīhde ħazf olunup “teşbīh-i belīġ” denilir. Meşelā falan şecā'atde arslan gibidir cümlesi yerinde falan arslan gibidir yāġūd falan arslandır, denilir ki ikinci cümle birinciden ve üçüncü cümle ikinciden daha mübālaġalıdır.

71- Teşbīhde tarafeyn ya ikisi de ħissī olur, yanaġın güle ve ħoķunun 'anbere ve yaķışıklı boyuñ serve ve yumuşak vücuduñ pamuġa teşbīhi gibi ki bunlar hep ħavāşş ile maḥsūdür.

Miřāl:

*Bağda zülf ü ruḥuñ añdıķca bu kimdir deyü
Sünbül ü gül biri birinden su 'āl eyler seni*

Diğeri miřāl:

*Bir gülüş var onda kim ḥavf eylerim ey ḥāl-i yār
Başdırır bir gün ḥaṭṭ-ı müşgīn 'anber-būsunu*

Yāḥūd tarafeyniniñ ikisi de 'aqlī olur, 'ilmiñ ḥayāta cehliñ memāta teşbīhi gibi.

Miřāl-i Meşnevī:

*'İlm bir lücce-i bī-sāhildir
Onda 'ālim geçinen cāhildir*

*[63] Cehle Ḥaḳ mevt dedi 'ilme ḥayāt
Olma hem-ḥāl-i gürūh-ı emvāt*

*Olma maḥrūm-ı ḥayāt-ı ebedī
'İlm ile fark edegör nīk ü bedi (Ḥayriyye-i Nābī)*

Yāḥūd biri ḥissī diğeri 'aqlī olur. 'İṭrīñ ḥulḳ-ı kerīme ve 'adāletiñ nīsān yağmuruna teşbīhi gibi ki 'ıṭr ve yağmur mahsūsātdan ḥulḳ-ı kerīm ve 'adālet ma'ḳūlātandır.

Miřāl:

*Behre-yāb olsa şabā nūkhet-i ḥulḳundan eder
Ṭabla-i rīze-i müşg uğradığı şaḥrāyı*

Yāḥūd bir taraḫı ḥissī, diğeri taraḫı ḥayālī olur.

Miřāl:

*Kāse-i fağfūr leb-rīz olsa hiç vermez şadā
Şervet efzāyiş bulunca ağniyā ḥissetlenür*

Ve kezā Akdeñiz Boğazı’nın vaşfına dā’ir meşhūr maḳāle-i münşi’yāne daḥı bu nev’ teşbīhe güzel bir mişāldir. “Aḥşāmlarının leṭāfeti [64] şabāḥlarının rūḥāniyyetine nisbet olursa aralarında uykusuzluktan cemālini reng-i melāl bürümüş ve cāme-i ḥvāb yerine siyāh gīsūlarına bürünmüş de henüz uykuya varmış bir esmer güzeliyle sırma saçlarını boynunun üstüne tağıtmış ve ḡāyet ḥafīf bir şehāb ile mestūr olan nūr-ı şehir gibi göğsünü bir ince tül ile setr etmiş henüz mā’i gözlerini uykudan açmış şaf çehreli bir dil-ber kadar fark bulunur.

Diğer mişāl:

Degildir lāle yer yer zāhir oldu anda āteşler

Zamāne tutdı çarḥ-ı āfītāba tiğ-ı kühsārı

Döner gird-āb-ı baḥr-ı ḥūna her gül lālezār içre

Ṭolaşdırmaḳda keşt-i karārı bülbül-i zārı

Yāḥūd bir tarafı ḥissī diğeri vehmī olur. Ğulyabānī geliyor denip de bir merd-i maḥūf kaşd eylemek gibi.

Çünkü ğulyabānīniñ ḥāricde vücūdu olmayıp belki onu kuvve-i vāhime kendiliginden ihtirā’ eylemiştir.

‘Āḳıbet göñlüm esir etdiñ o gīsūlarla sen

Hey ne cādusuñ ki āteş baḡladıñ mūlarla sen

Ve:

O kudretten mükeḥḥal çeşmiñe dil-beste āḥūlar

Nigāhıñdan okurlar nüṣḥa-i efsūnu cādūlar

beytleri de bu kabīldendir. [65]

72- Vehm ile ḥayālīñ farkı şöyledir ki: Ḥayālī kuvve-i müteḥayyile, ḥavāss-ı zāhire ile idrāk eylediği umūrdan terkīb eder. Vehmi ise kuvve-i vāhime kendiliginden ibdā’ ve ihtirā’ eyleyler. Ḥālbuki ikisi de ma’ dūmdur.

73- Erkān-ı teşbīhden “vech-i şebēh” taḥayyül veya taḥkīk cihetiyle tarafeyne ziyāde ihtisāş olan emr-i müştereke derler faḳaṭ vech-i şebēhde tarafeyne olacak iştirakiñ kaşdı şartdır. “Vech-i şebēh” daḥı ḥissī, ‘aḳlī, ḥayālī vehmī olur.

Mişāl-i Meşnevī:

Dişleri şāf idi hem seyrek idi

Rişte-i dāne-i dūrden pek idi

Şöyle ifrāt ile berķ eyler idi
Meclis-i maṭla‘-ı şark eyler idi

Dişleri iki dizi inci mişāl
La‘line vermiş idi hūsn-i cemāl (Şemā’il-i Şerīf, Hākānī)

Mişāl-i diğer:

Güzeller içre mümtāz-ı cihān serv-i bülendimsin
Müsellem ṭavr u ṭarzı dil-ber-i ‘ālem-pesendimsin

[66] *Göñül ḥālīñ bilir şūḥ u zarīf ü şeh-levendimsin*
Benim sen nūr-ı çeşm ü dil-sitānımsın efendimsin (Sāmī)

Vech-i şebah-i ‘aqlī: Gözüñ dūr-bīne teşbīhi gibi ki vech-i şebah rü’yet ve ‘aqlīdir.

Mişāl:

Nergis dūr-bīnleriñ bāğçe-i ḥired-fersā-yı āsmāna dikmiş (Siyer-i Veysī)

Vech-i şebah-i ḥayālī: Cehliñ zulmete teşbīhi gibi ki taḥayyülīdir. Çünkü zulmet ile cehl kerāhetde ve ‘adem-i ihtidāda müşterekdir. Ve cehliñ ‘adem-i ihtidāya izāfet ü isnādı ḥayālīdir.

Mişāl:

Cehldir māye-i şerm ü haclet
Cehldir mūrīş-i zūll ü nekbet

Cehldir ādeme zindān-ı belā
Ki düşenler göremez rüy-ı reha (Ḥayriyye-i Nābī)

Vech-i şebah-i vehmi: Bu da umūr-ı mütevehhmeden mütenezzi‘ olan bir emrdir, hūmā, sīmurğ, ‘anḳā, kūh-ı ḳāf, ğulyabānī, cādū vāhimeleri gibi ki bunları yükseklikde ve ḳanā‘ atde veya yūmn-i sa‘ ādetde veya sā’ir bir umūrda cihet-i müşāreket isnād etmektedir.

[67] Mişāl:

N'ola evc-i felekde āşiyān etse hümāāsā

Benim ol nāzenīnim şimdiden meh-pārelenmiştir

Diger mişāl:

Bī-vücūd olmak gibi yoktur cihānīñ rāhatı

Gör ki sīmurğun ne dāmı var ne de şayyādı var (Nef'î)

Ḳāf-ı iḳbālde 'anḳā iken āh

Avlıyor şimdi sinek pāresi yok (Şafvet)

74- Erkān-ı teşbīhden biri de **edevāt-ı teşbīhdir**, edevāt-ı mezkûre de yukarıda beyân kılınmıştır. Edāt-ı teşbīhiñ ḥazfıyla “teşbīh-i belîğ” ḥāşıl olduğı da söylenmiş idi. Faḳaṭ ba'zı maḥallerde edāt-ı teşbīhiñ zıkr ü irādını kâ'ide-i belāğat müstaḥsen görüyor. O maḥalleriñ ta'yinini kâ'ide değil ṭabī'at ve sevḳ-i kelām, şā'ir ve münşī'ye irā'e eyler.

Mişāl:

Mütekebbirlere kibr etme taşadduḳ şayılır

Zālime cevır ü ezā kılma 'ibādet gibidir (Nā'ili-i Cedīd)

[68] *Merdüm-āzārı nevāziş siteme rağbetdir*

Zālime merḥamet ef'iyi şıyānet gibidir (Kāzım)

Maḳāle-i Şāniye**Fenn-i İnşā**

75- **Fenn-i İnşā:** Belīgāne söz söylemek ve yazmak uşulünü ve ḥātıra sāniḥ olan me'āniyi be-ğāyet rengin ve dil-peżir ibārāt ile edā ve ifāde etmeniñ yolunu gösteren bir fenn-i celil olup üç faşlı şāmildir.

Faşl-ı evvel: Feşāḥat ve belāgate dā'ir mebāḥişi müştemildir.

76- **Feşāḥat:** Elfāzıñ telaffuz ve isti'māli ṭaṭlı ve ma'nāsı zāhir ya'nī telaffuz olunurken ma'nası zihne mütebādir olmasıdır. Bunun 'alāmeti daḥı elfāzıñ kavā'id-i

lisāna muvāfiḳ ve elsine-i üdebāda isti‘ māli keşir olmasıdır. Çünkü üdebā lisānı tedkik ve taḥarrī ile lisāna şakīl ve sem‘ a kerih gelen ve ma‘ nāsını aḥlamak için luḡat kitābına müraca‘ ata ve düşünmege muhtāc olan elfāzı isti‘ māliden ictināb ederler. Ve kelāmıñ eñ güzel ve maḳbūlü odur ki ‘avām [69] ma‘ nāsını aḥlamalı ve ḥavāşş dahı faẓl u meziyyetini taḳlīd etmelidir, derler.

77- Feşāḥat: Müfred ve mürekkeb i‘tibārıyla iki kısımdır, feşāḥat-i müfred, elfāzıñ tenāfür-i ḥurūfdan ve ḡarābetden ve kıyāsa muḥālefetden ve ibtizālden sālīm olmasıdır.

Tenāfür-i Ḥurūf: Lafzıñ lisān üzerine şikletini ve telaffuzıñ ‘usretini icāb eden bir keyfiyyetdir. İşsiz güçsüz, istatistik lafzları gibi.

Ḡarabet, lafzıñ isti‘ māli me’nūs ve ma‘ nāsı zāhir olmamaḳdır. Kelimāt-ı ecnebiyye ve lisānımızda isti‘ māli mehcūr ḳadīm Türkçe āteş ma‘ nāsında od ve cehennem ma‘ nāsına tamu ve Teñri ma‘ nāsına Çalap ve āyine ma‘ nāsına gözgü lafzları gibi.

Ḳıyāsa muḥālefet, kelimeniñ kavā‘ id-i lisāna ve isti‘ māl-i üdebāya muḥālif bulunmasıdır. Geldik yerinde geldik ve yazamaz yerinde yazabilmez ve ahālī-i sākine yerinde ahālī-i meskūne ve maṭbū‘ āt-ı mevḳūte maḥallinde maṭbū‘ āt-ı muvaḳḳate denilmesi gibi. İbtizāl, lafzıñ beyne’n-nās ‘ādī muḥāverelerde keşret-i isti‘ māl sebebiyle ‘ inde’l-ḥavāşş şeref ve meziyyetden sākıt olması keyfiyyetidir... gibi.

78- Feşāḥat-i Mürekkebe: Eczāsı bulunan kelimeler faşih olmaḡla berāber tenāfür-i kelimātdan ve za‘ f-ı te’līf ü ta‘ ḳīd-i lafzī ve ma‘ nevīden ve tetābu‘ -ı izāfātdan ve sū’-i tekrārdan berī olmasıdır.

[70] Tenāfür-i kelimāt, kelimātiñ iltişāḳından lisāna ve tekellüme şiklet ve ‘usret gelmekdir. Aşcı aş pişmiş mi? Ve muşamma‘ aya elli lira şardım, ‘ibāreleri ve “Çok kāse-lisler onuñ nān-ḥ‘ānıdır” mısra‘ı gibi. Zikrolunan terkiblerdeki elfāz hep lisānımızda me’nūsü’l-isti‘ māl iken bir yerde gelmelerinden telaffuzlarında ‘usret hissolunur.

Za‘ f-ı Te’līf: Kelāmıñ terkibi kavā‘ id-i lisāna ve beyne’l-üdebā mer‘ī olan uşüle muḡāyir olmasıdır. Meşelā, ḳaranlık bir ḳalmış gece evde, denilmesi gibi zīrā mūte‘ allikāt-ı fi‘liñ taḳdīmi ve mevşūfuñ şifatını ta‘ ḳibi kavā‘ id-i lisānımız muḳteżāsından ve “Bir gece ḳaranlık evde ḳalmış” denilecek iken mef‘ ülün fihler te’hīr ve gece ve eviñ şifatlari olan bir ve ḳaranlık mevşūflarından tefriḳ edilmekle kıyāsa muḥālif vāḳi‘ olmasıdır. İşte böyle ḥilāf-ı ḳā‘ide terkib olunan ‘ibāre rekik ve

ma'nāsının fehmi güç olur. Nergīsî'niñ, hāme-i hamāme-i mevzun-terāne-i dil-keş-āvāz-ı ma'rifet-perdāz... fıkrasında müşebbihiñ müşebbehün-bihe izāfeti hılāf-ı kâ'idedir. Zīrā, lisānımızda müşebbehün bihiñ izāfeti şāyi' olup 'aksi mütē'arif degildir. Ke-zālik li-ecli'l-fürūht, maṭbū' u'l-endām çiftlikāt-ı mezbūre, mes'ele-i mebhūşün 'anh, 'ibāreleri feşāhatden 'ārīdir. Nitekim pertev-i zekā nev'-i beşeriñ başına konmuş bir nūrānī hümādır ki sāye-i sa'ādeti ta'mīm edecek vāsiṭa bulunmaz illā ki lüzümü kadar nihāl-i maṭbū' u'l-endāmı hükmünde olan şaḥā'if-i maṭbū' anıñ vüs'at ü intişārıdır. Şeh-bāl değil o bir [71] berāt-ı ikbāldir ki kangı millete muḳārin olsa refte refte zulm-i cehāletiñ zincir-i esāretinden āzādına huccet olur. Maḳāle-i münşi'yānesindeki endām kelimesi fūrūht lafzı gibi Fārisi olduğu hālde lām-ı ta'rīf getirilmesi feşāhati ihlāl eylemiştir. Ke-zālik āzādına huccet olur terḳibi daḥı āzād edilmesine veyaḥūd āzād olmasına denilmek lāzım gelirdi ve "Der-miyān eylemek, der-piş etmek yerlerinde der-miyān ile der-piş ile denilmesi hep hılāf-ı kâ'ide ve muḥill-i feşāhatdır."

Ta'kīd: Ya lafzī veya ma'nevī olur. Ta'kīd-i lafzī ber-vech-i meşrūḥ sebki 'ibārede vāki' ḥalelden nāşī kelāmıñ ma'nā-yı maḳşūda delāleti zāhir olmamaḳdır.

Miṣāl:

Telḥ eder adamıñ elbette mezāḳ-ı 'ayşın

Bāde nūş eyle bugün eyleme fikr-i ferdā

beytinde şā'iriñ maḳşadı: Bāde nūş eyle bugün eyleme fikr-i ferdā ki, fikr-i ferdā adamıñ mezāḳ-ı 'ayşın telḥ eder demektir. Hālbuki telḥ eder fi'li beytiñ evvelinde ve fikr-i ferdā eyleme fi'linden soñra āḥirinde bulunmaḡla ta'kīd-i lafzī vāki' olmuştur. Ve yine Fehīm'iñ

Şarābdır diyerek şundu baña sāḳī cām

Havāss-ı ḥams ile hissolundu bāde tamām

[72] beytinde ma'nā-yı maḳşūdu edā eder lafz-ı nāḳş olmaḡla ta'kīd-i lafzī bulunmuştur. Zīrā şā'iriñ ġaraḫı şarāb içilirken ta'mı ve rāyiḫası tıyulur ve rengi görölür ve ḳadeḥ ele alındıḡda şanki hiss-i lems ḫışsedār olur. Yalnız hiss-i sem' maḥrūm ḳalır. Sāḳī şarābdır şarābdır deyicek o daḥı naşibini alır bu şüretde ḫavāss-ı ḫams ile bāde tamām hiss olunmuş olur demektir. Lākin bu ma'nāyı ifāde için ḳadeḫi elime aldım ve şarābı görerek ve rāyiḫasını tıyarak içdim demek lāzım gelir. Yoksa o

cümleler mahzûf iken yalnız şarâbdır diyerek... Sözünden bu ma' nâlara intikâl emr-i düşvâr olmağla kelâmın mu' aqqad olduğu aşikârdır.

Ta' kîd-i Ma' nevî: Bi-hasebi'l-luğa münfehim olan ma' nâdan mütekellimiñ maqşadı olan ma' nâya ya' nî ma' nâ-yı haqqîden mecâzî veya ma' nâ-yı kinâ' iye zihn-i muhâtabıñ intikâlinde vâkı' olan halelden nâşî kelâmın ma' nâ-yı maqşûda delâleti zâhir olmamağdır. Nitekim:

Dergeh-i lütfuña gelmem zîrâ

Seni her dem görebilmek dilerim

beytindeki dergâhına gelmek orada bulunmamağı müstelzim idiğine mebnî gelmeği nefy ile dâ'imâ orada bulunmak ma' nâsı qaşd olunuyor, ya' nî seniñ dergâhından ayrılmam zîrâ seni görebilmek isterim demeği qaşd eyliyor. Ancak dergehiñe gelmem demekden orada bulunmamağı [73] nefy ile dâ'imâ orada bulunmak ma' nâsına intikâl etmek pek ba' iddir.

Tetâbu' -ı İzâfât: Üçden ziyâde kelimelerin mütevâliyen birbirine muzâf kılınmasıdır. *Hadîkatü's-Sü' adâ'* da: “Ebkâr-ı encüm-tâb nazẓâre-i maşâ'ib-i havâtîn-i harem-serây nübüt getiremeyipbürde-i hicâba girdi” fıkrasındaki altı kelime birbirine muzâf kılınmağla feşâhatden düşmüşdür tetâbu' -ı izâfât üçe kadar câ'iz ve ziyâdesi ğayr-ı câ'izdir.

Sû' -i Tekrâr: Fâ'idesiz bir lafzı tekrâr eylemektir ki muhill-i feşâhat olmağla ondan da ihtirâz lâzımdır eger bir ma' nâ tekrâr zıkr ü irâd olunmağı icâb ederse mürâdifîyle veyahüd mecâz ve kinâye tarîkıyla edâ ve ifâde olunmalıdır.

79- Bâlâda beyân olunan elfâz-ı faşîha maqşûdunu ifâdeye muqtedir olacak şüretde melekeye nâ'il olan kimseye faşîh denilir. İmdi mütekellim-i faşîh ibtidâ kelimât-ı faşîhayı taḥarrî ve intiḥâb eder. Şâniyen her kelimeyi müşâkil ü münâsibi olan ile mezc ü terkîb eder. Çünkü kelimeler zâten faşîh olmadığı hâlde ḥüsn-i terkîb ile kelâma feşâhat gelmez ve mütenâsib olmayan kelimeler fi'l-haqqîka faşîh olsalar bile yan yana getirildikde birbirinden mütenâfir olurlar bu ise kelâmın feşâhatini ihlâl eden tenâfir-i kelimât demek olur ve kelimeler ne kadar mütenâsib olurlarsa kelâmın selâseti ol kadar ziyâde olur.

Selâset: Kelimelerin lisân üzerine sühûlet ile cereyân [74] edişidir. Bunuñ tafşîli şerâ'it-i lafziyyeniñ beşinci mâddesinde geçmiştir.

Belāġat

80- Belāġat daġı belāġat-i kelām, belāġat-i mütেকellim kısımlarına münkasım olur. Kelāmın belāġati kelimeleri faşih olmaġ şartıyla muġtezā-yı ġāle muṭābaġatından ve maġāma münāsib vechile taşvır ve tertibinden ‘ibārettir.

Mütেকellimin belāġati daġı kelām-ı belīg te’lifine muġtedir olur bir melekeye mālİK olmasındır. Kelāmın ġadd-i zātında ġüsnü ve ‘inde’l-bülegā maġbūliyyeti muġtezā-yı ġāle muṭābaġatı ve elfāzın ma’ nā ile ġüsn-i itilāfi ġasebiyledir. Söz ne ġadar muntazam ve maġāma muṭābık ve ġaġıġat-i ġāle muvāfık olursa ol ġadar mü’essir ve şāyān-ı ġabül olur. Böyle söz ġalbleri heyecāna getirir ve heyecanı teskīn eder.

Faşl-ı Şānī

Ĥiṭābet

81- Fenn-i inşād belīgāne söz söylemek ve yazmaġ uşulünü ve ‘ibārāt-ı dil-pezir ile ifāde-i merām etmenin yolunu gösterir bir fen [75] idiġi şadr-ı maġālede ta’rif olunmuş idi. Maġşad ve merāmı ifāde ise ya taġrīren olur ki buña Ĥiṭābet denir veyaġūd taġrīren olur ki buña da kitābet tesmiye olunur. Ĥiṭābet ehline Ĥaṭīb ve Ĥaṭīb ve kitābet ehline de münşī’ ve kātib denilir.

Ĥaṭīb evvelā söyleyeceġi şey’i bulmaġ ve ne şüretde taġrīr edeceġini taşarlamak iġtizā eyler ki bu buluşa vicdān ve ġarīġa denir. Şoñra da söyleyeceġi kelāma nizām vermek iġtizā eyler ki oña da ġüsn-i tertib ta’bir olunur. Ba’dehü o söze bir tarz ve üslüb ittihāzı lāzımdır ki oña da şüret-i taġrīr ıtlāġ olunur. Ve nihāyet bir āhenk ve ġareketle ifāde-i merām icāb eder ki buña da ġāl ü tarz tesmiye ġılınır.

82- Vicdān iġnā’ veya tehyic için iġtizā eden vesā’iti bulmaġdır ki onlar da telġin ve ta’līm, mergūbiyyet, tehyic ve taġrīk-i riġġat, denilen mevāddan ‘ibārettir.

83- Ta’līm ü Telġin: Söylenen şey’in ġaġıġatini beyān ve mergūbiyyet, sāmi’iniñ ri’āyet ve emniyyetini celb ile ve tehyic-i maġşada muvāfık olan ġissiyātı muġāṭablara ilhām ve iġsās ile ġaşıl olur. Ve ta’līm ü telġine aġyise ve edille ve mergūbiyyete ġüsn-i aġlāġ ve tehyice infi’ālāt-ı nefsanıyyenin vücūdu şartdır.

84- Edille ve Ekise: Ĥaṭibin ġaġıġatı işbāt için istinād etdiġi nokṭalara “ġıyās ve delil” denilir ve ġuşuşī ve ‘umūmī [76] i’tibārıyla ikiye münkasım olur. Ekise-i ġuşuşıyye, birtaġım eşkāl-i mantıġıyyedir ki neticeye vuşul için eşkāl-i mezküre ile şuver-i muġtelife tertib olunur ve ġıyās teşkili daġı başlıca üçdür.

1- Kıyās-ı Hamlīdir ki üç cümleden terkib edilen bir kıyās olup üçüncü iki evvelki cümlelerin neticesi olmalıdır.

Mişāl:

Bizi mes‘ūd eden şeyleri sevmeliyiz, mādām ki fazīlet bizi mes‘ūd eder, bu şüretde fazīleti sevmeliyiz. İki evvelki cümlelerin birincisine “kübrā” ve ikincisine “şuğrā” ve ikisine birden muḳaddime ve üçüncüye de netice denilir.

2 Kıyās-ı Matvīdir ki kıyās-ı hamlīnin ‘aynı olup ancak şuğrā veya kübrādan biri ğayr-ı mezkūr ola ve faḳaṭ irādı da mümkün ve sehīl buluna. “Fazīlet bizi mes‘ūd eder, bu şüretde fazīleti sevmeliyiz” gibi. Maḳām-ı ifādede şu beyān olunan kıyāsı öyle sāde bir hālde bırakmayıp tezyīn ü hey’etlerini tebdīl ile kuvvetlerini tezyīd etmelidir. Meşelā şu evvelki mişāl şüret-i ātiye üzere irād edilirse te’sīri tezyīd edilmiş olur. “Mes‘ūd olmak isterseñiz fazīleti seviñiz” Ve daha kuvvetli olmak üzere şöylece denilebilir “Mes‘ūd olmak istiyorsuñuz da niçin fazīleti sevmiyorsuñuz?”

3- Kıyās-ı Muḳassemdir ki birinci nev‘ kıyāsdan iki dānesinin [77] ittiḥādıdır Meşelā mevki‘-i muḥārebede bulunduğ kordonuñ dāhiline naşıl da düşmanı geçirmiş olan bir neferin divān-ı harbde istintāḳ ve muḥākemesinde nefer-i merḳūma ḥiṭāben-Mevki‘inde idin yāḥūd değil idin, eğer mevki‘inde olup da düşmanı geçirdin ise bir ḥā’in gibi hareket etdin, eğer mevki‘inde değil idyseñ niḳāma muğāyir bir iş tutduñ. İmdi sen be-heme-ḥāl cezā-yı i‘dāma müsteḥaḳsın... denilmesi gibi, bu kıyās-ı muḳassem şartına ri‘āyet ve diḳḳatle tertīb olunursa ḥaşmı ilzāmda pek ziyāde mü’essir olur.

85- Ekīse-i ‘Umūmiyye: Birṭaḳım me’ḥazlardır ki maḳāsıd-ı müte‘addide için lāzım gelen deliller kendisinde bulunur. Eğer netice o kıyāsın kendisinden istiḥrāc olunursa kıyās-ı ‘umūmī-i dāhili denilir.

Ta‘rīf, taṭbīḳ-i eczā-yı kelām gibi. Meşelā bāriḳa-i ḥaḳīḳat teşādüm-i efkārden çıkar, kelāmı kelimeleri faşīḥ olmağla berāber muḳtezā-yı hāl ve maḳāma muṭābıḳdır, bu şüretde, bāriḳa-i ḥaḳīḳat... kelāmı belıḡdır, kıyāsı, matvī’l-kübrā bir kıyās-ı ‘umūmī-i dāhili olur.

Ve eğer netice ḥāricden istiḥrāc olunursa oña kıyās ‘umūmī-i ḥārici denilir. Şer‘, ḳānūn, ḥüccet, yemīn, şehādet gibi.

86- Mergūbiyyet: Ḥaṭīb olan zāt ‘ilm ü fazlıyla berāber aḥlāk şāhibi olmalı ve ifāde-i merāmıda ḥāzıḳ ve istiḳāmet ve ḥüsn-i [78] tedbiri müsellemler bulunmalıdır ki

güftarı sem‘-i kabûle sezâvâr olsun zîrâ böyle olmazsa sözüne kimse i‘timâd eylemez. Meşelâ bir ‘ayyâş şûrb-i hamrîñ mazarratı ve men‘-i isti‘mâli hakkında ne kadar mü‘eşşir bir nuṭṭa söylese şübhesiz ‘abeşle iştiğâl etmiş olur. Zîrâ kendisi muḳtezâ-yı nuṭṭununñ hîlâfı hareketde bulunduğundan veşâyâsını kaṭ‘â te‘şîr etdiremez. Binâ‘en ‘aleyh ḥaṭîbîñ muttaşîf olduğu ahlâk halkıñ ḥüsn-i zan ve ri‘âyetini kendisine celb ve imâle ederek ıslâh-ı efkâra mu‘în ü ḥâdim olmalıdır. Ve ḥaṭîb muḳtezâ-yı hâl ve maḳâma ri‘âyetle muḥâtablarınıñ derece-i terbiye ve ma‘lûmâtlarını ve sinlerini ve infî‘âlât-ı nefsanîyyelerininñ cihât-ı ‘â‘idelerini ve ahlâk ve âdâb ü âdâtını bilerek onların hâl ve şânlarına münâsib ve mülâyim kelimât-ı muḳni‘a serd ve isti‘mâl etmelidir. Ve söylenecek nuṭṭa toğruluk, edeb, tedbîr, ḥayr-ḥ‘âhlık ḥaşâ‘işini ḥâ‘iz bulunmalıdır. İşte Ḥazret-i Ebîbekr eş-Şiddîk, raḍıya’llâhu te‘âlâ ‘anhiñ icmâ‘-ı aşḥâb-ı güzîn ile mesned-i hîlâfete intihâbları günü minbere çıkarak îrâd buyurdukları ḥuṭbe ve nuṭṭa-ı celîleleri ḥaşâ‘iş-i maṭlûbeyi ḥâ‘iz olmakla teberrûken mişâl îrâd olunmuştur.

Ḥuṭbe-i Ḥazret-i Ebîbekr eş-Şiddîk, raḍıya’llâhu te‘âlâ ‘anh

İşte siziñ zimâm-ı idâreñiz baña ihâle olundu. Eger iyilik [79] eder isem mu‘âvenet ediñiz. Eger fenâlık eyler isem taşḥîh ve ihtâr ediñiz, ‘inân-ı ḥükûmet mevdû‘-ı yed-i kudreti olana ḥaḳîkat-i ḥâli ifâde etmek eşer-i şıdk u ṭaviyyet ve ketm ü ihfâ eylemek ihânetdir. Nazarımda zu‘afâ vü aḳviyâ müsâvîdirler herkes hakkında icrâ-yı ‘adâlet etmek isterim ve teşyîd-i ‘inân-ı ‘ubûdiyyetiñiz benim aḥkâm-ı ḥayriyyet-encâm-ı şerî‘at-i muṭahharaya ittibâ‘ıma menûṭdur.

Ḳûmü ile’s-şalâti raḥimekümu’llâh

87- Tehyîc ve taḥrîk rikḳat-i infî‘âlât-ı nefsanîyye ile olur. İnfi‘âlât-ı nefsanîyye ‘inde’l-felâsife rûḥuñ heyecânından ‘ibâretidir ki o heyecân bir şey’e muḳârenet ve şiddet-i inhimâk veyaḥûd o şeyden mübâ‘adet ve teneffüre sebebiyet verir. Ve ḥiṭâbetdeki infî‘âlât-ı nefsanîyye ise maḳşad u merâmıñ tehyîc-i ṭabî‘iyyesinden iḥsâs ve nuṭṭa vâsıtasıyla ilkâ olunan ḥissiyâtdır, bunuñla feşâḥatiñ te‘şîri tezyîd olunur. Her kimde ezḥânı vâsıta-i nuṭṭa ile istediği gibi tehyîc edecek ṭabâyi‘i dilediği gibi kullanarak kederden sürûra ve gâzabdan merḥamete ve bürûdetden meftûniyyete ḳalb ve taḥvîl eyleyecek derecede kifâyet ve iḳtidâr bulunacak olursa ol adam ḥaḳîqaten ḥaṭîb-i faşîḥdir. İnfi‘âlât-ı nefsanîyyeniñ menba‘-ı müştereki ya maḥabbet veya buğzdir, bunlar da şiddet ve te‘şîrlerine ve mülâyimi oldukları maḳâşıda göre tebdîl-i ‘unvân ederler. Meşelâ maḥabbet lede’l-icâb beşâset, ri‘âyet, ḥüsn-i telâḳkî, ḥayret, meftûniyyet ve buğz [80] ve ḥattâ gayz, gâzab, intikâm, ıztırâb-ı ḥavf ta‘birlerini alabilir

maḥabbet maḳṣadı bir şüret-i cemîle ve merḡûbede göstererek ve menâfi‘ini ma‘rûz-ı taḳdîr ve istiḥsâna koyarak tehyîc olunur ve buḡz, maḳṣada kerâhet ve mazârr isnâdıyla tahrîk edilir ancak sâmi‘ini tehyîcde birinci vâsıta-i mü’essire ḥaṭîb evvelâ kendüyi tehyîc edebilmelidir.

Meşelâ sâmi‘ini aḡlatmak isterse peşin kendisi aḡlamalı ya‘nî kendisini sâmi‘in yerinde tutup te‘şîr ve tehyîci mûcib cihetleri nefsinde tecrübe ve taḥşîl eylemeli, bunun ḥuşûlü ise ancak kendi de kuvve-i muḥayyile, kuvve-i ḥassa-i bâṭına, kuvve-i mümeyyizeniñ vücûduna mevḳûfdur. “kuvve-i muḥayyile” bi’l-cümle mevâddı sezâvâr-ı nazar ve diḳḳat olan ḥâlâtı fıkrdı taşvîr ve tecessüm etdirir bir kuvvettir ki ne kadar şedîd olursa ol kadar müheyyic ü mü’essir olur.

Mişâl:

“Te‘âvenü ‘ale’l-birri...”⁷ Fermânına ve uḡuvvet-i İslâmiyyeniñ ḥâl ü şânına vâkıf olanlar için bir felâkete uğrayan vatandaşları ḥaḳḳında elden gelen mu‘âmele-i muḥasseneyi icrâ etmek birinci derecede ferâ’izden ‘add olunur. Ecdâdımızıñ bu farîza-i ḥayriyyeyi ifâda gösterdiği me‘âşir dillerde dâ’ir nice nice dâstân-ı mefâḥîr peydâ eylemiştir.

Ḥattâ veḳâyi‘-i sâlifeden anlaşılır ki ḥasenât uğrunda akçe değil nakd-i ḥayât bezl edecek kadar fütüvvet milletimizde ‘âdât-ı câriyeden [81] ‘add olunacak derecede idi. İşte bu civân-merdânıñ aḥfâdı olan ‘Oşmânlılara ‘irşen ve fiṭraten ḥâ’iz oldukları şaffet ü şehâvet bir vazîfe-i ‘uzmâ taḥmîl eylemiştir ki o da her erbâb-ı ihtiyâca elden gelen mu‘âvenetiñ icrâsıdır.

88- Ḥüsn-i tertîb: Vicdânıñ istiḥzâr eylediği vesâ’it-i iḳnâ’iyyeyi bir şüret-i muntazamaya vaz‘ etmege denir ki fenn-i inşânıñ bu da bir cüz’-i ehemmidir. Ḥüsn-i tertîb evvelâ nuṭḳuñ ḥavî olduğu eczâ ile şüret-i tanzîminden, sâniyen uşûl ve ḥavâss-ı mühimmesinden bahş eder.

89- Nuṭḳuñ şüret-i tanzîmiyle ḥavî olduğu ecza: Nuṭḳuñ siyâḳ u nesaḳını bilmege delâlet-i ‘aḳliyye bize kâfîdir. Ḥavî olduğu eczâ dahı şüret-i âtiye üzere inḳisâm eder. Şöyle ki: **Evvelâ:** Ḥaṭîb olan zât sâmi‘iniñ meyl ü ârzûlarına kesb-i vukûf eylemek, mevzû‘-ı bahş olacak mâddenin ne yolda şüret-i ḳabûl göreceğini istiknâh ve istimzâc etmek için bir nebze kelâm söylemesi iḳtizâ eyler ve buña nuṭḳuñ muḳaddimesi denilir.

⁷ “İyilik ve takvada yardımlaşın.” (Kur’an, Maide, 5/2)

Sāniyen: Hattib bu muḳaddimeyi irāddan ve muḫāṭablarının meyl ve ārzularına kesb-i vuḳūf eyledikten soñra vuzūḥ-ı ifāde ḫasıl etmek ve maḳṣad u merāmını lāyıkıyla añlatmak için maḳṣadın aḫvāl-i müte‘allikasından baḫş etmesi lāzım gelür ki buña da beyān ve şüret-i ifāde tesmiye olunur. Bu beyān ve ifāde daḫı i‘tirāza maḫal ḫalmamak [82] için edille ve berāḥin ile te‘yid olunmalıdır. Şu ḫâlde nuṭṭa için iki şey ḫāşıl olur ki biri red diğeri ḫabūldür. Ve sāmi‘ini iḫnā‘ edecek mertebede nuṭṭa verilen nihāyete netice derler. Bu şüretde nuṭṭuñ inḫisāmāt-ı ṭabī‘iyyesi altı cüz’e tefriḫini müstelzim olur. Oñlar da muḳaddemā, beyān, şüret-i ifāde, red, ḫabūl, neticedir.

90- Muḳaddime: Nuṭṭuñ mebdē’i olup maḳṣadın ḫüsn-i telāḫḫisine sāmi‘iniñ ezḫānını ḫāzırlamak için iḫtizā eden mevāddı irād ile rikḫat ve ḫoşnūdilerini celb ve belki taḫrīk eylemekdir. Binā’en ‘aleyh muḳaddime-i maḳṣaddan me’ḫūz olmak ve muḫārin-i ḫaḫīḫat ve ḫüsn-i ifādesinde ḫalāvet ve ciddiyet bulunmak lāzımdır. Nev‘i daḫı muḳaddime-i ‘ādiye, muḳaddime-i ḫādī‘a, muḳaddime-i muhteşeme, muḳaddime-i müteheyycidir.

91- Muḳaddime-i ‘Ādiye: Maḳṣadı şānāyi‘-i kelāmiyyeden ‘ārī, muḫtaşarca, açık ‘ibāre ile beyān eder. Bu da müstenid olduğı fevā’idiñ azlığı ve medlülü bulunan meḫāşın vāziḫiyyeti ve sāmi‘iniñ efkārına muvāfaḫatı cihetiyle ziyāde söz söylemege lüzüm görünmeyen maḫallerde isti‘māl olunur.

Mişāl:

Velī-ni‘met-i bī-minnetimiz pādīşāḫımız efendimiziñ ibtidā taḫt-ı salṭanat-ı seniyyelerine revnaḫ verdikleri yevm-i mes‘ūd ki lehü’l-ḫamd devlet ve mülkde [83] terāḫḫisi görülmekde olan kuvvet ve ma‘muriyyetiñ, ‘ālemiñ nā’il olduğı sa‘ādet ve emniyyetiñ mebdē’-i mübārekidir, işte ol günde pādīşāḫımız bāb-ı ‘adāleti teyemmünen açmışlar ve maḫāmid-i aḫlāḫ-ı seniyyeleriniñ bürḫān-ı bāhirini göstermişler idi soñra insāna insānlığı bildirecek ve herkesi dünyā ve āḫiretde sa‘ādet ve selāmete erdirecek ‘ulūm u ma‘ārifin intişārına daḫı bir tarīḫ-ı sūḫūlet açarak Cenāb-ı Ḥaḫḫ’a şükürler olsun az vaḫt içinde şemere-i nāfi‘asını ve ‘irfān-ı ḫaḫīḫi-i şāḫāneleriniñ delīl-i ḫavīsini gösterdiler. İşte bunuñ tedbīr-i mütemmimesinden olmak üzere bu encūmen-i dānişin teşkilini... (Muştafa Reşid Paşa)

92- Muḳaddime-i Ḥādī‘a: Sāmi‘ine cālib-i nefret olacağını bilerek maḳṣadı toğruca beyāndan ḫavf ile dil-ḫ‘āḫları olan ve aşıl māddeye münāsebeti bulunan diğeri bir māddeniñ beyānıyla bilā-ḫis efkār-ı menviyye ve muzmiresini ‘arz u i‘lām eylemek

ve muhâtablarını da o maqşada intikâl ettirmekdir. Bu muqaddime-i hâdi‘ada hıyel-i şer‘iyye ve tevriyye ve bir dereceye kadar dekâ‘îk-ı maddiyye şâyân-ı kabûl ise de hâkîkate muğâyir şeyler ahlâ hüsni telakkî olunamaz.

Mişâl:

... Öyle ise ibtidâ a‘dâd-ı kuvvet-i galebe-i a‘dâ: Ya‘nî yeñiçeri zümresiniñ perişân edilmiş olan ahvâli ber-vech-i şer‘î bir [84] hüsni şüretle intizâm-ârâ ve bu takrîble cümlesi mazhar-ı ‘avârif-i bî-intihâ olmak matlûb-ı şavab-ı maşhûb-ı hilâfet-penâhî olduğunu âmir-i şeref-pîrâ-yı şahîfe-i şudûr olan haţt-ı hümayûn-ı füyûzât-nümûn ve pâdişâh-ı rub‘-ı meskûn, ba‘dehü nizâm-ı ‘asker emrinde muvâfîk-ı şer‘ u ‘aql olarak ocağ halkı hakkında mahzâ ni‘met ve belâğan mâ-belağ ihsân ü ‘inâyetden ‘ibâret olan hüsni nizâmı mübeyyin bend bend terkîm olunan levâyih-ı istihsân-maqrûn kırâ‘at olunsun. İlâ-âhir!

93- Muqaddime-i Muhteşeme: Mevzû‘-ı bahşi gâyet parlak bir nuţku dinlemek ümniyesiyle sâmi‘leriñ tecemmu‘ u taşaşşud etdikleri vaktde müsta‘mel olur, bu nev‘ muqaddimeniñ tâ bed’inde feşâhatçe mümkün olan ihtişâm ve şervet-i kelâm bezl ü irâ’e olunmaq câ’izdir.

Mişâl:

Eyyühe’n-nâs. Bu ma‘nâ-yı şavâb-intimâ cilveger-i hâtır-ı sedâd-âşinâñız ola ki şiryân-ı ‘adû-yı bed-nihâdda hûn-ı ta‘addî galeyân edip derûn-ı ru‘ûnet-meshûnlarında cây-gîr olan mādde-i kibr ü nühuşet ve ahlâk-ı fāsīde-i şürûr ve zınnet-i mālîhülyâ-yı tama‘larınıñ rûsûh-ı iştidādını ve harâret-i hummâ-yı muhriķa-i hırş u âzerleriniñ buhrân u izdiyādını mücib olmuşdur. Veya dehâne-i dimâğ-ı pür-şûrları havâ-yı tegallüb ü istilâ ile tölmuşdur nişter-i hançer-i ser-tiz ile faşd-ı ekhal-i cânlarında bir müddet ihmâliñiz sebebiyle ziyâdegî- i dimâ‘-i fāsīde-i cûretleri ol siyeh-rüyân-ı hâksârânı mübtelâ-yı seyf ü sinân-ı [85] intikâm edip nîrû-yı bâzûlarına gurûrlarıyla pençe-zen-i dâmen-i şürûr kılmışdır ve bu bâbda vârid olan evâmir ü ahkâm-ı İlâhiyye tefâşîli resīde-i gûş-ı hûşuñuz iken tez‘îm-i ünûf ve kesr-i cibâhları māddesinde bâzû-yı İslâmiyye’niñ müşt-i çehre-fersâ-yı izdirâları memnû‘ ve laţme-i efkâr-sâz-ı qahr u cefâları merfû‘ olduğu müstelzim-i ‘inâyet-i qahhârî ve taraf-ı maḥlûḳdan müstevcib-i tezlîl ü hâridir. Hâlâ muktezâ-yı ‘ulüvv-i himmet-merdâne ve dâ‘iye-i ḥamiyyet-i ‘âlem-girânem bu ḥâli muktezâdir ki ser-mâye-i vüs‘ ü kudretim ol tâ‘ife-i ḥâ‘ifeniñ

tezlil ü tahkîrine maşrûf olup bir hamle-i Rüstemâne ile cümlesin fütâde-i handek-ı teh-i nâ-bedîd ü helâk ve bevâr u şarşar-ı cünbiş-i huyûl-i düşman-şikârân-ı sûtude-kâr ile tûde-i hâşâk-i cem' iyyetlerin târ-mâr edeyim. Huşuşan taht-nişin-i hışn-ı haşin-i tâc-ı la'leyn-i pür-zîverini ser-i bî-sâmânına bir fâs-ı âteşin-i pür-ağger ve istişâl-i mülk ü mālından sonra tahtını tâbût-ı muhaqqar ve kâh-ı mûmerridini hufre-i nîrâna berâber kılmak ehemmi-âmâl-i deründür. Müzellil-i gerdem-keşân-ı 'anûd ve muhrîb-i eyvân-ı 'Âd ü Şemûd celle celâlühû eltfâfindan ümîdvâr-ı müsâ'adeyim ki bu mültemis-i câna dest-res olup irâde-i 'aliyyesi ol fir'e-i pür-seyyi'eniñ hazelânına müte'allik olmağla rızık u mālını vâye-i sipâh ve ehl ü 'ıyâlleri tuhf-e-i pişgâh olduğı 'an-karîb müşâhede ve maḥsûs-ı bârgâh ola! İşte sizleri bu maḥalde cem' u tertîbde maḥsadım iktidâr-ı ye's ü necdet ve farf-ı cür'et ü celâdetiñize vüḡkum [86] olmağla feth-i memâlik-i düşmanân-ı dîn ve ḡahr-gerde-i ... ta'yîn ü irsâldir. İttibâ'-ı fermân-ı Hudâvendî ki farîza-i her Müslimdir ke-mâ hüve mü'eddâ kılmak melhûz-ı ḡatır-ı himmetiñiz ise lâzımdır ki bu def'a ḡaḡk-ı Hudâ ve resûlihî kıyâm edip şîrzime-i zemîme-i a'dâ-yı li'âmdan aḡz-ı intikâmda derkâr olasız. (*Hamse-i Nergisî*)

94- Mukaddime-i Müheyyice: Ezḡânı meşḡul ve müteḡayyir kılan mevâdda ve heyecânı teskîn değil belki teşdîdî icâb eden maḡallerde müsta'meldir. Ve bu da birdenbire infî'âlât-ı nefsâniyye göstererek sâmi'îniñ meyelânı celb ile olur.

95- Beyân: Mâddenîñ açık ve ḡoḡru olarak irâdidir. Beyânîñ iki nev'i vardır biri basîḡ diğeri mürekkebirdir. Eger maḡâm-ı beyânda yalnız bir şey'iñ işbâtı lâzım gelirse basîḡ ve eger birkaç şey'iñ işbâtı iktizâ eylerse oña da mürekkeb denir. Beyân gerek mürekkeb ve gerek basîḡ olsun eger vesâ'it-i işbâtiyyesi mütenevvi' bulunursa ḡaḡîb icâbına göre ol mevâddı ta'dâd ve edillesini irâd eder. Mevâdd-ı mesrûdeniñ tekrâr taḡsîm ve işbâtına lüzûm görölürse tekrâr taḡḡîḡ ü işbât edilir.

96- Şûret-i İfâde: Maḡsadiñ infihâmına ve vâḡı'a muḡâbaḡat u muvâfaḡatine ve sebkiñ ḡâlîşet ü infirâdına göre vukû'-ı ḡâlî beyân [87] etmektir. Müverriḡ ve ḡaḡîb ikisi de mürettib-i kelâm iseler de birinciniñ maḡsadı yalnız ḡaḡîḡat-i ḡâlî ifâde olmağla vukû' atı olduğı gibice beyân eyler. Ama ikinci ya'nî ḡaḡîb yine ḡaḡîḡate ri'âyet ile aḡıl maḡşûdunu unutmaz. Ve bunuñla berâber şûret-i ifâdesinde kâzîb de olamaz zîrâ vukû' atıñ aḡlına ḡalel vermeyerek kendisine müsâ'id bulunanları te'yîd ile nâ-müsâ'idlerini ḡafice geḡer ve ba'zen sükût bile eder.

97- Kıabul veya İsbāt: Nuṭkuñ beyānda iş‘ār olunan münderecātını mü‘eyyid bir cüz’-i mühimmidir. San‘at-ı iknā‘ıñ birinci kā‘idesi haķıķati kıabüle izāfe ve isnād, haķıķati reddiyātdan selb etmek olduğundan işbāt-ı nuṭķı muḥākemātda eczā-yı aşlıye ve lāzımedendir. Eger işbāt za‘ıf ve serd olunan delā’il kıuvvetsiz olup takvıyesine lüzüm tahaķķuķ ederse kıuvvetsiz cihetleri takviye ve muḥātabları iknā‘ edecek şüretde “edille-i kıaviyye” ve kıatı‘ ayı mevķı‘-i münāsebetde birer birer ibrāz ve ayrı ayrı tavzih etmelidir. Bir delili te‘yid ve kıuvvetini tezyid ile hā’iz bulunduğu kııymetden istifade için onu şuver-i muḥtelife ve vücūh-ı ‘adide ile birkaç kere beyān eylemeli bu nev‘ ifādeye “iṭnāb-ı ḥitābı” denir. Ve beyān olunan mevāddı mü‘eyyid bulunduğu için ezḥānı tehyic eder. Ve iknā‘ı ḥuşule getirir. İṭnāb bir fikri fā‘idesiz kelimāt ile sözü uzatmak degildir belki oña tatvıl denir ve her ikisiniñ de şanāyi‘-i ma‘neviyye baḥşinde tafşilātı gelir. [88]

98- Red: Vesā’it-i iknā‘iyyeye muḥālif gelen şeyleri cerḥ eder. Bununla beraber ba‘zen uġlūta ve safsatalar da cerḥ edilir. “uġlūta ve safsata” ba‘zı delā’il-i maḥşuşadır ki her ne kıadar ḥaṭası ḥis olunuyorsa da cerḥinde şu‘ūbet görölür.

99- Netice: Nuṭkuñ mebnī ‘aleyhi ve istifade olunacak bir cüz’üdü. Cüz’-i mezkūr ezḥānı teşvik ve taḥrik eder ve sāmı‘ine inhimāk ve meyelān verdirir ve irāde ve ihtiyārı taḥrır etdirir.

Neticeniñ iki maḥşadı vardır. Birincisi serd olunan delā’iliñ başlıcalarını kıaşr ve ihtişār ederek ifādelerini ikmāl ve bu vāşıta ile muḥātablarını iknā‘ ve ikincisi ba‘zı etvār ve ḥarekāt-ı ḥitābiye ile tehyic-i ezḥān eylemekdir. Edille-i re’siyyeniñ ihtisārında birinci şart: Ḥaṭib mücmeliyyet ile tesrī‘-i ifādeyi iltizām etmeli ve ikinci şart nuṭķa neticede heyecān vermek için revābit-ı kelāmiyyeyi ḥazf edip nuṭkun nuḳāt-ı mühimmesini bir yere cem‘ etmelidir.

100- Nuṭkun uşul ve ḥavāşş-ı mühimmesi: Maḥşadıñ ifāde etdiği fikri tanzim ve tensik ile takşime veyahūd ta‘bır-i āḥerle maḥşadıñ ḥāvı olduğu “ṭabı‘at, nesak, nuḳāta uşul ve ḥavāşş-ı nuṭķ denir, nuṭkuñ uşul ve zemīn-i ifādesinde ḥüsn-i ṭarāvet ḥaşıl olmak için açıklık, ‘adilik, ebzār, [89] besātat bulunmalıdır. Ancak ḥavāşş-ı mezkūreniñ bir nuṭķda cem‘i taşavvur ve iltizām olunamaz. Bā-ḥuşuş politikaya dā’ir nuṭķlarda söylenecek kelāmıñ tensik ü tanzimine zāten vakit müsā‘id olamayacağından şu ḥālide nuṭkuñ emr-i tertibi ḥaṭibiñ vicdān ve kıarīḥasınıñ ḥükmüne muḥavvel kıalır.

İrād olunmuş olan bir nuṭkuñ eczā-yı mürekkebesiniñ teşrihi şüret-i ātiye vechile irād olunur. Esās-ı nuṭķ:

Dîn-i İslâm'ın haq ve nefsu'l-emre muntabık bulunduğunu mü'eyyid nice berâhîn-i kıtâ'ı'a var iken yine ba'zı adamlar kabûlden ictinâb eyliyor.

Beyân: O adamlara işbât edelim ki haqîkat-i dîniyye nâ-kâbil i'tirâzdır.

Takşîm Haqîkat-i mezkûre: Dîn-i İslâm'ı temyîz ü tavşîf eden esâs-ı şelâse üzerine te'essüs etmiştir evvelâ 'aqla yakındır, şâniyen 'alîdir, şâlişen elzemdir.

Taşdîk-i cüz'-i evvel: Dîn-i İslâm 'aqla yakındır.

Takşîm-i mükerrer: Şu sebepten ki -Evvelâ küre-i 'arzda mevcûd zevât-ı mu'tebere ve azîmeniñ işhâdıyla mü'eyyeddir. Şâniyen vicdâna ve cem'iyet-i beşeriyyeye mu'tabık ve 'adâlet ve müsâvâta müsâ'id, Haq Te'âlâ hazretlerinden bir fikr-i şâhîh olmağa muvâfıktır. Şâlişen eñ [90] münkir olan zihinleri bile birtakım esbâb-ı mu'tlağa ve kıtâ'ı'a delâletiyle iknâ' etmiştir.

Takşîm-i mükerrerin cüz'-i evveli: Dîn-i Mübîn-i Muhammedî biñ üç yüz bu kadar seneden beri pâyidâr ve ilâ âhiri'l-kıyâm bâkî bir mezheb-i celîlü's-şî'ardır. Şu bulunduğumuz ana kadar erkân-ı 'aliyyesine hâlel 'arız olmadığı gibi bundan böyle dahı zevâlden beri kalacağı metânet-i ahkâmıyla müdelleldir. İşte edyân-ı mevcûde içinde haşâ'îş-i mümtâze-i mezbûreyi ancak dîn-i Muhammedî câmi'dir.

Takşîm-i mükerrerin cüz'-i şânîsi: Evvelâ dîn-i Muhammedî Haq Te'âlâ hazretlerine lâıyık olan fikri verir şâniyen insânlara tabî'at ve vezâ'îfî bildirir şâlişen nev'-i beşerin müşâbihine olan vecâ'ibini mezâhib-i sâ'ireden ziyâde ta'yîn eder.

Takşîm-i mükerrerin cüz'-i şâlişi: Haqqında imân ve teslimiyeti te'yid eder mevâdd - evvelâ keyfiyyet-i zühûr-ı şübût şâniyen enzâr-ı 'âmmeye vaż' olunan bunca mu'cizât-ı şerîfe, şâlişen bütün halkın imân ve şehâdetidir.

Cüz'-i evvelin neticesi: Şu cihetlerle dîn-i Muhammedî 'aqla yakındır.

Cüz'-i Şânî: Dîn-i Muhammedî 'alîdir, zîrâ mü'min olanlar istikbâl için birtakım mevâ'id ile mübeşşerdir. Dâ'imâ emniyyet-i bâl ve sa'âdet-i [91] hâl üzere bulunurlar, enbiyâ-yı 'izâm ve aşhâb-ı kirâm hazerâtının işr-i şerîflerine iktifâ ve teba'iyetle me'mûrlardır.

Takşîm-i mükerrer-i şânînin cüz'-i evveli: Mevâ'id-i mezkûre nev'-i beşere maşşûş bir 'atıyye-i celîle-i sübhâniyye olup ondan istifâdeye kesb-i isti'dâd eden efrâd-ı beşeriyye sa'âdet-i ebediyyeye mâlik ve nâ'ildir.

Takşîm-i mükerrer-i şânînin cüz'-i şânîsi: Dîn-i Muhammedî'nin şeref ü qadr ü iclâli âfitâb-ı cihân-efrûz-ı Ahmedî'nin gabrâ-yı zemîni ne yolda zulmet-i şirk ü

veşînetden şabāhu'l-felāh-ı hidāyete vāsıta-i iṣāl olduğu ma'lūm u be-dīdārdır. Böyle bir dīn ile mütediyyin bulunan ümmet-i merhūmeniñ nezd-i Hūdā-yı müte'âlde ihṣāz edeceği derece-i kadr u 'ulviyyet vāreste-i istidlāldır.

Takṣīm-i mükerrer-i cüz'-i ṣānīniñ cüz'-i ṣālīṣi: Bi'l-cümle enbiyā-yı 'izām ve şahābe-i kirāmıñ eşerine iktifā ve onlarıñ terk etdikleri fezā'il-i celīleye imtişāl ile mükellefdirler.

Cüz'-i ṣānīniñ neticesi: Şu sebeblerle dīn-i Muḥammedī 'ālidir.

Cüz'-i ṣālīṣ: Dīn-i Muḥammedī elzemdir.

Takṣīm-i mükerrer-i mükerrer: Çünkü 'uḳūl-i beşeriyye za'ifdir i'āne ister, fāsiddir iṣlāh ister, müteḥavvildir şebāt ve temekkūn ister.

Takṣīm-i mükerr[rer]-i ṣālīṣiñ cüz'-i evveli: İnsānı ihāṭa eden ğıṣā-i zulūmātı tenvīr ve izā'e ederek ṭarīḳ-ı selāmete bedreḳa-i hidāyet olacak dīn-i Muḥammedī'dir.

[92] *Takṣīm-i mükerrer-i ṣālīṣiñ cüz'-i ṣānīsi:* İfsādāt-ı nefsāniyyeniñ ḥaṭī'āt ve mehālikin göstererek insānı iṣlāh ve terbiye edecek dīn-i Muḥammedī'dir.

Takṣīm-i mezbūruñ cüz'-i ṣālīṣi: 'Uḳūl-i beşeriyyeyi bir kā'ide-i muntazamaya rabṭ ile şābit ve mütemekkin ve şebātsızlık ve tağayyūr ve televvün isā'etinden kırtaran dīn-i Muḥammedī'dir.

Netice-i cüz'-i ṣālīṣ: İşte bunuñ için dīn-i Muḥammedī elzemdir.

Netice-i 'umūmiye: Mādām ki dīn-i Muḥammedī ḥaḳdır, onuñ aḥkām-ı celīlesine ittibā' ve tevessül daḥı farz ve lāzımdır.

Şüret-i Takṛīr

101- Şüret-i Takṛīr: Feşāḥatiñ bir cüz'üdür ki efkārı vāsıta-i nuṭḳ ile sāḥa-i zuhūra çıkarmanıñ uşūl ve kā'idesinden bahş eder. Takṛiriñ feşāḥate nisbeti renkleriñ resme olan fark ve nisbeti gibidir. Ressāmiñ kuvve-i muḥayyilesi ibtidā resmiñ ḥuṣūṣāt-ı esāsiyyesini ihtirā' eder ba'dehū her birini maḥalline vaż' u tersīm eder lākin resm-i mezbūrū teşḥīṣi kābil şüretde taşvīr ve irā'e etmek ve hey'et-i müktesebesine bir ḥüsn ü cilā' vermek için oña reng ve levn ta'yinine ihtiyāc kalır. İşte bunuñ gibi feşāḥatde daḥı vāḳı'ā nuṭḳun esāsı fikrdedir. Ve o fikriñ takṣīmi beyān etdigimiz resmi gösterir lākin maḳşada kuvvet u leṭāfet ve rūḥ ve hey'et [93] vermek için takṛiriñ vücūduna lüzūm görünür. İrād-ı nuṭḳdan beklenilen fazīlet ve netice-i muḳābele hemān eñ ziyāde takṛirden alınabilir. Çünkü takṛīr fikre revnaḳ u şetāret ve ḥissiyāta kuvvet ve ḥarekāta şiddet verir. Takṛīr ile ḥaṭīb sāmi'ini müteḥayyir kılar, iġfāl eder, celb eder, sevk eder,

el-hāsıl takrîr feşāhat ve belāğatiñ mükemmel mütemmimidir. İşte şan‘at-ı hıṭābetiñ bu cüz‘ünü edinmek için ḥaṭīb olan kimse evvelā maḳşadı güzelce düşünmek ve her bir teferru‘āt u müştēmilātını naẓar-ı his ve tedkīke almak lâzımdır. Soñra hiçbir ḥaṣviyyāt ḳarışdırmaḳsızın tıbbı düşündüğü ve hissetdiği vech üzere takrîr veya taḥrîr etmelidir. Ne mecāz ve isti‘ārātı sū‘-i isti‘māl etmeli ve ne de onları bilā-mücib şarf eylemelidir. Belki onlar esās maḳşaddan taḥaṣṣul etmelidir. Şu kadar ki merkez-i intişārı ḥaṭībīñ ḳalb ve ḳarīḥası olmalıdır ve bir de sāmi‘ine telkīnde nef‘ ve fā‘ide mutaṣavver olmayan efkār-ı ‘āḳīmeyi aṣlā lisāna almamalıdır.

102- Hāl ve Tarz: Māddiyāt-ı cismānī ile ‘arz ve irā‘e olunabilen işārāt ve ibhāmāt-ı belīgāne demektir. Bu da heyecān-ı rūhuñ in‘ikāsıyla vücūdda müteḥaṣṣıl ḥarekāt-ı muḥtelife-i ‘umūmiyyeden ‘ibāretir. Hāl ve tarzıñ iki cüz‘-i müteferriḳı vardır. Birinci şadā ve telaffuz, ikincisi ḥareketdir, telaffuz cihetinden ḥaṭīb için iki şey’e dıḳḳat lâzımdır. Birinci sāmi‘ine tamāmıyla ve sühūletle [94] işitdirecek vechile söylemek, diğeri de tehyīc ve müteḥayyir ḳalacak şüretde leṭāfet ü metānet ve ḥüsn-i etvār ile ifāde-i merām eylemektir. Sühūletle ve tamāmıyla sözünü işitdirmek için de dört şart vardır. Birinci, şadāñın derece-i maṭlūbede kuvveti olmalı. İkinci, kelimātı birbirinden fark itdirmeli üçüncü, lüzūmu vechile ağır söylemeli dördüncü, kelāmıñ vaḳf maḥallerinde mülāyemet ve münāsebeti gözederek oña göre telaffuz edebilmelidir. Telaffuz olunan şey‘i hissettirmege “Telkīn-i ḥıṭābī” derler toğru ve dāne dāne telaffuz ile gerçi nefis-i kelām anladılır ise de mevḳi‘ine göre şadāyı tebdil iḳtizā eder, ya‘nī sür‘at ü beṭā‘eti ve rikḳat ü şiddeti ve tiz ü pestligi icābına göre deḡişdirilir ise kelām-ı mezbūr ḳalbe güzel te‘şīr ve tefhīm ḳılınmış olur.

Telkīn: Kelāmıñ ṭabī‘atına göredir. Meşelā izhār-ı küdüret, ibrāz-ı hırş ve şiddet gibi şeyler, ‘ayn-ı şavt ile ifāde olunmaz. Cevābda istifhām sesi ḳullanılmaz şadāñın böyle icābına göre tebeddülü sevḳ-i ṭabī‘at ile ma‘lūm olur. Telkīn iḳtizā-yı ḥāle muvāfıḳ olmak için ḥaṣā‘iş-i selāse bulunmalıdır. Onlar da istinād, vaḳf, tarz, şüretir. İstinād-ı şavt, kuvvetli ve tolgun bir şadādır ki naẓar-ı ehemmiyete alınacak kelimeleriñ hecālarını tefriḳ ederek beyān eder ve o kelimeleriñ ta‘alluḳ eylediği cümlede vāḳi‘ aḳşām-ı sā‘ire ile münāsebetini gösterir ve zikrolunan kelime kendisine taḥaṣṣuṣ etmiş bir şadā [95] ve ḥareket ile beyān olunmalıdır, böyle olmaz ise nuṭḳ bārid ve me‘āl nāḳış olur.

Ma‘raz-ı beyāna ḳonulacak fikr ve hisse ḥalḳıñ tamāmıyla kesb-i ittılā‘ etmesi lâzımdır. Gerçi bunda ḥuzzārıñ sür‘at-i intikāl ve fark-ı temyīz şāḥibi olmaları da

meşrûṭ ise de âheng-i şadânîñ tebdiliyle öyle bir kâbiliyet ve isti'ādā vermeliḍir ki 'aynı vaktde sāmî'ine te'sîr edebilsin. Telkîni ḥüsn-i şüretle icrâ yalnız şadânîñ istinādını maḥallerinde icrâ ile ḥâsıl olamayıp gerek nefes almak ve gerek nuṭṭuñ eczâ-yı muḥtelifesini fark ve temyîz etmek için icâbında vâkf etmelidir. Vâkfîñ da iki nev' i vardır biri ḥavâssîñ tefrîḡ ü temyîzine ḥidmet ve i'âne eder ki bu nev' vâkf efkâr-ı mühimme irâdı 'aḡîbinde edilerek sāmî'iniñ bir müddet diḡḡat ve ba'sireti fikr-i mezḡûr üzerine celb ve ḥaşr etdirilir. Diğeri ise bir fikr-i maḡşûşdan baḡş eden kelâmîñ insicâm u selâsetine lûknet ve rekâket gelmeksizin eczâ-yı muḥtelifesiniñ ḡaṭ' olunmasıdır ki bununı mevki'ini sâ'ika-i ṭabî'at ta'yîn eder.

Ṭarz-ı Şadâ: Şadânîñ muḥtelif noṭalarda tebeddülü demektir ki baḡşîñ icâbâtına nazaran deḡişir ve terâkîb-i kelâmiyyeniñ tenevvu' ve ihtilâfı nisbetinde şadânîñ tîz veya pestliği mevki'ine göre uydurulur.

Ḥareket: Vücûduñ eşnâ-yı taḡrîrde ḡarekât ve eṭvâr-ı muḥtelifesi ile efkâr ve ḡissiyâtîñ beyânı demektir. Ve ḡiçbir ḡis yoḡdur ki [96] oña maḡşûş ḡareket olmasın, bununı için eşnâ-yı nuṭḡda ḡissiyâta taḡaşşus etmiş ḡarekât-ı bedeniyyenîñ daḡı yoluyla ibrâz ve isti' mālî lâzımedendir.

Ḥaṭîb, ḡüsn-i ihlâş ve ḡüsn-i niyyet şâḡibi mütefennin ve müteyakkız ve ḡayr-ḡ'âh olmalıdır politiḡa mebâḡişinde irâd olunacak nuṭḡları evvelce ihzâr pek de mümkün olamaz. Çünkü serd olunacak edille vü berâḡîn mübâḡaşeniñ icâbına göreḍir. Mübâḡaşeniñ ne vâdide ve ne şüretde cereyân edeceḡi bi't-ṭab' evvelce ma'lûm olamayacağından ḡaṭîb eğer önce tertîb eylediḡi nuṭḡ üzerine mes'eleyi binâ ederse nuṭḡuñ mevzû'una ḡidmet etmemiş ve şadedden çıḡmış olur.

Ḥâşılı feşâḡat ve belâḡatîñ kemâline dâll olan evşâf-ı mümeyyize ḡaṭîbîñ nuṭḡunda ṭabî'i's-şudûr olan ḡalâvet ü ḡarâret ve efkârından mütevellide ḡissiyâtında görülen batş u şiddet ve rûḡuna mûncelî olan bir şey'-i 'âlîniñ in'ikâs-ı manḡarasıyla veya sa'âdet-i 'âmmeniñ ârzû-yı muḡaddesiyle mülhemiyeti nümâyân olan heyecân ve sevretdir.

Taḡrîr ve şüret-i ifâde ṭabî'i ve sâde bulunmalı ve kelâmâtîñ intihâbına diḡḡat edilmeli ve siyâḡ-ı kelâm metîn ve ifâdât ise parlaḡ ve rengîn olmalıdır. Faḡaṭ bu parlaḡlık tezyînât ve isti'ârât-ı muvaşşâḡa irâd ve isti' mālî degildir. Belki infî'âlât-ı nefsâniyyeniñ sühûletle bölebildiḡi taḡayyülât-ı bî-fütürâne ve mütecâsirânedir. Bu taḡdîrde liyâḡat ve ḡudret ihrâzı için lisânca mālîk bulunduḡu ma'lûmât-ı zâtıyyesine [97] iktisâbât-ı 'ilmiyesini ḡam ve 'ilâve etmelidir ve luḡât-i ḡayr-ı me'nûse ve birtaḡım

cümel-i sâkıt isti‘ mālinden be-ğāyet ve muhteriz bulunmalıdır. Zîrâ cüz’î bir yañlış[lı]k sâmi‘ inin ħānde-i istiḥkārını ve kâ’iliniñ şerm ü hacāletini mücib olur.

Ḥiṭābet-i ‘Askeriyye

104- Ḥiṭābet-i ‘Askeriyye: Ordunun ‘ırk-ı şecā‘at ve ġayretini taḥrîk ü tezyîd veya ibkâ maḡşadıyla kumandanlar tarafından söylenilen nuṭklardır. Bu gibi nuṭkların muhtaşar ve müfid ve mü’essir ve açık olması ve ‘askerleriñ terbiye ve aḥlāk-ı milliyelerine muvāfiḡ bulunması şartdır. Ve böyle nuṭklar ve ḥuṭbeler şadr-ı evvelden beri beyne’l-İslām keşirü’l-isti‘ māldir. Ḥattā Ḥulefā-yı Rāşidîn ve Emeviyye ve ‘Abbāsiyye zamānlarında irād olunan nuṭklar kütüb-i tevārîḡ ve siyerde şaḡife-pîrā-yı şübütdur.

Mişāl:

“Ey nās- Cenāb-ı Vācibü’l-Vücūd cihādı ehl-i İslām üzerine farz kıldı. Bundan ḡāşıl edilecek ecr ü meşubāt ‘ind-i Rabbānīsinde ġāyet ecell ve ‘azımdır. Öyle ise niyātiñizi ḡasenāta imāle ediñiz. Ve Rabbiniñ farīzasını edāya ve Peyġamberiñiziñ sünnetini icrāya müsāra‘at eyleyiñiz. Bunuñ neticesi şu iki ḡaseneniñ biridir ki o da ya şēḡadet veya ġazavātdır. Her kim [98] bu uğurda fedā-yı nefis eder veya terk-i cāme-i ḡayāt eyler ise onuñ için ecr-i ‘azım vardır.”

(Ḥāzret-i Ebābekr eṡ-Şiddiḡ raḡıya’llāhu ‘anh, Fütūḡu’ş-Şām)

Mişāl:

“Ey aṡḡāb-ı Resūlüllāḡ! Bu ‘Arabistān siziñ atlarıñıza arpa yetiṡdirebilir ve burada gerek dūnyevî ve gerek uḡrevî olabilecek sa‘ādet bu ḡadardır. Allāḡ Te‘ālā ḡāzretleri ise ümmet-i Muḡammediyyeye bu yeryüzünüñ her tarafında yer ve memleket vereceğini ḡabībine va‘d etmiştir. Hani bu mev‘ūd olan memāliki zabṡ ile dūnyāda bunca ġānimete ve āḡiretde ġazā veyahūd şēḡadet rütbesine nā’il olmak isteyen erler. Ve nerede din uğruna cān ü baṡ fedā edecek ve vaṡanlarından çıkıp a‘dā üzerine gidecek ġāziler...” (Ḥāzret-i Fārūḡ-ı A‘ṡam raḡıya’llāhu ‘anh, Ma‘lūmāt-ı Nāfi‘a)

Mişāl:

“Ey ma‘şere’l-Müslimîn! Allāḡ Te‘ālā ḡāzretleri va‘dinde incāz ve mevāṡın-ı keşirede sizi ‘avn ü nuṡreti ile te’yiḡ ederek ḡadriñizi i‘lā ve i‘zāzdan soñra imtiḡāniñiz

için bir belâ-yı hasenle de ibtilâ eyledi, baña haber verdiler siziñ de ma‘lûmuñuz olsun ki (Herakl) bilâd-ı naşârânın küberâ ve ‘uzamâsından istifsâr ü isti‘âne etmiş idi, şimdi bir cem‘-i keşir ile geldiler ve haylî zâd ü silâh getirdiler, merâmları ise nûr-ı İslâmiyyeti itfâdır! Hem de üzeriñize tûruk-ı [99] muhtelifeden geldiler ve cünûd-ı hâsirelerini kıtâl için muķâbeleñize çıkardılar. Faķaķ Cenâb-ı Hâķķ’ın ‘avn ü nuşreti siziñle berâberdir ve hiçbir vâķtde ‘indallâh maķzûl olan keşir ve ‘inâyet-i Rabbâniyye’ye zâhîr ve mu‘îni ķalîl degildir.”

(*‘Ubeydetü’l-Cerrâh radıya’llâhu ‘anh, Fütûhu’s-Şâm*)

Mişâl:

Ey nâs! Anaķolu dâhiline râyet ü mużafferiyetiñiziñ girdiği bir gündür ve birlikde bulunamayan ihvânıñız size ğıbta-keşdirler, biliñiz ki dünyâ dâr-ı memerr ve âhîret dâr-ı maķarrdır. Peyġamberimiz ekmelü’t-taĥiyye efendimiz “el-Cennetü taĥte zılâli’s-süyûf” buyurdular; kendi kılletiñize ve düşmanlarıñızıñ keşretine baķmayıñız! Çünkü Vâcib Te‘âlâ ĥazretleri “*Kem min fi’etin ķaliletin ġalebet fi’eten keşireten bi-iznillâh*”⁸buyurdular ve ‘inâyet-i Rabbâniye şabr u şebât ile berâberdir. (*Meysere radıya’llâhu ‘anh, Fütûhu’s-Şâm*)

Mişâl:

Ey nâs! Allâh Te‘âlâ ĥazretlerinden ittiķâ ediñiz ki maşir ü merci‘iñizdir ve biliñiz ki o ittiķâ siziñ te’yîd ü nuşretiñizi ve bundan aķdem cüyüş-ı Müslimîne olan ‘aķâyâ-yı nâ’iliyyet ü müşâreketiñizi mütekellifdir. Sizden evvel Şâm’ı feth u zâbı eyleyen ġuzât-ı Müslimîniñ âşâr-ı besâlet-şi‘ârına iķtidâ vü ittibâ‘ ederek her kim ĥarbden i‘râz ederse maķarr u me’vâsı nâr ve kendisi maġzûb-ı Rabb-i Cabbârdır. Biliñiz ki Allâh Te‘âlâ ĥazretleri cihâdı ve ‘anede-i küffâr ile kıtâli size [100] farz etdi ve nezd-i Ĥudâ-yı müte‘alde iki ķaķre eñ ziyâde mergûb ve maĥbûbdur ki onuñ biri fî-sebîlillâh cereyân etmiş ķaķre-i dem ve diġeri de ĥaşıyetu’llâhdan isâle edilmiş ķaķre-i dem‘dir. Bugün ol bir gündür ki lâ-yu‘add ve lâ-yuĥşâ ecr ve meşûbât vardır.

Ey ‘ibâd! Allâh Te‘âlâ ĥazretlerinden ĥazer ü ittiķâ ediñiz ve nebî-i zî-şânıñızıñ sünnet ü şeri‘atini icrâya kıyâm eyleyiñiz ve mevâtın-ı keşirede olduğu gibi burada da şabr u metânet izhâr ediñiz. (*İnna’llâhe ma‘a’s-şâbirîn. Ve lâ yuđi‘u ecre’l-muĥsinîn*) işte ben ihvânıñızdan bir cemâ‘at ile ayrılıp şu ķavmiñ şalîbine toġru gidiyorum ve

⁸ “Nice küçük birlikler, Allah’ın izniyle, büyük birlikleri alt etmiştir.” (Kuran, Bakara, 2/249)

onları mużmaḥil ü perişān etmeksizin geri dönücülerden degilim. Şalībīn yere düşdüğünü gördüğünüzle ḥamle ve hücum ediniz, nuşret-i İlāhiyye siziñledir.

(*Hālid bin Velīd raḍıya 'llāhu 'anh, Fütūḥu 'ş-Şām*)

Mişāl:

“Ey gāziyān-ı mağrib-zemīn ve ey şüce‘ān-ı Müslimīn, nereye giderseniz ve gāfilāne hangi maḥalle firār etmek isterseniz? Zīrā önünüz düşman ve a‘dā ve arkañız deryādır!.. Size lāzım gelen nuşret-i mev‘ūde-i İlāhiden istimdād ve şecā‘at-i fıtrıyyeñize istinād ü i‘timād ile şābit-ḳadem-i meydān-ı kār ü zār olmaḳdır, ey süvāriler benim ḥareketime taḳlīd eyleyiniz! (*Tārık bin Ziyād, Tārīḥ-i Endülüs*)

[101] Mişāl:

‘Askerler! Eger siz er ve erkek olmuş olsa idiniz size silāḥınızla ḥuzūruma gelmege ruḥşat verir idim, çünkü silah taşımak ancaḳ şecī‘ ve cesūr erkek adamlara yaraşır. Lākin siz şimdiye ḳadar silāḥınızın ḥaḳḳını vermediñiz! Ve silāḥ taşımaḡa liyāḳatsiz birḫaḳım ‘avretten ḳorḳaḳ ve za‘īf ve muḥanneş adamlar olduḡuñuzu ḥarekāt-ı vāḳı‘añız işbāt eyledi! Siz bu cezāreye yanaşdıḡınızda düşmanımızı adam yerine ḳomayup kendilerinizden ḳorḳaḳ ḳanneylediniz. Ma‘a-hāzā bunların cesūr ve düşman-ı ‘aḳūr olduklarını bilerek ben bu gavgāya başlamış idim, yazıklar olsun?! Eger etrāfınız deñiz ile iḥāṭa olunmamış ve ḳaçmaḡa bir yol bulunmuş olsa idi ḳannederim ki ḳoḳdan firār ederdiñiz! İşte sizi te’dīb ve emşāliziñizi terḥīb edecek vechile cezā-yı mā-yelikñizi icrā edeyim de ḥāliziñizi görüñüz. (*Sultān Süleymān-ı Ḳānūnī, Desā’is-i Ḥarbiyye*)

Mişāl:

Arḳadaşlar! Bu ṭabyayı almaḡa ve yürüyüşden yüz çevirmemeḡe niyetiñiz varmıdır? Eger şahīḥ böyle bir niyetiñiz varsa bu maḳşad öyle uzaḳdan ṭabanca ve tüfenk atmaḡla ḥāşıl olamaz, bu murāda ancaḳ ḳılınclarımızı ve bıçaḳlarımızı düşmanların ḳafasına erişdirmek ile nā’il olabiliriz! Onuñ için işte ben tüfengin de ṭabancanın da [102] taşlarını atdım. Ve ḳılıncımı da ḳekdim. Siz de baña taḳlīd eyleyiniz. (*Arnabud ... Aḡa - Desā’is-i Ḥarbiyye*)

Miřāl:

Ġāziler! Düşmanın ħarekâtından hücum emâreleri görünüyor! Matyus'un ordusuyla buraya gelişine bakılırsa serdârımız ya onların dedigi gibi mağlûb olmuş veya ħud benim zannım gibi sefer mevsimi geçdiğinden bu ħal'ayı sizin ġayretiñize emânet bırakarak meştâya 'avdet eylemiş ħaġikat-i ħâl herhangisi olursa olsun, biz burada serdâr için ħarb etmiyoruz! El-ħamdü li'llâh Müslümân'ız muġabelemize gelen düşmanla vazife-i cihâdı icrâ etmek üzerimize farzdır pâdiřâġ ħuluyuz ve lî-ni' metimiz olan ħalife-i İsam'ın bir ħal'asını değil bir avuç toprağı için cânımızı fedâ ederek yedigimiz ekmeğı kendimize ħelâl etmek cümlemize vâcibdir.

Milletimiz ser-ġaddiñ emniyyetini bizim himmetimizden bekliyor. İki ħavm arasında açılan meydân-ı mübârezeniñ ħarârını bizim ġayretimiz verecek. Üç aydır aç kaldık yaşdık yerine kılıca yaşlandık! Bu kadar ihvânımız gözümüz önünde şehid oldu! İçimizde yara yemedik insân ħalmadı, güller içinde yuvarlandık bu kadar himmetiñ bu kadar ġayretiñ neticesini bugün görecekiz! El-ħamdu li'llâh cümleñiz bilirsiniz ki düşman ħarřısında vefât edenlerimiz şehid olur. Sağ ħalanlarımız gerek dünyâ ve gerek âġiretde necât ve selâmet bulur, ben Alman [103] düşmanın hücumunu bilirim. Bir kere yüzü dönerse mağlûb oldukları gündür yerleriñizde şebât ediñiz, ilk hücumdan yılmayıñ andan řoñra bi-'avni'llâh nuşret bizindir. (*Ġanije Muġâfızı Ġâzi Tiryâki Ĥasan Paşa*)

Miřāl:

'Askerler! On beş gün zarfında bir muġârebe-i 'azîmeye ħitâm ve nihâyet vererek ser-menzil-i merâm u maġşada kemâl-i iġbâl ve muzafferiyetle vâşıl olduk! Avusturya 'askerini Bavyera memâlikinden ħard u ib'âd ve müttefik-i ħařřımız olan ħükümdârını şandalî-i ħükûmete iclâs ü iġ'âd ile ħudûdumuza gelmege ħamâġat ve cebâneti mâni' olan şu düşmanı külliyyen münhezim ve perîşân eyledik! Lâkin ħi fâ'ide İngilizler dağı merâmılarına vâşıl ve Avusturya devletiniñ ħıyânet ü isâ'etinden onlar için istifâde ħařıl olarak "Polonya" seferiniñ ħaġlarında intâc edeceğı meşâ'ibden bi'l-vesîle ħalâř oldular Avusturya'nın yüz biñ 'askerinden altmış biñi ve kâffe-i ceneralleri dest-i ġâlibânemize esir düşdü, gidip sizin Fransa dâġilindeki tarlalarınızda bād-ı hevâ renġberlik etmege mecbûr olacaklardır.

'Askerler! Gerçi bir büyük muġârebeye sizi da'vet etmiş idim. Lâkin düşmanın cebânet ve ħamâġati sizi bu şerefden mahrûm etdi! Ve ceng ü ħitâle ħâcet ħalmayarak

mağşadımız kāmilen hāşıl oldu. Tevārīḥ-i cihānda mişli nā-mesbūk şu muzzafferiyet biñ beş yüz [104] nefer telefını mūcib oldu!

‘Askerler! Şu muvaffakiyet-i ‘aẓime imparatoruñuza olan emniyyet-i kāmileñiz ve meşāḳḳ-ı seferiyyece meşhūd muşāberet ü taḥammülüñüz ve meydān-ı ma‘rekede ibrāz eyledigiñiz cān-sipārāne şavlet ü ğayretiñizle vücūda gelmiştir. Ancaḳ bu ğayret ve şecā‘atiñizi meḳṣ etmegi tecvīz edemem, İngiliz altını ile dünyāñın bir ucundan Almanya memleketini çignemege gelen Rusya ‘askeri de Avusturyalılar gibi yakīnde gird-āb-ı hezīmet ü perīşāniye giriftār olacaktır.

Ve bu yeñi muḥārebe ḥasbe’l-mevki‘ eñ ziyāde ‘askerīñ cehd ü iḳdāmıyla netice-i muzzafferiyet bulacaktır. Fransa’nın piyāde ‘askeri bütün dünyāñın piyāde askerine fā’iḳ midir degil midir? Bu mes’ele zāten Flemenk’de, İsviçre’de ḥallolmuş ise de bu def’a Viyana kapılarında daḳı taşdıḳ olunacaktır. Üzerimize gelen Rusya ‘askeriniñ ceneralleri miyānında baña muḳābele ederek şerefimiñ tezāyüdüne ḥidmet edecek hiçbir kimse yokdur, işte bu muḥārebede yine siziñ ğayret ü şecā‘at ve dilīrāne şavletiñizle başa çıkacağından ve cümleñiz evlādım maḳāmında olduḡuñuzdan mümkün olduḡu kadar az cān ve kan telefıyla ihtitāmı için elden geleni de bir vechile dirīğ etmeyeceğimdir. *(Birinci Napolyon)*

[105]

Faṣl-ı Şāliṣ: Kitābet

Ya‘nī Feşāḥat-i Tahriiriyye

105- Münşī olan zāt gerek mü’ellif ü müverriḥ ve gerek rāvī ve ḥākī ve gerek kātib olsun evvelā terkīb ve te’lif-i kelāmıñ uşulünü bilmek lāzımdır. O da efkārıñ cem‘ ve tanzimini ve lāyıkı olan şuver-i kelāmiyye ile fikr ve maḳşadı tebyin etmeniñ ḳavā‘idinden ‘ibāretidir. Bu maṭlabıñ ḥuşülü için dört şey lāzımdır. Evvelā maḳşadı teferru‘āt ve müte‘allikātıyla ‘arīz ve ‘amīḳ düşünmek sānīyen ḥātıra lāyiḥ ve fikre mütebādir olanları bilā-ifāte-i vaḳt yazmaḳ şālişen yazılan şey’i kendi kendiye taşḥīḥ etmek rābi‘an o ḳaleme aldığı şey’i bir münşī-i kāmiliñ naẓar-ı tedḳīḳ ve kilḳ-i taşḥīḥine ‘arż eylemekdir. İnşā mu‘allimi olan zāt daḳı bunlardan herhangi birine müte‘allik ḳaleme aldıracağı mādde için evvelā talebeye me’āl vermeli ve ḥattā uşulünü ve feẓlekesini bile taḥtaya yazmalıdır. Lākin feẓlekedeki vuzūḥ olmazsa talebe istifāde edemez! Soñra da onlarıñ müsevvedātını birer birer dīde-i imi‘āndan geçirmelidir.

106- Kitābet ve İnşā: Āşār ve teferru‘ātına nazaran envā‘ı pek çok ise de bu mecellede diyānet ve hikemiyyāt, tārīḥ, tavşif, rivāyāt, mükātebāt ‘unvānlarıyla beş kısma taḫsīm iḥtiyār olundu.

[106] Kısm-ı Evvel Diyānāt u Hikemiyyāt

107- Diyānāt u Hikemiyyāt: Mebāhiş-i dīniyye ve vezā’if-i ‘ubūdiyyete ve ahlāka dā’ir hikmet ve mev‘ızalardan ‘ibāretidir ki bunlar ‘ayn-ı ḥaḳīkat olmağla vesā’it-i iḳnā’iyye kendisinde mevcūddur. Umūr-ı dīniyye ve vezā’if-i ahlāka dā’ir lisānımızda pek çok kütüb ve resā’il yazılmış bulunduğundan mütāla‘asını tavsiye kāfīdir.

Bu mişillü kütüb ve resā’iliñ esās ve me’ḥazı Kur’ān-ı Kerīm ve eḥādīs-i Nebevī ve kelām-ı kibār-ı ehlu’llāh olmalıdır ki maḳşad ḥāşıl olsun.

108- Đurūb-ı emşāl daḫı hikemiyyātda dāḫildir đurūb-ı emşāl elsinede sā’ir birṭaḳım aḳvāl-i mu‘cizedir ki ġāyet mühim ma‘naları taşvīr ederek fi‘liyyāta taṭbīḳde bir ḥüccet maḳāmında bulunur bunlara hikmet-i ‘avām ve atalar sözü ta’bīr olunur kişi her ne ekerse onu biçer, para insānıñ miḥekkidir fıkraları gibi.

Nazm:

*Me‘ād ü aşlını fikretse añlar ḳadrini insān
Olur memdūḫ-ı aşālet ger olursa zāver-i ‘irfān
İşitdim Rāciyā söyler bunu bir zāde-i diḫkān
Kişi bu geştzār içre biçer eḳdigini her ān
Ekip toḫm-ı fesādı olma ḫalk içre mürüvvetsiz*

Mışra‘:

Ḳalıbıñ çıkarır sīm ü zer insāna miḥekkdir

Đurūb-ı emşāle dā’ir lisānımızda ḫaylī resā’il mevcūddur *Atalar Sözü* ve *Đurūb-ı Emşāl-i Şināsī* gibi

[107] Kısm-ı Şānī Tārīḥ

109- Tārīḥ: Vuḳū‘āt-ı ḥaḳīkanıñ ḫikāyesidir, şāhid-i zamāndır, zıyā-yı fażīletdir, ḫayāt-ı zihindir sā’i-i zamān-ı ḳadīmdır. Şi‘riñ maḳşadı teşḫīr ü teftīn ve ḫiṭābetiñ maḳşadı iḳnā‘ ve tehyīc, felsefeniñ maṭlabı ṭabāyi‘-i eşyāyı ve ḥaḳīkat-i aḫvālī taḫarri

ve teftiş olduğu gibi tārīhiñ maqşad ve mevzū‘u daḥı veķāyi‘-i ḥaķīķayı tebyındır. Binā‘en ‘aleyh müverriḥde başlıca toğruluk ve rāst-güluk ḥāşşa-i cemīlesiniñ vücūdu şartdır.

Ḥaķīķat-i māddeye vuķūf için de müverriḥ olan birtakım ḥurde ve faķat cālib-i diķķat nūket ve vuķū‘atı müciddāne taḥarri etmeli ve ḥikāye edilmiş olan ‘ayn-ı vaķ‘ayı kütüb-ḥāneleri karışdırıp mü‘ellefāt-ı muḥtelifeden aramalı kütükleri yoķlamalı ve vaķ‘anıñ menba‘-ı aşlīsı ve esās ve mebnāsını bulmalıdır şoñra onlar birer birer ḥadde-i tedķīķden geçirilerek şıdķ u ḥaķīķat ve ehemmiyetlisini fark ve temyіз etmelidir. Zīrā ba‘zıları olduķca muķārin-i ḥaķīķat görünür, ba‘zıları da bir ğaraż taḥtında yazılmış bulunur ve birtakımları da yañlış mesmū‘āt üzere yazılmağla ḥaķīķatden ‘atıl kılır. İşte müverriḥ olan kimse öyle bir kuvve-i mümeyyizeye mālİK ve istinbāt-ı ḥaķīķate muķtedir bulunmalıdır ki ḥaķīķat-i ḥālī şavāb ve ḥaṭā miyānından tefriķ edebilsin. Müverriḥ yalnız ḥaķīķati söylemek ile de iķtifā etmeyip tamāmıyla [108] esbābını da beyān etmelidir, bunuñ için müverriḥiñ diğeri bir ḥaşışası da bī-ṭaraf bulunmaķdır. Müverriḥ vuķū‘atı tanzīm ğarażıyla ne ḥāl-i ṭabī‘isinden çıkarmalı ve ne de herkese rāci‘ olan medḥ u zemmden geri ṭurmalı ve ḥaşışa ‘addolunan bī-ṭaraflıkda öyle bī-gāne ve ‘alāķasızlık gibi soğukluğla mübeddil olmamalıdır.

Maqşadıñ tertīb ü tanzīminde müverriḥiñ birinci vazīfesi ve diķķati yazacağı şey‘i mümkün mertebe siyāķ-ı vāhidde ṭutmağla maşrūf olmalı, ya‘nī yazdığı tārīḥ birbirine rabṭ ve ‘alāķası mefķūd şeylerden mürekkeb olmayıp belki bir fikr-i mükemmeli mücib bir ķā‘ide-i külliyyeye merbūṭ ve müstenid bulunmalıdır.

Bir de vuķū‘at-ı muḥtelifeyi ‘aynı vaķitte vuķū‘ buldu diye muṭlaķā bir maḥalle derc etmek ve tertīb-i sinīne ri‘āyet eylemek sevdāsına düşmeyip belki veķāyi‘iñ ṭakım ṭakım tertībıyla yek-diğeri hüsni şüretle rabṭını gözetmelidir. Müverriḥ mütefennin ve müteyakķız ve ḥabir bulunmalı ve aķvām-ı mevcūdeniñ ve ḥükümetleriñ mişvār ve ṭabāyi‘ine ve aḥlāķ ve ‘ādātına vuķūf-ı tāmı bulunmalı ki eşḥāşıñ aḥvāl ve ḥarekātından bir fikr-i şā‘ib alıp bunuñla ḥükümetleriñ düķār oldukları inķılābāt ve tebeddülātı ve ḥālāt-ı sā‘ire-i politikıyyeyi ḥaķ ile muḥākeme ederek kendi için bir yaķın ve fikr ḥāşıl kılsın ve veķāyi‘iñ esbāb-ı mücibesini zāhire çıkarabilsin.

Tārīḥ: ‘Ādetā insānlarıñ teyakķuz ve intibāhını ta‘līm için [109] açılmış bir ders-i ‘ibret demek olmağla mebhūşün ‘anḥı dā‘imā nefsü’l-emrde müstaḥsen birtakım mevādd-ı aḥlāķıyyeden ‘ibāret olmalıdır gerek tavşif ü ta‘rif-i mevādda ve gerek taḥkiye-i veķāyi‘de müverriḥ ‘ādetā ḥāmī-i fażilet bulunmalıdır. Tārīḥiñ ifādātı metin

ve medlülü gerek ‘ādī ve gerek ‘ālī olsun bi’l-cümle tezyināt ve terşihâtıdan ‘ārī bulunmalı ve ta‘bīrātın maḳām-ı maḥşûşunda irād ve isti‘mālî ve cümlelerin ba‘zen uzun ve ba‘zen kısa olarak ityânıyla şuver-i muhtelifе üzere bulundurulması da lâzımedendir. Ve tezyināt-ı kelâmiyye bi’l-bedāhe tevārüd ederse anı da terk etmeyip lâkin taḥarrîsinden ictinâb edilmelidir. Zîrâ müverriḥin vazîfesi ta‘bīrât-ı müzeyyene ile âssârını müṭâla‘a edenleri eglendirmek ve onlara belâgat ta‘lîmî olmayıp belki ḥalka sebḳ-âmûz-ı menâfi‘ ve mażâr bulunmak ve nîk ü bedî teşḥîşa bir mişâl göstererek teyaḳḳuz u intibāhı tedrîs ve rāh-ı sedāda hidāyet eylemektir. Bedāyi‘ ve terşî‘ât müverriḥin rivāyâtına ilāve etdiği ba‘zı fıḳarāt ve veḳāyi‘-i ‘ādiyye müteferri‘ irādına lüzûm gördüğü ufak tefek ḥikāyelerde ḥasbe’l-münāsebe isti‘mālî muḳteżî taḥayyülât ve taşvîrâtta bulunabilir.

Kitābet-i târîhiyye ḥikemli ve nāfiz olmak raġbet-i ‘āmmeye mażhar bulunmak için müverriḥ taḥkiye-i veḳāyi‘ de meḥāsın-i ādāb ve meḥāmid-i aḥlākdan münşai‘b bir fikr ve meslege ḥidmet etmeli ve onu kendiye [110] minhāc ve pîşvā edinmelidir. Ve bu yolda yazılan tevārîḥin tederrüsü ‘ālî ve ilḳā eylediği ḥâtıralar da bâḳi olur.

Mişâl:

Vaktâ ki muḳaddemâ iḳlîm-i ‘Arab’dan zuhûr ile az müddet içinde nûr-ı şehîr gibi āfāḳa münteşir olan fark-ı İslâmiyye’niñ pertev-i iḳbālî maşrîḳ taraflarında gird-bād-ı iḥtilâl ile perdedâr olmaḳda ve maġrib cānibinde ehl-i şalîb müte‘aşşiblarınıñ zulmet-i zulmüne uğrayarak ġurûba ḥāzırlanmaḳda idi. Māverā’ü’n-nehr üzerlerinden seyl-i belā gibi tuġyān ile Fırāt şuyuna ve belki Ürdün boyuna ḳadar yayılarak önüne gelen ma‘mûreleri zîr ü zeber eden Tatar beliyesiniñ sâ’iḳa-i tasalluṭuyla ḥān-mānından cüdā olan āl-i ‘Oṣmān birkaç biñ tevābi‘ iyle Söġüd ve nevāḥisini maḳarr eylemiştir. Şu gördüğümüz mebnā-yı ‘azîm-i salṭanat ki altı yüz seneden beri inḳılābât-ı ‘ālemiñ eñ şedîd şadmelerine uğramış iken ḥālâ maḳāmında ḳā’imdir böyle bir kuvve-i cüz’iyyeniñ tedmîr-i ḥaşm ile ta‘bīr-i mülke maşrûf olan iḳdām ü ictihādı sāyesinde te’essüs eyledi. Vāḳi‘ā bu kuvvet cüz’iyyâtdan ma‘dûd idi! Faḳat ne bir tarafında Selçûkiyye ḥarābeleriniñ enḳāzı üzerine teşekkül eden ṭavā’if-i mülûk devletlerinde silāḥ-ı pertevi düşman ḳanıyla neşv ü nemā ḥâlinde olan böyle bir şecere-i ‘āliyenîñ tazyîḳ-i ittisā‘ına muḳāvemet edecek kuvvet mevcûd idi. Ne diġer...

[111] Takṣīm-i Tārīḥ

110- Tārīḥ re'sen üçe takṣīm olunup onlar da tārīḥ-i siyāsī veya medenī, tārīḥ-i 'ulūm u ādāb, tārīḥ-i ṭabī'īdir. Tārīḥ-i siyāsī: Küre-i 'arż üzerinde bulunan āhālī ve hükümetlerde zuhūra gelmiş veḳāyi' den bāhiṣdir ki tārīḥ-i 'umūmī, tārīḥ-i ḥuṣūṣī kısımlarına münkasimdir. Tārīḥ-i 'umūmī daḥı tārīḥ-i ḳurūn-ı ūlā veya ezmine-i müteḳaddime ve tārīḥ-i ḳurūn-ı vusṭā veya ezmine-i mutavāsıta, tārīḥ-i ḳurūn-ı ahīre veya ezmine-i müte'ahḥire nāmlarıyla üç kısma münkasimdir. Ḳurūn-ı Ūlā: Hilkat-i Ḥāzret-i Ādem'den hicret-i Nebevī şalla'llāhu 'aleyhi vesellem efendimize kadar, ḳurūn-ı vusṭā ibtidā-yı hicret-i nebevīden Fātiḥ Sultān Meḥmed Ḥān-ı şānī ḥāzretlerinin İstanbul'u fethine kadar, ḳurūn-ı ahīre daḥı İstanbul'un fethinden Sultān Maḥmūd Ḥān-ı şānī ḥāzretlerinin yeñiçeriyi ilḡası ve niḫām-ı cedīdi te'sisine kadar mümtedd olup ondan soñraya tārīḥ-i aşr deñir.

111- Tārīḥ-i 'Umūmī: Bir vaktiñ tamāmıyla vukū' atını veyaḥūd bir milletiñ veya bir devletiñ bāḳī bulunduḡu müddetce ahvālını beyān eder. Bir milletiñ tārīḥini tamām ve güzel yazmak için o milletiñ ta ibtidā-yı zuhūrundan başlayarak ne yolda kesb-i teraḳḳī ve cesāmet etdigini birer birer beyān ve mütteḥazı olan politikayı tefriḳ ve 'ayān etmeli ve aḥlāk ve evṣāf ve ahvālını ve derece-i ḳābiliyyet ve isti' dādını [112] ve cihet-i meyelānını bulunduḡu dīn ve mezhebini ve efrādınıñ veya hey'et-i hükümetiniñ derece-i yesār ve şerveti ve ḥuṣūle getirdiḡi inḳılābāt-ı 'azīmeyi ve sābıka-i ahvālını ve inḳırāz veya i'tilā-yı şān ve 'azametiniñ esbāb-ı ḥaḳıḳasını izāḥ ve tebeyyün ederek mutaḫammın olduḡu veḳāyi' ḥaṭve-be-ḥaṭve derece-be-derece tā kāmilen inḳırāzına veyaḥūd meşhūd olan sa'ādet-i ḥāl ve eyyām-ı ḥaşmet ü iḳbāline dek taḥrīr ve ikmāl eylemelidir.

112- Tārīḥ-i Ḥuṣūṣī: Bir vak'a-i 'azīmeye veyaḥūd bir işiñ icrāsına veya bir pādīşāhiñ ḥāl ü şānına taḥaṣṣuṣ etmiş zamān-ı ma'lūmdaki ḥādisātından baḥş eder. Ehl-i Şalīb tārīḥi ve Fransa İhtilālī tārīḥi ve Süleymān-nāme ve Selīm-nāme ve Afḡān ve Napolyon tārīḥleri gibi.

Eger bir milletiñ tārīḥ-i ihtilālī yazılmaḡ arzū olunursa zikrinde nef' u fā'ide mutaṣavver olmayan vukū' at meskūtün 'anh bırakılmalı ve taḥkiye ḳılınanlara da ḥüsn-i şüretle rābıta verilmelidir. Bu mişillü tārīḥ-i ihtilālilerin kitābetinde rikḳat ve leṭāfet ve nezāket ile berāber şiddet ve sevret ve ḥaşmet ve zīnet bulundurulmalıdır. Ve arada bir vaḳ'a-i mühimmeniñ taḥkiyesi arzū edilirse bir muḳaddime ityānıyla erbāb-ı müṭālā' ayı zamān ve mekāndan ve ahālīniñ eṭvār ve aḥlākından ḥabīr etmeli ve soñra da beyān

olunacak vaq'anıñ mebdе'ini ve esbāb-ı zuhūrunu müteferri'atıyla berāber izāh eylemelidir.

[113] 113- Bir zātıñ bi'l-hāşşa ahvālinden bahş edilirse oña “Tercüme-i hāl” denilir.

Bunda müverrih o zātıñ ahvāl-i 'umūmiyyesinden bahş eder ve huşuşıyla o adamıñ müddet-i hayātına dā'ir mevādd ve vuķū'āt üzerine haşr-ı efkār edip müteşebbişi bulunduğu ef'ālıñ esbāb-ı mūcibesini açık ve mufasssal şüretde beyān eyler... İşte müverrih o zātıñ böylece neķā'ış veya fezā'ilini cem' ederek ve oña 'ā'id mesā'ili taşvīr eyleyerek müstaħzaratını keşide-i silk-i şudūr etmeli ve şahş-ı merķūm üzerine olan mülāhazāt ve mütālā'āt-ı zātıyyesini ise pek nādir ve hem de maħallinde nāzikāne şarf etmelidir. Tercüme-i hāl ile ser-güzeşt beynindeki fark şöyledir ki: Tercüme-i hālde o zātıñ ahvāl-i 'umūmiyyesine müte'allik veķāyi' ve mu'āmelāt vuķū'āt-ı şahşıyye ve 'ā'idāt-ı zātıyyesinden ziyāde nazar-ı i'tināya alınır, ser-güzeştde ise gerek 'umūma ve gerek şahşına dā'ir mevādd-ı kevnıyyeden bahş olunur. Meşelā bir ser-'askeriñ veya ordu ķumandanınıñ tercüme-i hālinden bir şey yazılacak olursa müşārun ileyhiñ bulunduğu muħārebelerde ittiħāz eylediği meslek ve gösterdiği manevra ve ħarekāt-ı ħarbiyyesinden ve bunlara müte'allik veķāyi'den bahş edilerek kendisiniñ şahşına 'ā'id huşuşāt hafıfce başt ve ħikāye edilir. Ve eger müşārun ileyhiñ ser-güzeşti yazılacak olursa veķāyi'-i ħarbiyyesiyle berāber umūr-ı zātıyye ve huşuşāt-ı şahşıyyesi dağı temhīd ve beyān kılınır.

[114] Birtakım zevāt-ı meşhūreniñ ser-güzeştlerini mütālā'a, meslek ve mişvārları ħaķķında bize ıttılā'-ı tām vereceginden onlarıñ fezā'il ü ħissiyāt ve te'sşürāt-ı ħalbiyyeleriniñ derecāt-ı mütefāvitesine kesb-i vuķūf ile şahīħan mūcib-i istifāde olur ve tārīħ zāten insānları yine müşābihleriyle ta'līm ve terbiyeye ħidmet eder bir fenn-i celīl olduğundan fenn-i mezkūruñ mevzū'una sā'ir aķsām-ı tārīħiyyeye nazaran eñ ziyade bu ser-güzeşte de ri'āyet edilmiş bulunur.

114- Muħtaşar Tārīħler: Dađı güzel tanzīm olunduķları hālde fevā'idi keşīrdir. Mübtediler onlardan ma'lūmāt-ı 'umūmiyye aħz ederler. Ve müntehiler ise unuttuķları şey'i der-ħātır eyler. *Nuħbetü't-tevārīħ*, *Taķvīmü't-tevārīħ* gibi

Bu mişillü mü'ellefāt ne ziyāde tafşilātı ve ne de ol ķadar tezyīnātı müteħammildir. Ma'amāfiħ müverrih lüzūmlu olan mevāddı yine ħazf ve terk etmeyerek tafşilāt-ı muķteziyyeyi i'tādan geri tırmamalıdır. Lākin muħtaşar tārīħlerde

az kelime ile çok ma'nā ifāde olunmalı ve kā'ide-i i'cāza bi-haqqın ri'āyet ile berāber terķiblerde gāyet açıklık bulunmalıdır bu fazilet ise fenn-i celil-i kitābetde aķşa-yı kemāle vuşul ile huşul bulur.

115- Kütük: Tertib-i senevī ile tanzīm olunmuş birtakım 'aẓīm mecellelerdir ki tārīh yazarlar onları me'haz ittiḥāz ederek i'āne ve vesāatlarıyla şebt ü tanzīm-i veķāyi' ederler. Kütükler için [115] birinci şart toĝru ve mükemmel olmaktır.

116- Tezkire: Dağı bir nev' muḥarrerāt-ı tārīhiyyedir ki mü'ellif onuñla bulunduğı 'aşırñ veķāyi' i üzere ma'lūmāt-ı tāmme vermek ĝaraẓında olmayıp belki bi'z-zāt meşhūdātını veya kendüye dađlı bulunan bir māddeyi veyaḥūd münteḥabı olan bir veķāyi' i başt ve ḥikāye eder. Bu vechile tezkire yazarlardan tārīh yazarlar kadar deķā'ik ve taḥarriyāt ve ziyāde mal'ūmāt beklememelidir. Müverriḥler vādisinde öyle bir siyāk ve meslek tutmağı da mecbūr degildir serbestāne her şey'i söyleyebilir ve arada bir 'ādī ḥikāye de naķleyler. Ondan ancak maṭlūb olan yazacağı şey'in nāfi' ve rūḥlu olması ve mūcib-i istifāde ve tuḥaf veķāyi' den 'ibāret bulunmasıdır ve'l-ḥāşıl ḥikāyatında velev cüz'i olsun bir fā'ide olabilmesidir.

117- Tārīh-i 'Ulūm: 'Ulūm ve fūnūn ve şanāyi' ve kitābetiñ keyfiyyet-i zuḥūr ve iḥtirā'ından ve teraqqī ve kemāliyle tedennī ve inḥiṭātından veya teceddüd veyaḥūd tevessü'ünden baḥş eder. Ve bunuñla berāber ḳurūn-ı muḥtelifeye olan te'şirātını taşvīr ve irā'e eyler. Bu nev' müverriḥiñ her bir mü'ellifiñ mūmāreşe-i 'ilmiyesini temyīz ve birbiriyle muķāyese ve muḥākeme ederek ve mü'ellefātını naẓar-ı imi'āndan geçirerek ma'lūmāt ve liyāķat-i mūktesebelerini zāhire iḥrāc ve taşvīr etmeli ve gerek kendilerinden ve gerek te'lifleriniñ mebḥaş ve mevzū'larından ma'lūmāt-ı tāmme vermelidir. Bu vecibeniñ tamāmī-i icrāsı müverriḥde ḥiddet-i zihin ve vūs'at-i [116] fıkır ve şıdķ-ı maķāl ve ḳuvve-i mūmeyyize ve biḍā'a-i 'ilmiyyeniñ vücūdu ehemm ü elzemdir.

Ve mü'ellefāt-ı mezkūreyi bī-ĝaraẓ ve bī-ṭarafāne ve 'ālimāne ve müdeķķikāne mütālā'a ile mü'ellifleriniñ yazdıkları zamān ve yaşadıkları memālik ü bülḍanı ve aḥlāk ve āḍāb ve diyānet ve mezheblerini ve 'aşırılarınıñ temāyülātını der-ḥāṭır etmelidir. *Şaķā'ik ve Zeyli ve Vefeyātü'l-A'yān* gibi.

118- Tārīh-i Tabī'i: Üzerinde yaşadığımız seyyāre-i arzı tezyīn ü tenvīr eden ecrām-ı semāviyye ve bedāyi' -i şanāyi' -i İlāhiyye'den ve keyfiyyet-i ḥilķat ve temāşā-yı hey'eti ḥayret-baḥş-ı ülü'l-ebşār olan envā-ı maḥlūķāt ve maḥşulāt-ı arzıyyeden ve

ṭabaḳāt-ı küre-i arzdan ve bunlarda meknûz bulunan mevâdd-ı muhtelifeden bahş eder. Tārīḥ-i Ṭabī'î, ḥayvânât, nebâtât, ma' deniyyât kısımlarına münkasım olup ḥayvânât kısmı zî-rûḥ olan kāffe-i maḥlûḳâtın ta' ayyüş ü tenāsülü ve ṭabāyi' u evşâfindan ve tenessüleriyle keyfiyyet-i ḥayâtiyyelerinden bahş eyler bunun için tārīḥ-i ṭabī'î mü'ellifleri farṭ-ı isti'dād aşḥâbından ve nazar ve imi'ân erbâbından bulunmaları lâzımdır.

Kısm-ı Sâliḥ, Tavşif

119- Tavşif: Eşyâyı tecessüm etdirir ve 'âdetâ cân verir şürette taşvîr etmektedir ve buña verilecek reng ve şüret [117] ol derece şedîd ve taḡayyürden berî ve ol derece saḥîḥ ve şâbit ve ṭabī'î ve ol mertebe canlı olmalıdır ki sâmi'e onu işitmek veya okumakla görmek derecesinden ziyâde ma'lûmât-ı yakîniyye ḥâsıl olsun.

Tavşifde nazar-ı dikkate alınacak altı nokta vardır. 1- Tavşif olunacak şey 2- Ḥuşûle getirilmesi ârzû olunan eşere mülâyim ve müsâ'id cihet 3- Mâdde kâbil-i taḥavvül ise tavşife münâsebet alır vaḳt-i müsâ'id 4- Vaşfolunacak şey'in kâbiliyyet-i ittisâ'iyesi 5- Nazar-ı ihtimâma alınacak aḥvâl 8- Vaşfa şetâret veren ta'bîrât-ı mütezâddedir. Tavşif olunacak şey'in intihâbı kâtibiñ niyetine göre tenevvu' eder. Niyet ba'zen ıztırâb ve zücret veya inbisât ve şetâret verici ve ba'zen da maḥzûziyyet veya maḡmûmiyyeti mücib olucu şeylere ḥaşr edilir. Ḥâşılı intihâb, taḥşîş olunan mevki'e ve istenilen eşere göre olur. Ḥuşûle getirilmesi kâsd olunan eşere mülâyim ve müsâ'id cihetler daḥı merâma göre intihâb olunur. Ve tavşife ne kadar müsâ'id iseler de ḥuşûle getirilecek eşere de ol derece mülâyim olmalıdırlar. Meşelâ medḥ olunacak bir zâtın mücib-i medḥi olacak cihâtın gösterilmesine ḥaşr-ı dikkat etmelidir. Mâdde eger kâbil-i taḥavvül ise tavşife eñ ziyâde müsâ'id maḥal ve vaḳte bırakılmalıdır. Tavşifiñ derece-i ittisâ'ı maddenin şalâhiyyet-i mevki'iyyesine göre olur. Meşelâ tārīḥde ḥikâyenin revişini bozmayarak okuyanın zihnine çarpacak ba'zı ta'bîrât-ı şedîde ve 'âliye yazmalıdır.

[118] Ḥuṭbeler az daha tafşilâta müsâ'id iseler de yine ḥaṭîb muḥâṭablarına telkîn-i merâm edebildigini aňlayınca vaşfına ḥitâm vermelidir. Şu'arânın ise bu ḥuşûşda vüs'ati daha ziyâdedir. Çünkü ḳâri'leriniñ taḥayyülâtına göre söyler ve icâbât-ı maḥalliye nisbetinde vüs'atlendirebilir. Tavşifi teşkil eden mevâki' ve aḥvâlin intihâbı ḥurde tafşilâtın reddiyle olur. Çünkü tavşif öyle ufaḳ tefek veḳâyi'i taḥrîr demek olmayıp belki dikkate şâyân mevâddı irâd eylemektir. Vaşfa şetâret veren ta'bîrât-ı

müteẓāddeyi iltizām ise teẓād ile olan tavşif, şüret-i ifādeye başkaca hüsñ ü revnaķ verdiği içindir! Çünkü bu gibi tavşif ‘ādetā ṭab‘ u rengde muḥālif bulunan iki taşviriñ birbirini izā’e etdiği ve yaḥūd taşvirde zıll ile ziyāniñ muķārenet ve ihtilāṭı tecessümüne bā‘ iş olduğu gibi teẓādd daḥı ifādeniñ revnaķ-ı zātiyyesine başkaca parlaklık getirir.

120- Tavşif altı dürlü olabilir:

1- Baḥş vaḳtidir ki tafşilāṭı verilecek bir vaḳ‘ a ve ḥādişeniñ vaḳt-i vuḳū‘unu beyān demektir.

Mişāl:

Lākin fecr gögüñ kapılarını güneşe açmağa gelmekle bir güzel gün i‘lān etdi.
(*Tercüme-i Telemak*)

[119] Mişāl-i diğeri:

Taḥṭgāh-ı salṭanatıñ Akdeñiz’e karşı aḡyāra sedd olunmuş bir bāb-ı āhenini denilmege şāyān olan Kal‘a-i Sulṭāniye boğazından girilir ve bir sā‘at kadar daha beri gelirse ḳudretten nümüne-i leṭāfet olmak için yapılmış bir ḥavz-ı behiştī görölür! İnsān birkaç gün o deryā-yı şafāniñ kenārında temāşā-yı ṭabī‘at etmelidir ki ḥazīne-i bedāyi‘iñ ibzālinde feyyāz-ı ḳudretiñ ne kerīm olduğuna zihninde bir mütālā‘a ḥāşıl edebilsin. Ekser günlerde vaḳtā ki akşam taḳarrüb eder. Bād-ı şimāl ile havā-yı cenübī birbiriniñ aḡuş-ı vefāsından ḳoparak her biri dünyāniñ bir kūşesine atılmış ve ‘ālemiñ eñ ḡarībāne bir demi olan zamān-ı ḡurüb ile memleketiñ eñ ‘āşıkāne bir seyrān-gāhı olan o zemīn bī-mişāli mev‘id-i vişāl eylemiş iki nāzenin gibi mu‘ānaḳaya başlarlar! O ḳadar āheste hareket ederler ki teneffüsleri birbiriniñ gül cemālini şoldurur ve şadā-yı pālari aḡyāra ifşā-yı rāz eder endişesindedirler zānnolunur. Bād-ı şimāle cilvegāh olan şulariñ emvācı o ḳadar küçölür. Ve şemsiñ ziyāsı o ḳadar pāre pāre daḡılır ki o zemīne altın pul işlemeli bir mā‘i atlas serilmiş gibi gö[rü]nür havā-yı cenübiniñ gezindiḡi şular o ḳadar şafvet o ḳadar leṭāfet kesb eder ki zemīne bir berrāk āyine ferş edilmiş denilebilir bu poyraz güzergāhı olan yerleriñ ba‘zı kere ötesine berisine lodos doḡunur yollar açar ki serv-i siminden fark [120] olunmaz. Lodos uğraḡı olan taraflariñ ba‘zı vaḳit ötesinden berisinden poyraz geçer, şekiller ḥāşıl eder ki havāda bir ebr-i bahārī pārelenerek deñize dökölmüş kıyās edilir. Ḥurşid-i münevver ‘āzamet ü salṭanatıyla āfāķa cevher-efşān olarak ufķuñ müntehāsına gelince atılmış pamuķ şeklinde eṭrāf-ı maḡribi tolaşan ufaķ ufaķ bulutlariñ ḥāşıl etdiği nūra ḡark olmuş renkler ne ḳavs-i

kuzahda ne nigîn-i elmasda ne ezhâr-ı bahârîde ne murgân-ı Hindîde görûlmek ihtimâlî vardır! Bir tarafı gâyet açık benefşe ve bir tarafı gâyet koyu ‘alev rengine gark olmuş veyahûd bir tarafı âteşin aldan başlayarak ve tabağa tabağa pembe ve turuncu ve kavuniçi renklerinin kırk elli derece koyuluğundan açıklığına ve açıklığından koyuluğuna intikâl ederek nihâyet kanarya şarısında karar vermiş veyahûd dünyâda ne kadar parlak renk varsa açıklıkda koyulukda kâbil olduğu derecâtın hiçbirisi hâricde kalmamak üzere ‘umûmunu cem’ etmiş biñ dürlü mülevven bulutlar dakîka dakîka renklerini bir leţâfetden bir bedî‘ aya tahvîl ederek âheste âheste âfâkı seyretmeğe başlar. Bu şûretdeki yalnız deñizde değil dağlarda bile şekliyle levniyle ‘akisleri müşâhade olunur! Bu ‘aksler ise dâ’imâ birbirine in‘itâf ederek -ğâlibâ- bād-ı şimâl ile bād-ı cenûbuñ hıffet ü gılzatce olan tefâvütü havâda tabakât ve tabakâtta bi’t-tab‘ âyinelikle isti‘dâd hâşıl eylediginden saṭḥ-ı mâdan evc-i havâyâ kadar dâ’imâ tağayyürde dâ’ima [121] televvünde bir nûr ‘âlemi hâşıl olur ki taṣvîrini değil taṣavvuruna bile imkân yoktur. Zamân olur ki deryâyâ bir bulutun levni ‘aks eder bir mâhir ressam tatlı sarı üzerine mevc mevc parlak penbe çehreli bir dil-berin yanaklarını taṣvîr etmek istese bir âyine-i billûr üzerine şebâbin tarâveti ve hüsnuñ nûrâniyetiyle mümtezic birtakım âteşin elvân ezmiş olsa yine bu in‘itâfın leţâfetine ya müşâbih olabilir ya olamaz gürûbdan sonra kâh olur havâ yine o hâlde râkid kalır mehtâba da teşâdüf olunmaz, nazarlar hâb-ı şehri gibi laţif ve rûh-âver bir zulmet-i sükûta dalar vücûdlar câme-hâb-ı nev-bahârî gibi hafif ve cân-perver bir setre-i ârâm içine düşer. Kâh olur havâ râkid kalmağla berâber ayın bedr olduğu zamânlara teşâdüf olunur serv-i simine bakılsa sanılır ki şu‘leden maḥlûk bir peri deryâyâ girmiş nâzân nâzân şinâverlik ediyor o şinâverlik etdikce vücûdundan geldiği yerlere toğru nûr akıp gidiyor. Kâh olur ki rûzgârlardan biri galebe etmekle berâber mehtâba da teşâdüf olunmaz. ‘Ummân-ı zalâm içinde nazardan nihân olarak seyr ü sefer eden gemilerin şağındaki kandillerden öteye beriye allı yeşilli meh-tâb aķarmış gibi hâşıl olan temâşâlar Dâmâd İbrahim Paşa çırağânlarına ḥande-zenân olur. Aḥşamlarının bu leţâfeti şabâḥlarının rûḥâniyyetine nisbet olursa aralarında uykusuzluktan cemâlini reng-i melâl bürümüş ve câme-hâb yerine siyâh giysilerine [122] bürünmüş de henüz uykuya varmış bir esmer güzeliyle, sırma saçlarını boynunun üstüne dağıtmış ve gâyet hafif bir şehâb ile mestûr olan nûr-ı şehir gibi gögsünü bir ince tel gömlekle setr etmiş de henüz mâ’î gözlerini uykudan açmış şaf çehreli bir dil-ber kadar fark bulunabilir. Öyle bir şabâḥ ki istilâ etdiği yerlerin neresine bir nazâr-ı ḥakîm ile bakılsa dağları taşları katreleri zerrelere birer lisân-ı hâl

olmuş şāni‘-i kudretiñ eltāf-ı ‘āzamet ve i‘cāz-ı kemāline hāmd ü şenāda görünür. Berrak havālî geceleri vardır ki mehtābı güneşden fark olunmaz bayağı envārı şem‘in ziyāsını görünmez bir hāle getirir hafîf sisli günleri vardır ki ayıñ on dördüncü gecesini andırır ‘ādetā güneşin ‘aksi deñizde serv-i sīmīn hāşıl eder. Mevki‘iñ bedāyi‘i yalnız meşhūdātına münhaşır değil bir kerede tārīhi taşavvur olunursa bir iki sāl ile Anadolı’dan karşıya geçen ve Avrupa üzerindeki bunca muvaffakiyetlerimiziñ fātīha-i zuhuru olan o kırk elli ‘Osmānlı kahrāmanı hātıra gelir! İkbāl-i milletiñ yād-ı ‘āzameti tağda şahrāda tahaccür ve havāda ve deryāda temessül etmiş gibi görünür. Güyā ki o şafaqlar şimşir-i himmetleriniñ āfāk-gir olan şa‘şa‘a-i nazar-rübāsından yādigār olmuştur. Güyā ki o serv-i sīmīnler nā’il oldukları muzafferiyette meslek-i ihtidālari olan nūrānī minhāc-ı tevfiğden nişān kalmıştır.

[123] Mişāl-i diğeri:

Bir kere gemi mütevekkil gibi bî-pervā rüzgārıñ önüne düşer, felegiñ her cevrine kendini hāzırlamış bir merd gibi şafā ile bir tarafına yaşlanır da eñ isti‘dādli gönüllere uğrayan sevdālar gibi karārsız ārāmsız dokunduğı yerleri yararak ileri doğrulur mu, bir kere ufağ ufağ dalgalar ilk ağılamağa başlamış bir felāket-zedeniñ kirpikleri ucuna gelip de ‘acemilikden gidecegi yolu bilmeyen gözyaşı gibi öteyi beriyi dolaşmağa başlar mı, bir kere her görünen seyyāreniñ her büyük şābiteniñ ziyāsi deñiziñ içine doğru dürlü renkde kandillere garğ olmuş minārelerini şalıverir mi, bir kere deñizde mehtābın ‘aksi, Allāh yolu gibi nūrānī bir cādde peydā eder mi? Huda bilir gökyüzünü nücümüyle kehekeşānıyla ayağına inmiş veyahūd deñizi seniñle yol arkadaşınla semāvāta çıkmış zannedersin!... Engin tıbbı hayāt gibidir. İnsānıñ nazarı dünyāda olduğı gibi enginde de yalnız bir dā’ire içinde gezinir, ufuk, ümīdiñ ‘aynıdır, sen dā’imā yaklaşıyorum zannıyla gidersin o dā’imā seniñ ilerlediğiniñ kadar uzaklaşır! Fırtına açık havādan şafalıdır. Şimdi ufukdan bir siyāh bulutdur kalkar. Hücüm kolu gibi toplanır toplanır da umulmaz bir sür‘atle ileri toğru yürür. Yerler, gökler, dağlar, taşlar, igil igil igilmege, geminiñ her mağarası her ipi yelkenleriñ her dikişi her deligi bir başka [124] havādan feryād etmege başlar. Deñiz feleklerle yarışa kalkışır da şişer şişer her talğası birer bulut şekline girer. Her dalganın atılışından çarpışından çağıldısından bir başka fırtına peydā olur. Gökler gözünüñ önünden yerler ayağıniñ altından kaçır. Bir dağıkā yükselirsin yükselirsin kollarını uzatsan eliñe geçecek şanırsın! Yine o dağıkāda alçalırsın alçalırsın, deñize göz gezdirirsen dünyā yerinden oynamış: döne döne esfel-i sāfiline

toğru çekilip gidiyor gibi görürsün. Her bakışında Cenāb-ı Hakk'ın kudreti 'azameti dört taraftan çıkıverir.

3- Keyfiyet-i vukū' -ı hādise: Muḥārebe ve buḥrān gibi bir vak'a-i muvaḥḥişeniñ göz önünde vukū' bulur gibi tavşif ve beyānıdır.

Mişāl:

Havāda bir bulut peydā oldu. Eṭrāfda her ne varsa kıyāmete teşādūf etmiş, Allāh'ın ğazabını görmüş gibi korkunç korkunç şadālar vermege başladı! Deñiz bir taraftan bulut bir taraftan gece bir taraftan. Üzerimize üç karanlık birden çökdü! Deñiz yükseldi yükseldi göklere karışdı, bulut alçaldı alçaldı 'ādetā yeryüzüyle birleşdi! Arada bir zulmet, şu mudur? Havā mıdır? Farq etmek için kerāmet ister! Şola gitseñ engin; adam Varna'yı tıtdurayım derken Meşelā Hocabey'e düşecek. Şağa gitsek her taraf sāhil, her taraf kayalık her taraf düşman! Geri [125] dönsek ne'üzü bi'llāh... İleri gidilecek havā degil idi! Faķat çāresiz gitdik. Görmeliydiñ ki havāda deryāda ne kıyāmetler kopuyordu. Görmelidir ki altımızda koca korvet kasırgaya tutulmuş kāğıd parçası gibi nasıl şiddetle ne kadar sür'atle uçup gidiyordu! Meger biz o karanlığın içinde üstümüzü ğāyet nūrānī bir mehtāb ihāta edermiş güyā geminiñ diregi tokundu da bulutuñ bir tarafını pāreledi mehtāb revnaķıyla leṭāfetiyle görünmege başladı.

4- Baḥş-i sīmā ve şemā'il: Qadr u şān şāhibi bir zāt-ı şerīfiñ ve ya bir kahramāniñ veyaḥūd mu'azzez bir ḥayvāniñ lehce ve tenāsüb-i endāmı ve eṭvār-ı ḥarekātınıñ ta'rif ve tavşifidir.

Mişāl:

Hilye-i Sa'ādet-i Nebevī

İttifāk etdi bu ma'nāda ümem

Ezherü'l-levn idi fahr-ı 'ālem

Yüzünün ḥāliş idi ağı katī

Ruḥları şāf idi şāfi şıfatı

Reng-i rüyı gül ile yek-dil idi

Gül gibi kırmızıya mā'il idi

Qaplamışdı yüzünü nūr-ı sürūr

Sūre-i Nūr idi ya maṭla‘-ı nūr

Muṣḥaf-ı ḥüsn idi ol vech-i cemīl

Ḥaṭṭ-ı ruḥsāresi naql-i tenzīl

Gün yüzünden utanıp āb-ı hayat

Meskeniñ etdi verā-yı zulümāt

Vech-i berrāqına aşḥāb-ı şafā

Ḥumreti gālib idi der ḥattā

Gökde olmuşdu o rüy-ı rengin

Şem‘-i cem‘-i harem-i ‘illiyyīn

[126]

Oña vermişdi kemāl-i zīnet

Kātib-i çehre-güşā-yı fītrat

‘Arak-ālūd olıcak ol sulṭān

Gül-i pür-jāleye beñzerdi hemān

Hem demişlerdürür eṣrāf el-ḥaḫ

‘Arız-ı pāki ‘araḫnāk olıcak

Dāne-i dūr gibi rüyunda teri

Hoş-nümā eyler idi ol güheri

Şem‘-i ruḥsārı dönerdi māha

İki kandīl idi ‘arşu’llāha

‘Itr-ı ḥūbuyla pür olurdu meşām

Büy-ı misk idi yāhūd anber-fām

*Terlese ol gül-i gülzâr-ı sürûr
Cûş ederdî şanasın kulzûm-i nûr*

*Olup envâr-ı ruḥu iki ‘alev
Der ü dîvâra şalardı Pertev*

*Berk-i gül gibi o rûy-ı nîgû
Terledigince olurdu hoş-bû*

*Gördü kevşer arak-ı gül-büyın
Nice aķıtmasın ağızı şuyın*

*Rû-yı sîmâ-yı şerîfînde onun
Bilinirdi ğarażı ol cânıñ*

*Nûr idi âyîne-i vech-i Nebî
Zâhir olurdu rızâsı ğazabı*

*Kendi nefsi için ol pâk-neseb
Etmedi kimseye ömründe ğazab*

*Olmadı hergiz ol la‘l nâ-yâb
Hiç kimseyle cihânda şeker-âb
(Şemâ ‘il-i Şerîf, Hâķānî)*

5- Baḥş-i âdâb ki bir şahşın feżâ‘il ü neķā‘işiniñ ve ḥasenât ü seyyi‘âtınıñ ve meḥâmid ü zemâ‘iminiñ tavşîfidir. Bu nev‘ tavşîfler târiḥlere maḥşûş gibidir. Zîrâ müverriḥler rivâyetlerinde vuzûḥ ifâde bulunmak için ekşeriyâ vaķ‘aca zî-medḥal görünen zevâtı erbâb-ı müṭâla‘aya tanıtmak isterler. Bir mâddenin taşviri ḥaķîķat ile ve ḥayâlin taşviri ḥaķîķate muķârenetle olur. Gerek mâddî [127] ve gerek ḥayâlî olsun her ikisinde de şan‘at ve kiyâset ve zaraḥetle berâber sevret ü şiddet daḥı bulunmalıdır. Ve birbirine muķârenet ü mülâyemeti olan aḥvâl ve mevâddı ḥüsn-i edâ ile bir yere cem‘ ve telfiķ eylemek eñ ziyâde tavşîfi tefrî‘ u tavzîḥ eylediginden eñ güzel bir meslekdir. Ve

‘ādetā bir resimde olan gölgeler resmiñ sā’ir tarafına parlaklık verdiği gibi bu tavşifde māddeniñ tecessüm ü teşahhuşuna i‘āne ederek şüret-i ifādeye revnak ve şetāret getirir.

Mişāl:

Siretde ise kudretiñ nādiren tezyininde bezl-i kemāl etdiği havārık ve ‘ādātın ma‘dūd bir zāt olarak ‘ulüvv-i himmet, metānet-i ‘azm, kibr-i nefis, ittisā’-ı taşavvur, hiddet-i zekā, ‘umk-ı nazar, sür‘at-i intikāl, işābet-i zann, celādet-i fitriyye, mahāret-i harbiyye, meyl-i inķilāb, taḥķir-i ‘ādāt, nüfūz-ı emr, ilķā-yı dehşet, şiddet-i şekime, ğalebe-i müşkilāt, nefret-i lezā’iz, istiḥfāf-ı hayāt gibi her biri bir qahramāna ser-māye-i iftiḥār olacak birçok meziyyāt-ı celileyi cāmi‘ olmağla berāber fiṭratında şöhet ve rāḥata inhimāk olmamak cihetiyle ḥālī zamānlarını şöhet-i ‘ulemā ve müzākere-i ‘ulūm ile imrār etmiş idi. Ve hattā kendisi mizācında olan şiddet-i te’essürle berāber otuz sene kadar mülküñ bir köşesinde cüz’iyyāt ile iştigāle mecbūr olduğu için pek ziyāde sıkılmış. Ve bi’t-ṭab‘ mā’il olduğu ilāhiyyāt gönlüne dünyādan bir nefret vermiş olmak cihetiyle bayağı bir ḥūzn-i dā’imīye mübtelā olduğundan bu ıztırābıñ [128] te’siriyle geceleri uykusu üç sātate münḥḥaşır olmağla o zamānlar sarāy kütüb-ḥānesinde ne kadar mü’ellefāt var ise leyālī-i tenḥāyide cümlesini gözden geçirmiş idi!

Bu fezā’il-i mevhibe ve kemālāt-ı ‘ilmiyeden başka teşebbüşde ‘ālemiñ mu‘azzamāt-ı umūrunu cüz’iyyātdan muhaḥķar görmek ve icrāda bi’l-‘aks maķāşidıñ küçük bir cüz’üne külliyet-i cāmi‘a kadar ehemmiyet vermekden ‘ibāret olan me’ser-i celileyeye mazhar olmuş ne kadar e‘āzım var ise hemān cümlesiniñ eñ büyük silāḥ kuvveti bulunan ḥaşıṣa-i imtiyāza mālīk olduğu gibi qabūl-i ḥaḳ ve kıymet-şināslık ṭabāyi‘-i beşerdeki naķā’iş u kemālātıñ mizān-ı ta’dilidir, mizācında hiçbir hādişe ile ḥalel bulamayacak şüretde yerleşmişdi. ‘Ālemi ve maķāşidını taḥarrīde iķdāmı ise o derecede idi ki ṭarīķ-ı ‘azminde mevt-i hā’il tecessüm ederek qarşısına ṭurmuş olsa bi-pervā üzerine gider ve bu yolda her dürlü müştehiyāt ve ḥissiyātına pek sühūletle ğalebe ederdi! İşte Sultān Selīm bu şüretle ḥāl ve zamānına münāsib ve taşavvurātında olan ‘ulviyyet-i qadr ü şān ile mütenāsib olarak politika meydānına girince millet-i İslāmiyyeyi kelime-i vāḥideye cem‘ ile zamānınca ma‘mūr olan memālīki livā’ü’l-ḥamd-i şerī’atıñ sāye-i emānı altına almağı maķşad ittiḥāz eyledi! Faķaṭ öyle bir emr-i ‘azīme teşebbüs için ‘Osmānlı mülkünü teşettüt-i ḥükümet ve fesād-ı aḥlāķdan kırtarmağla ve cem‘iyyet-i muvaḥḥiddini tefriķ etmekde olan [129] mezḥeb-i Şī’iyyeti ortadan kaldırmağla ihtiyāc gördüğünden saltanatı bi’at-i ḥādiye degil bir nev‘ intihāb

şüretiyle kabûl ederek hükümetini esâs-ı haķikîsi üzere binâ etdikden sonra her şeyden evvel devletini bulunduğı şar‘a-i sükûnetden kurtarmağa ‘azmetdi. İbtidâ-yı mübâşeretinde fikr-i cedîdi o derece ileri götürdü ki saltanatın şakallı bulunmak gibi eñ cüz‘î merâsimine bile ri‘âyet etdi. Ve evzâ‘ u eţvârında ecdâdının hiçbir hâline ve hattâ libâsına taklîd etmek istemedi. Hükûmete müte‘allîk ef‘âl şöyle tursun bâzîçe-i efkârı olan eş‘ârında bile zamânının hâli olan lafz-perdâzlık gibi seyyi‘elerden eser bile görülmez. Kaleminden her ne şâdır oldu ise müşâdeme-i şehâb içinde zühûr eden berķ-ı cihân gibi heyecân-ı efkâr-ı vicdân-ârâsından cevval olmuş bir lâmi‘a-i ma‘rifetdir ki kâ‘ilinin hikmet ü hamâset veya şevķ u maħabbete dâ‘ir olan aħvâl-i kalbiyyesini izâh eder.

Hayâlî taşvîrler ki kuvve-i muħayyilenin tertîb ü ibdâ‘ eylediğı şuver-i veķâyî‘ ve bedâyi‘dir, *Telemaķ Tercümesi* gibi bunlar her ne kadar târîhden me‘hûz gibi görünürse de bî-esâsdır.

Müvâzât: İki adamın birbirine müşâbehet ve ‘adem-i müşâbehet [*sayfa yırtık*] muķâyesesidir ki tavşîfden bir nev‘dir.

Mişâl:

Sultân Selim zamânında maķâm-ı meşîhate şeref veren [*sayfa yırtık*] [130] huzûr-ı pâdişâhîde “İnnehû lâ-yuħibbû’z-zâlimin”⁹ nazm-ı kerîmini fâtiha-i kelâm ederdi! Sultân Süleymân ‘ahdinde yine o mesnedle şeref-yâb olan pür-zarîf! saltanat meclisinde “Her kâr ki Hüsrev be-küned Şîrînest”¹⁰ nazm-ı saķîmini hâtîme-i merâm ederdi.

6- Bir işin veya bir hâlin veyahûd bir emr-i nefsanînin tavşîfidir ki aħvâl-i mühimmesi şedîd şüretle beyân olunur.

Mişâl:

Elçileri Rüstem’in ordusuna uğramayıp toğru Medâyin’e gitdiler. Birer eski bir bornusa bürünmüş idiler. Üzerlerinde silâhlarından başka değerli bir şey yok idi. Lâkin atları kişneyerek Medâyin’e girerken zâtlarında meħâbet var idi.! Yezdicerd vüzerâsını cem‘ ve Rüstem’i Sâbât’dan celb ile ba‘de’l-istişâre elçileri huzûruna çıkardı ve

⁹ Allah zalimleri sevmez. (Kuran, Şûrâ, 42/40)

¹⁰ Hüsrev’in yaptığı her iş Şirin’le ilgiliydi.

tercümân vâsıtasıyla sebep-i vürûduñuz nedir diye şordu! “Nu‘mân bin Mu‘karrin” arkadaşlarına ister iseñiz tarafıñızdan ben söyleyeyim; ister iseñiz diğerini intihâb ediñiz dedi. Onlar dañı sen söyle demekle söze âgâz ederek: Cenâb-ı Hâk bize merhameten bir peygamber gönderdi ki bize *[sayfa yırtık]* ile emr eyler ve şerden nehy ederdi ve icâbetimiz üzerine sa‘âdet *[sayfa yırtık]* va‘d etdi. Kâbileleriñ birer fırkası muvafaqat *[sayfa yırtık]* muhâlefet eyledi. Ba‘dehû bize ‘Arab’ıñ muhâliflerinden başlamağı *[sayfa yırtık]* biz de ‘Arab’dan başladık kimi kerhen kimi tav‘an dîn-i [131] İslâm’a dâhil oldular kerhen olanlar şoñra memnûn oldu ve tav‘an olanlar şeref ü iftihârı efzûn oldu. Nihâyet onuñ şer‘i üzerine müctemi‘ olduk ve getirdiği ahkâmıñ fazl u meziyyetini añladık. Şoñra emr etdi ki bize muhâlif olan ümmetlerden başlayıp onları da inşâfa da‘vet edelim! Binâ’en ‘aleyh sizi dînimize da‘vet ediyoruz. Hep hüsnü tahşîn ve kabîhi takbîh eder bir dîndir! Eger siz ondan ibâ ederseniz cizye ehvendir onu da kabûl etmezseniz şıkk-ı diğeri muhârebedir. İmdi bizim dînimize dâhil olduğunuz hâlde burada Allâh’ıñ kitâbını ve onuñla hükmetmek üzere ba‘zı zevâtı bırakıp gideriz ve eger cizye verecek olursanız onu da kabûl eder ve sizi himâye eyleriz ve illâ ceng ederiz diye cevâb verdi.

Mişâl:

“Öyle bir livâ-yı saltanat ki hey‘etine bakılsa hâlede hilâl gibi âfâk-ı havâdişe düşecek tağayyürât-ı ‘azîmeye dâll ve belki milletiñ seyf-i şecâ‘atı hûn-ı düşman içinde bârika-nişâr olacağına berâ‘at istihlâl olurdu.

Mişâl:

Fağat Bilâl hazretleri cânib-i Şâm’da iken rû’yâsında Resûl-i Ekrem’i görüp; yâ Bilâl bu cefâ nedir beni ziyâret edeceğin vakit gelmedi mi? Bilâl-i Habeşi hâ’if [132] ü hâzîn olarak uyanmış hemân devesine binip tek ü tenhâ çölleri yararak Medîne-i Münevvere’ye varmış ve Ravza-i Muṭahhara üzerine kapanıp yüzünü gözünü topraklara sürerek ağlamakda iken sıbṭeyn-ı mükerreremeyn ya‘nî Hazret-i Hasan ve Hüseyin radıya’llahu ‘anhümâ ve irdâhümâ çıkagelmışler. Bilâl yine hüzn ü taḥassür ile bükâ ederek ḥâk-i pāk-i kabir-i Nebvî’yi bırakıp onlara şarılmış, onlar dañı “Yâ Bilâl seniñ Mescid-i Şerîf’de Resûlü’llâh’a okuduğun ezânı işitmek isteriz” demeleriyle derḥâl, Hazret-i Bilâl, Mescid-i Şerîf’iñ saḥḥına çıkıp ve vakṭ-i sa‘âdetde ezân verdiği yerde

tırup “Allāhu Ekber” dedigi gibi Medīne yerinden oynadı “Eşhedü en lâ ilāhe illā'llāh” dedikde Medīne çalkalandı, “Eşhedü enne Muḥammeden resülüllāh” deyince Resülüllāh dirilmiş diyerek kızlar şokağlara uğradı memleket alt üst oldu! Resül-i Ekrem'den sonra Medīne'de o kadar ağlayış görölmemişdi Ḥazret-i Bilāl'e ḥayret geldi, ol ezānı tamām edemedi. (*Tārīḥ-i Ḥulefā-i Rāşidīn*)

Ḳısm-ı Rābi', Rivāyet

121- Rivāyet: Ḥaḳikī veya ḥaḳikī bir vāk'yı ibtidāsından intihāsına kadar nakletmekdir.

[133] Rivāyet, fenn-i inşā'nın ecmel kısmıdır. Herkes kendisini bu ḥaşışaya mālīk zanneylediginden şuver-i icrā'ıyyesine dā'ir uşul ve ḳavā'idi bir miḳdār tafşıl eylemek iktizā eder. Bu mebhāş *Fünūn-ı İnşā* nām eşer-i bihinde pek vāzih beyān olunmağla 'aynen naklölunmuşdur.

Fevā'id ve Şurūṭ-ı Rivāyet

122- Rivāyet: Ervāhı talṭif, ḳulūbu tatyib, ezhānı teşhiz birle nefsi ribāṭ-ı ḳasvetden ıtlāk ederek inḳıbāzı inbisāṭa taḥvıl ve elem ü ḡuşşayı neşāṭa tebdil etmek fā'ideleriyle müteḥallī olduğundan zırdeki şerā'ite tābi' olmalıdır eñ güzel rivāyetler bir meslek-i ḥuşuşī ittiḥāzı ve siyāk-ı vāhiddin mütevellid bir fikr-i müştakim aḥzıyla ifādede ḥuşunet ve yübüsetden çekinip şabāḥat-i mü'eddā bulunacak bir tarz-ı mülāyimle mücib-i intibāḥ olacak sûretde taşvır eylediği şeylerdir ki bunlar da ber-vech-i āti dört şarta ya'nī *izāh*, *icāz*, *imkān*, *telaṭṭuf* denilen ahvāle fevḳal-'āde ri'āyet lāzım olduğundan icmālen ta'rif ve beyān olunur.

123- İzāh-ı Rivāyet: Şāhid-i ifāde ḥicāb-ı zulmetde mütevārī ḳalmamak için rivāyetiñ mebdē ü menşe'i mu'ayyen olmağla berāber vukū'unu istiḥzār edecek muḳaddimātın 'ilm-i yaḳin ḥāşıl etdirecek şüretde bulunması ve bu muḳaddimātın irādında lüzümüñ fevḳinde [134] istiknāḥ derecelerine vardiırılması ḥuşuşlarına diḳḳatle ḥāşıl olur ki bunların ḥülāşası “evvelā” mebdē ve menşe'i ḥüsn-i temhīd “şāniyen” tertib-i ṭabī'ıye mürā'āt ile iltibās ve ta'ḳiddin ictināb “şālişen” keşret-i istiṭrādātdan ihtirāz eylemek demektir.

124- İcāz-ı Rivāyet: Rivāyetiñ icāzından merām haşviyyātdan berā'etile fuzūlī māddeleñ bulunmamasından ve mehāmm-ı ahvālī muḳaddimedede der-miyān olunan iddi'āya ḥüsn-i tevfiḳ etmekden 'ibāretdir ki esāsen ihtisār demek degildir. Şu şartlarla berāber ne ḳadar uzun olursa olsun yine icāz var demektir.

125- İmkān-ı Rivāyet: Rivāyetiñ zihn-i sāmi'e yerleşip ḥüsn-i ḳabūl görmesi için lāzım gelen daḳā'ı şāmil olması bā-ḥuşūş ḡarā'ib-i vak' aya isnād ü istinād lāzımdır.

Bu şerā'it o ḳadar mühimdir ki aşl u esāsı olmadığı hālde kendilerine ri'āyet ile yazılmış nice bāṭıl rivāyetler ḥaḳıḳat ve nice ḥaḳıḳī rivāyetler de şurūṭ-ı mezkūreye 'adem-i ri'āyetle yazıldıklarından dolayı bāṭıl ḳann olunmuştur.

Binā'en 'aleyh bu şurūṭa fevka'l-'āde i'tinā lāzımdır.

126- Telatṭuf-ı Rivāyet: Bu daḳı ber-vech-i ātī üç şeyle olur:

1- Kāri' ve sāmi'ini neş'e-dār edecek şüretde ibtidār edilmek.

2- Eşnā-yı ifādede eşkāl-i bedi'a gösterip yek-nesaḳlıḳdan berā'etle iḥbārdan ḥitāba ve ḥitābdan iḥbāra intikāl ve taḥrīḳ [135] iḥsās ve 'avātıfı mūcib olan feraḥlı ḥüzünlü māddelele ḥavf u recā cihetlerini güzelce taşvīr etmektir.

3- Nefsiñ taḥavvüle ve ṭabī'atın tenevvu'a meyl ü maḥabbetleri ziyāde olup herkes daḳı bu hālde bulunduğundan sūret-i ifādeyi ḥālden ḥāle naḳl ü taḥvīl ile kelāle meydān vermemektir.

127- Eczā ve Terkīb-i Rivāyet: Eczā-yı rivāyet esāsen üç şeydir:

1- Siyāk-ı ifādedir ki zihni gelecek şeylere ḥāzırlar ve fikri zikr-i ātīye biraḡılmış vāridāt-ı kelāmiyye için tehdīd eder. Ve onu ḥüsn-i telaḳḳīye isti'dād verir. İşte ifādede bu vechile siyāk bulunmak için ḥikāyeniñ vuḳū' bulduğu maḥal ve zamānı ve rivāyetde zī-medḥal bulunan zevātı ve naḳl olunan keyfiyyetiñ ibtidā'etini güzelce tarīf ve tavzīh etmelidir. Bu siyāk-ı ifāde ekşeriyā basīṭ ve 'ādī bulunabildiği gibi ba'zen da şedīd ve mü'eşşir bir tarz ve vādīde bulunur. Lākin her iki şüretde de ifādeniñ muvazḫaḥ olması şartdır. Öyle maḳşada intikāl bahānesiyle bī-lüzūm haşviyyāt ile imlā-yı şaḥā'ife cevāz yokdur. Çünkü ekşeriyā erbāb-ı ḳalem maḳşada intikāl olunacak yerde yolunu şaşırmış bir seyyāḥ gibi ötede beride ve idāre-i kelāmiyyeniñ ḥāricinde tolaşıp turlurlar bu müşkilāta muşādif olmamak için de siyākı maḳşadıñ mebnī olduğu esās-ı ifādeden almalı ve orayı maşdar-ı kelām ve vālid-i merām bilmelidir. Yoksa bir gülünç fıkra veya bir vaḳ'a söyleyeceğini va'd edip de şoñra her [136] kesiñ ma'lūmu bir şeyle söze ḥitām verir birtaḳım tecrübesiz ḥikāyeciler gibi ittīrād-ı ifādeyi bozan idāresizlik de bulunmamalıdır.

Siyāk-ı ifāde ba'zen daha şedid ve mü'essir bulunmak için sāmi'îniñ ma'lūmları gibi sayılarak birdenbire muḳaddimesizce vaḳa'nıñ ortasından baş-ı maḳāle ḳalkışılır. Ve bu uşūle mücerred merākı tehyic için tevessül olunur. Vāḳı'ā sāmi'îne ma'lūmları zannetdikleri şey'e noḳṣānî-i vuḳūfları ve belki ittılā'ları telḳin olunduḳda ṭabī'atıyla ma'lūmāt-ı cedide aḳzına mecbūr olacaḳları ve bu da birtaḳım heyecān ve ḥālecān-ı derūnu istilzām eyleyecegi bedihidir. Lākin böyle siyāk ḡāyet muṣanna' ve beligāne olmalıdır. Çünkü buña 'ā'id idāre-i kelāmiyyede tegāfūl olunan cüz'î bir ḥaṭı'a eñ büyük bir sū'-i neticeyi dā'î olur.

2- Sebk ü rabṭdır ki kendisinden rivāyet olunan zevātı münāsebet gözederek vuḳū'atla birbirine rabṭ u tevṣīḳ eylemekdir. Bu da ancak revīṣ-i ifādeyi teşvīṣ eden tafṣilātı ṭayy u ḥazf ile olur.

Rivāyāt ve menḳulāt bir nisbet üzerine tanzīm edilmezse onlardan istifāde biraz güçleşir. Ve netice ki siyāk ve revīṣ-i ifādeniñ istinād eyleyecegi noktadır, onu telaḳḳiye birtaḳım muḳaddimāt-ı yakīniyye ile erbāb-ı müṭālā'ayı ḥabersizce ḥāzırlamalıdır ve bu ḥāzırlayıṣ da rivāyāt-ı vāḳı'ayı ber-vech-i meşrūh tanzīm ve tertīb etmekle ḥuṣūl bulur.

[137] Ve netice-i te'lif-i kelām eden zātıñ va'dine veya ārzūsuna tevāfuḳ etmek veya oña muḳābil bulunmak lāzım olduḳu gibi vaḳtinde de ḥitām bulmalıdır. Çünkü verilecek ma'lūmāta evvelce vuḳūf ḥāşıl etdirilirse artık tafṣilāt-ı sā'ireden erbāb-ı müṭālā'a müstaḡnî ḳalır.

3- Rivāyeti tezyin ü tevṣīḳ etmekdir. Bu da ḥavāṣṣ-ı kelām bahşinde zikri sebk eden ḳavā'id ri'āyet ve ittibā'la ve ḥazfı taḳdīrinde gerçi müfād-ı kelāmı sekteḋar etmezse de bulunduḳu şürette revnaḳ ve şetāret getirir birtaḳım ta'birāt-ı müstaḥsene isti'māl ve derciyle ḥāşıl olur. Ve böyle fā'id taḥtında taṭvīl edilen ḥikāye şübhesiz şādece ḳısa ḥikāyeden ḳışadır. Zīrā zīnet-i ifādeden 'ātıl olan rivāyāt ṭabī'atıyla rūha şıḳıntı verecegi cihetle onların tamāmî-i müṭālā'ası herkes için pek de mümkün olmaz.

Ḥüsn-i mü'eddā ve şetāret-i edā ile yazılmış bir eşer müṭālā'ası ādetā eṭrāfi envā'-ı ezḥār ve eşcār ile tezyin edilmiş bir cādde-i dil-güşāda yürümege benzer ki ne ḳadar uzun olsa bile şarp ve ḳayalık arasından geḳen ḳısa bir yola nisbetle daha ḳısa gelir.

128- Terḳīb-i Rivāyāt: Rivāyet me'ḥaz ve esās, tanzīm-i vaḳāyi, tanzīm-i ḥikāye, denilen vāridāt-ı zihniyyeden terekḳüb ve teşekkül eder. Eger esās tevāriḥ ve tevātürātdan me'ḥūz ise onlara tevfiḳ-i meslek ederek efḳār ve aḳā'id-i āmmeniñ ḥilāfına zehābı ihtiyār [138] etmemelidir. Faḳaṭ ba'zen da ḥaḳīḳate düḡūl ü ta'alluḳu

olmayarak yeñiden te'lif ü ihtirâ olunmuş aḥvâl ve esmâ-i eşḥas ve cereyân vaḳ'a olabilir ki buñlar taṣavvur-ı maḥşûşa ḥidmet için yazılmış bî-esâs rivâyât demektir. Romanlar vesâ'ire gibi ki onlara istenilen şey derc olunabilir. Şu kadar ki intiḥâbından ḥākī mes'ûldür. Ḥaḳīqate muḳârin bir māddeyi taḥayyül etmek pek kolaydır. Faḳat evvelâ bir maḳşad bulmalı ki hem müfid olsun ve hem de zihne güzel görünsün. Bir belde ahālîsine nisbetle bir şey rivâyet ve hikâye edilecek ise evvelâ o ahālîniñ âdâb ve aḥlâkıni efrâd-ı mürekkebesiniñ meyelân-ı ṭabî'at ve terbiyesini ve vuḳû'atıñ nehc ü revişini ve aḥvâl-i müte'allikasına mülâyim nükât ve şîve ile ḳâbiliyyet-i ṭabî'iyyesini bilmeli, sâniyen ḥuşûşât-ı merviyeye zî-medḥal bulunan zevâtıñ aḥvâline dâ'ir ḥurde tafşilâta kesb-i vuḳûf etmeli ve tafşilât-ı mezbûreye 'â'id ḥaşâ'îşi tefriḳ u temyîz ile berâber zevât-ı mûmâ ileyhimiñ âdâb ve aḥlâḳca bulundukları dereceyi de mîzân-ı tedḳîke vurmalıdır. İşte bunlarsız terkîb hem ḥaḳīqatden ve hem de fâ'ide ve zînetden 'atıldır.

129- Tanzîm-i Vuḳû'ât: Bir rivâyeti istifâde olunur şûretde beyân ve tensiḳdir, çünkü rivâyet-i mezbûreniñ mebnâ 'aleyhi olan maḳşadı aḥvâl-i müteferri'asıyla bulmaḳ mertbe-i kifâyede degildir. Tanzîm-i hikâye ve merviyât esâs māddeye müte'alliḳ istiṭlâ' olunan ma'lûmâtı maḳşadın irâ'e edeceği menfa'ate ve hikâyenin hâl ve nesaḳ-ı ṭabî'isine tevfiḳ [139] etmektedir mebd'e ü esâs ta'yinine ḥiddet-i zihin icâb etdiği gibi tanzîm-i hikâyeye de ḥüküm ve tedbîr lâzımdır.

Envâ'-ı Rivâyât

130- Rivâyât: Cereyân etmiş bir ḥâli taṣvirden 'ibâret olan ifâdâtdır ki bunlarıñ eñ mühimleri *târîḥiyye*, *esfâr*, *terâcim-i aḥvâl*, *ḥikâyât*, *fekâhât*, *leṭâ'if*, *nevâdir*, *maḳâmât*, *muḥâvere-nâmeleriyle* toḳuz şûretde bulunanlardır. Bunlar ber-vech-i âtî ta'rîf ve beyân olunur.

131- Rivâyât-ı Târîḥiyye: Bir vaḳ'anıñ sıḥḥat ve ḥaḳīqat üzere ta'bîr ü ifâdesidir. Ya'nî taḥkiye kılınan ḥadişeniñ el-ḥâletü hâzihî vuḳû' buluyor gibice taṣvîr ve irâ'esidir. Rivâyât-ı târiḥiyyeniñ maḳşadı ḥaḳīqatdir vuḳû'atı ḥaḳ ve tamâmıyla beyân ve her bir teferru'atını inşâfına 'arz ve 'ayân eder. Ve ḥükümünde 'adâlet ve işâbet bulunur. Târîḥde zînet eger maḳşad müsâ'id bulunursa olabilir. Müverrihiñ kelâmında mehâbet ve vecâhet ve sür'at-i cereyân, bulunmalı ve hikâye olunan şey daḥı ehemmiyeti nisbetinde 'âlî ve 'âdî olmalıdır. *Na'imâ Târîhi* bir derece şu şerâ'itî ḥavî

bir tārīḥdir. Ta‘bīrātın ḥuṣūṣiyyeti ve cümleleriñ tenevvu‘u ise müverriḥ için bir mi‘yār-ı meziyyetdir. ‘Ākif Paşa merḥūmuñ *Tabşıra*’sı işte bu yolda bir eṣerdir.

[140] 132- **Esfār**: Seyāḥat-nāmelerden ‘ibāretdir ki bunuñ da tārīḥ kadar fā‘idesi vardır. Ve o yolda yazılmak lâzımdır. Ḥayfā ki lisānımızda mevcūd esfār pek az ve onlarıñ bir kısmı da şerā’iṭ-i lâzımeden ‘ārīdir.

133- **Terācim-i Ahvāl**: Tıbbkī tārīḥ gibidir. Ancak burada şāḥib-i tercümeniñ ḥasenāt ü seyyi’atı der-miyān olacağından oña göre idāre-i lisān şerā’iṭ-i ‘azīmedendir. (113) raḳamda tafşīli geçmiştir.

Miṣāl:

Şeh-zāde Süleyman Paşa Rahmetu’llāhi ‘aleyh

Tārīḳ-ı teraḳḳīsini seyf ile güşāde eden milel-i ġālibe arasında dā’ima birçok serdārlar, milyonlarla fedākār ‘askerler bulunageldiği gibi ara sıra fevḳa’l-‘ādeye mazhar ba‘zı ḳahramānlar daḥı zuhūr eder!.. Meşelā Benī-İsrā’il’de Şem‘ūn, eyyām-ı cāhiliyetde ‘Anter, vaḳt-i sa‘ādetde Cenāb-ı Ḥaydar, Ḥulefā-yı Rāşidīn ‘ahdinde Ḥazret-i Ḥalīd bin Velīd, Īrān’da Rüstem, Yunan’da Herkül ve Tatar fītneleri arasında Melikü’z-Zāhir, bu ḳabīldendir. Me’şer-i celādetde dünyānıñ birinci ḳavmi degil ise de birinci aḳvāmından ma‘dūd bulunan ve ‘aşrlarca ‘īd-i ekber-zafer, rāyet-i iḳbālınıñ hilāl-i şafaḳ u şāniyla şābit olan ‘Osmānlılar arasında bi-ḥaḳḳın ḳahramān denilmege şāyān birçok e‘āzım yetişdi. Faḳat [141] milletimizde Firdevsī gibi bir şā’ir zuhūr edip de ‘Osmānlılarıñ şānına lāyık bir *Şeh-nāme* tertīb edecek olursa elbette altı yüz senelik bir cihan-gīr millet içinde tavşīfātına Şeh-zāde Ġāzī Süleymān Paşa’dan lāyık bir ḳahramān bulunamaz!. Merḥūmuñ muvaffaḳiyetleri tārīḥe müstenid ve binā’en ‘aleyh şāḥiḥ olmaḡla berāber ġarābet ve ‘azametinde Firdevsī’niñ taḡayyülāt-ı şā’irānesinden aşağı ḳalacak me’şerden degildir Firdevsī vaşf etdiği ḳahramān için:

Meneş kerdeem Rüstem-i dāstān

Ve ger ne ḡarī būd der-Sīstān

demiş! Paşa-yı Ġāzī’niñ o şāf şecā’atiyle süḡan-sāz olmak isteyenler için ise şā’irlikle velev Firdevsī’den büyük bir ḳuvvete mālīk olsalar bile:

Sīḡr u i‘cāza da var ḳudretim ammā sözde

Beni ‘āciz bıraḳan vaşf-ı kemālātıñdır

İ‘tizārıyla i‘tirāf-ı ḳuşūrdan başḳa söz yokdur! Paşa-yı merḥūmuñ ‘askerlige mütē’allīḳ olan tercüme-i ḥāline ḳudret-i fātıranıñ şā’irāne bir eṣer-i i‘cāzıdır denilse

mübālağa edilmemiş olur. Şeh-zāde mücāhid zamānlarında bulunan aqvāma nisbet her ferdi bir qahramān olan ‘Osmānlılar arasında qahramānlar qahramānı ‘unvānını bi-haqqın ihrāz etmiştir. Dirīğ ki çifte yürekli ‘Ali Beg Genc ‘Osmān gibi ve hattā Şarı Zeybek gibi bir çok aşhāb-ı celādetiñ nām ü şānı dāstānlarımızda [142] okunur, qahvelerimizde işidilirken felegiñ birkaç ‘aşırda bir kere yetişdirebildiği bir mübārek zātıñ ‘unvān-ı şecā‘ati de cism-i fānisi gibi kūşe-i nisyānda tıruyor! Ma‘rifeti ma‘hūd Lefter gibi bir haydūd re’isliginden ‘ibāret olan Kōroğlu’nun adını neferlerimiz ve hattā üç beş yaşında çocuklarımız bilir de bugün vatanımızıñ eñ mühim bir parçası olan “Rumeli’niñ” fātiha-i fütūhātına yetmiş seksen qahramānla teşebbüs eden öyle bir mücāhidiñ ismi yalnız tārīh ile tevağgūl eden gāyet cüz’i bir eķalliyetiñ mecālis-i muşāhabetinde mezkūr olur! Eski ‘Osmānlılardan kılınca tayanmakla müştehir olan aşhāb-ı celādetiñ ‘ale’l-‘umūm iftiḥār eylediği bir qahramānıñ dāstān-ı muvaffaķiyyetini ḥālā qalemine güvenmekle müfteḥir olan erbāb-ı fetānetden biri rehīn-i iştihār eylese millet-i muḥterememize bir büyük ḥidmet etmiş olur. Biz ise nefsimizde böyle ḥidmeti lāyıkıyla ifāya iktidār göremedigimizden yalnız gāzi-i merḥūmuñ tercüme-i celādetinden zırde birkaç kelime irād ile iktifā eyledik.

Paşa-yı Ġāzī, Sultān Orḥān ḥazretleriniñ ekber evlādı idi. Tā kırk yaşını tecāvüz edinceye kadar pederiniñ ser-‘askerligi ḥidmetinde bulunarak birçok me’āşir-i ‘azīmeye muvaffaķ olduğdan sonra tavā’if-i mülūkdan devlet-i ‘Aclāniyye elinde bulunan Karesi Eyāleti’ni rāyet-i iķbāl-i ‘Osmāniyān altına alınarak müşārun ileyhe tevcīh olunmuş idi. Karesi ümerāısı ise dā’imā mücāhede ile meşgūl olarak Evrenos [143] Beg, Kādī Fāzıl, Ece Beg gibi bayağı ‘Osmānlı yigītlerine şecā‘atinde rekābet edecek birçok gāzīlerle māl-ā-māl olduğundan şeh-zādeniñ müteḥallik olduğu ḥilķat-i qahramāniye bu me’mūriyyet mebdē-i zūhūr oldu. Merḥūm Sultān Orḥān ḥazretleriniñ maķşadı dā’imā Rumeli’yi zabt etmek cihetine maşrūf olarak yed-i yemīn-i satveti olan şeh-zāde-i ‘ālī-şān ise pederiniñ bu maķşad-ı ḥayrına vāķıf olduğundan ma’iyyetinde bulunan ‘Osmānlı ve ‘Aclāniyye ümerāısıyla müzākereden sonra ılgār ile Burusa’ya gelerek ve Sultān Orḥān’dan Rumeli’ye gūzār için me’zūniyyet alarak vilāyetine ‘avdet etmişdi. Bir ḥaylī zamānlar bu teşebbüs-i ‘azīmiñ fi‘le iḥrācı için iktizā eden tedābiri taşavvur ve tezekkūr ile iştigāl etdikden sonra ‘Osmānlı ve Benī ‘Aclān ümerā ve ümerā-zādeleriniñ eñ gūzīdelerinden kırk kadar dilāver ile sürgūn avını bahāne ederek “Lapseki” tarafına ‘azīmet eyledi! Ḥālbuki o zamanlar ‘Osmānlıların velvele-i fütūḥātıyla lerzān olan İstanbul İmparātoru o fırķa-i gālībeniñ Rumeli’ne gūzārına imkān bırakmamak için

Anadolu sâhilinde sefine bırakmamasını kat'iyen emr eylemişti! Paşa-yı gâzî “Çemni”ye öyle bir gecede vâsıl oldu ki havâyı zulmânî bir bulût, deryâyı tûfânî bir fırtına kaplamış yerler gökler mehib zulmet içinde kalmış, o taraflar göze hayâlât-i hâ'ileden başka bir şey görünmez, kulağa talğa çağıldısından başka bir şey çarpamaz bir hâle gelmişti! [144] Kahramân-ı zamân gemisizlige şâl tertibiyle muķâbele etmek re'yinde bulundu. Fakat gece ile deryânın hâlinde pek ziyâde me'yûs olmuş idi! Çünkü maķsadı hemân o geceden karşıya geçmek ve hiç olmazsa bir keşf kolu geçirmek idi. Kendi bu taşavvurlarının ikisini de icrâya imkânı müsâ'id görmediği sırada ümerâ-yı 'Aclâniyye'den Kâdî Fâzıl ile Ece Beg ba'de'l-istîzân bir himmet-i fevķa'l-'âde ile o derece hürüşân olan deñize bir ağaç parçası atarak ve kendileri de onuñ üzerine binerek “Bismi'llâhi mecrâhâ ve mürsâhâ” sâ'ikasıyla karşı tarafa geçdiler! “Çemni” Kal'âsının bağlarında bir Hristiyân esir ederek onu da alıp sefine-i Nûh eczâsından 'add olunmağa şâyân olan ma'hûd ağaç parçasıyla Anadolu tarafına geçdiler! Hazret-i Şeh-zâde kılincına esir etdiği adamları lûtfuna da esir etmek şânından olan mürüvvetmendân-ı celâdetden bulunmağla esirini her dürlü 'inâyâtına müstağrak ederek Rumeli'ye güzârda kılavuzluk hîdmetine ta'yîn eylediler. Kendisi de bir himmet-i fevķ[a]l-'âde ile bir gün içinde iki şâl yaptırmış olduklarından hemân o gece karşıya geçmek teşebbüsünde bulunmuş idi!! Ni'me't-teşâdüf o akşam fırtına bütün bütün sükûnet bularak mâh-ı münevver deryâ üzerinde guzât-ı İslâm'a “Allâh yolu” gibi nûrânî bir tarîķ-ı tevfiķ göstermeğe başladı. Sâ'at üç râddelerinde kendileri 'Osmânî ümerâsı zâdegânından yigirmi kadar kahramân ile bir şala süvâr oldular. [145] Vezîrleri maķâmında olan “Hacı İlbeg” dağı ke-zâlik ümerâ-yı 'Aclâniyye dilâverleriyle beraber bir diğerk şala bindiler, bir buçuk sâ'at içinde Gelibolu civârında bulunan ve hâlâ Namâz Tepesi demekle ma'rûf olan yere vâsıl oldular! Beş yüz sene Hristiyânlık 'âleminin kuvâ-yı mecmû'asına gâlibâne muķavemet etmiş olan “Rumeli”niñ kilid-i fütûhâtını guşâd eden bu kırķ şâhib-i hamîyyetiñ şimşîr-i iķdâmıdır” “Kâdî-i Fâzıl” seyf ü kaleme şâhib, zarâfeti şecâ'atiyle mütenâsib bir zât olmağla sâhile yanaşıldığı sırada cümleden evvel saldan tışarı atlayarak ve Şeh-zâde-i 'âlî-şânı

Rumeli'ne geçmişiz bir iki şal ile

Himmet-i merdân ile gaybdan irsâl ile

matla'ında olan gâzâ-nâmesini inşâd ile istikbâl etmiştir!! Ğazî-i merhûmuñ bu cür'et-i kahramân-pesendânesini *Mevlidü'n-Nebî* şâhibi meşhûr Süleymân Dede dağı matla'ı:

Kerāmet gösterip halka şuya seccāde şalmışsın

Yağasın Rumeli'niñ dest-i ikdām ile almışsın

beyti olan bir kaşide-i garrā ile tebrîk kılmışdır.

İstıtrād: Birtaķım mü'ellifin līsān-ı 'Osmāniniñ mebde'-i edebiyyatını Fātih ve birtaķım Sultān Murād-ı Şānī ve pek mürüvvet edenleri Sultān Murād-ı Evvel zamānından i'tibār etmek isterler. Hālbuki edebiyatımız Anaṭolu kıt'asında 'Osmānlılarıñ zuhūrundan evvel ibtidā etmiş idi [146] nitekim Hāzret-i Mevlānā'nıñ “kuddise sırruhū”:

Kelāmından olur bellü kişiniñ kadr ü mişvārı

mısrā' ıyla hitām bulan ve Sultān Veled'in:

Ben bilmez idim gizlü 'ayān hep sen imişsın

Cānlarda vü tenlerde nihān hep sen imişsın

beytiyle ibtidā eden eşerleri da'vāmıza mütevātirātdan iki bürhān-ı kavīdir.

Şaded: Şeh-zāde-i mücāhid hemān o gece elinde olan esirin delāletiyle bir hamlede “Çemni” Kāl'asını zabt eyledi kāl'a halkını 'adālet ve müvāsāt-ı şer'iyeye ile iki üç gün içinde o derece kendine meftūn etdi ki hürriyet ve hākimiyet-i insāniyyeyi tābi'iyet ve esāret-i 'Osmāniyyeye münhaşır gördüler. Bayağı onlar da 'Osmānlı kesildiler! Gecelerce uğraşdılar Anaṭolu tarafında bulunan sekiz yüz kadar 'Osmānlı 'askerini ellerinde bulunan birkaç çürük kayıkla kāmilen ve sālimen beri tarafa geçirdiler! Kahramān-ı zamān bu kuvve-i cüz'iyeniñ beş yüz kişiyi mütecāviz olan ekşeriyyetini “Ece Beg” ma'iyyetiyle Gelibolu ve etrāfınıñ zabtına ta'yin eyledi “Kādī Fazıl” vesā'ir Benī 'Aclān ümerāsı da müşārun ileyhiñ refākatinde idi. Kendisi iki yüz elli kadar bahādır ile o zamānlarca Gelibolu'dan ma'mūr olan “Bolayır” üzerine yürüyerek iki biñ hāne ve bir müstaḥkem kāl'ayı muḥtevī olan öyle bir memleketi az müddet içinde feth eyledi Ece Beg ise Gelibolu mülḥaḳātından hālā nāmına nisbetle Ece-ābād denilen yerleri sühütle zabt etmiş idi! Faḳaṭ Gelibolu ol vaḳtiñ fenn-i [147] ḥarbine nisbetle ğāyet metin bir mevķi'de bulunduğı gibi şimdi hiç eşeri meşhūd olmayan “Kālur” Kāl'asının dağı dā'imā i'ānesine maḫhar olageldiginden birçok zamānlar seyf-i İslām'a karşı ṭurmuş idi! Muḳāvemetiñ bu derece imtidādına eñ büyük sebep “Kālur” Kāl'ası'nıñ muḫāfazasına me'mūr olan ḥerif idi?! Bu adam şecā'at ve mahāret-i ḥarbiyyece Hristiyānlık 'āleminde 'aşrınıñ feridi 'add olunurdu. Vāķı'ā gece

başkını ve puşularla ‘Osmānlıların harekāt-ı harbiyyesini birkaç biñ dürlü mevāni’e düşürdüğünden şöhretini fi’liyle dağı işbāt eylemişti:

Ƙan ile Ƙılıcdır görünen bayrağımızda

Cān ƘorƘusu gezmez ovamızda tağımızda

neşidesiyle liva’ü’l-ḥamd-ı cihād sāyesine ilticā eden ve uğradıkları yerlerini şahrāsını ve cibālını kılınclarının Ƙaṭerāt-ı muẓafferiyetiyle reyyān eyleyen ‘Osmānlı Ƙahramānları ise düşmanın mahāretiyle şecā’atiyle yılğınlık getirecek maḳūleden olmadığı için dā’imā “Ƙalur” müstaḥfızıyla bir muḥārebe meydānında çarpışmağa çalışıyorlar idi. ‘Āḳıbet bu imtiḥān-ı celādet, Ƙahramān-nihād olan şeh-zāde-i ‘ālī-şāna müyesser oldu!! Ġazī-i merḥūm bir gece yigirmi Ƙadar atlı ile ƘaraƘola çıkmışlar idi “Ƙalur” Begi ise yine ‘Osmānlı ordusunu başmağ için iki yüzden mütecāviz Rum palıƘaryalarıyla Şeh-zāde’niñ gezdigi yerlerde tolaşmağda bulundu. İki tağım birbirine teşādūf [148] edince hemān muḥārebeye āğāz etdiler! ‘Osmānlı fırkası cüz’iyyetleriyle berāber bir sā’at içinde düşmanı tārḡar etdikden başƘa “Sūleyḡān Paşa-yı Ġazī” firār ḡālinde bulunan “Ƙalur” beginiñ arƘasından at Ƙaldırarak ve eşnā-yı taƘarrübde atdığı mızrağın ḡaṭa etmesi üzerine ḡiddetle ḡücūm ederek ḡaydarāne bir ḡamle-i şādıƘa ile ḡerīfi Ƙuşağından Ƙapıp yere çarpdığı gibi vücūdunu ḡurd ü ḡaṣ eyledi! Paşa’nın gösterdiği zūr-bāzū ile “Ƙalur” beginiñ helāki Gelibolu’nuñ i’āneden Ƙaṭ’-ı üḡid ile ‘arż-ı teslīmiyyet etmesine sebep olmuştur. Tārīḡleriñ rivāyetine göre ‘Osmānlılara o zamāna Ƙadar kılıncları etmegi olarak naşīb olan ḡanā’imiñ eñ keşretlisi “Bolayır ve Gelibolu ḡanā’imi” idi. ‘Asker-i İslām aḡlāğ-ı zāḡireleri iḡtizāsınca ellerine her ne geçdi ise bir zerresini ketm etmeksizin serdār-ı muẓafferleriniñ ḡuzūruna getirdiler. Mücāhid-i merḡūmuñ çadırı önünde nūḡūd u cevāḡir tepeler gibi yığılmış idi! Şecā’atde Rüstem’e reḡābet eden Ƙahramān-ı mürüvvetmendān ise seḡāvetde de ḡātem’e ḡıḡṭa-resān olarak ḡanā’imden kendi için bir ḡabbe tefrīḡ etmeksizin intisābı cihetiyle dā’imā iḡtisā etmekde olduğu Mevlevī külāhını başından çıkararak mevcūd olan emvālī onuñla bi-tamāmiḡa ḡuzāta taḡsīm eyler. Merḡūm ma’iyyetinde bulunan sekiz toḡuz yüz dilir ile Gelibolu’nuñ Marmara ve Aḡdeniz sāḡilinde bulunan cihetiniñ nişfindan ziyādesini bi’z-zāt veya bi’l-vāsīṭa teşḡir etmekle seyḡ-i [149] İslām’ın bu şūretle Avrupa’nın kilidine şoḡulması ḡristiyānlıƘ ‘ālemine fevḡa’l-‘āde dehşet verdiginden Nemçe, Macar, Rusya ve Sırp ḡükūmetleri tarafından altmış ḡarb seḡinesiyile otuz biñ Ƙışiden mürēkkeb bir ordu tertīb olunarak ve bunlara İstanbul İmparātorluḡu tarafından dağı birkaç seḡine

ile altı yedi biñ kişi terfîk edilerek sevâhili mücâhidîn-i İslâm elinden kurtarmak için sevķ olunurlar o sırada ise şahib-kırân-ı zaman bir gün şayda çıkarak elindeki şâhini bir yaban kazınıñ arķasından şalıverirler ve kendileri de ta'ķib için at kaldırırlar eşnâ-yı şitâbda hayvân sürçer! Şeh-zâde-i Mücâhid yere düşerek şol kaburgalarına tokunan taşdan müte'essiren ve def' aten irtihâl eyler!!.

Ser-keşlik etdi tevsen-i baht-ı sitîzkâr

Düşdü zemîne sâye-i elîf-ı kirdgâr

(Raḫmetu'llâhi 'aleyhi raḫmeten vâsi' aten)

'Oşmānlılar bu belâ-yı nâ-geh-zuhûrdan tolayı biñ dürlü mâtem ü muşîbet içinde iken düşman alayları karşıdan görünmege başladı! Bir ḫaylîsiniñ şehîd olması cihetle hemân altı yüz, altı yüz elli kişiye tenezzül etmiş olan 'Oşmānlı ḫahramānlarınıñ idâresini "Hacı İlbeg" merḫûm der-'uhde eyledi. 'Asâkir-i İslâm reh-nümâ-yı tevfiķ ü zaferleri olan şeh-zâde-i şehîdiñ merķad-i münevverlerine geldiler. Birbirlerine istihķâķ-ı ḫuķûķ ile berâber serdâr-ı ḫamiyyetleriniñ [150] serîr-i 'arş-âsâ şehâdeti önünde görüşmege muvâ'ade etdikden soñra zırh ve libâs yerine birer kefen giyinerek ve kılinclarıniñ ğılâfını kırarak yaralı arslan gibi düşmana bir hücum etdiler! O kadar büyük bir kuvvet üç sâ'at içinde bütün bütün ḫahr u muzmaḫil oldu.

Yaşa ey millet-i şâhib-i sa'âdet

Seniñ sâyeñdedir bu feyz u 'izzet

Ekşer 'Oşmānlı târiḫleriniñ rivâyetine göre bu muḫârebede bulunan otuz altı otuz yedi biñ kadar ehl-i şalibiñ birçoğu meydānda maḫtûl olmuş, birḫakımı da gemilere atılabilmek telâşıyla deñize batmış ve bir ḫaylisi firâr eşnâsında tağlara düşüp açlıķdan fenâ bulmuş olduğundan içlerinden İstanbul'a topu dört kişi 'avdet edebilmiş ve İslâm eline yalnız elli beş kadar adam esîr düşmüşdür. Târiḫlerde maşḫûrdur ki ehl-i İslâm eline geķen üserâdan gösterdikleri ğayretsizliĝiñ ḫikmetini su'âl etdikçe: Biz siziñ kadar 'askere maĝlûb olmaz idik, lâkin şu mezârıñ bulunduĝu taraftan beyâzlar giyinmiş bir yigit peydâ oldu birķaç biñ süvârî ile üzerimize hücum etdi, bizi bu ḫâle kıyan onlardır derler ve baḫş etdikleri ḫahramāniñ şekli su'âl olunduķça 'aynıyla ğazî-i merḫûmuñ şemâ'lini ta'rif ederlermiş! Nitekim "Ḳâḫî Fâzıl" bu muḫârebeye dâ'ir müseddes ğazâ-nâmesiniñ [151] zırde irâd olunan birinci bendinde bu vaķ'ayı imâ etmiştir.

Başdık yine kâfirleri 'avn etdi Ḳudâ'mız

Hâr oldu 'adüvvüñ gözüne tîr-i ğazâmız

*Te 'yide nüzül etdi bütün gökdeki ervāh
İmdāda kıyām eyledi yerden şühedāmız*

*Allāh'dan imdād umarız merd-i ğazāyız
Allāh yoluna cism ile cān ile fedāyız*

İki yüz sā‘ ate yakīn tülū olan ve adım başında bir ƣal‘ası bulunmaƣ cihetiyle her tarafı sūr içine alınmış bir kişver ıtlāƣına şāyān bulunan Rumeli sevāhilini deñizden iki şal ve seksen ƣadar ricāl ile geçerek ve ƣarasında bir avuç ‘ askerle ƣoca ƣoca ƣal‘alar zabt eyleyerek bir sene içinde teşhīr eden ƣahramān ‘acabā ömrü müsā‘id olup da ‘alem-i zaferi altında birkaç biñ ‘Oşmānlı toplamāƣa muvaffaƣ olsa idi, İskenderleriñ, Timurlarıñ şöhet-i cihān-girānesine reƣābet edemez miydi? Hayfā ki felek müsā‘id olmadı. (*Fünūn-ı İnşā’*)

Hikāyāt ve Emsāl

134- Hikāye: Fi’l-ħaƣīƣa vāƣi‘ olmuş bir hādīşeniñ beyānından ‘ibāret olup kendisinde bir ģaşşa ve ‘ibret bulunması mu‘teber olmayan şeydir.

[152] Emsāl: Türkçe maşal dağı denir, ģaƣīƣate muƣārin bir vaƣ‘a-i mefrūzanıñ beyānı veya nefsü’l-emrde muƣārin-i ģaƣīƣat olan vukū‘atıñ inanılacaƣ şūretde uşūl-i ifādesi olup kendisinde bir ģaşşa ve ‘ibret bulunan şeydir.

Türkīde “Hümāyūn-nāme” ve “Biñbir Gece” ģikāye-nāmeleri emşāl ƣabilindendir. Emsāliñ mevzū‘u ģaƣīƣat olmayıp ģayālātdan ‘ibāret ise de mūcib-i intibāh ve ‘ibret olmağla irşād ve tehzīb-i ahlāka medārdır, binā’en ‘aleyh bunuñ bir dereceye ƣadar ģaƣīƣat ve imkān ile memzūc ve maħdūd olması lāzımdır.

Emsālden maƣşad ufaƣ ve ‘ādī şeyleri mūcib-i ‘ibret ve intibāh olacaƣ derecede müzeyyen ve ma‘ƣūl göstermekdir. Ol ƣadar tezyināt-ı kelāmiyyeyi mütēhammil olmadıƣlarından üslūb-ı ‘ādīyle beyān olunmalıdır. Faƣať bi’l-bedāhe ģātıra tevārūd eden ufaƣ nüktelerle tezyin edilirse şūret-i ifādeye daha ziyāde revnaƣ u şetāret verilmiş olur.

135- Fekahāt: Mizāh veya hezeli ģāvī ģikāyelerdir ki teşhīz-i ezhān ve tenşit-i ƣulūb için irād olunurlar.

Mişāl:

“Hazret-i ‘Ali kereme’llāhu vecchēhū ve raḍīya’llāhu ‘anhdan: Maşrıkla mağrib arası ne miḳdār mesāfedir, diye su’āl etmişler. Müşārun ileyh cevābında: Güneşe göre bir günlük yoldur buyurmuşlardır.

[153] Diğer mişāl:

“Hoca Naşreddīn’e dünyānıñ ortası neresidir. Diye şorduklarında, altımdaki hımārıñ ayağını başdığı yerdir, inanmazsanız ölçüñüz demişdir. Ve yine: Tāma‘kār-ı şehīr Eş‘ab hakkında menḳüldür ki: Senden daha tāma‘kār var mıdır gördüñ mü? Diye su’āl etmişler. Cevābında: Belī, benim bir koyunum vardı bir gün dama çıkıp ḳavs-i ḳuzahı gördükde otlaḳ zannıyla ol ṭarafa sıçrayıp ve ṭamdan düşüp boynu altında ḳaldı demişdir.

Mişāl-i diğer:

Kemāl Paşa-zāde raḥmetu’llāhi te‘ālā

Meş‘ele: Zeyd ‘avretler girdiği cennete girmezem dese şer‘an ne lāzım gelir?

El-Cevāb: girmezse ce[he]nneme!

136- Letā’if: Zekāya ve fā‘il ve ḳā’iliniñ necābetine delālet eden zarīf ḳikāyelerden ‘ibāretidir ki ‘ādī ḳikāye ve fekahātdan farkı ta‘rīfāt-ı sābıḳa ve emşile-i lāḳıḳadan münfehim olur.

Mişāl:

Mecnūn’a delileri şay demişler? Cevābında: “Pek uzun şey şorduñuz ta‘dādı ḳābil degildir! İsterseñiz ‘uḳālāyı şayıvereyim!” demişdir.

Mecnūn ile söyleşmege gıtdi ‘uḳālāmız

Var buña ḳıyās eyle ne söyler budalāmız

[154] Diğer mişāl:

“Şā‘ir-i yek-tā Aḳmed Paşa merḥūma aḳbābından biri eşnā-yı muşāḳābetde: Efendim bir şabī peydā oldu fenn-i şī‘rde fevka’l-‘āde mahāreti var bī-naẓīr şī‘r söylüyor ve “sözü” taḳalluṣ eyliyordur. Müşārun ileyh daḳı şabī-i merḳūmu görmek için bir gün maḳallesine toḡru gitdikde görürler ki çocuk şıbyān ile ḳelik ḳomaḳ oynuyor. Bunu görünce “Aḳmed Paşa” istiḡrāb u istib‘ād etdikde bu ḳod oḡlancık imiş ḳelik

oyunuyor şi‘r söylemek bunun ne haddidir. Dedigini çocuk tıyup bi‘l-bedāhe bu beyti söyler ve paşayı taḥcīl eyler.

N’ola ger sözü şabī ise çomağıyla seni

Ser-meydān-ı belāḡatde çelik gibi çeler

137- **Nevādir** Vuḳū‘u ḳalīl olan hādīṣāt-ı müstaḡrebeden ‘ibāretidir ki bunun da diğerklerinden farkı şu mişālden müstebān olur.

Mişāl:

Ḥalīfe-i Sānī cenāb-ı Fārūk-ı a‘zam raḍıya’llāhu ‘anh ḥazretleri: Tācir olsaydım ‘aṭṭār olurdum. Çünkü ribḥinden fā‘ide göremezsem rīḥinden olsun istifāde ederdim buyurmuşdur.

Mişāl:

Hind’de şatranc icād olunduğu zamān Hind meliki bulunan “Nerdeşīr” oyunun mücidini ḥuzūruna celb ile [155] Ne isterseñ söyle mükāfāt vereceğim demiş. Mücid-i merḳūm “şatranc” tahtasının ḥāvi olduğu altmış dört ḥāneye bir köşesinden başlayarak birinci ḥānesine iki dāne buğday ve ikinci ḥānesine ikiniñ nefsine ḥāşıl-ı ḍarbı olan dört dāneye ve üçüncüye dördün dörde ḥāşıl-ı ḍarbı olan on altı dāne buğday koyup böylece her göze konan dāne ‘adediniñ nefsine ḥāşıl-ı ḍarb mīḳdārı dāneyi diğerk göze koyarak altmış dört ḥāneyi imlā’ ediñiz demiş. Melik buña aḥmak nazarıyla bakıp gülmekle mücid-i mezbūr ḥakīm, hele siz şu benim maṭlūbumu is‘āf ü i‘ṭā buyuruñuz da o baña kāfīdir demesi üzerine icābının icrāsını emr eylemiş. Bir de kātibler ḥesāba başladıkda soñ ḥānelere ḳonması lāzım gelen buğday dāneleriniñ ‘adedini teşkil eyleyen erkāmın okunamayacak rāddelere geldigini ve ḥacim ḥesābıyla bütün Hindistān’da degil belki kāffe-i memālik-i ma‘mūre-i ‘ālemde o ḳadar buğday bulunamayacağını anlayıp keyfiyyeti Melik’e beyān edince mücid-i zū-fünūnun ferāseti anlaşılp kıymeti oña göre taḳdir edilmiştir. Bu emşālīñ ağreb-i ḡarā’ibden olduğunu ‘ayne’l-yakīn müşāhede için birāz tesvīd-i kırtās edilmelidir!..

138- **Maḳāmāt:** Rivāyātın eñ güzel ve eñ laṭīf bir nev‘idir ki birtakım vaḳāyi‘-i laṭīfeyi ba‘zı şıḳāta isnād veyaḥūd meşāḥīr-i üdebāya ‘azv ederek her birinde bir nūkte-i edebıyye bulunmak üzere [156] dürer-i elfāz ve nevādir-i kelām ile tezyīn ve me‘ānī-i laṭīfe ile maḳşad tebyīn olunarak vücūda getirilen maḳālāt-ı manzūme veya menşūre-i

‘āliyeden mü’ellef kütüb ü resā’iliñ maḳāmāt-ı Hārīrī gibi ‘Arabī’de emsāli çok ise de Tūrki’de meşhūd olmamıştır.

139- Muḥāvere: ‘Ulemā ve üdebā beyinde vukū’ bulan mübāḥaṣe-i ‘ilmiyenin ‘aynen zabtıdır.

Miṣāl:

Nūṣirevān ile Büzücmihr arasında cereyān eden muḥāvere-i ḥikemiyyedir.

Nūṣirevān: ‘Ömrü ne şüretde isti’ māl etmelidir?

Büzücmihr: Başkalarına begendirecek şüretde. Cenāb-ı Hāḳ beni nev’ine miṣāl-i maḥabbet vereni sever!

N- Āḥeriñ ḳalbine ilḳā-yı maḥabbet ne ile mümkin olur?

B- İrāde-i İlāhiyyeye imtiṣāl ile, nitekim insān etrāfında bulunanlara kendisini taḳdīr etdiremeyince bir pādiṣāha begendiremez. Cenāb-ı Hāḳ daḥı kendi maḥlūḳatı miyānında bi-ḥaḳḳın maḳbūl olanlardan mā’ adāsını sevmez!

N- Ne ile iṣtiḡāl etmelidir?

B- İktisāb-ı dāniṣe verzişle!

N- Dānişi ne maḳṣadla iktisāb etmelidir?

[157]

B- Faḳr-ı vaḥīm olan cehāletden ḥalāṣ maḳṣadıyla!

N- Kendisini tanıtdırmak için ṭarīḳ-ı eslem nedir?

B- Mīnā-yı ma’ rifetle izā’e-i zāt ü şifāt!

N- İnsān maḳbūl-i Ḥudā olduğunu naşıl idrāk eder?

B- Hevesātını maḡlūb etmekle!

N- Hevesātına ḡalebe ne ile olur?

B- Perhīz ile!

N- Perhīzle naşıl yaşanabilir?

B- Her gün ta’ām miḳdārından bir miḳdārını bi’t-tedric taḳlīl ile!

N- Kimiñ ḥaḳḳında ḥuṣunet üzere bulunmaḳ tecvīz olunur?

B- Yalnız insān kendi nefsinde!

N- Nedir o şey ki bir maḥalle gelmiş olduğu ḥalde maḥşūlü maḥall-i āḥerde idrāk edilmiş olur.

B- Dünyāda edilen ḥasenāt ve seyyi’ātdır ki şemerātı āḥiretde iḳtiṭāf olunur!

N- Kimlerle istiṣāre etmelidir?

B- Uḳālā ile!

N - Uḳālā kimlerdir?

B- Çok diñleyip çok düşündükden ṣoñra az ve dürüst söyleyenlerdir!

[158]

N- Ne vaḳt söylemelidir?

B- Başḳaları sükūt etdiđi vaḳt!

N- Bir adamıñ muḥıḳḳ ve ṣāḥib-i faẓilet olduğunu ne ile bilmelidir?

B- Üç şey ile: Terbiyesinden, ṣıme-i kerīmesinden, ḥareket-i merdānesinden!

N- Ṣıme-i kerīmesiniñ delili nedir?

B- Derḥāl vermek!

N- Ef'ālīñ eñ seyyi'i nedir?

B- Ta'lime muḳtedir olduğu ḥâlde muḥtāc-ı ta'lim olanlardan iḥtiyācı var iken mu'allimīnden uzak tutmaḳ!

N- Aḥsen-i ef'āl nedir?

B- Māddi ve ma'nevī muḥtāc-ı imdād olanlarıñ mu'āvenetine ṣitāb etmek

N- Ḥürmete ṣāyān olmayanlar kimdir?

B- Süfehā!

N- Zekā nedir?

B - Mülāḥaza-i fenā!

N- Zekāyı istilā eden zulmet nedir?

B- Ekl ü ṣirbe ve sīm ü zere hırṣ ve maḥabbetdir!

N- İnsān dünyāda kendini naṣıl mülāḥaza etmelidir?

B- Ṭarīḳınıñ üzerinde bir yolcu gibi!

[159]

N- Bu yoluñ nihāyetine naṣıl varmalıdır?

B- Bī-hūde yükleri muḥtemil olmaḳsızın!

N- 'Ālemde ḥayātdan e'azz olan nedir?

B- 'Ābid için imān, ḥarīṣ olanlar için sāmān!

N- İnsān kendini ne ile tanıtdırabilir?

B- Ef'āliyle!

N- Faẓilet ne vaḳt kızbe teṣābūh eder?

B- İhtiyār, gençliğindeki ‘ıffetinden, muhtāc ezmine-i mes‘ūdesindeki kereminden bahş etdiği zamān.

N- Bir fenā dostdan tevaḳḳīye çāre nedir?

B- Kendisiniñ muhtāc olduğu şeyi ondan istemek, eger ketm ederse dostluğu ca‘ lıdır!

N- Çığırından çıkmış olan neye benzer?

B- Bir elde zühūr eden altıncı parmağa. Kesseñ ıztırābına bıraksañ ḥalkıñ istiṣḳāline taḥammül olunmaz!

N- Dostluğu takviye eden nedir?

B- Hāzır olmayan bir dostdan edilecek istifāde.

N- Dostluğu yıkan nedir?

B- Yek-dīgerinden edilen istiḳrāz. ‘Āḳıl demişdir ki istiḳrāzıñ dostluğa nisbeti maḳaşıñ ḳumaşa nisbeti gibidir.

N- Nasıl içmelidir?

[160]

B- Ağır ağır ḥafif yudumlarla!

N- Ta‘āmdan ne zamān el çekmelidir?

B- İṣṭihā mevcūd iken!

N- Şihḥati ta‘āmdan ziyāde muḥāfaẓa eden nedir?

B- Üç şey: Libās-ı ṭāhir, isti‘ māl-i ıṭriyyāt, ziyāret-i aḥbāb!

N- ‘Āmme-i enāma maḳbūl olan nedir?

B- Şalāḥ u ‘ıffetdir!

N- ‘İffet ile şükrān-ı ni‘ metden hangisi terciḥ olunur!

B- ‘İffet olmayınca şükrān-ı ni‘ met olamaz!

N- Muḥaḳḳıḳ olan adam kimdir?

B- Yalnız muvāfıḳ-ı ḳānūn bir ğıdā terciḥ eden!

N- Muvāfıḳ-ı ḳānūn olan ğıdā hangisidir?

B- Nāmūs-kārāne bir şan‘atla ḳazanılan!

N- Şanāyi‘ in eñ muvāfıḳ-ı ḳānūn olanı hangisidir?

B- Zirā‘at!

N- Redī‘i?

B- Mey-ḥānecilik!

N- Misāfiri nasıl ḳabūl etmelidir?

B- Evvelā talṭīf ba‘ dehū ḥālīṣāne muṣāḥabet etmelidir!

N- Günāhı mağfiret etdiren nedir?

[161]

B- Nedāmet!

N- Ğanīniñ mükellef olduğu vazīfe nedir?

B- Muḥtācīne ikrām!

N- Zekī kimdir?

B- Eşyāniñ ḥaḳā’iḳını taḥarrī eden!

N- Gençler için hangi ḥālde bulunmak evlādır?

B- Tevāzu‘ ve ‘iffetde!

N- Sinn-i vuḳūfda bulunanlar için?

B- Temkīn!

N- Başar-ı ḥaḳīḳat nedir?

B- Zekāniñ rü’yet-i ma‘neviyyesidir!

N- Çeşm-i zāhirimizle naşıl görmek mümkündür?

B- ‘Unfuvān-ı şebābda sefāhetden ictināb ile

N- Buña ne ṭarīḳla vuşūl müyesser olur?

B- Keşf-i esrāra ālet olmamakla

N- ‘İffet nedir?

B - Ḳānūn ile fezā’il-i aḥlāḳiñ ikisine birden muvāfıḳ olan şeyleri ḳabūldür!

N- Maḥrem-i esrār olmanın ‘alāmeti nedir?

B- Bir fi‘l-i fazīletkārānedir

N- Cehāletiñ ‘alāmeti nedir?

B- Muḥaḳḳıḳ olmamaḳdır! (*Nev-sāl-i Ma‘rifet*)

[162]

Kısm-ı Hāmis**Mükātebāt**

140- Mükātebe ve mürāsele denilen uşul ifade-i lisān-ı kalemle gā'ibe muḥāṭabe etmekden 'ibāretidir ki tercümān-ı cenān, nā'ib-i gā'ib, ribāṭ-ı vedād, berīd-i fu'ād denilmege şāyān olmağla aḳsām-ı taḥrīriyyeniñ kāffesinden ve bi'l-cümle fūnūn-ı inşā'dan vāsī' ve insānlarıñ aḥvāl ü eṭvār ve efkār ü mişvārıyla ihtiyācları nisbetinde mütenevvi' bir fendir.

Hikāye: Gā'ible mükāleme demek olduğundan ifādāt-ı vākı'ası 'aynı mükāleme tarzında olmalıdır.

Mükāleme: 'Ādī olur, ṭabī'ī olur, teklīfsizce olur! Lākin iki dost beynindeki mükātebāt-ı edibāne ve ecnebī veya rütbece mā-dūnu bulunanlarla zārīfāne ve fevķindekilerle de mütevāzı'āne olmalıdır. Ve eñ ziyāde maḥremi ve teklīfsiz aḥbābına bile yazarken gerek maḳşad ve gerek siyāķ-ı kelāma ḥaşr-ı diķķat ve bu daķıķaya mürsil ve mürselün ileyh taraflarından i'tinā ve ri'āyet lāzımdır! Zīrā yazılan şeyde vuķū'a getirilen ihtimāmsızlık bi'l-āḥire muḥāṭabına olan noḳşānī-i mecbūriyyetini işrāb eder.

Bir adam ne ḳadar ṭalāķat-i lisān ve ḥüsn-i beyān şāḥibi olsa bile mükātebesini 'aynı mükālemesine tevfiķi de iltizām etmemeli ve söylediğinden daha güzel daha düzgün yazmağā ğayret eylemelidir!

[163] Hem de mektūb taḥrīrī mükāleme ve taḳrīr gibi olmayıp cümle-i kelāmiyyeleri münāsibi vechile tanzīm ve rabṭ ve tevşīķa vāķit müsā'iddir.

Uşul-i Ḥavāşş-ı Mükātebe

141- Mektūb şüretinde olan muḥarrerātıñ uşul-i ifādelerinde sedācet, cilā', icāz, mülāyemet, ṭalāvet mişillü ḥavāşşıñ vücūdu lāzımdır.

Sedācet: Kelāmıñ şevā'ib-i tekellüf ve taşa'ubdan sālīm ve zeḥārif-i elfāzdan 'ārī ve mücib-i melāl-i taṭvīlden berī olarak fiṭrī ve ṭabī'ī bulunmasından 'ibāretidir.

Cilā': Teşbihāt-ı müsta'idde ve terākīb-i müteşettite ile kelāmı ta'ķīd ve iğlāķ etmeyip vuzūḥ ve şarāḥatle mühezzeb olması ve melāl vermeyecek şüretde muḥtaşar u müfid bulunmasıdır.

Mülāyemet: Kelāmı mürsel ile mürselün ileyh beynindeki münāsebete ve her ikisiniñ ḥāline tevfiķ edecek elfāz ve ta'birāt ile edā etmek ve ḥāl ü maḳāma münāsib söz söylemekdir.

Talāvet: Kelāmda ‘ibāreniñ cevdeti, elfāzıñ selāseti, ma‘nānıñ selāmeti ile revnāk ve le‘āfet bulunmasıdır. İşbu havāşşın kāffesini Hāzret-i Fārūķ-ı A‘zam ve hālīfe-i mufahhām radıya’llāhu ‘anh efendimiziñ serdār-ı ketībe-i İslām, Sa‘d bin Ebī Vakķāş radıya’llāhu ‘anh [164] hāzretlerine yazdığı mektūb-ı şerīfleri cāmi‘ olmağla fūnūn-ı inşā’dan tercemesi teberrūken burada mişāl irād olundu.

Mektūb-ı Mergūb-ı Şerīf

Saňa ve ma‘iyyetiñde bulunan ‘askere her hālde taķvāyı iltizām etmeñizi emr ederim. A‘dā ‘aleyhinde görülecek tedārikātın efđali ve hārbde gözedilecek mekāyidiñ aķvāsı taķvādır.

Yine saňa ve ma‘iyyetiñde bulunan ‘askere a‘dāñızdan ziyāde irtikāb edebileceğiniz ma‘āşiden saķınmañızı emr ederim ‘asker için ma‘āşī a‘dādan daha korkuludur! Böyle olmadığı şüretde medār-ı ğalebe olacaķ kuvvetden mahrūm olmuş oluruz. ‘Adedce onlara mu‘ādil olduğumuz gibi tedārikāt cihetiyle de mūmāşil degiliz. İrtikāb-ı ma‘āşide a‘dā ile mūsāvi olacaķ olur isek kuvvetce onların bize fā’iķ olmaları lāzım gelir. Fazlımızla ğalebe edemez isek kuvvetimizle hiç edemeyiz. Allāh’dan düşmana ğalebe etmeyi isteyiñiz. Bizim ve sizin için Cenāb-ı Hāķdan bu ‘ināyeti istid‘ā ederim!

Ķat‘-ı menāzil hālinde bulunan Müslimīne rıfķ ile mu‘āmele et. Onları it‘āb edecek şüretde yürütme! İstirāhatlerine medār olacak konağlara indirmekde taķşir etme ki sefer kuvvetlerine hālel vermemiş olduğu hālde düşman karşıasına vāşıl olsunlar. Çünkü bu mūcāhidler ikāmet hālinde bulunaraķ nefslerini atlarını [165] istedikleri gibi muhāfaza etmekde olan düşmana toğru gidiyorlar. Mūmkin olduğca her cum‘a günü ve gecesi ‘askeri ferāğ hālinde tut ki diñlenip tecdīd-i hayāt ederek yanlarında bulunan esliha ve emti‘a baķsınlar.

Menāzil-i ‘askeriyyeyi erbāb-ı şulh ü zimmet karyelerinden açıķda bulundur. Bu karyelere seniñ i‘timād-ı tāmminiña mazhar olan aşhābıñdan başka kimse girmesin. Nezdiñde ‘Arab’dan veya sā’ir ehl-i zimmetden naşihatine ve şadākatine emniyyet edeceğın adamlar bulunsun. Şaħs-ı kezūb ba‘zen toğru söylese bile seniñ için nāfi‘ olamaz. Düşman toprağına yaklaşıncı arañızda kalacaķ mesāfede talī‘ aları çoğalt, her tarafa seriyyeler yay, soñra ‘askeriniñ karağollarını tertīb et bir de eliñden geldiğı kadar geceleri mūteyakķız bulunmağca çalış. “Va’llāhü’l-müste‘ān”

İşte bālâdaki havâşş-ı mükâtebede beyân olunduğu üzere mekâtibde ancak ciyâdet-i ma' nâ ve metânet-i mü'eddâ cihetlerine haşr-ı dikkatle şüret-i ifâdeniñ fikre muţâbakatı ve kelâmıñ hatâdan ve safsatadan selâmeti ve bî-lüzüm tezyinâtıdan berâ'eti mültezemdir. Ve maqşada muţabık intihâb olunacak kelimât dağı medlûlât ve mezâyâsınıñ hayâl ü bâle 'alâka ve te'siri bulunup kelâm rûhlu ve nüket elfâz ve mezâmîn-i ifâdeyi câmi' bulunmalıdır. Ancak bu, şive ve irâdât ve sünühât ile olur sa'y ü ta'lim ile hâşıl olamaz. Zîrâ demişlerdir ki mezâyâ-yı sühan [166] baht ta'bir olunan hayâl-i tayyâra beñzer ki arkasına düşmeyece kendisini 'arz eder, ta'kir edenlerden ise kaçır! Nükte ve mażmûn ba'zen bir tıbâk-ı cedîd irâdıyla ve ba'zen da kinâye-i nâzike derciyle ve kâh kelâmıñ bir tarafını göstererek diğer cihetini zımmen anlatmak ya'nî ihâm-ı tenâsüb tarîkıyla ve gâhice iki fikr-i 'âliyi nâzikâne birbirine tavşil ve takrîb için tenâsüb ve tevfiqa ri'âyet edebilmekle olur. Ve'l-hâşıl öyle bir tefahhuş-ı me'ânîdir ki ibtidâlarında dâll olacağı maqşada dâ'ir emâre bulunmayıp soñraları tevellüde başlar. Ve onuñla istişhâb olunacak fikriñ nısfı taşrih ve beyân edilirse de nısf-ı diğer mübhemce geçilip halli intikâl-i zihniye bırakılır.

Erkân-ı Kelâm

142- Mektûb üslûbunda yazılan muharrerâtta dört rûkn i'tibâr olunup bunlarda sözüñ feşâhatine pek ziyâde i'tinâ olunmalıdır. Çünkü üdebâ maqşada şürû'dan evvel "teğazzül" ya'nî 'arz veya tefahhuş veyahüd teşekkî ve teşekkür gibi maqşada mülâyim bir muqaddime ile kelâma ibtidâr ederler, soñra da maqşada bir münâsebet düşürüp geçerler, ekseriyâ da du'â ile hatm-i maqâl ederler. Bu şüretde erkân-ı kelâm *ibtidâ*, *tehalluş*, *taleb*, *intihâdan* 'ibâret olmuş olur.

[167] **İbtidâ:** Beyân ve ifâdeniñ mezâyâsına vukûf hâşıl etdirecek elfâz ve me'ânîniñ birinci cümlesi ve kelâmıñ matla'ı olduğı cihetle ma' nâ-yı maqşuda dâll ve selîs ü faşih ve me'âli vâzih olmalı işte bu birinci cümle ne kadar cezîl ve revnaqdâr olursa ol kadar haşr-ı nazarı câlib ve 'aksi takdîrinde a'râz hâşıl olur. Binâ'en 'aleyh hüsn-i ibtidâyâ ziyâde i'tinâ olunmak iktizâ eyler. Ve eñ a'lâsı maqşadı imâ ve iş'âr eden sözlerle ibtidâ olunmalıdır ki buña "berâ'at-i istihlâl" denir.

Tehalluş: Kelâmı tezyîn eder ta'birât-ı dil-pezir ile bir münâsebet düşürerek maqşada intikâl etmektir. Bunda ibtidâ ile hüsn-i iltiyâm ve irtibâtıñ vücûdu şart olduğı gibi me'ânîniñ birbirini tutması ve beynlerinde münâsebet bulunması ve kelâmıñ cümlesi nesağ-ı vâhid üzere müferrağ olması lâzımdır. Bu da münşî'niñ hüsn-i tabi'atı

ve ittisā'-ı qarīhası nisbetindedir. Ba'zan da münāsebet aranmaksızın maqşada geçilir, buña da iktizab denilir. Ba'zı kere de “ba' de-zā” ve “ba' d ez-in” veyahūd “Maqşada gelelim” gibi bir söz ile maqşada geçilip bu dağı tehalluşa qarīb iktizāb ta' bir olunur.

Üdebā-yı müte'ahhırın hüsn-i tehalluşa pek ziyāde i'tinā etmişlerdir. Çünkü sāmi' mebdā'iyi diñler iken maqşada müteraqqıb bulunur. Bu cihetle girizgāh ne kadar güzel olursa kelām o kadar taḥsini cālib olur.

[168] **Ṭaleb** dağı mā fī'z-zamiri ilhāḥ u ibrāmdan ḥālī ve mevķı'a mülāyim ve ḥuṣul-i maqşadı dā' i elfāz-ı nāzike ve ihtirāmāt ü tevessülātı ḥāvī me' ānī-i cemīle ile edā ve ifāde etmektedir. Bu ṭaleb istirḥām ve isti'ṭāfa münḥaşır olmayıp belki herhangi 'arz olunacak bir māddeniñ hüsn-i kabūl ve temşiyetini mūcib vesā'il ü delā'il burada serd ü ityān olunur. Bu cihetle mevādd-ı muḥarrereniñ rūḥu şu mevzı'-ı ṭaleb demek olup eñ ziyāde diğķat ve ihtimām buraya şarf edilmelidir.

İntihā: Söze ḥitām vermekden 'ibāretdir. Bu intihā-i kelām ise sem' iñ eñ soñra telakķi eyleyecegi söz olmağla güzel olduğı şüretde üst tarafınıñ kuşurlarını örter. Ve bunuñ da aḥseni kelāma tamām olduğunu iş'ār eder vechile ḥitām vermektedir.

143- Erkān-ı mezkūreye ri'āyetle berāber yazılacak şey'iñ sebk ü rabṭına ve hüsn-i insicāmına dağı ziyādesiyle diğķat ve revābıṭ-ı kelāmiyyeniñ vücūduna pek aşırı ihtimām etmelidir. Bu revābıṭ-ı kelāmiyye iki nev' olup birincisi fıķarāt-ı kelāmiyye arasına seci' getirerek ve olduğından ve bulunduğından ve olmağın ve bulunmağın mişillü revābıṭ-ı münāsibe irādıyla kelāmıñ ibtidāsından intihāsına kadar bilā-inķıṭā' gidilmek ve maqşūdu bir cümleye derc eylemektir ki buña sebk-i mevşul denilir. Bu vādī-i 'atıķ ve uşul-i kadīmdir. İkincisi fıķarātıñ birbirine tavşil ü iltişākı gözedilmeyerek ve münāsebet geldikçe kelāma fāşıla verilerek 'ibāreniñ revābıṭ-ı lafzıyyesinden şarf-ı naẓarla [169] yalnız ma'nā rābıṭanıñ vücūdunu iltizām etmektedir. Buña sebk-i meşul denir ki işte bu vādī-i cedīddir.

İşbu uşulleriñ ikisinde de ciyādet-i ma'nā ve metānet-i mü'eddā ve muḥassenāt-ı sā'ire mevcūd olduğı ḥālde uşul-i cedīd sāmi'a daha vāzıḥ bir şüret-i ifāde verecegi bedihī olmağla şimdiki ḥālde bu uşul-i cedīdeyi üdebāmız şeh-rāh-ı meslek edinip “vādī-i 'atıķ” devā'ir-i resmiyye evrāķına münḥaşır qalmış gibidir!

Sebk-i mevşüle mişāl:

Şüreyyā-mezāmīn ve şāyān-ı ta'bir-i nev-zemīn olup bundan aķdem dest-ārā-yı tekrīm ü ihtirām olan iḥsān-nāme-i āşafānelerine 'arīza-i cevābiyye terkimine 'azīmet-i Ḥicāziyye ḥaciz ve du'a-yı ālī-i dāverāneleriyle iktifā cā'iz olduğı ḥālde necm-i

hıdīvāneleri āfītāb-ı teveccühāt-ı cihan-bānīden lem‘adār ve Edirne Eyāleti şeref-i vilāyet-i devletlerinden maḥsūd-ı her diyār olduğu diğer ‘ināyet-nāme-i çāker-perverānelerinden bilinerek bu şüretde mazḥar-ı feyż-i teveccüh-i ‘ālī ve birbiri ardınca pāy-ı taḥtdan pāy-ı taḥta vālī olmaları muḳārenet-i tevfiḳāt-ı Şamedāniye delil-i cedīd ve du‘ā-yı resmī-i ḥulūş-perestān-ı zamāneden istiğnāsı be-dīd olmağla dūr ü dırāz taşdı‘ den ihtirāz ve ihtiyār-ı kâ‘ide-i icāz kılındı ol bābda. (*Yūsuf Kāmil Paşa*)

Mişāl-i mezkūrede meżāmīn ile nev-zemīn (olup) ve ḥāciz ile cā‘iz (olduğu hālde) ve lem‘a-dār ile her diyār (olduğu) edāt-ı rābıṭalarına [170] merbūt ve bunların cümlesi (bilinerek) fi‘line maḥmūl olduğu gibi ‘ālī ile vālī (olmaları) ve cedīd ile bedīd (olmağla)ya ve o da ihtirāz ile icāza ḥaml olunup mecmū‘u (kılındı) kelimesine rabṭ u isnād edilmiştir. Fıkarāt-ı mezbūreniñ birerlerini ṭayy ile şöyle: Süreyyā-meżāmīn olup bundan aḳdem dest-ārā-yı tekrīm olan iḥsān-nāme-i āsafānelerine ‘arīza-i cevābiyye terḳimine ‘azīmet-i Ḥicāziyye ḥāciz olduğu hālde ṭālī‘-i hıdīvāneleri āfītāb-ı teveccühāt-ı cihān-bānīden lem‘adār olduğu diğer ‘ināyet-nāme-i çāker-perverānelerinden bilinerek bu şüretde mazḥar-ı feyż-i teveccüh-i ‘ālī olmaları muḳārenet-i tevfiḳāt-ı Şamedāniye delil-i cedīd olmağla dūr ü dırāz taşdı‘ den ihtirāz kılındı ol bābda denilmiş olsa yine tamāmıyla ifāde-i merām ḥāşıdır. Ancak şan‘at-ı seci‘den ‘ārī ‘ādī kelām sırasında kalırdı.

Sebk-i mefşūle: Serdār-ı Īrān Rüstem Çüpīn’iñ birāderi Bendivān’a ḥasbiḥāl tarzında yazdığı mektüb bir güzel mişāl olup “Tārīh-i Ḥulefā”dan ‘aynen buraya derc olunmuştur.

Ḳal‘alarınızı ta‘mīr ediniz, esbāb-ı ḥarbiyyeyi ḥāzırlayınız cenge ḥāzır olunuz, ‘Arab siziñ emlak ü evlādınızı paylaşacak gibi görünüyor! Eñ ziyāde gücüme giden şey şahıñ baña ya sen gitmelisiñ ya ben gitmeliyim demiş olmasıdır! Benim niyetim bir müddet ‘Arablara müdāfa‘a ile Sa’dleri Naḥse müteḥavvil oluncaya dek vakt kazanmak idi. Çünkü Ḥūt burcu şuyu bulandırdı. [171] Ne‘ā‘im-i necmleri ise güzel Zühre de güzel ve Mīzān mu‘tedil oldu Meriḥ gitdi. Bu nücümüñ aḥkāmına nāzaran o ḳavm bize gālib gelir! Ve bu memāliki alır, bu devlet batar, Ḥānedān-ı Sāsāniyān munḳarız olur! Īrānilerin aḥvāline giryān oldum, Sāsāniler için büryān oldum, o taḥt ü tāca yazık! Bu sözleri vālideye söyle benim tarafımdan onuñla vedā‘eyle. Bu sarāy-ı cihāndan göñlünü al, zīrā vāḳit daraldı, bundan soñra şah benim yüzümü görmeyecek benim için ḥalāş yok, Īrān-zemīn ḥoş ḳalsın! Çünkü cihān şehriyāra dar ola uğrunda fedā-yı cān et! O meşhūr ḥānedāndan yalnız o ḳaldı! Benim ‘Arab’la işim fayşal buluncaya ḳadar sen

onu muhâfaza eyle, cihânda ondan başka efendi yokdur ondan başka Sāsāniyânî bir yâdigârı kalmadı. Ondan sonra bu hânümândan kimse görülmez! Taht çünkü minberle berâber ola hep ‘âlem Ebûbekr ve ‘Ömer nâmiyla tola! Bu yoğuşuñ önünde bir uzun iniş var, ondan sonra ne taht görürsün ne şehriyâr!! Bahtiyârlıktan ancak ‘Arab olur hisşedâr! Benim gönlüm pür-hûn oldu benzim şararıp şoldu, ağzımıñ şuyu kurudu ki benim pehlivānlığım zamânında Sāsānîleriñ bahtı menkûs oldu, eger süngüyü tağa taşa ursam geçer ve oklarım temürü deler iken şimdi çıplak adamlara işlemiyor, kılıcım filiñ ve arslanıñ boynuna düşse yere düşerken ‘Arablarıñ derisini kesmiyor! [172] Bilişden ziyân gördüm keşke ‘aqlım olaydı, fenâ günlere āgâh olmayaydım, Kâdisiye kabrim, zırh kefenimdir. Sen benim derdimle dil-gîr olma şâh-ı cihândan ayrılma sen sağ ol, şâhiñ gönlü seniñle şâd olsun. (*Tārîh-i Hulefâ-i Râşidîn, Cevdet Paşa*)

Ba‘zı Fevâ’id

1- Mektübün ileyh ile kâtibiñ rütbe ve hayşiyeti mülâhaza olunarak ol vechile elķâb ve ta‘bîrât isti‘mâl olunmalıdır. Eger mektübün ileyh rütbe ve hayşiyetce kâtibden a‘lâ bulunursa kelimât-ı ihlâşkârâne ve maķâm-ı talebde ta‘bîrât-ı mütevâzı‘âne ityân olunmalı ve intihâda irsâl ve tesyîr gibi ta‘bîrât kullanılmayıp belki ‘arz ve takdîm mişillü kelimât-ı tevażzu‘ kârâne irâd kılınmalıdır.

2- Mektübün ileyhe şîġa-i hitâb ve kâtibe şîġa-i mütekellim nisbet olunmamalı ve dâ‘imâ ġâ‘ib şîġasıyla zıkr edilmelidir. Fermân ve menşûrlardan başka yerde ise emr-i hâzır şîġası hiç kullanılmamalıdır.

3- Mektübün ileyh lafz-ı müfred ile zıkr olunmayıp dâ‘imâ cem‘ olarak irâd olunmalı, faķať a‘lâdan ednâya yazılanlarda müfred getirilse de be‘is yokdur.

4- Şart-ı ifâdeniñ tamâmiyyetiyle berâber fıķarât-ı kelâmiyyeniñ müfid ve muhtaşar olmasına ve bi-lüzûm tatvîl-i maķâl edilmemesine diķķat olunmalıdır.

[173]

5- Tamâmiyyet-i ifâde için kâtib dâ‘imâ muķâţabı kendüye mu‘arîz u mu‘teriz farz ederek es‘ile-i muķaddereye münâsib cevâblar irâd ve kelâmıñ mükemmeliyyet ve hüsn-i te‘lîfine ictihâd eylemelidir.

6- Ahâliyi bir maşlahata iġrâ ve teşvîķ veyahûd meserrete dâ‘ir i‘lânâtda ķulûb-i nâsa şetâret vermek ve bir de taraf-ı hükûmetden verilecek evâmir ve veşâyânîñ ezhân-ı ahâliye güzelce yerleşmesi için vâzîh ve açık yazılmaķ iķtizâ ederse de yine ıtnâb dâ‘iresini tecâvüzle tatvîl-i kelâm edilmemelidir.

7- İstid‘ā ve müzekkerelerde mütেকellim emekdārlığından ve liyākat ve ehliyetinden bahş ile da‘vā-yı istiḥkākda bulunmamalı ve dā‘imā mütemennī olduğu ḥuşuşu muḥātabıñ şıme-i ‘atıfet ü mürüvvetine isnād ederek ve tervīc-i maṭlabı muḥaddimātını da arada bi’l-münāsebe şoḡşdurarak kelimāt-ı ta‘zīmiyye ve ta‘bīrāt-ı müstaḥsene ile ‘arz-ı ḥāl etmelidir.

8- Evrāk-ı resmiyyede şanāyi‘-i lafzıyye ve ma‘neviyye isti‘mālī kaṭ‘ā cā‘iz olmayıp yalnız elfāzıñ ciyādet ü metāneti ve me‘āniniñ daḥı ḥükm ü kuvveti iltizām olunmalı ve dā‘imā elfāz ile me‘ānī kuvvetce müvāzin ve müsāvī bulunmalıdır.

Envā‘ -ı Mükātebe

144- Mektūblar a‘rāz ve maḡāşıdıñ iḡtilāfı nisbetinde mütenevvi‘ ve mütেকāşir bulunduḡu cihetle her mü‘ellif bu fenni taḡsımde birer vādīye [174] sālīk olmuş, ancak “fünūn-ı inşā”nıñ mesleḡi daha basit ve maḡbūt bulunmaḡla biz de o vādide mektūbları *ehliyye*, *mütעדāvile*, *‘ilmiyye* nāmlarıyla esāsen üç nev‘e taḡsım edip her biriniñ de aḡsāmı bulunduḡundan bunlarıñ ber-vech-i ātī beyānına şürū‘ olundu.

Nev‘ -i Evvel, Mekātīb-i Ehliyye

145- **Mekātīb-i Ehliyye:** Aḡrabā ve iḡvān ve erbāb-ı vedd ü ḡarām ve ḡullān beyinde ve ‘arz-ı vedād u ḡasbiḡāl ve keşf-i esrār-ı fu‘ād zımnında ve bunlara mütеferri‘ aḡvāl-i ḡuşuşıyye ma‘razında yazılan muḡarrerātdır ki bunlar da *su‘āl*, *‘arz-ı maḡabbet*, *‘arz-ı ḡulūş*, *ḡüsn-i vüşul*, *taḡdīm-i hedāyā*, *da‘vet* nāmlarıyla yād olunabilirse de kavā‘id-i ḡuşuşıyye irādı ḡayr-ı mümkün görülmekle kavā‘id-i ‘umūmiyye dā‘iresinde yazılmış birḡaḡ mişāl zıkrıyle iktifā olundu. Meşḡūr ‘Ākif Paşa merḡumuñ ḡalilelerine yazdıḡı şı mektūb aḡrabā beyindekilere bir ḡüzel mişāldir.

Zevcden zevcesine:

Posta ile maḡabbet-nāmeñiz vārid olup memnūniyyetimiz ḡaşıl olmuşdur. Vāk‘iā iş‘ārınız vechile bu derece felāket ḡatır u ḡayāle gelmeyip muḡaddem riyāsetde rü‘yāsını görmüş isem de başḡa dürlü te‘vīl etmiş idim. İnsan her ne çekerse kendi ḡuşūrundan olup [175] Cenāb-ı Ḥaḡ zulmden mütenezzeḡ ve mütē‘ālī olmaḡla kimseye bir diyeceḡimiz olmayıp kendi eksikligimizden olduḡunda şübhe yokdur. Sizler de cīḡer-süz olduḡuñuzu bilirim şı kadar ki Allāḡ baḡışlasın siz bir parḡa ḡocuḡlar ile ḡöñlūñüzü egleyip bir sā‘at aḡlarsañız bir sā‘at daḡı oñlarla avunabilirsiniz! Ya benim

hâlim artık görmege muhtâcdır Hâk sübhânehü ve te‘âlâ cümlemizi mazhar-ı ‘afv u gufrân eyleye âmin. Sa‘îd Paşa hâzretlerinin şefâ atlerine cevâb geldi. Dersa‘âdet’e ‘azîmetden şarf-ı nazarla Burusa’ya ‘azîmetimiz ve beş biñ gurus ma‘âş tahşîş olup irâde-i seniyye dahı bu merkezde sünüh eylediği bildirilmiş olmağla der-‘akab yol tedârikine bakılıp bi-mennihî ve keremihî te‘âlâ târîh-i mektûbdan beş altı gün soñraca yine Tekfûrdağı’ndan Burusa’ya ‘azîmet olunacağı ve inşâ’allahu’r-raḥmân Burusa’ya vardığımızda yine taraf-ı ‘afîfâneñize iş‘âr olunup orası İstanbul’a daha yakîn olmağla mükâtebatımız eshel olacağı beyânıyla şukḡa-i maḥabbet tahrîr ü irsâl olundu.

Şevḡ u ḡarāma mişāl:

Firākîñ bu kadar şedîd bir ‘azâb, intizârîñ bu kadar dil-süz bir âteş olduğunu bilmez idim! Gözlerim temâşâ-yı cemâliñden dūr olalı sekiz gün olmadı vücûdum seksen sene mezârlarda kalmış da bütün bütün maḥv olmağa yüz tutmuş meyyitlere beñziyor!

[176] Âyînde ‘aksime bakdıkça kendi kendimden kōrkuyorum heyhât bu hâl ile baña nasıl maḥabbetiñ devâm edecek! Maḥabbetiñ benden inḡitâ‘ ederse ben nasıl yaşayacağım! Göñül bir dūrlü muvâşalat zamânlarının mu‘ayyen bir fâsıla ile maḥdūd olduğunu istemiyor ve-lev bir daḡıka ile taḥdîd olunsun o daḡıka insāna ḡayâtından uzun görünüyor zârarı yok ölürüm seniñ için ölecek degil miyim, seniñ için ölmek ‘indimde ‘ömr-i ebedîye müreccaḡdır. Lâkin firāk? Âh o zâlim firāk!.. Ne yapalım. ḡayâtım firāk içinde geçiyor, ölsem yine firākîña düşeceğim! Fi’l-ḡaḡıka mevt hicrân gibi ‘ömrü sürmeyecek faḡat hicrân-ı ebedîyi da‘vet edecek! Hicrân-i ebedî! Ne cân-güdâz laḡırdı, ne müdhiş taṣavvur! ‘Acabâ eñ kuvvetli cebâbire ile eñ ‘âciz zu‘afâyı hem-hâl edip de nazar-ı ḡikmet önünde ‘adâlet-i muṡlaḡaya bir bürhân-ı bedîhî gösteren kara toprak o ‘adâlet-i muṡlaḡa ḡürmetine olsun iki rūhuñ ile’l-ebed vişâline ḡâ’il olmaḡdan çekinmez mi, hicrân-ı ebedî!.. Ne olmayacak vâhime, ne gülünç ḡayâl. ‘Acabâ aḡvâli kendi gibi fânî evḡatı devri gibi maḥdūd olan dünyâ-yı denîniñ yalnız hicrânında mı ebediyyet ḡâşıl olacak. ḡallâḡ-ı Kerîm’in kullarına nūzhetḡâh-ı merḡameti olan ‘âlem-i âḡiretde vişâl-i ‘âşîḡânedden büyük ne mükâfâtı vardır ki maḥabbet gibi Allâh’ın e‘azz-i elṡâfı dünyâyı münḡaşır olsun da ‘ömr-i ebedî hicrân içinde ḡüzâr eylesin!.. Âh baḡtiyârlık o ‘âşîḡlarıñdır ki ‘âlâ’îḡ-ı cismâniyyeden tecerrüd ederek [177] ervâḡ-ı ‘ulviyyeye ḡarışrlar ezvâḡ-ı cemâle lezâ’iz-i maḥabbete müstaḡraḡ olurlar! Nūr gibi her ânda bir ‘âlemden bir ‘âleme intikâl ederler. ḡayâl gibi her

için za'iflersiñ? şekliñdeki tağyir maḥabbetimiñ inkıṭā'ını mı icāb eder? Baña 'ā'id ufacık bir te'siriñi göñlümdeki ḥayālinden kıymetdār bileceğimde şübhe mi edersiñ. Ya hele vücūduña biraz za'f 'ārız olmakla ne olacaḵ ḥüsnüñe zevāl mı terettüb edecek! Meh-tāb bu kadar şekillere giriyor hangisinde leṭāfetine ḥalel geldigini gördüñ? Haydi bu istiğnāña katlanayım, maḵşadıñ sitem olsa onu da bir büyük iltifāt 'add edeyim, o mevt-i hicrān-ı ebedī gibi hā'il hā'il sözleriñe nasıl ṭāḳat gelir!.. Baña acımazsañ kendiñe de mi acımazsıñ neş'emden kim ne fā'ide görmüş tatalım ki fā'idesi olmadığı gibi zararı da olmasın, ḳalbe vermesi ṭabī'olan bī-hūde eziyyetleri ihtiyar etmekde ne leṭāfet vardır. Allāh göstermesin saña bir ḥāl olursa benim sağ ḳalmaḳlığıma ihtimāl var mıdır? Ve-lev mezārımı ayırsınlar felegiñ pençesi bile göñüllerimizi birbirinden ḳoparamaz!

Ḥayāl ile yazı ile eglendiğini kendiñ i'tirāf ediyorsuñ. O ḥālde birkaç günlük taḥassürden o kadar şikāyete ḥaḳ bulabilir misiñ? Hicrānı biz kendimiz ihtiyār etdikse ihtiyārımız ḳalbimiziñ ārzūsundan mı neş'et etmiş idi! Meydānda olan muḥāṭara mevhūm mudur? Bir ḥā'ineniñ şerrinden şaḳınmaḵ için üç beş günlük taḥassürleri [180] ihtiyār etmeyelim de birbirimize ḳavuşmadan kendimizi mezārların ḳoynuna mı atalım.

Of! Nīçün mel'ūneyi ḥātırına getirdiñ! Yanıma gelseñ de vücūdumuñ ḥarāretini hareketiniñ ḥālını görseñ odama insān ḳıyāfetinde bir yıldırım düşmüş ḳıyās edersiñ! Seni seviyormuş, bilmez ki şiriñ cānına ḳaşd ediyor. Senden şaḳlamam göñlüme ḥaḳlı bir ḡayṣ müstevlī olursa arslanlarla yırtıcılık yarışına ḳalkışmaḵ isterim. Ḥayır o benden seniñ bir zerre ḡubār-ı pāyınñ almaḡa muḳtedir degildir.

Of! Baña öyle şeyler düşündürme! Bi'llāhi ḥınzırı ayağımiñ altına alır yılan ezer gibi tepelerim! Maḥabbet nedir bilirsıñ, ḳışḳançlık nedir bilmezsin! Vücūdumuñ her zerresine ayrı ayrı ateşler yağıyor ayrı ayrı ḥançerlerle şaplanıyor yine böyle iken şabr ediyorum senden de şabır niyāz ederim. Eger beni seviyorsañ başım için ḥınzıra reng verme, bir şey söyleme! Oña maḡlūb olmaḳdan ḥāşıl olacaḵ neticeyi bilmiyor musuñ? Hem birbirimize toymadan fenā bulacaḡız hem de bir kere bakmaḳla ateşe atılmış cüz'-i ma'denī gibi başdan aşağı eridebileceğimiz bir alçaḡın pençesinde zebūn olarak telef olacaḡız. Bu gece yanına geldigimi istiyorsuñ. Ayaḳları āteşin zincirlerle baḡlı bir bī-çāreyi, cennet ḳapılarını açıp da nūzhetḡāhlarına da'vet etmek [181] ne büyük ḡaddārlıḳdır. Hiç gelmeḡe muḳtedir olsam senden da'vet mi intizār ederim? İnsān eḡaşş-ı āmālī eline geçer de iḡtinām için teklife mi muḥtāc olur bu aḡşamki nevbetçi bildiğimiz degil. Nasıl gizli geleyim? Açıḳdan gelecek olsam ne baḡāne ne vesile

bulayım. Yalnız baña kıyacak olsalar yarım sâ'atlik zevkiñ için maḥşere kadar hicrânıña kâ'ilim faķat saña da kıyarlar seni zerre kadar muḥâtarada bulunduracak bir teşebbüsü seniñ için seniñ emriñle de bir dürlü zihnime şıgdıramıyorum. Yarın gece fırsat bulur gelirim! Allāh 'aşķına şabr et ḥālimden tafşilāt vermek istemem te'eşşürünñ şiddetinden korkarım bâķī.

Ber-levḥ-i mezārem be-nüvīsind pes ez-merc

Ey vāy zi-maḥrūmī-i dīdār-ı dīger hīç

‘Arz-ı Vedād ile Hediye Takdīmine Dā’ir

Mişāl:

Zerre kadar qadr u değeri ve teveccühāt-ı ‘aliyyelerini kazanmağa medār olur bir gūnā liyāķat ve hünerim olmadığı ḥālde necābet ü aşālet-i zātiyyeleri icābāt-ı ṭabī’iyyesinden olarak Şam’da bulunduğum zamān mazḥar olduğum ‘a’ tāf ü elṭāf-ı mā lā-nihāyelerine karşı ‘arz-ı āşār-ı şükrānegī ve maḥmidetle kesb-i faḥr u mübāḥāt eylerim: Kuluñ [182] ‘acz ü kuşūrunu i’tirāf etmesi ādāb-ı mer’iyyeden olduğu gibi kendi ‘acz ü meskenete ve minnetdār-ı luṭf u iḥsānı olduğu Mevlā’sının ‘ulüvv-i qadr ü menziletine bakmayarak her ḥālde borçlu olduğu vazīfe-i ‘ubūdiyyeti ifā etmesi vücūbu daḥı kâbil-i inkār degildir. Ma’lumdur ki Cenāb-ı Feyyāz-ı Kerīm’in ḥızāne-i ebdā’ından behredār olduğumuz ni’am ü füyūzāt-ı gūn-ā-gūndan ba’zılarını zāt-ı vālāsına takdīm eder ve eşer-i in’am ü iḥsānı olan ol tekaddümeniñ mazḥar-ı ḥüsn-i qabūl olmasını ‘ulüvv-i şān-ı ilāhīsinden bekleriz. Qaldı ki hediye mühdā ileyiñ qadr ü kıymetine göre olmak lāzım gelse efendimize dünyā vü mā-fihāyı takdīm etmek lāzım gelirdi. Ancak hediyeñ kıymeti onu takdīm eden kimseniñ qadr ü kıymetiyle mütenāsib olacağından qarinca qarārınca ḍarb-ı meşelini nażar-ı mütāla‘aya alarak Kudūs-i Şerīf’in maḥşulāt-ı şınā’iyyesinden bir iki parça şey’ takdīmine cür’et aldım.

Bu dest-āvīzi takdīm etmede bence fāzilet yok

Ki ol deryā-yı cevdetden alınmış kaṭre-i mā’dır

Şeḥāb-āsā verir bahre maṭar ammā ḥaķīķatde

Şeḥābıñ menba‘-ı aşlīsī reşḥ-i āb-ı deryādır

Müfādınca tekaddüme-i nā-çizānem efendimiziñ ‘aṭāyāsından olduğuna nażaran her ḥālde mazḥar-ı ḥüsn-i qabūl buyurulacağına ümīdvārım bâķī hemişe mazḥar-ı

tevfîk-i İlâhî olmaları ed'ıyyesini tekrâr ve bi'l-vücûh [183] medâr-ı feyz ü rif'at bildigim meḥâsin-i teveccühât-ı kerîmâneleriniñ de devâm ü beḳası temenniyâtına ictisâr eylerim ol bâbda.

Nev'-i Şânî Mekâtîb-i Mütedâvile

146- **Mekâtîb-i Mütedâvile:** Ğaraẓ-ı ilcâsı i'tibârıyla taḥavvül ü tenevvu' eden muḥarrerâtdır ki *'umûr-ı ticâriyye, taleb, teşekkür, i'tizâr, naşîhat, 'itâb ü melâmet, ihbâr, tehniyyet, ta'ziyyet, tavşîye, şefâ'at, ecvibe* mektûbları bu nev' dendir. Faḳat bunlar da mürsel ile mürselün ileyhiñ veya bir şahş-ı şâliş-ı aḡrâzı i'tibârıyla üç ḍarb üzerinedir.

Ḍarb-ı Evvel, Ğaraẓ-ı Mürsile Râci' Mekâtîb

147- **Ğaraẓ-ı mürsile râci' olan mektûblar:** Umûr-ı ticâriyye, taleb, teşekkür, i'tizâra dâ'ir olan mektûblardır ki ba'zı kavâ'id-i ḥuşûşıyyesi ve mişâlleri ber-vech-i âtî beyân olunur.

Umûr-ı ticâriyye bey' u şîrâya müte'allik olup te'mîn ü tervîc-i mübâya'ât kaşdıyla yazılabilenlerdir. Bunlardan ğaraẓ her ne ise ġâyet sâde ve basîṭ ve bi'l-cümle şanâyi'-i bedi'ıyyeden 'ârî ve fevḳa'l-ġâye vâzih olarak yazılmalıdır. Bunlarıñ mühim ve meşḥûrları *sipâriş, i'tibâr, kredito, istifsâr, deyn senedi, bono, emir, ciro, poliçe, [184] maḳbûz senedi, baṭṭâl-nâme, 'ilmüḥaber, konṭrato, kefâlet-nâme, protesto* mişillü evrâḳdır. Konṭrato, kefâlet-nâme, protesto, her ḥâl ve emre göre muḥtelif olup ḳânûna ve umur-ı 'adliyyeye âşinâ zâtlar ma'rifetiyle yazılmaḳ lâzım geleceğini bi'l-iḥṭâr diğerk birer mişâl taḥrîriyle iktifâya mecbûr olundu.

Sipârişe Dâ'ir

Numara: 1

Dersa'âdet'de kâğıd tâciri fütüvvetlü ...efendiye

Fütüvvetlü efendim,

Banknoṭ olarak bu def'a melfûfen ṭaraf-ı 'âlîñize irsâl eylediğim on 'aded Oşmânlı lirasını aḡz ederek melfûf nümûneye tamâmıyla muṭâbık olmaḳ üzere her biri takrîben on kiloluk kırk ṭop beyâz baṭṭâl kâğıdıñ vâsıta-i serî'a ile ve sigortalı olarak ṭarafımıza irsâl olunması ricâ olunur. 5 Mart sene 1310

Falân

'An Ṭrabzon

Ḳredito-nāme**Numara: 2**

Selānīk'de ... ' izzetlū ... efendiye

' İzzetlū efendim,

Ḥāmil-i raḳīme-i ṣenāverī rif' atlū ... beḡe aḳçeye lüzūmu olduḡça [185] nihāyet on biñ ġuruṣa ḡadar i' ṭā edip te' diyāt-ı vāḳı' ayı ḡesābımıza geḡirmeñiz niyāz olunur. 9 Nisan sene 310

Muhliṣleri

Falān

' An Dersa' ādet

Numara: 3

Edirne'de tüccār-ı mu' teberāndan ... efendiye

Bu def' a ol ṭarafa ' azīmet etmiş olan muvaṣṣıl-ı raḳīme-i ' ācizī ... efendi ne vaḡt ṭarafıñıza mürāca' at eylerse ṭaleb eyleyeceḡi miḡdār aḳçeyi kendisine verip ḡesābıma maḡsūb etmege me' zūn bulunduḡuñuzu müş' ir terḡīm-i raḳīme-i sitāyiṣveriye ibtidār kılındı.

28 Nisan sene 310

' An Selānīk

Ṣenāverleri

...

İstifsāra Dā'ir**Numara: 4**

Ḳandiye'de ṣabun fabriḡatörü ... cenāblarına

Hürmetlū Efendim,

Çifte marḡalı birinci nev' ṣabunuñuzdan üç biñ ḡıyye mübāya' a edecegimden Dersa' ādet'de vapur derūnunda teslīm oluncaya [186] ḡadar cemī' -i maṣārıf-ı naḡliyye vesā'ire ṭarafıñıza ' ā'id olmaḡ üzere ḡıyyesini nihāyet ḡaç ġuruṣa fūrūḡt edebileceḡiñiziñ serī' an ṭarafımıza iş' ar buyurulması mütemennādır efendim. 3 Mayıs sene 310

Zaḡīre Tāciri

Falān

' An Dersa' ādet

Numara: 5

İskeçe’de duḡān tāciri ... efendiye

‘İzzetlü efendim,

Şehriñizde muḡīm yazmacı ... aḡa emāneten fūrūḡt etmek üzere ṭarafımızdan māl istemekde olduğundan kendisi şāyed ma’rūfuñuz ise şāyān-ı emniyyet olup olmadığını lūṭfen ṭaraf-ı ‘ācizānemize iş‘ār buyurulması ricāsı te’kīd-i müvālāta zerī‘a ittiḡāz olunur efendim. 21 Haziran sene 310

İkizler Kumpanyası

...

‘An Dersa‘ ādet

‘Ādī Deyn Senedi

‘Aded “120”

Yalnız yüz yigirmi ‘aded Luyic altınıdır.

Tārīḡden ṭoḡsan bir gün va‘de ile ve be-her altın şehri otuz [187] para fā’izle şarrāfān-ı mu‘teberāndan ‘Ākif Efendi yedinden ber-vech-i bālā yalnız yüz yigirmi ‘aded Luyic altını aḡz ü istidāne eyledim.

5 Haziran sene 310

İmzā

Falān

Dīger:

‘Aded “75”

Yalnız yetmiş beş ‘aded ‘Oşmānlı lirasıdır

İşbu biñ üç yüz on bir senesi Mart yigirmiden i‘tibāren gelecek Haziran ḡāyesinde niḡāmen lāzım gelen güzeştesiyle ifā etmek üzere Peştemālcıyān Ohannes Efendi yedinden ber-vech-i bālā yetmiş beş ‘aded ‘Oşmānlı lirası ḡarżan maḡbūzum olarak muḡābeleten yetmiş beş ‘aded Rumeli Demiryolu taḡvīlātını nezdine terḡin eyledim.

19 Mart sene 311

Mıḡırdıc Bezzāzyān

DİĞER:

Ġuruş “600”

Yalnız altı yüz ġuruşdur

Tārīḥ-i senedden i‘tibāren māh-be-māh ikişer yüz ġuruş te‘diye ederek üç ay zarfında kāmilen ifā ve tesviye etmek şartıyla Baḳḳāl Muştafa Aġa’dan ber-vech-i bālā yalnız altı yüz ġuruşluk erzāk iştirā edip kendisine [188] ol kadar deynim olduğunu mübeyyin işbu memhūr senedim aġa-yı mūmā ileyh yedine i‘tā olundu. 27 Mart sene 310

Falān

Derūn-ı senedde muḥarrer meblaġın va‘desi tamāmında kāmilen edāsına kefil bi’l-māl olduğum cihetle işbu maḥal temhīr olundu.

27 Mart Sene 310

İmzā

Bono Şüreti

ZİRDE muḥarrer tārīḥden altmış bir gün mürūrunda işbu bononuñ ḥāmiline kırk ‘aded İngiliz altını edā edeceğim. 3 Haziran sene 311

Ḥacı Rāşid

DİĞER Bono Şüreti

Bedelini naḳden aldığım yigirmi beş biñ ġuruş bonomuñ tārīḥinden otuz bir gün mürūrundan soñra fā‘iziyle berāber Mec‘idiye olarak ḥāmiline te‘diye edeceğim. 5 Temmuz sene 310

Duḡān Tāciri

Falān

Emir Senedi

‘Aded “29”

Yalnız yigirmi toḳuz ‘aded lira-yı ‘Oşmānīdir

Zaḡire tāciri rif‘atlü... begden mübāya‘a eylediğim māl bedeli olarak ber-vech-i bālā yalnız yigirmi toḳuz ‘aded lira-yı ‘Oşmānī deynim [189] olup tārīḥinden yigirmi bir gün mürūrunda kendi emrine edā edeceğim. 7 Nisan sene 310

Nesīm Aşa

Ciro

İşbu senediñ nâṭık olduğu yigirmi ṭoḡuz ‘aded lira-yı ‘Oşmānī’yi ... zāde... efendiden aḡz eylediğimden meblağ-ı mezkûru mûmā ileyhiñ emrine te’diye edesiñiz.

29 Nisan sene 310

Falān-zāde

Filān

Poliçeler Şüreti**Numara 9**

İzmir’de Yolgeçen Hānı’nda muḡīm Subḡī Efendi’ye

“8.500”

Yalnız sekiz biñ beş yüz ġuruşdur

Gelecek mayıs on beşinde Hacı Kāmīl Efendi emrine lira-yı ‘Oşmānī yüz sekiz ġuruşdan yalnız sekiz biñ beş yüz ġuruş edā edip ḡesābıma geçiresiñiz, bedeli naḡden alınmışdır. 29 Mart sene 310

...zāde

Arif

‘An Edirne

[190]

Dığer Va‘deli Poliçe**Numara 12**

Şamsun’da İskele Caddesi’nde “25” numarada şerīkim... efendiye

“20.000”

Yalnız yigirmi biñ ġuruşdur

Bedeli Der-‘aliyye’de Ḳapan-ı Daḡıḡ’de tüccārdan... efendiden yigirmilik sīm Mecīdiye yigirmi ġuruşa olarak aldığım ber-vech-i bālā yigirmi biñ ġuruşu işbu poliçeyi gördüğünüz tārīḡden i’tibāren on bir ġün şoñra Samsun’da kendisine veya emrine te’diye edesiñ. 21 Nisan sene 309

Falān

‘An Āsitāne

Tenbîh

Poliçeler şimdiki hâlde şûret-i maḥşûşada ekşeriyâ maḥbû‘ olarak isti‘mâl olunduğundan bâlâdaki eski şûretde poliçe verilmesi metrûk ḥâline girmiştir.

Maḥbûz Senedi

Aṭṭâr Hüsni Efendi’niñ eşyâ bahâsından dolayı tarafımıza deyni olan iki biñ ğuruşa maḥsûben dört yüz otuz ğuruş maḥbûzum olmuştur. 29 Nisan sene 311

Mısır Çarşısı’nda muḳîm

Rızâ

[191]

Diger Şûret

Rizeli Hasan Kapudaniñ Şamsun’dan naḳl eylediği elli biñ kîle ğunṭamızıñ tamâmen ve bilâ-‘özü ü ğuşûr mağazamıza teslîm eylediğini müş‘ir işbu maḥûz ‘ilm ü ğaberi yedine i‘ṭâ kılındı ... Ğumpanyası

5 Kânûn-ı Şânî sene 310

Diger Şûret

Mektebimiz şâkirdânından ...zâde... begin 310 Senesi Şubatı ibtidâsından 311 Temmuzı ğâyesine kadar altı aylık mekteb ücreti olan 16 ‘aded lira-yı ‘Oşmânî maḥbûzdur. 2 Şubat sene 310

Müdîr-i Mekteb...

“400”

Yalnız dört yüz ğuruştur

İşbu üç yüz on sene-i Rûmîsi Ğânûn-ı Şânî ma‘âşım olan dört yüz ğuruş Ma‘ârif veznesinden maḥbûzum olmağla işbu sened i‘ṭâ kılındı. Ğânûn-ı Şânî sene 310 Mu‘allim-i Riyâzî-i Mekteb-i Rüşdî-i...

Ağnâm re’si (50)

Sığır re’si (12) Câmûs re’si (2)

Ḥımâr, re’si (1)

Bâdî-i Tasṭîr-i Sened Oldur ki

Celeb Yaşar Ağa'nın mâlik olduğu bālâda cins ve miqdârı mezkûr [192] cem'an altmış beş re's hayvânâtını lâyıķı vechile ra'y u tımâr ve muhâfaza etmek ve talebi vukû'unda hemân redd ü i'âde eylemek üzere emâneten ahz u kabûl etmiş olduğumu mübeyyin işbu senedim imzâ ve temhîr ve yed-i merķûma teslim kılındı. 5 Mart sene 311

Çoban

Arslan

Diger:

“850” sîm Mecîdiye yigirmi gurus hesâbıyla

Yalnız sekiz yüz elli gurusdur

Bâ-emr-i 'âlî-i cenâb-ı Ser-askerî Yedinci Ordu-yı Hümâyûn tabâbetine ta'yîn buyurulmuş olduğumdan maħall-i me'mûriyetim olan Yemen vilâyet-i celîlesi merkezi Şan'â şehrine 'azîmet etmek üzere ħarc-ı rāhım olan ber-vech-i bālâ sekiz yüz elli gurus Nizâmiye Hazine-i Behiyyesinden maķbûzum olmağla senedim bi't-taħtım taķdîm kılındı.

15 Eylûl sene 310

Tabîb Kolağası

....

Baṭṭâl-nâme Şureti

Kazâ'en zâyi' etmiş olduğum bir kıṭ'a sened mücebince zaḫîre tâciri...efendi zimmetinde maṭlûbum olan ma' lûmû'l-miķdâr meblağı bu def'a tamâmen ahz ü istîfâ eylemiş olduğumdan artık târîḫ-i senede [193] deġin bu cihetden tarafıma deyni kalmadığı ve şâyed ileride bir gûnâ senedi zuhûr ederse baṭṭâl nazarıyla bakılacağını müş'ir işbu baṭṭâl-nâmem efendi-i mûmâ-ileyh yedine i'ṭâ kılındı. 5 Ağustos sene 311

....

Falân

İbrâ-nâme

Târîḫ-i ibrâ-nâmeye deġin yazar hattı ... ağa zimmetinde olan ħuķûķumuñ kâffesini ahz ü istîfâ eylemiş ve artık kendisinde bir gûnâ ħaķ ve maṭlûbum kalmamış olduğuy beyân olunur. 5 Teşrîn-i Evvel sene 310

Falān

Bādī-i terķīm-i sened oldur ki

Berberyān Ağop Efendi nezdinde iki sene qadar icrā eylediğim h̄idmetden t̄olay ı istih̄kākım olan ğuruş ücretiñ mecmū‘unu kendisinden aħz u istīfā eylediğimi ve artık üzerinde bu ğūnā h̄aqqım qalmadığını mübeyyin işbu sened zīrini imzā eyledim.
19 Ağustos sene 310

Qarabet

Telġraf

Telġraflar ‘ale’l-‘umūm muhtaşar ve açık olması mültezem olduğundan mektūblar gibi birtaķım elfāz-ı müterādife ve tezyīnāt-ı kelāmiyye derci cā’iz [194] olmayıp esās mādde ve maqşad her ne ise az ‘ibāre ile yazılmalıdır.

Telġrafla Sipāriş

Edirne’de ... ħanda ... efendiye

Bedeli emriñize te’diye olunmaq üzere birinci Numaradan 100 çuvāl Çırpan daķıķı gönderiñiz.

Sāmī

Telġrafla Poliçe

İstanbul’da Asmaaltı’nda Mısırlı ... efendiye

İstanbul’da Rāsım Paşa Ĥanı’nda tüccārdan ... efendiye iki yüz ‘Oşmānlı lirası veriñiz.

Muhyiddin

Şerīkine Telġraf

Trabzon’da ... Efendiye

Bura piyasalarında daķıķ fī’atı tedennīde bulunduğundan iş‘ārımıza qadar göndermeyiñiz.

Ĥālīd

[195]

Ṭaleb

148- Ṭaleb: Herhangi bir şey'i āherden istemek zımnında yazılan muḥarrerātdır ki bunda üç şey'e ri'āyet lāzımdır. Birincisi berā'at-ı ṭaleb denilendir ki mektūbuñ muḥaddimesinde mürselün ileyhiñ isti'tāf-ı ḳalbini mūcib olacaḳ şeyleriñ meşelā 'avāṭıf-ı sābıḳa ve ni'am-ı vāḳı' asınıñ lisān-ı maḥmidetle yād ü tezkārı ve şenā-yı cemīl irādı ḥuşuşlarından 'ibāretidir. "İkincisi" ḥüsn-i taḥalluş denilen şeydir ki muḥaddimeden maḳşada intikāl ve maṭlabı beyānda elfāz-ı mühezzzebe ve laṭife dermiyān olunmaḳdır.

Üçüncüsü ḥüsn-i ḥitāmdır ki şükr-i ni'mete nefsiñ ma'rifetini işāretle berāber aña muvāzıb olacaḳını göstermekden 'ibāretidir. Bunlar yukarıda (142) mādde de daḫı beyān olunmuştur.

Ṭalebden iltimāsa Mişāl:

Ber-muḳtezā-yı edvār-ı felekiyye Müneccim-i Şānī İbrāhim Beg'in dūrce-i ṭālī'-i zindeḡisi ḳatı'a-i intihāya teşādüfle maḡrib-i 'uḳbāya ric'at etmiş olmaḡla Cenāb-ı Ḥaḳ "mā-dāretü'l-eflāk" efendimiñ sipihr-i devlet ü iḳbāllerini ḳırān-ı sa'deyn-i 'ömr ü 'āfiyetle müzeyyen eyleye āmin!!

Mümā ileyhiñ gurūb-ı kevkebe-i ḡayātı ba'zı muḥāsibin-i āmāl ü emāniniñ ṭulū'-ı şüreyyā-yı ümniyyesini müstetbi' olmasıyla bu zümreden ya'nī [196] felek-zedegān-ı fenn-i nücüm ü keḡānet ü sitāre suḡtegān-ı faḳr u felāketden Aḳsarāylı Meḡmed Efendi bendeleri her ne ḳadar ṭālī'-i düşkūn bir bī-çāre ise de tedvīr-i 'āṭıfet-i veliyyü'n-ni'amileriyle baḡt-ı ḡābidesi bīdār ve aḡter-i maṭlabı nümūdār olmaḳ ve sāye-i devletlerinde bir gün görmek ārzusuyla müneccim-i şānīlik ḡidmetine ṭalebkār olaraḳ vesāṭat-ı niyāz-ı 'ācizānemi ihtiyār ve fenn-i mezkūrda rūsūḡ u mahāretini iḡhar etmiş. Ve ḡālibā çok kimselerle necmi barışmadıḡından keskin müneccimlik şöḡreti ile ṭālī'-i vāj-gūnesi ufḳ-ı merāma vāşıl olamamışdır. Ancaḳ felek-i fertütüñ evzā'-ı nā-mazbūṭundan ḡaylice ḡāberdār ve ḡavāss-i ḡamse-i bāṭıniyyesi mānend-i ḡamse-i müteḡayyire ric'at ü istikāmet-i ye's ü ümīd ile devvār olduḡu usturlāb-ı aḡvāl ü āşārını bilenler daḫı şehādet etmiş olmaḡla merşad-i 'ilm ü 'irfān ve medār-ı faẓl u iḳān olan nezd-i ḡikmet-peyvend-i veliyyü'n-ni'metānelerinde daḫı zā'içe-i ḡāl ü ḳālinden

ahkām-ı liyākati ve akrān ü emşāline tefevvuk u rüchāniyyeti zāhir olur ve seyyāre-i emeli şābit olmak üzere fark-ı müstemendānesinde neyyir-i hayr u ‘ināyet-i ‘aliyyeleri lem‘a-nişār buyurulur ise muṭlakā efendimiñ luṭf u iḥsān-ı bī-iştibāhından ve olmadığı hālde kendi baḥt-ı siyāhından bilerek ‘alā-kile‘t-taḳdīreyn da‘avāt-ı hayriyye-i veliyyü’n-ni‘ amīlerine şebt-i taḳāvim-i leyl ü nehār edecegi muḥāṭ-ı ‘ilm-i ‘ālem-ārāları olduğda ol bābda. (*Leṭā’if-i İnşā*)

[197] İstid‘ā ve ‘Arzuḥāl

149- İstid‘ā umūr-ı resmiyyeden bir şey’i maḳām-ı resmīden taleb huşuşundaki temenniyātı hāvī olan muḥarrerāt olup bunlarda daḥı yalnız sādellik ve açıklık maṭlūbdur. İstid‘ānıñ envā‘ı müsted‘iyātıñ iḥtilāfı nisbetinde tenevvu‘ eder. Binā’en ‘aleyh iki mişāl irādıyla iktifā olunmuştur.

İstid‘āya mişāl:

“Maḳām-ı Celīl-i Ḥazret-i Ser‘askerīye”

Devletlü ‘aṭūfetlü efendim ḥazretleri

Çākerleri Manastır Ḥasta-ḥānesi Ṭabābetine ta‘yīn buyurulduğumdan muḥaşşas olan şehri iki biñ gurus ma‘āş-ı ‘āciziniñ ve ta‘yīnātımın nişflarını sene-i ḥāliye Teşrin-i Evveli ibtidāsından i‘tibāren Dersa‘ādetde muḳīm pederim ... efendiye i‘ṭā olunmak üzere mu‘āmele-i ḳalemiyyesiniñ icrāsı bābında emr u fermān.

Ṭabīb Biñbaşı

Falān

Diğer Mişāl:

Şarkī Rūmeli Cemā‘at-i İslāmiyyesi Nezāret-i Celīlesine

Vaṭanımız Eski Zağra ahālī-i Müslimesiniñ ḳısm-ı a‘zamı müsā‘id [198] eyyāmda çalışırken bile aḳvāt-ı yevmiyye tedārikinden ‘āciz bulundukları hālde “Bi-ḥikmeti’llāhi te‘ālā” emşāli pek nādir görülür şūrette bu sene ḳışıñ ziyāde şedīd ü medīd olması cihetle şoḳaḳlara çıkılamayıp herkes vīrān ḥānelerinde muḥāfaẓa-i ḥayātlarından ‘āciz ve muḳtar kapanıp ḳalmıştır. Aḳvāt-ı yevmiyye tedāriki müşkilātıyla berāber ḥavāyic-i zarūriyyeden bulunan maḥrūkāt daḥı mefkūd olmaḡla keşret-i berfden münhedim eski ebniye enḳāzınıñ be-her ḳıyyesi yigirmi paraya çıkmış ve o da bulunmaz dereceye gelmiş idiginden cümleyi ḥayret ü ḥaşyet bürümüşdür. Vāḳi‘ā ḳaşabamızıñ olduğca zī-ḳudret görünenleriyle cemā‘at-i Müslime evkāfindan i‘ānede ḳuşūr edilmiyorsa da muḥtāciniñ yevmen fe-yevmen tezāyüdü ve ḳışıñ iştidād ü

imtidādı şu i‘āneyi de hükümsüz bıraktığından meded-res-i bî-çāregān ve dest-gīr-i üftādegān olan şevketlü merhāmetlü elṭāf u eşfākı ‘amīmü’l-āfāk olan pādīşāhımız efendimiz ḥazretleriniñ riḳāb-ı hümāyūnlarına şu ḥāl-i hevl-iştīmālimiziñ ‘arzıyla ... liraya kadar şadaḳa ve iḥsān-ı ḥilāfet-penāhīleri rāygān buyurulması ve bunca ‘aceze ve bî-çāregānıñ tehlike-i ḥayātlarınıñ indifā‘ı ve ez-ser-nev iḥyāsı ḥuṣūşunda ibzāl-i ‘ināyet-i semūhīleri istid‘ā ve istirḥām olunur ol bābda.

‘Arzuḥāl

150- Resmī ve gayr-ı resmī olur. Ve her ikisinde de [199] celb-i merhāmet ve ‘atīfet maḳṣūd olacağından yazılan taleb uşul ve ḳavā‘idine muvāfiḳ olması lâzımdır.

‘Arzuḥāle mişāl:

Riḳāb-ı Hümāyūna

Ḥāk-i pāy-ı merāḥim-peymā-yı ḥazret-i şehinşāh-ı cihān-bānīye ‘arzuḥāl-i ‘abīdānemdir

Rabbim te‘ālā ve teḳaddes ḥazretleri maḥzā ‘āleme sāye-i āsāyiş ü rāḥat ve ser-māye-i feyz ü sa‘ādet olan vücūd-ı meḳārim-nümūd-ı ḥazret-i zıllu’llāhīlerin dünyā durdukça serir-i şevket-maṣīr-i hümāyūnlarında kemāl-i ‘āfiyet ve muvaffāḳiyetle dā‘im ve müstaḳarr eylesin āmin, cümle-i cemīle-i zīr-destān-ı şāḥānelerinden ve evlād-ı vaṭan-ı ‘Osmānīden olmaḳdan mā‘adā başḳa hiçbir [ser]-māyesi olmayan bu ‘abd-i aḥḳar u aḳşarları pek küçüḳ yaşımdan bed‘en ebleḥ ‘ilm ü ‘irfāna peydā olan farṭ-ı raḡbet ve telezzüz-i aḥḳarānem ḥasebiyle şimdiye ḳadar aḥād-i nāsa ricā ile meccānen ḳayırılabilḳim meḳātibde olḳuḳa taḥṣīl-i fūnūn eylemiş isem de fark-ı iştiyāḳ-ı memlūkānem bu ḳadarcıḳ ma‘lūmāt ile ḳānī‘ olamadığımdan ve diğerk tarafdān ise efḳar-ı fuḳarā evlādı olup aḳşāmdān aḳşāma ancaḳ bir loḳma nāna dest-res olabilḳimden bu ḥāl-i ḥasret ü iftiḳāra melce‘-i kāffe-i enām olan ḥāk-i pāy-ı merāḥim-iḥtivā-yı ḥazret-i [200] mülkdārīlerine yüzler sürerek köleleriniñ sāye-i ma‘ārif-pirāye-i erḥāmīlerinde ikmāl-i ma‘lūmāt eylemek ve ileride bu sāyede ḥādīm ve perestār-ı vaṭan olabilmek üzere Mekteb-i Mülkiye-i Şāḥāneleri dāḥilī şāḳirdānı silkine ḳabūl olunmaḳlıḳım ḥuṣūşuna müsā‘ade-i merāḥim-‘āde-i ḥazret-i cihān-bānīleriniñ erzān buyurulmasını min gayr-ı ḥaddin ve liyāḳatin niyāz u tazarru‘a ictisār olunur. Ol bābda ve kāffe-i aḥvālde emr u fermān ve ‘ināyet-i bî-pāyān şevketlü ḳudretlü cemī‘-i

‘āleme merḥametlü pādişāh-ı ma‘ārif-destgāh ve şehir-yār-ı şefkat-iktināh-ı veliyyü’n-ni‘ am efendimiz ḥazretleriniñdir.

‘Abd-i memlûkleri

...

Teşekkür

151- Teşekkür: İnsānıñ nā’ıl olduğı bir ni‘metiñ muḳābilinde in‘ām edenlere ve vāsıta olanlara taḥdīs-i ni‘met ma‘razında yazılacak muḥarrerātdır ki bunlarda dağı nā’ıl olduğı luṭf u iḥsānıñ ḳadrini i‘zām eden bir muḳaddime ile taḳdīr-i ni‘meti mu‘lin bir taḥalluş ve şükr ü şenā ile beḳā-yı teveccühü müsted‘i bir ḥātimeyi şāmil olmak ve bunlarıñ cümlesi bālāda mezkūr kavā‘ide muvāfıḳ laṭif ü bedī‘ ve faşih ü belig bulunmak lâzımdır.

[201] Mişāl:

Baḥr-ı Sefid Vilāyet-i Celilesi’ne

Midilli Mutasarrıflığı’nıñ ‘uhde-i çākerāneme tevcihinden ṭolayı hāme-zīb-i ibcāl olan telğraf-nāme-i āşafānelerinde tenezzülen irād buyurulan tebrīkden nāşī vecibe-i teşekkürü bi-haḳḳın ifā zāten imkānıñ ḥāricinde olduğı gibi söylenecek derecesiniñ irādına dağı telğraf müsā‘id olmadığından bi’z-zarūre bu güne ḳadar o vazīfeniñ ‘alā ḳadri’t-tāḳa icrāsına muḳtedir olamadığı için ‘arz-ı i‘tizār ve temennā-yı ‘afv-ı sāmī-i dāver-i eḫāmīlerine kemāl-i ḥicāb ile ictisār eylerim. Her nev‘ ‘avāṭıf-ı celīle-i saltanat bir nev‘ ni‘met ve o cihetle bi’t-tab‘ cālib-i mesārr ü meḫaret ise de me’mūriyet-i ‘ācizānemden ḥāşıl olan cihāt-ı memnūniyyetiñ eñ büyüğü ma‘iyyet-i seniyye-i āşaf-şiyemāneleriyle iktisāb eyledigim şerefden ve o sāyede fūnūn ü tecārib-i siyāsiyyece edeceğim istifādeden ‘ibāret bulunmağla ve meḫāsin-i enzār ve merāḥim-nişār-ı veliyyü’n-ni‘metāneleriniñ ḥaḳḳ-ı kemterānemde devāmı ḥuşuşunda itmi’nān-ı çākerānem ber-kemāl olmağla ol bābda.

İ‘tizār-nāme

152- Şadır olmuş bir ḳabāḥat ve ḥaṭā ve ḳuşūruñ ‘afv u imḫāsı maḳşadıyla yazılan muḥarrerāta i‘tizār-nāme denir. Bunda [202] diḳḳate sezāvār olan mevādd evvelā cürm-i vāḳı‘ı kemāl-i nezāket ü zarāfetle ‘afv u şafḥa dāll olacak bir şüret-i tevāzu‘-kārāne ile i‘tirāf etmek, sāniyen kendisiniñ ḥulūş-ı niyyet ve şafvet-i vedād

aşhâbından olup vâki‘ olan hâliñ maḥzâ sehv ü ḥaṭâdan şudûr eylemiş olduğunu gâyet mülâyimâne bir şüretle der-miyân eylemek şâlişen mürselün ileyhiñ rızâsını taḥşîl edecek vesâ‘ ile tevessül ile tecdîd-i ‘ avâtıf u ihtirâm ve istinâf-ı esbâb-ı ḥulûş-ı vedâd edilmekten ‘ ibâretidir.

Miṣâl:

Geçende ma‘rifet-i ‘ âlîleriyle devletlü ... ḥazretlerine taḥdîm kılınan tebrîk-nâmede yazmış olduğum ba‘zı ta‘bîrât-ı maḥzûnâne taraf-ı ‘aṭûfîlerine ta‘rîz ve kitâbe olmak ḥâṭırası mütebâdir-i zıhn-i vâlâları olduğu vârid olan raḳîme-i maḥabbetlerinden ma‘lûm-ı ḥâlişânem olmağla, lâ va’llâhi maḥşûd-ı müstemendânem gerek müşârun ileyh ḥazretlerine ve gerek cenâb-ı ‘âlîlerine bir nev‘ ta‘rîz u i‘tirâz olmayıp ḥasbe’l-ḳader ekşer evḳâtım ḥüzn ü melâl ile güzerrân etmekde olduğundan tebrîk-nâme-i mezḳûru yazarken enâmil-i ḥayretde bulunan ney-pâre-i ḳalem inkisâr-ı derûnla demlenip nevâ-yı şevḳ u ṭaraba bedel maḳâm-ı nâ-merâmı ve perde-i nâ-şâdîde ba‘zı naḡamât-ı sûznâk ile terennüm havâlarında gezinerek o günâ âheng-i mâ fi’l-bâl ile terâne-sâz-ı derûn şolmuş ise de mücerred “küllü inâ‘in yetereşşeḥu bi-mâ fihi”¹¹ cereyânınca ḥâme-i bî-mağz-ı [203] zamîriñ memlû‘ olduğu âlâm ü ekdâr şu‘belerinden olarak ḥâşılı müşîḳâr-ı ḥasb-i ḥâlâne ve küşterâne-i dem-sûzâne ḳabîlinden olup yoksa müşârun ileyh ve taraf-ı vâzıḥu’s-şereflerine o mişillü sitem ü serzeniş nezd-i şenâverânemde yecûz câ‘iz olmaz lâ-yecûz hiç câ‘iz olmaz nev‘inden idiği ve bu bâbda izḥâr-ı ma‘zeretleri muṭlaḳâ şîme-i mürüvvetleri iḳtizâsından olmak ḥasebiyle her ḥâlde zât-ı ‘âlîlerinden ḥoşnûd u müteşekkîr olduğum ma‘lûm-ı ‘aṭûfîleri buyurulmak üzere raḳîme-i maḥşûşa terḳîm kılındı. (*Leṭâ‘if-i İnşâ*)

Darb-ı Şânî-i Ğaraż-ı Mürselün ileyhe Râci‘ Mekâtîb

Ğaraż-ı mürselün ileyhe râci‘ mekâtîb: İḥbâr, nuşḥ u meşveret, ‘itâb ü melâmet, tebrîk ü tehniyyet, ta‘ziye ve tesliyyet, ecvibe denilen muḥarrerâtdır.

153- İḥbâr: Bir nev‘ rivâyet demek olduğundan yukarıda gösterilen uşûl u ḳavâ‘ idi mektûb şekline ifrâğ ile ifâde-i maḳşaddan ‘ibâretidir.

154- Nuşḥ u Meşveret: Emr ü nehy şâhibleriniñ mâ-dünlarına veyaḥûd ‘â‘ile re‘îsleri taraflarından ‘aḳâribine ve ‘ulemâ ve üdebânıñ ve bu gibi büyükleriñ sevdiklerine yazdıkları naşîḥat-âmîz muḥarrerâtdır ki bunlarda eñ ziyâde şâyân-ı diḳḳat

¹¹ Her kap içindekini sızdırır.

olan mādde mürselün [204] ileyhiñ rızasına muvāfık ve hüsni kabüle lāyık şüretde kelāmı idāre ve naşāyılı-ı lāzımeñi hālişāne ve bī-garāzāne güzel güzel qalıblara ifrāğ ile beyān eylemekdir.

Emirü'l-mü'minīn Hazret-i 'Ömerü'l-Fārūk raḍıya'llāhu 'anh taraf-ı 'ālilerinden, serdār-ı 'asākır-i İslām Cenāb-ı Sa'd bin ebī Vaḳḳāş raḍıya'llāhu 'anh hazretlerine yazılan şu emir-nāme-i 'ālī nuş u meşverete bir mişāldir.

Emr-i 'Ālī-i Mezbūr-ı Şerīf

A'dāyı çoğunsama, Allāh'dan yardım iste, Allāh'a mütevekkil ol, aşhāb-ı re'y ü celādetden birkaç zātı sefāretle gönder, İrānīleri dīne da'vet eylesinler... (*Tārīḥ-i Hulefā-i Rāşidīn*)

155- 'İtāb ve Melāmet: Biriniñ üzerine vācib olan vezā'ifdeki ihmālī ve seyyi'āt-ı sā'iresini ityān ile zecren mu'ātebe etmekden 'ibāret olan şuver-i ifādedir ki bunda melūm ü mu'āteb olan kimseniñ ḥaṭālarını güzelce taşvīr ile zilletini idrāk etdirecek ve ifrāt ve şiddetden āzāde bir hālde beyān edilmek iktizā eder.

[205] Mişāl:

Sīmānızın bu hāliyle berāber size zarūrī gösterdiğim yalancı maḥabbet emārelerine cidden inandığınızda kâ'il olmak İrān'da hiç āyine görmemeğe tevaḳḳuf eder! Kırk yaşında bir kadına yigirmi dört yaşında bir adamın maḥabbet edemeyeceğini elbette siz de bilirsiniz. Meyl-i me'ālī ile muttaşif olan bir gönül "Periḥān" gibi ilāhī bir nūr-ı mücessem meydānda gezinip ṭururken seniñ gibi sīretiniñ zulmeti çehresiniñ rūhsuz beyāzlığı ile düzgünlü zencīye benzeyen bir u'cūbe-i rūzgāra meyl etmek nasıl mümkün olsun zevciñiziñ ni'metini oğlunuzun ḥayşiyetini, saçınıñızın aķını iştihānızın denā'etini düşününüz de benden, Periḥān'dan fāriğ olunuz... Akşām bī-çāreye etdiğiniz ezāları öğrendim, tekrār ederseniz intikāmımı zebānīlere aldırmağa mecbūr olacağım! 'Aklınızı başınıza devşiriniz! Mektubuñuz elde bende ṭuruyor! Bir daha Periḥān'ın da benim de ḥattā nāmımızı lisāna alırsanız "Qazvin'de" her ḥarfini ayrı ayrı gözden geçirmedi bir adam bırakmayacağıma Periḥān'ın ḥayātına yemīn ile sizi te'mīn ederim! Ama beni de bu yolda itlāf ederlermiş. Periḥān sağ olsun! Zāten dünyānıñ ne şafāsını sürdüm ki āhirete gitmekten kaçınayım, hiç olmazsa eliñizde şehīd olur da Cenāb-ı Haḳ'dan mükāfātını görürüm, esirim; beni bir gecede boğduruvermek tesmīm etdirmek kolay [206] eliñizden gelir, orasını bilirim faḳat siz de şurasını biliñiz ki bugün

Qazvin’de birāderim var her dürlü iqbālî hāzır, yaşı daha yigirmi beşe henüz varmış ‘anāşırının hālî ‘ömr-i ṭabī‘iye kadar yaşamağa müsta‘idd serveti müddet-i ‘ömrünü sa‘ādet içinde geçirmeğe kāfî iken her neden ise benim yolumda fedā-yı cān etmegi merāk ediyor kılıma bir ḥaṭā gelecek olsa kāğıd elindedir. Benim yazacağımdan birkaç kat ziyāde teşhîr eder! ‘Asker olduğu hâlde bu yolda cellâdlığı da göze alıyor. Gökleriñ fevķine çıksanız yerleriñ dibine geçseñiz sizi bir sâ‘at yaşatmaz el altından bir hareketiñizi de işitmeyeyim biliyorsunuz ki taḥķiķe muḳtedirim. Eger işidirsem bizim hānedānda kılıca köpek kanı bulaştırmak meş‘ûm sayılır! Ama o şe‘âmeti de irtikāb eder, sizi elimle mâlik-i caḥîme teslim eylerim! ‘Aḳlını başına al bizden fâriğ ol!

Miṣāl-i diğeri:

Merḥûm ‘Ākif Paşa’dan Birāderine

Ben burada daḳıķa-be-daḳıķa ‘adālet-i İlāhiyyeniñ zuhûruna müterākķib ve ḥuşamāmız orada fesāda ve ḥabāşetlerine devām üzere iken devletlü ... paşa ḥazretleriniñ iş‘ārına göre oğlumuz vālidesi olacak mel‘ûne ile biri dāḥilen ve diğeri ḥāricen gezip tolaşdıķları konaklarda ihānet ve seyyi’âtımızdan baḥş ederler [207] ve devletiñ ḥaḳķımızda icrā eylediği ‘uḳûbeti azansayıp ḳatlimizi temennî eylerlermiş! “Ḥasbûna’llāhu ve ni‘me’l-vekîl” elimizden hiçbir şey dilimizden bir kuru inkisārdan gayrısı gelmediğini bildikleriyçün ne yapsalar yapabilirler! Ben onları Cenāb-ı Ḥaḳķ’ıñ ḳahr u ğazabına ḥavāle eylerim kendi zevcimle oğlum ḥaḳķımda bu mertebe ‘adāvet izḥār ederse iqbālimizi istirkāb ile idbārımıza sebep olanlara ṭa‘n ü la‘n eylemek ‘ayīb olacağından evlād ü ‘ıyālımız ḥaḳķında icāb eden du‘āyı inşāf u merḥametleri sebebiyle onlara ve onlar ḥaḳķında edilecek bed-du‘āyı ḥabāşet-i ma‘lûmelerinden dolayı bunlara etmek zarûrî görünür... Edirne’ye gönderileceği iş‘ār buyurulan “ṭabīb” ḥazāḳatlı bir şey ise vāḳı‘ā sürgün ḥubbu ḥüsn-i tedbîr olmağla “inşā’a’llāh” onu da müşāhede ederiz! Ben de böyle zehrñāk olan ḥayātdan zāten bıķmışımdır! Her sâ‘atım biñ dürlü derd ü belā tevliḍ ve her derd ü belā izāfe-i nekebāt-ı diğeriñle ālām-ı kalbiyyemi teşyîd edegeldiğinden göze biñ kere mevtimi temennî etmekden ise bir kere ölmek ve meşāḳķ-ı mâddiye ve ma‘neviyyeye bu şüretle ḥātime çekmek elbette ehvendir!.. Bāķi Rab Te‘ālā’nıñ birliğine emānet ol ḳardaşım.

156- Tebrîk ve Tehniyyet: Āḥeriniñ ḥuşul-i ni‘met veya zevāl-i miḥneti zamānında ibrāz-ı memnūniyyet ve ‘arz u ihlāşdan ‘ibāret bulunan muḥarrerātdır ki bunun ehemmi olan rüknü mürselün ileyhiñ ḥayra olan teşādüfünden veya bir şerr ü

mekrûhdan hâlâşından dolayı mürsil [208] memnûniyyetini izhâr ile ona feraḥ u inbisât verecek sözleri kemâl-i belâgat ve nezâketle irâd etmektedir.

Mişâl:

Müteḥallık buyuruldukları secâyâ-yı celîle-i mehâmm-âşinâyî vü ‘atıfetkârî ve ḥaşâ’il-i ‘aliyye-i ḥâl-âgâhî ve kâr-güzârî muḳtezâsınca ḥaḳḳ-ı eḥaḳḳ-ı dâver-i efḥamîlerinde şa‘şa‘a-nişâr olan teveccühât-ı maḥşûşa ve ‘avâtîf-ı mes‘ûde-i ḥazret-i ḥilâfet-penâhî netâyic-i mekârim ve menâhicinden olmak üzere bu def‘a ‘uhde-i me‘âlî-‘âde-i veliyyü’n-ni‘metânelerine Dâḥiliye Nezâret-i Celîlesi tevciḥ ve ‘inâyet buyurulduḡu teşnîf-sâz-ı sâmi‘a-i mübâhât ü mefḥaret ve ḥasbe’l-‘ubûdiyye çâker-i kemînelerince müstelzim-i envâ‘-ı sürûr u memnûniyyet olmaḡla hemân cenâb-ı Perverdigâr her ḥâl ü kârda tevfiḳât-ı Şamedâniyyesine mazḥar ve iḳbâl ü ‘atıfet ü iclâl-i fehâmet-penâhîlerini ber-devâm ve müsteḳar buyurmak da‘avât-ı mefrûzası kemâl-i ḥulûş ile ifâ ve min ġayr-ı ḥaddin tehniyyet-i me‘mûriyet-i celîle-i âsafânelerine ictirâ ile meḥâsin-i enzâr-ı me‘âlî-âşâr-ı dâver-i a‘zamîleri istirḥâm ü istîfâ olunduḡu muḥâṭ-ı ‘ilm-i ‘âlem-ârâları buyuruldukda ol bâbda.

Tesliyyet

157- Tesliyyet: ‘Azil ve ḥasâret-i mâl ve ziyâ‘-ı vaḳa‘ u ḥayşiiyyet gibi meşâ’ibe dūçâr olanların âlâm-ı ḳalbiyyelerini teskîn [209] ve ıztırâb-ı derûnîlerini tehvîn edecek şüretde birṭaḳım ümîd ve ümniyyeler irâ’esi ve şabr u sükûnetle mevâ‘id-i İlâhiyyeye mazhariyyet tavşiyesi gibi şeyler gösterilerek kemâl-i leṭâfet ü ṭalâḳatle yazılan muḥarrerâtdır.

Bunlar ne ḳadar ehemmiyet ve diḳḳatle yazılırsa ol ḳadar güzel olur.

Mişâl:

Bir ma‘zûle yazılan tesliyyet-nâme şüretidir

Umûr-ı kâr-ḡâne-i ‘âlem ve ḥuṭûb-ı kâffe-i nev‘-i benî ‘Âdem feyz ve başt-ı İlâhî ve faşl u vaşl-ı Sübhânî ile tev‘em olup her ḳabẓın taḥtında nice başt-ı İlâhî mûnderic ve her faşlda nice vişâl-i Şamedânî mündemic olduḡu meşḥûd-ı bâşıra-i iḳân-ı kâr -azmâyân-ı ümem olmaḡla ḥaḳḳ-ı sa‘âdetlerinde şüret-i ḳabẓ ile cilve-nümâ olan infişâl-i zât-ı maḥmidet-iştimâllerine mûcib-i naḳışa olmayıp belki ve li’n-nücûmi ba‘de’r-rücû‘ istiḳâmetün ve li’ş-şemsi ba‘de’l-gurûbi ṭulû‘ mü’eddâsınca sitâre-i

sa‘âdetleriniñ istikâmetine dâll ve şems-i hayṣiyyetleriniñ ğurûb-ı kürbeti tulû‘-ı tebāṣīr-i behcete berā‘at-i istihlâl olduğu vâreste-i kayd-ı eşkâl olmağdan nāṣi bu def‘a vuḳū‘ bulan infişâlleriyile dâmen-i hâṭır-ı feyz-meẓâhirlerin âlûde-i ğubâr te‘eṣṣür ü melâl buyurmayıp eltâf-ı hafīyye-i İlâhiyyeyi te‘emmül birle ṭab‘-ı şerīflerin ḳarīn-i ibtihâc ü inşirâh ve rehīn-i inbisât u irtiyâh buyurmaları tevaḳḳu‘uyla raḳīme-i vâlâ-vesīme irsâl kılınmışdır. İşbu infişâl zât-ı kerīmü’l-hıṣâllerine [210] inbisât u ḥubûru cālib ve ğün-â-ğün infitâh u sürûru cāzib olacağı ma‘lûm-ı mürüvvet-mevsûmları buyurulduğda bu bâbda cevâz-dâde-i hümûm olmamaları siyâķında.

Ta‘ziye

158- Ta‘ziye: ‘Aḳrabâ ve ta‘alluḳâtından biri vefât etmiş olanları tesliye maḳâmında yazılan mektûblardır ki mürselün ileyhi ceza‘ u feza‘dan men‘ ve şabr u sükûna da‘vet ile ecr ü meṣûbât ihṛâzına terġib ve meyyite du‘â eylemekden ‘ibâretdir. Ta‘ziyet-nâme ḳalbi mecrûḥ bulunanlara ḳarşı yazılacağından şiddetli ve mü‘lim yaraları bilâ-veca‘ teskīn etmek şânından olan mü‘eṣṣir ve mülâyim merhemler gibi laṭif olmak lâzım gelir. Bunuñ kâtibi öyle bir devâ tertīb edecek ṭabīb gibi olup ḳazâyâ-yı meṣhûre ve maḳbûleden delâ‘il serd ederek mektûbunu muntazam yazmalıdır.

Miṣâl:

Merḥûm Sāmī Paṣa’nıñ vefâtında meḥâdiminden birine yazılmış ta‘ziyet-nâmedir.

Etmedi sırrını ‘aklım temyīz
 Ḥâme-i ḥayreti etdim tehzīz
 Ne ‘acebdir ki yazarmış âdem
 Ta‘ziyet-nâme-i tebrīk-âmīz

[211] Cihân-ı edebiyâtda kıyâmet ḳopmuş bizim burada ḥaberimiz yok! İnsân-ı kâmil şüretinde mücessem bir ‘asr-ı ‘azīm ma‘ârif-i fenâ-âbâd-ı mâziye inḳılâb etmiş, edvâr-ı âtiye-i edeb siyeh-reng-i mâtem olsa be-câdır.

Bi’l-cümle ‘ulemâ ve üdebâ aġlasınlar ki ḳutb-ı kerīm ve muḥteremlerinden dūr oldular, bundan böyle mekân-ı muḳaddes arandıkça ‘arş-ı a‘lâya baķılsın, nām-ı sāmī-i mübâreki yâd olundıkça “Allâh Allâh” desinler, vâh bed-baḥtân-ı istikbâle ki temâṣâ-yı liḳâ-yı rûḥâniyyesine mazḥar olmayacak, vâh müştâķân-ı devr-i ḥâzıra ki feyz ü

ma‘rifetinden mahrûm kaldılar! ‘Ulemâ ve fużalânın bedreka-i dil-âgâhı, zu‘afâ ve fuķarânın eñ büyük penâhı nazarlardan nihân olmuş! Hudâ bilir ki bu mektûbunu giryân taħrîr ediyorum!!.

Ya naşıl ağlamayım ki pederimiñ biñ kere fevķinde iken bu faķîre peder mu‘amelesi erzân buyurdu, bunda çâkerleri daħı teselliye muhtâc olduğuma Allâh şahid olsun. Evvelki râhatsızlıķları zamânında lisân-ı kerâmetlerinden sâdır olan bir haber o kerâmetiñ vücûduna zâhirî bir bürhân idi. Bu kere ise ‘ömr-i ‘azîziniñ yâdigâr-ı bihterini ittiḥâz buyurdıkları maḥdûm-ı edîb ü necîb-i muḥteremleriniñ şuver-i meserret ü müzâheretini görür görmez terk-i cihân-ı fânî buyurmuşlardır ki nezd-i Hudâ’da olan maḥremiyyetlerine bir ‘alâmet-i ma‘ neviyyedir!

Sûr-ı ‘âlî-i devletleriniñ tebrîkini Allâh’a karşı ‘ahd etmiş [212] olduğumdan ifâ-yı tehniyyete cesâret ederim! Ya Rab bu ne rikķat-engîz meserretidir...

O fecr-i nûrâniden şu‘ûd eden dūd-ı siyâh kimlere mûcib-i intibâh olmak içindir maḡfûr-ı müşârun ileyh herkesden ziyâde ma‘bûdunu severmiş ki bizleri böyle müteḥassir bırakarak mercî‘-i aşlîsi olan Perverdigâr’a gitdi! Allâh ise her ‘abdden ziyâde ‘Abdu’r-raḥmân-ı müşârun bi’l-benânı severmiş ki cümlemiziñ devâm-ı meserret ü memnûniyyetine bedel o cennet-mekânın ḥuşûl-i merâmını taḡdîr etdi. İşte faķîriñ ḥükm edebildiğim ḥaķîkat budur. Şimdi Vâcib-i Te‘âlâ ḥazretlerinden şunu temennî ederiz ki merḥûm-ı müşârun ileyhiñ zât-ı ḡudsiyyeti bârgeh-i kibriyâya ḡarîn ve yâd-ı sermedî-i ḡazîn-i vicdân-ı İslâmiyet’de defîn olduğça kâffe-i a‘zâ-yı ḡândân-ı ‘âlî-şânını ni‘am-ı elṡâf-ı İlâhiyyesine mazḡariyyetle mesrûr ü şâdân görelim. Bundan ziyâde ne bendeñizde taḡrîre mecâl ne de efendimizde kırâ’ete ḡâl olamamak emr-i ṡabî‘î bulunduğundan ağlamak yine ağlamak üzere feryâda ḡitâm veriyorum!!

Taşdî‘ ise de bu âh ü zârım,

‘Afv eyle ki yokdur iḡtiyârım

Her kim var ise bugün cihânda,

Nâ-bûd olacak yaḡîn zamânda

[213]

Sen ḡikmete benden âşinâsın

Müstaḡnî-i ‘âlem-i fenâsın

Benden saña tesliyyet ne mümkün

Kim bende de var o ḡüzn-i müzmin

Diger mişāl:

Āh birāder-i cān-berāberim,

Aldığım kara haber şā'ika-i belā gibi nāzil oldu? Gönlüm vīrān, gözlerimden sirişk-i hasret revāndır! Cümlemiz maḥabbet-i evlād esīriyiz, ḥuṣūṣan peder ve vālideniñ böyle vuḳū'āt-ı ciger-süzda uğrayacakları te'essürat-ı ḳalbiyyeyi mülāhaza etdikçe ḥüzn ü elemi bir ḳat daha müştedd olmaktadır feleğin böyle sitemleri çekilir derdlerden degildir, lākin aḥḳām-ı ḳazāya rızādan başḳa çāre var mıdır? Gidenleri ta'ziye ile uğraşanlar daḥı bu 'ālemden gitmeyecekler mi? Kim ḥayāta maḡrūr olabilir bu misafir-ḥāneye mihmān olanların kimi erken kimi geç gider! Her giden nevbetini şavar müddet-i seferiñ ḳaşr u meddinde ehemmiyet yokdur mes'ele, 'ālem-i beḳāda uğranacak tavr u ḥāletdedir. Ma'şūm gidenler arkada bıraḳdıklarını maḥzun ederler ammā ḡā'ile-i ḥesāb ü ḳitābdan maşūn ve ni'am-ı uhreviyye ile ebediyyü's-sürūr olurlar bu cihet düşünülürse ḳalb mütesellī olmağa başlar! Ve Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ıñ idrākinden 'āciz olduğumuz ḥükm-i ḥafıyyesine 'arz-ı teslīmiyyet eyler. Ḥudā-yı Mütē'āl cümlemize şabr-ı cemīl iḥsān eylesin! Taṭvīl-i [214] maḳāle mecālīm olmadığından bu ḳadarcık yazabildim, birāderim ricā ederim ḥikmet-i İlāhiyyeyi te'emmül ile āteş-i ḳalbi teskīn ediñiz.

Ecvibe

159- Ecvibe: Cevāb, her su'āl edilmiş olan māddeye iḳtizā eden şeyleri beyān etmekden 'ibāretedir. Bunda ḳā'ide-i 'umūmiyye cevābların su'āl olunan māddelelere ḥaḳḳıyla muvāfiḳ ve sā'iliñ ḳullandığı uşūl ve ādāb ve ḳarāfete tamāmıyla mutābıḳ olmasıdır.

Mişāl:

Mir 'āt-ı dilde şūret-i iḥlāşa ḳıl nazar

Ma'zūrdur merāsime dā'ir ḳuşūrumuz

Muḳaddimesiyle taṣvīr-i merāma ibtidārdan merāmım taḳdīm-i ma'rūzātda zuhūra gelen tekāsülümüñ istid'ā-yı 'afvı mebhāşinde heyūlā-yı ümīde bir şūret vermektir, ma'lūm-ı 'ālileri olduğu vechile keşret-i muḥābere elbette bir münāsebet-i

şuveriyyeye muhtâc olarak hakikat-i ma' nâ ise havşala-i ta' rife güncâyişden mu' arrâ ve efendimize nakş-gir-i zamir olan huşuşiyyetim âzâde-i mişâl ve eşkâl-i kazâyâ-yı taşavvuriyye ile ta' rîfi muhâl bir ma' nâ olduğundan şuver-i elfâza girmiyor ki her zamân ma' rûzât ile resm-i meveddeti meydâna koyayım.

Mâ eger mektûb ne-nüvîsîm 'ayb-ı mâ me-kon

Der-miyân-ı râz-ı müştâkân kalem nâ-mahremest

[215] Geçende dü-dest-i iftihâr ile aldığım ve nakş ü nigâr-ı me' ânîsine hayretde kaldığım tahrîrât-ı seniyyelerinin hâvî olduğu taşvîr-i dil-pezîri ele ve gül-berg-i mefkûrede mürtesem olan hayâl-i 'âlîlerini dile alarak bir oña ve bir buña 'atf-ı nigâh-ı iştiyâk etdikçe hayâlî 'ayn-ı tarâvet ve mişâlî mahz-ı mekânet bulduğumdan hayâlîni mişâle muţâbakat-ı 'ayniyyesi hakkinda müsellemler olan kazıyye-i hikemiyyeyi bu huşuşda eşkâl-i 'akîme sırasında gördüm, bu taşavvuru bilâ-tahkîk taşdîk ise bürhân-ı nazariye muţabîk olmağla berâber gaybî şühûda muğâyeretini istilzâm edeceğinden bu neticeden kurtulmak için ta' mîk-ı efkâr eyledikçe hayâl-i kadîmîni mişâl-i hâdisî muhâlefet-i mer'ıyyesi şuver-i devr-i zamân ile kâbil-i tağayyür ve me' ânîniñ hey'et-i aşliyyesiyle niķâb-ârâ-yı tesettür olmasından neş'et eylediği anlaşılmagla me' ânîyi şuver ile taşvîr bir vechile şûret-pezîr olamayacağı şâbit olmuş ve bu bürhân-ı bedîhî dahı bâlâda beyân eyledigim ma' zerete bir beyyine-i uhırâ 'add olunmuşdur. Gelelim şu 'inâyetden hâşıl olan meserretime: Şimdiye kadar çeşm-i hasret-i cemâl-i 'âlîlerine iştiyâkda dâ'im ve gerçi hayâl-i bî-mişâl-i vâlâları onuñ yerine kâ'im ise de dil mâ'il-i şiklet-gir-i cismâniyyet ve yâr-ı dil olan hayâl-i bî-mu' âdil ise leţâfet-pezîr-i rûhâniyyet olduğundan mürekkebiñ mücerredle ülfetinde fıkdân-ı münâsebet-i cinsiyye der-kâr ve bunuñla hâtırım nakş-ârâ-yı âzâr iken irsâline 'inâyet buyurulan şu hayâl-i mücessem ki i' tirâz taşavvurundan berî ve eşkâl-i tağayyülden 'ârî bir cevher-i nâ-dîde ve belki 'indimde cevher-i cân ile sencidedir, tamâm şûret-i âmâle ve müştâk olduğumuz cemâl-i [216] bâ-kemâle muţabîk olduğundan rehîn-i câ-yı ihtirâm ve qarîn-i cân-ı müstehâm eyledim, bunuñ teşekküründe rû-nümâ-yı zuhûr olan terâhî bu def'a efendimiz hazretlerine takdîmine muvaffak olmamaklıgımla dahı müşbet olan keşret-i meşgûliyyetinden ve tahrîrât-ı 'âlîleriniñ vürûdu sırasında Cenâb-ı Hâk cümle müte'allikâtı dâ'ire-i 'âfiyetde ber-devâm etsin "Ulviye"niñ vukû'-ı vefâtı cihetiyle hâşıl olan meşâ'ibden ileri gelmiş bir kuşur-ı zarûrî olduğundan onuñ için dahı iltimâsı 'avf ederim. (*Letâ'if-i İnşâ*)

Darb-1 Şāliş

Ġarāz-ı Şaḥs-ı Şāliş ‘Ā’id Mekātīb

160- Ġarāz-ı şaḥs-ı şāliş ‘ā’id olan muḥarrerāt herhangi bir adamı mürselün ileyhe tavşiye veya şefā‘at eylemekden ‘ibāret bulunan ma‘rūzātdır. Tavşiye, biriniñ iḳdār-ı i‘āsesi veya işiniñ tesviyesi ḥaḳḳında vāki‘ ricālardan ve “şefā‘at” āḥeriñ vāki‘ olan ḳabāḥatleriniñ ‘afvını mürselün ileyhden temennī eylemekden ‘ibāret olup her ikisinde de kātibiñ ġāyet māhir olması ve her hālde ḳabūl etdirecek zemīnler bulup yazması icāb eder.

Miṣāl:

Fransa Aḳademisi’niñ şehādetiyle ṭabīb olan ve el-yevm burada bulunan ... efendi şan‘atına ḥidmet için şeref-baḥş-ı iḳbāl oldukları [217] “Aṭana”ya ba‘zı zevāt tarafından da‘vet olunmuş olduğunu ḥaber aldım, kendisini şaḥşen bilmez isem de dirāyet ve kifāyetini, müretteb ve muntazam taḥşīl görmüş ve binā’en ‘aleyh her fenniñ aşḥāb-ı iḳtidārını temyīze bi-ḥaḳḳın muḳtedir aşḥāb-ı ma‘rifetden olduğdan başka vücūd-ı ‘ālī-i āşafāneleriniñ vaṭan ve millete lüzūmuna bendeleri ḳadar ehemmiyet verenlerden bir zāt taḥdīḳ eylemiş olmasına nazaran taḥşīline ḥürmet ve zāt-ı sāmī-i dāverānelerince -Allāh göstermesin bir iḥtiyāc mess ederse- mu‘āvenetine mürāca‘at buyurulmaḳ ḥuşuşlarını tavşiye eylerim her hālde...

Şefā‘ate miṣāl:

Ma‘rūz-ı çāker-i maḥşūşlarıdır ki

Muḳaddim-i ‘arīza-i ‘ācizī ... efendi bendeleri ki istiḥşāl-i me’mūriyet zımnında İstanbul’a müteheyi’-i ‘azīmet bulunuyor, aşḥāb-ı ‘irfān ve ḥamiyyetden ḥuḳūḳ-āşinā ve elsine-i müte‘addideye vāḳıf olarak istiḳāmet-i aḥlāḳı ise dirāyet-i mevhūbe ve ma‘rifet-i meksūbesine bir zīnet-i diğeri verdiği cihetle mürebbī-i ḳābiliyet-perverān-ı zamān olan talṭīfāt-ı müşevvīkāne-i raḥīmānelerine lāyık olduğu gibi her dürlü emr ü ḥidmet-i kerīmāneleriyle müfteḥir ve bir şey tevdī‘ buyurulursa taḳdīr-i mün‘imānelerini isticlāba muḳtedir olacağıniñ ‘arz u beyānına ve ḥaḳḳında teveccūhāt-ı cihān-derecāt-ı āşaf-ı a‘zamīleriniñ ibzālī istirḥāmına cesāret eylerim ol bābda.

[218]

Nev'-i Şālîş

Mekâtîb-i 'İlmiyye

161- Mesâ'il-i 'ilmiye ve edebiyye üzerine mü'esses olan muharrerât icâbına göre muvazzah metin akyise ve edille-i kâfiye ve mukni' ayı hâvî olmak lâzımdır ki havâşşa mahşûş olmağla 'arîz u 'amîk tafşîlinden şarf-ı nazar olundu bunlara mişâl ise "Fünûn-ı İnşâ"da kayd edilen devletlü Şâkir ve Ġâzî Muhtâr paşalar hazerâtıyla sa'âdetlü Ebuzziyâ Tevfîk Efendi'nin sene-i şemsiyye hakkında beyinlerinde te'âtî eyledikleri üç kıt'a muharrerât-ı mufaşşalanın mütâla'asını tavşîye ile iktifâ eylerim.

Âdâb-ı Mükâtebe

162- Âdâb-ı Mükâtebe: Resmî olan ser-nâmeler ile elkâb, ihtitâm, târih, imzâdan 'ibâret olmağla tevsî'-i fevâ'id zımnında ber-vech-i âtî ityân olunur.

Ser-nâmeler: Mektûb kâğıdının bālâsı vasaatına besmele işâreti olan şu [] 'alâmet yazılarak altına muharrerât-ı resmiyyede iktizâ-yı maķâm vechile âtideki 'unvânlar yazılır.

1- Cānib-i Celîl-i Hâzret-i Pādîşāhîye:

'Atebe-i felek-mertebe-i Hâzret-i Zıllu'llāhî'ye "yâhūd" huzûr-ı [219] merâhim-nüşûr-ı cenâb-ı kâmer-tâb-ı Hâzret-i Şehriyârîye niyâz-nâme-i memlûkânemdir.

"Yâhūd" Hâk-i pây-ı şevket-ihtivâ-yı mülkdârîye 'arzuhal-i 'abidânemdir.

2- Maķâm-ı Şadâret-i 'Uzmāya:

Huzûr-ı sāmî-i hâzret-i şadâret-penâhîye - Maķâm-ı fehâmet-ittisâm-ı hâzret-i şadâret-i 'uzmāya

3- Maķâm-ı Meşîhat-i İslâmiyyeye:

Maķâm-ı me'âlî-ittisâm-ı hâzret-i fetvâ-penâhîye - Hâk-i pây-ı sāmî-i hâzret-i meşîhat-penâhîye

4- Maķâm-ı Ser-'askerîye:

Huzûr-ı sāmî-i hâzret-i ser-'askerîye - Maķâm-ı celîl-i cenâb-ı sipeh-sâlârîye

5- Nezâretlere:

... Nezâret-i Celîlesi cānib-i sāmîlerine ... Nezâret-i Celîlesi maķâm-ı 'âlîsine

6- Ordu Müşîrlere:

...Ordu-yı Hümâyûn Müşîriyyet-i Celîlesine - ... Celîlesi Maķâm-ı 'Âlîsine

[220]

7- Vālilere:

... Vilāyet-i Celīlesi Vāliligine “yāḥūd” Vilāyet-i Celīlesi Vāliligi Cānib-i ‘Ālisine

8- Ferīkân-ı Kirāma:

... Fırka Kumandanlığı Cānib-i ‘Ālisine -... Fırkası Kumandanlığına

9- Mîr-livālara:

... Livā Kumandanlığı Cānib-i ‘Ālisine - ... Livā Kumandanlığına

10- Mîr-alaylara:

... Alay Mîr-alaylığına

11- Mutaşarrıflara:

... Sancağı Mutaşarrıflığına

12- Kā’im-maḳāmlara:

... Ḳazası Kā’im-maḳāmlığına

Elḳāb-ı Mülkiye ve ‘Askeriye

Elḳāb, kāğıdıñ tûlünce yukarıdan dörtde birinden başlanarak resmen âtîde muḥarrer ‘unvānlar yazılır.

[221]

Maḳām-ı Şadāret-i ‘Uzmāya: ‘Ulemā canibinden - Ma‘rûz-ı Dā‘î-i Kemīneleridir ki

Sā’irleri canibinden - ..." ...Çāker-i ..."..."..." ki

‘İbāre arasında isimleri zıkr olunduḳda: Faḳāmetlû Devletlû Paşa Ḥazretleri

Rûtbe-i Şadāreti iḥrāz etmiş zevāt-ı ‘izāma: ‘Ulemā cānibinden - Ma‘rûz-ı Dā‘îleridir ki

Sā’irleri cānibinden- ..." ... Çākerleridir ki

‘İbāre arasında isimleri zıkr olunduḳda: Übbehtlû Devletlû Paşa Ḥazretleri

Emîr-i Mekke ve Ma‘zûllerine: Devletlû Siyādetlû Efendim Ḥazretleri

Dārû’s-sa‘ādeti’ş-şerīfe Ağasına: Devletlû ‘İnayetlû Efendim Ḥazretleri

Maḳām-ı Ser-‘askerīye ve şeref-i sıhriyyet-i seniyyeye nā’il olmuş vûkelāya: Devletlû ‘Aṭṭfetlû Efendim Ḥazretleri

Zāt-ı Serdār-ı Ekremīye: Devletlû Re’fetlû Efendim Ḥazretleri

[222]

Müşîrân-ı ‘izâm ve vüzerāya ve ma‘zûllerine: Devletlû Efendim Hâzretleri
 Rûtbe-i bâlāya ve Ser-ķurenā-yı Şehin-şāhî ile Mā-beyn-i Hümāyûn
 Başķitābetine ve Dār-ı Şūrā Riyāsetine: ‘Aţûfetlû Efendim Hâzretleri
 Ferîķān-ı Kirāma ve Rûtbe-i Ūlā Şınıf-ı Evveline ve Rûmeli Beglerbegi
 pāyelilerine: Sa‘âdetlû Efendim Hâzretleri
 Mîr-livā, Mîr-i Mîrân, Rûtbe-i Ūlā Şınıf-ı Şānîsine: Sa‘âdetlû Efendim
 Mîr-alaylara, Şāniye Mütēmāyizlerine: ‘İzzetlû Efendim
 Rûtbe-i Şāniye Şınıf-ı Şānîsine, Mîrû’l-Ümerāya, Kā’im-maķāmlık, Iştabl-ı
 ‘Āmire Mûdiri pāyelilere: ‘İzzetlû Efendi, Paşa, Beg, Ağa
 Bîñbaşılara, Rûtbe-i Şālişe, Kāpıcıbaş, Alay Ümenāsına: Rif‘atlû Beg, Efendi
 Rûtbe-i Rābi‘aya, Kolağalarına, Hācegāna, Yüzbaşılara: Fütüvvetlû Beg, Efendi,
 Ağa

[223]

Rûtbe-i mezkûre mā-dûnundakilerle sâ’ir me’mûriyetde bulunanlara:
 Hāmiyyetlû Beg, Efendi, Ağa

‘İlmiyye Ricālî

Mesned-i Celîl-i Meşîhat-i İslāmiyye: ‘Ulemā cānibinden- Ma‘rûz-ı Dā‘î-i
 Dîrîneleridir ki

Sā’irleri “ ” bende-i “ ” ki

‘İbāre arasında isimleri zıkr olunduķda: Devletlû Semāhatlû Efendim Hâzretleri
 Meşîhat-i İslāmiyye ma‘zûllerine: ‘Ulemā tarafından- Ma‘rûz-ı Dā‘îleridir ki
 Sairleri “ ” bendeleridir ki

‘İbāre arasında zıkr olunduķlarında: Devletlû Fazîletlû Efendim Hâzretleri

Şudûr-ı ‘izāma: Semāhatlû Efendim Hâzretleri

İstanbul pāyelilerine: Fazîletlû Efendim Hâzretleri

Hāremeyn-i Muhteremeyn Pāyelilerine: Fazîletlû Efendim

Mevālî-i ‘izāma: Fazîletlû Efendi

Müderresîne: Mekremetlû Efendim

Ķuzāta: Meveddetlû Efendi

Ķelebi Efendiye: Reşādetlû Efendi Hâzretleri

Meşāyih-i Kirāma: Reşādetlû Efendim

[224]

Elķāb-ı Ğayr-ı Resmīyye

Mehd-i ‘Ulyā-yı Salţanat-ı ‘Uzmāya: Devletlū ‘İşmetlū Sultān-ı ‘Aliyyetü’ş-şān
Efendim Hāzretleri

Şehzādegān-ı Civān-bahtān Hāzerātına: Devletlū Necābetlū ... Efendi Hāzretleri

İrān şāhına: Şehāmetlū ... Hān Hāzretleri

Düvel-i Efrençīyye İmparātor ve Kral ve Kraliçelerine: Hāşmetlū İmparātor,
Kral, Kraliçe Hāzretleri

Hıdıv-i Mısır Hāzretlerine: Devletlū Feḡāmetlū Paşa Hāzretleri

İrān Sefīrine: Devletlū ... Hān Hāzretleri

Süferā-yı Düvel-i Ecnebiyyeye: Aşāletlū Mösyö, Kont, Sır Cenābları

Milel-i Naşārā Paṭrīklğine: Rütbetlū Efendi Hāzretleri

[225]

‘Avām-ı Nāsa

Mürüvvetlū, rag̃betlū, ḡürmetlū, şadākatlū, revīyyetlū, dirāyetlū, himmetlū,
‘ināyetlū, ḡayretlū, seḡāvetlū, ḡaḡīkatlū, aşāletlū, merḡametlū, sevgilū, şefḡatlū, beg,
efendi, aḡa

Ṭalebe ve şākirdāna: zekāvetlū, firāsetlū, feṭānetlū beḡefendi

Ṭā’ife-i nisaya: ‘iffetlū, ‘ismetlū, maḡabbetlū, şefḡatlū ḡanımeḡendi

Vālideyne evlād ta‘zīmi müş‘ir herhangi elķāb ve ‘unvānı yazabilirse de:
Devletlū, ‘aṭūfetlū, ‘izzetlū mişillū elķābdan daha ziyāde münāsib olan pederlere:
Sebeb-i vücudum, bā‘iş-i ḡayātım efendim ḡazretleri; vālidelere: şefḡatlū merḡametlū
‘azīz ve muḡterem vālideciḡim efendim ... gibi sözler yazılmaḡdır.

İḡtitām-ı Mekātīb

İḡtitām: Ğayr-ı resmī mektūblarıñ iḡtitāmı her şūretle olabilirse de resmīleri
şūret-i ātiye üzere yazılmaḡ lāzım gelir.

‘Ale’l-‘umūm müşīran ve vūzerā ile rütbe-i bālā ve şudūr ricāline: Ol bābda emr
ü fermān ḡazret-i men lehü’l-emriñdir

Ferīḡān ve o derecede buluan ricāle: Ol bābda emr ü irāde efendim
ḡazretleriniñdir

Mîr-livā ve o pāyede bulunanlara: Ol bābda irāde efendimiñdir

[226]

Mîr-alāylarla şāniye mütemāyizleri ve o derece bulunanlara: kılındı efendim

Tārīḥ

Tārīḥ: İhtitāmıñ nihāyetine ḳamerī ve māliye tārīḥleri berāber olarak şu vechile yazılır. Ol bābda emr ü fermān ḥazret-i men lehü'l-emriñdir.

Fî 27 Zî'l-ḥicce sene 1312 ve fî 7 Haziran sene 1311

Müdür-i Mekteb...

E'd-dā'î

Hüseyin bin Hasan

İmzā

İmzā Bu bābda sāniha-ı pīrā-yı şudūr olan irāde-i seniyye-i cenāb-ı pādīşāhī ḥükm-i münīfince herkes me'mūriyet ve maḳāmını imzāda açık yazmak ile mükellef bulunduklarından tārīḥden soñra kāğıdıñ şol cihetinde öylece şöhretini yazıp eger büyükden küçüğe ise altına imzāsını atar veya mührünü başsar ve eger küçükden büyüğe ise 'ilmiyeden olanlar "ed-dā'î" vesā'ireden bulunanlar da bende işāreti olan "bende" "ben" 'alāmetini yazarak zīrini imzā veya taḥtīm eder. Hā-kezā ... bāḳī emr ü fermān ḥazret-i men lehü'l-emriñdir.

Fî 5 Şevvāl sene 312 ve fî 15 Nisan sene 311

Ḳā'im-maḳām-ı Ḳazā ...

Aḥmed Ḥamdi

[227]

Mektūblar ḳarflarına ḳonuldukda ḳarf üzerleri daḥı bālāda iş'ār olunan ser-nāmeler gibi yazılır.

El-ḥamdu ekmelü'l-ḥamdi li-veliyyihi ve's-şalātü ve's-selāmü 'alā nebiyyihi ve 'alā-ālihi ve 'itretihī ecma' in hāzā āḫiru mā-erednāhü mine'l-maḳāleteyn.

İntihā

SONUÇ

Birçok mektepte hoca ve müdür olarak görev yapan Hüseyin Râci Efendi *Telhîsü'l-İnşâ*'nın giriş kısmında Eski Zağra kasabasında müftülük ve Rüşdiye Mektebi muallimliği yaptığı sırada kitabet ve inşa ilimlerine ait kaide ve usulleri toplu bir şekilde ele alan ve rüşdiye öğrencilerine faydalı olacak bir kitap bulamadığı için bu derslerle ilgili farklı kaynaklardan alıntılar yaptığını ve Arapça kitaplardan seçkiler yapıp düzenlediği ders müsveddelerini öğrencilere yazdırıp ders verdiğini ifade etmektedir. Talebelerini istinsah etme derdinden kurtararak eğitimlerini kolaylaştırma amacı taşıyan el kitabı mahiyetindeki bu eser, müellifin sağlığında yayımlanan tek eseridir.

Telhîsü'l-inşâ, “‘İlm-i inşâ’, Uşûl-ı İnşâ’, Havaşş-ı İnşâ’, Hâkîkat, Mecâz, Kinâye, İsti‘âre, Teşbîh, Fenn-i İnşâ, Belâgat, Hîtâbet ve Kitâbet” gibi başlıklardan oluşmaktadır. Müellif bu konuları fasıllara ayırarak vermiştir.

Eserde genel yazım kuralları, nasıl yazılması gerektiği, edebî sanatların kullanım yerleri, mektup çeşitleri gibi konular 162 başlık altında örneklerle işlenmiştir. Açıklamalar kısa tutularak konunun orta öğretim seviyesindeki öğrenciler tarafından anlaşılması gaye edinmiştir.

Bu çalışma kapsamında *Telhîsü'l-inşâ*'nın çeviriyazısı yapılarak ilim âleminin istifadesine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 30. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem (2013), *Yeni Tarama Sözlüğü*, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (hızl.) (2015), *Hüseyin Raci Efendi, Zağra Müftüsünün Hatıraları: Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* İstanbul: İz Yay.
- HORATA, Osman (2006), *Eski Türk Edebiyatı, El Kitabı*, Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 25-28.
- SELÇUK, Bahir; ALGÜL, Mesut (2017), “Hüseyin Raci Efendi’nin İlcâm-ı Hısâm ve İlzâm’ı” *Littera Turca*, Volume:3, Issue:4, Autumn, s. 168-196.
- UZUN, Mustafa (1999), “*Hüseyin Râci Efendi*” *DİA*, C. 19, s. 10-12.

EKLER

Ek-1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı

Fatma Kahraman

Öğrenci Numarası

141213106

Enstitü Anabilim Dalı

Türk Dili ve Edebiyatı

Programı

İski Türk Edebiyatı

Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı

Prof. Dr. Bahir Deraç

Tez Başlığı (Türkçe)

Telhisül-İnsâ (İnceleme-Metin)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 152 sayfalık kısmına ilişkin, 08.07.2019 tarihinde şahsım/tez danışmanın tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 19 'dür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Bahir Deraç

Danışmanın Adı-Soyadı

(İmzası)

Prof. Dr. Afiyet BÜRAN

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Başkanı

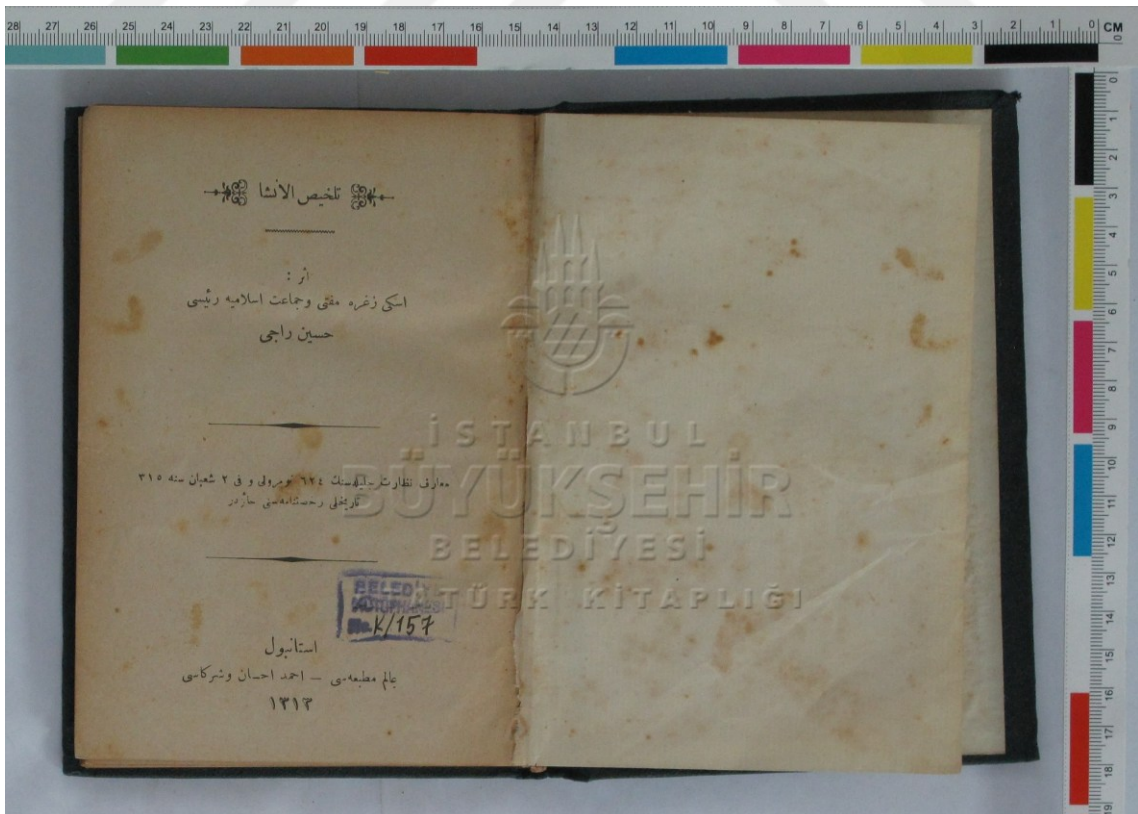
Anabilim Dalı Başkanı

(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezi, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek-2. TIPKI BASIM

بسم الله حامداً ومصلياً

جناب رب ذو الجلال ، بادشاه عجم التوال شوکتلو ،
قدرتو ولی التعمقز ولی التعمت عالمیان السلطان الفاسازی
عبدالحمد عجم خان ثانی ابدالله بنائیدات الصدائی
افندمز حضرتلری مادام الموان اربکه بیرای شوکت و شان
بیورسون آمین .

عصر همايونلری بدایع مخترعات وقون ومحاسن ترقیات
کونا کون ايله مالی بر دور معالی اولدینی جهته سایه فیضوایه
حضرت نزل اللهیلریده یلشمش اولان ارباب هنر و فضیلت
دلخواه شهر یازیلرینه موافق بر صورتده اقسام معارفک بین
الاهالی تعمیم وترقیسنه بذل مقدور وسی مشکور ايله ذات
عالی خلافتناهلرینده استجلااب دعوات خیریه ایلورلر .
بوعید داعی احقرلری « روم ایل شرقی » ابالت مختاره شاهانه
لرینک « اسکی زعفره » قصبه سنده من غیر لیاقة مقبیلک ، ومکتب
رشیده علم اوللکی خدمت مقفخر وسیله مباحی برعبدشاکر الانعاملری
بولندیقم اجلدن مکتب من بور منتهی شاگردانه تعلیم وتدریس
ایلدیکم کتابت و انشا ، قلمرینه دأر قواعد واصولی جامع

STANBUL
ÜSKÜDÜ
SEHİR
KÜLTÜR
BİRE
DİYESİ
KİTAPLIĞI

تلخیص الانشا

۴

بسم الله الرحمن الرحيم

علم انشا — معانی مقتضیهی قوال مرغوبه به افراغ ،
وارباب قلم زدنده مستحسن عبارات ايله افاده مرام اچمهک قواعد
واصولی بیلدیرن بر علمدر . علم مذکور علوم ادیهک بر قسم
اهمی و بلکه علم ادبک بسلیوب بشدیردی بر حصول آئی اولغله
علم من بورك اقسام سازمسی بونک اساس وارکانی منزله سنده در .
ارکان مذکورده دخیافت ، صرف ، اشتقاق ، نحو ، املا ،
بلاغت ، عروض ، قوافی ، قنارندن عبارتدر . بونر علم انسانک
تحصیلنه آلت وعسلوم شرعیه وقون عقلیه وسیر ، وقصص
وامثال وسائر احوال واعتلاسنه مدار وعائددر . بناء علیه علم
انشا طالبلرینه اولاً لساننه مخصوص ادبیات مذکورده ايله برابر
قنون متداوله بر رازده توارخ ومحاضراته و ادبای عظامک آثار
برگزیده لرینه کتب وقوف ایدرک سرمایه وبضاعه تدارک اچمایددر .
کتاب ومنشی نقدر متقن اولورسه آثار قلمیه سی او نسبتده
پارلاق ومقبول اولور .

ورشدیه طلبه سنه نافع بر کتاب ابدله ایدمه بورك فن مذکورده
متعلق مسائل شونندن بوندن اقتباس و کتب عربیه دن انتخاب
ایدرک ترتیب ایدیلان درس مسوده لرینی شاگردانه یازدیروب
تدریس اچمکده ایدم ، درکار اولان شومشکلانی دفع ایلک
ورده انتخاب کردم اولان قواعد یارچهلرینی ضیاعدن صیانت
اچمک املله و بعض فواید ضمیمه آنلری بر مجموعه شکله قوبه رق
واستی « تلخیص الانشا » تسیمه ایدرک شو اثر تاجیرانم میدانه
کنورلشدر .

مقصد کترانم ایسه اثر من بورك طبع واشیری هجوز
بیورلدینی صورتده شاکردانی استنساخ مشکلاتدن خلاص
ایدرک تحصیللری تسهیل اچمک و بوسیلله ايله فریاضه ذمت
عبودیت اولان دعوات خیریت آیات حضرت خلافتناهلرینک
دخی تکرارینه بر واسطه اولمقددر . و من الله التوفیق ، وهو
حسی و علم الرقیق .

« غرقه هرسم در خطا غیر دعا غناهی »
« مصطفی زاده حسن زاده حسین راجی »

٦ تلخیص الانشا

علوم ادبیہ دن لغت، صرف، نحو، اشتقاق، املا،
 قلمربنک تحصیلہ، قواعد عثمانیہ، نام اثر جلیل و معانی و بیان
 و بدیع علمربنک اکثاسنہ، بلاغت عثمانیہ، و «جامع الادب»
 و امثالی مجملہ رکافی و المجلہ برابر — بورسالہ دخی «اصول و فون»
 انشائی، ایکی مقالہ دہ و محسنات کلامیہ بی برخاتہ دہ و شعر
 و تفرغای دہ برلاحقہ دہ بیان ایلیہ جکدر، «ومن الله التوفيق»

❦❦❦

❦❦❦ مقالہ اولی ❦❦❦

اصول انشا

ایہ اوج فصلی مشتملدر — کلمہ و کلامہ متعلق موادی شامل، بر مقدمہ،
 ۱ کلمہ — بالکثر بر معنایہ موضوع اولان لفظدر، کاغذ،
 بیاض، یازمق، کبی،
 ۲ لفظ — کیفیت مخصوصہ ایہ آغز دن جفیع شاندن
 اولان سیدر، اگر لفظ مذکور معنای ایہ — کالفظ موضوع
 دکل ایہ لفظ مہمل دینور، کتاب، متاب کی، کتاب لفظی
 معنای اولغسلہ لفظ موضوع، متاب ایہ معناسز بولغقلہ لفظ
 مہملدر،
 ۳ وضع — بر لفظی بر معنایہ بروجہلہ تخصیصدرکہ اولفظ

٧ تلخیص الانشا

اطلاق و یا احساس اولندقدہ آندن او معنا منقہم اولہ، مثلاً
 یازمق دینلدکدہ آندن یازی یازمہ معناسی و یازمق ایسی اکاشیلور.
 اگر برکلمہ خصوصی بروضع ایہ معین بریشیہ دلالت ایدرسہ
 اکا اسم خاص و علم اطلاق اولنور، موسی مصر، نیل، کبی،
 و اگر عمومی ملاحظہ ایہ برجنسک و یا نوعک افرادینہ شمولی
 بولنور صورتدہ تعیین قلنمش ایہ اکادہ اسم عام و اسم جنس
 دیرلر، انسان، قویون، آغاج کبی،
 اگر ایکی کلمہ آریجہ وضع ایہ بر معنایہ موضوع بولنورسہ
 او ایکی لفظہ «مترادفان» دینلور، محبت، مودت، برادر،
 دادر، ایشیق، آیدینلق کبی، و اگر بر قیاس کلمہ بولہ بر معنایہ
 وضع اولنمشلر ایہ آندہ دہ «الفاظ مترادفہ» تعبیر اولنور،
 معایب، مشاہدہ، رؤیت، صارت، و قلم، کلم، خامہ،
 وزبون، لاغر، آریق کبی،
 اگر برکلمہ بر قیاس معنایہ موضوع اولوب او معنایہ ہر برینہ
 وضع اولیلہ دلالت ایدرسہ اولفظہ معاینک ہر برینہ آیدیلہ مجمل
 و مجموعہ نظرلہ لفظ مشترک دینور، بتیمک، صومرق،
 کوز، بیچیچک لفظلری کبی، بتیمک ہم بردن چیتوب
 بیومک و ہمدہ توکنمک، صومرق ہم اتمک و ہم سوال اتمک، کوز
 لفظی دہ ہم الت رؤیت اولان عضوہ و ہمدہ صوقا بناسنہ
 و ترازو کفہ سنہ و چکمچہ و قونسل بولہ لرینہ دینور و کذا بی
 کلمہ سی باشہ اورتیلان بوبالی زہ و ہمدہ برنوع ایاق قابنہ، و چیچیچک

٨ تلخیص الانشا

لفظی دہ نباتات و اغاج چیچیچک برینہ و ہمدہ برنوع قرحبہ اطلاق
 اولنور،
 اگر بر لفظ وضع اولنشدن مہجور اولہرق مناسی آخر
 بر معنایہ دلالت ایدرسہ اولفظہ منقول دیرلر، دنگ، بغدادی،
 میمونجق، دوئم لفظلری کبی،
 و اگر الفاظک نقلی اولہ بر مناسبت و علاقہ بہ مبنی دکلہ
 او اسمہ مرتجل دینور، تیمور طورسون، ارسلان کبی کہ تیمور
 معہود معدنہ و طورسون طورمق مصدرندن امرغابہ و ارسلان
 دخی معروف بیرتیجی حیوانہ موضوع ایکن اوجیدہ علم شخص
 اولمشدر،
 ۴ کلام — مخاطبہ فائدہ تامہ حاصل اولہجق صورتدہ
 ینلرنده استاد بولنان ایکی کلمہ متضمن اولان سوزدر، رضا
 کدی، ضیا کاتیدر، درسہ چالیش جملہ لری کبی،
 ۵ استاد — مخاطبہ فائدہ تامہ حاصل اولوب کلام آخرہ
 منظر اولیہجق صورتدہ جزئیندن بری آخرہ نسبت اتمکدر،
 ۶ کلام — ایکی قسمدرکہ برینہ اخباری و یا خبر دیکرینہ
 انشائی و انشا دینور،
 ۷ کلام اخباری — مدلولی اولان نسبتک خارجہ مطابقی
 و یا غیر مطابق اولہجی برنسبتی بولنان کلامدر، رضا عاقدر،
 رضا چالیشہ پور، کبی،
 کلام اخباری دہ صدق و کذب محتمل و المجلہ یا صادق

٩ تلخیص الانشا

و یا کاذب اولور، سولہ کہ: اگر نسبت خارجہ بہ مطابق ایہ
 «کلام صادق» مطابق دکلہ کلام کاذب اولور، ایکی دردک
 یاریسیدر، اوج درندن یوکدر کبی کہ اولکی صادق ایکنجی کاذبدر،
 کلام اخباریدن متکلمک مقصدی یارحکم و یا خود کندوسنک
 بر حکمہ عالم اولدیننی اعلام و افادہ اتمکدرکہ اولکی بہ «فائدہ خبر»
 ایکنجی بہ «لازم فائدہ خبر» اطلاق اولنور،
 ۸ کلام انشا — صدق و کذب احتمالی و خارجہ نسبتی
 اولیان کلامدر، مکتبہ کیدہ پورمیسین؟ درسہ چالیش کبی،
 ۹ کلام انشائی — یا طبعی یا غیر طبعی در، انشاء طبعی —
 آخردن برشی ایستک معناسی متضمن اولان جملہ درکہ امر
 نہی، تمنی، استہام، ندا، صیغہ لرندن عبارتدر،
 انشاء غیر طبعی — خارجہ موجود اولیان بر معنای ابقاع
 و ایجاد اتمکدر، بوکا انشاء ابقاعی دخی دینور، بولندہ ترجی،
 تمجب، مدح، ذم صیغہ لرینہ انشا معناسنہ نقل اولنان صیغ
 عقود در،
 ۱۰ انشاء طبعی — اگر ذہنندہ بر مقصدک حصولی
 مطلوب ایہ اکا استہام «دیرلر»، اقدی کاتیدر کبی و اگر
 خارجہ بر مقصد و ایشک حصولی و یا خود ترکی مطلوب ایہ
 اکا امر ونہی دیرلر، پدر اقدی بہ سولہ بیورسونلر، آیلاق
 او طورہ درس قالمسون، جملہ لری کبی،
 ۱۱ امر ونہی — متکلمک علی وجہ الاستعلا مادونندن

برایشک ایشلمسی ویا ایشلنمسی. طلب ایتیدر . ننه کیم بر
افدینک خدمتکارینه : « هایدی طورمه سایه سوله آتی
حاضرلسون اکسک کدیک یاقسون دیمسی کی که طورمه نهی
حاضر سوله امرحاضر حاضرلسون امرغائب یاقسون نهی غائب
اولمشدر . بوامر ونهی صیغه لری بعضاً علی طریق التضرع طاب
ایچون اولورلر . بوکا نیاز ودعا دینور متکلمک کندیسندن
یسوک مرحمتکار برذاته : لطف ایدیکز قولکیزی مأیوس
بیوریکز وکدا « الهی مرحمت بیور قولکی نامرده محتاج ایچمه
دیمسی کی . » بعضاً ده متکلمک افرانندن برشی طلبی ایچون
قوللایلوب التماس وتوصیه درلر . ننه کیم احبابدن برینه : برادر
یارن تشریف ایدیکزده کوریشلم . کتایی اونومه . درس
قالسون . دینلیدی کی .

۱۲ نئی — آرزو ایتک معانیه درکه نورجده : نولیدی .
نولسه . باری . وفارسیدن کاشکی مخفی کشکه لفظلری مستعملدر .
کشکه . مکتبی ترک ایتیدم . باری اوچچی سنی اکل ایدیدم .
کی .

« نئی ده متنا و آرزو اولان نئی اکثریا محال و غیر ممکن
اولور . اختیار بر آدمک : نولیدی بنده چوجق اولوب سزک
کی او قوسیدم . دیمسی کی . بعضاً ده ممکن اولوب انحق
حصولی مأمول ومنتظر اولماز . مثلاً بر فقیرک نوله بر دقنه
بولسمده محله ده منتظم بر مکتب یادرسم دیمسی کی » بوصوریده

متنالك حصولی مأمول اولورسه نئی ترجی به منقلب اولور .
پدر افندی برالتون ورسده شوکتانی آلم . دینلمسی کی .
۱۳ استفهام — اوکرتمک ایچون صورمقدر وادانی
« می » حرفیدر و دائماً مسئول عنه الحاق ایدیلور . افندی
کدیمی ؟ ناظر می کلدی . شمعندوفرلمی کلدی . بو کونئی
کلیدلر . کلورمیسین . کله می . کی .

کذلک کیم . نه . قاج . هانی . هانکی . نزمان . لفظلریده
استفهامه موضوعدر . کیم بر شخصدن . نه بر شیدن . قاج بر
عدددن . هانی مکادن هانکی بر شیده متشارک اولنلرک تمیز
ولتمینندن . نزمان وقتندن سؤال ایچوندلر . کیم کلدی .
نفسوبلیدی . قاج آلتونمش . هانی بو مکتبک خواجهمی .
هانکی افندیلر شهادتنامه (اله حق) . نزمان درس باشلنحق
کی . فضولی نك شویتده بر مثالدر بو اوله سرمسم که ادراک
ایتمز دنیا ندر . من کیم ساق اولان کیمدر می صابندر .
قاجن . هاجن و قنی و قنی . تعبیر لری ادبی حاضره قابا تعبیر
دیو شیمی ایستعمالدن . موجور بر افشاردر فضولیک بو قنی
بندر بیلنمزم آرایمی غارت قیلان . مصرعنده کی قنی و کانی
مرحومک بو قن آدم اوله جقسین سوله . مصرعنده کی
قن لفظلری کی . ادات استفهام بعضاً ماضی منفی به لاحق
اولوب مخاطبی نادم و بشیان اتمک معنایی قصد اولنور . و بونله
تدبیر دینور . درسه کیمدمکی ؟ کی و بعضاً مضارع منفی به

لاحق اولوب تخضیض و اغرا معنایی قصد اولنور . قیوسی
اوکندن کچن بر دوسته تشریف ایتیمسکز . دینلیدی کی .
تکلیفه نه حاجت کلیسبکزد دیمکدر . تحقیر ایچونده اولور . بو کیم
کی تهدید ایچونده کلور سن کیم اوله بورسین . کی .

۱۴ ندا — حرف ندا ایله مخاطبک توجه و اقبالی طلب
ایتمکدر . می چوجق کی که سنی چاغیرایورم بکا باقی دیمکدر .
کلامک اولنده بولان « آ . ای . می ادا نلری ندایه موضوعدر
آ بکم . ای افندم کی . ندا بعضاً ترجم وشفقت ایچون اولور .
آزوالی . آجاره کی بعضاً ده خطابه صلاحیتی اولیان شیلره
ندا اولنور و تحسیر و تحسیر و تأسف معنایی قصد اولنور . بو
صورتلرده دخی ندا انشاء ایقاعی قیلندن اولور .

ای باد سبا سوله دلك یازه جالی
شرح ایت نیازنامه حسرت مآلی
کی .

اشاء غیر طبعی

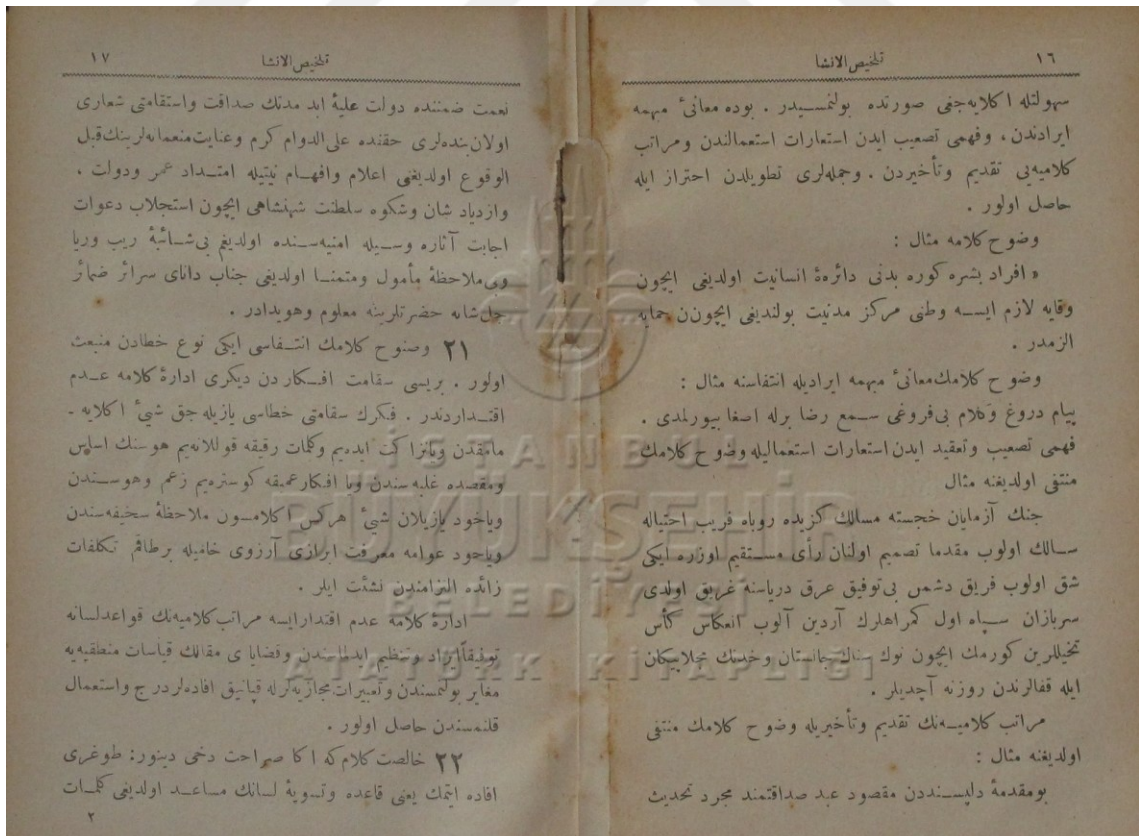
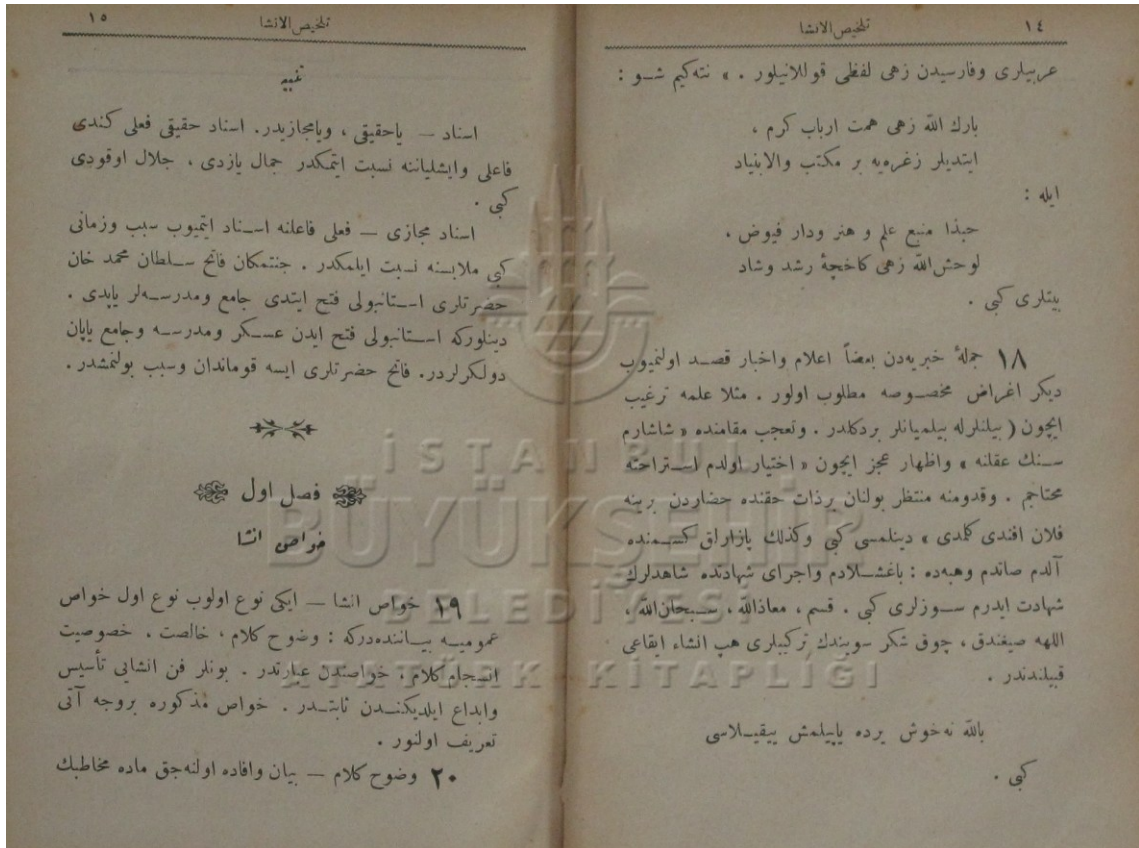
۱۵ ترجی — اومق معانیه اولوب حصولی قطعی اولیان
برامر مرغوبه منتظر اولمقدن ترجی ده : اومارمکه . مأمولکه .
اوله که . شاید که . احتمالکه لفظلری استعمال اولنور . و بعضاً ده
انشاء الله ترکیبی قوللایلور . درسه چالیش انشاء الله آدم
اولورین کی .

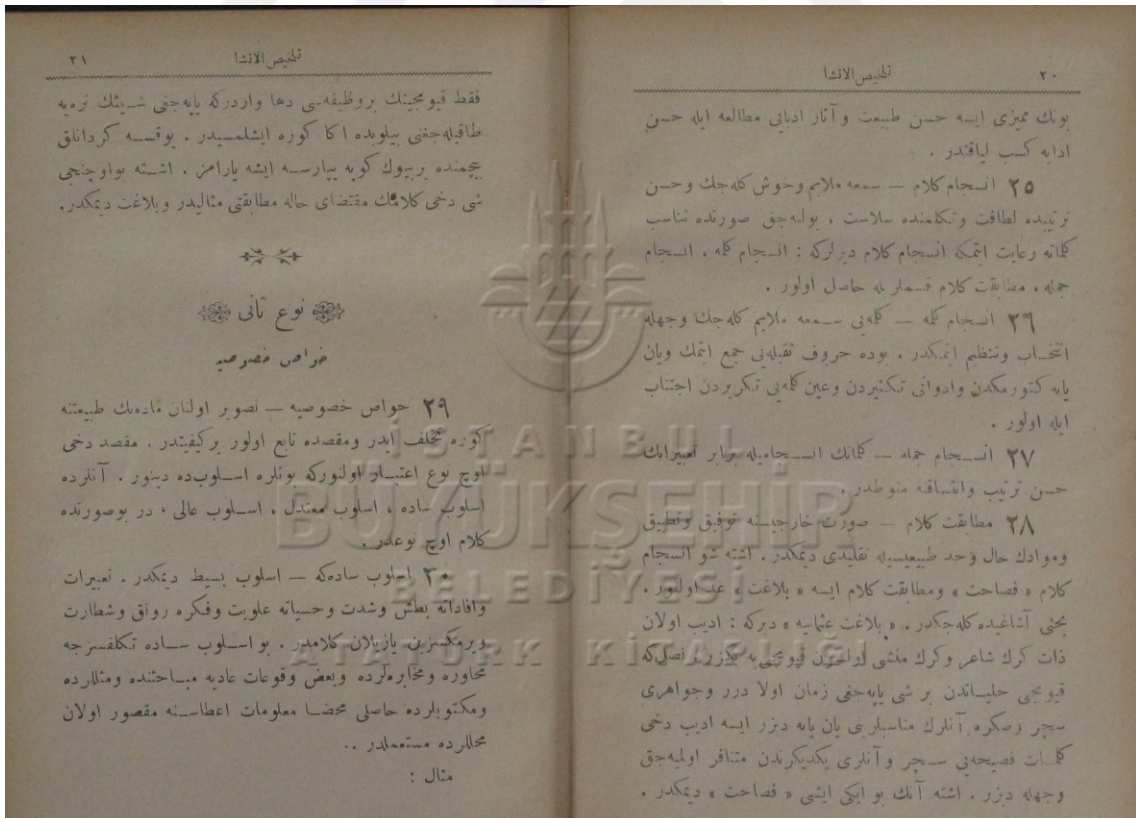
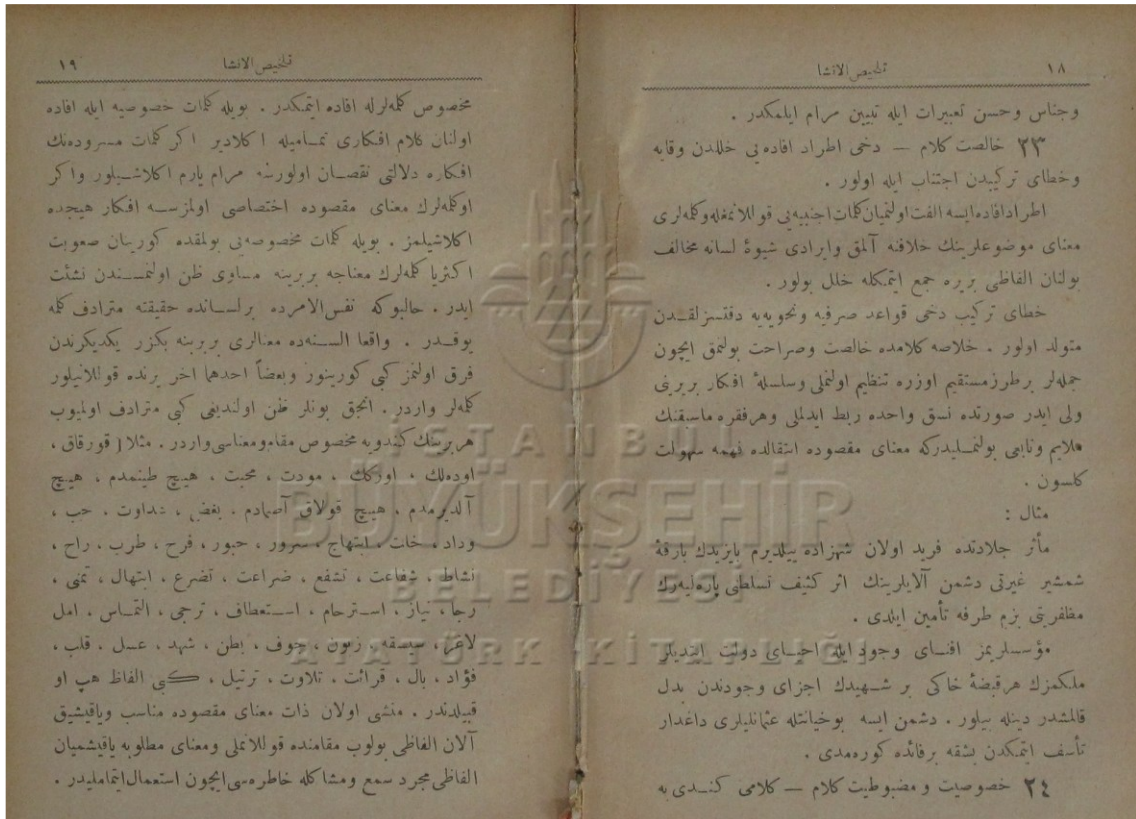
« ترقب وانتظار اولان نئی اکر قورقیلی ویا خوشنلیمیان
برشی ایسه اکا « اشفاق » تسمیه اولنور . مثلاً « درسه
چالیشمورسین اما قورقارم یارین تکدر اولورسین » خوتم
بودر شودیوار بقته بیقیلور دینلیدی کی :

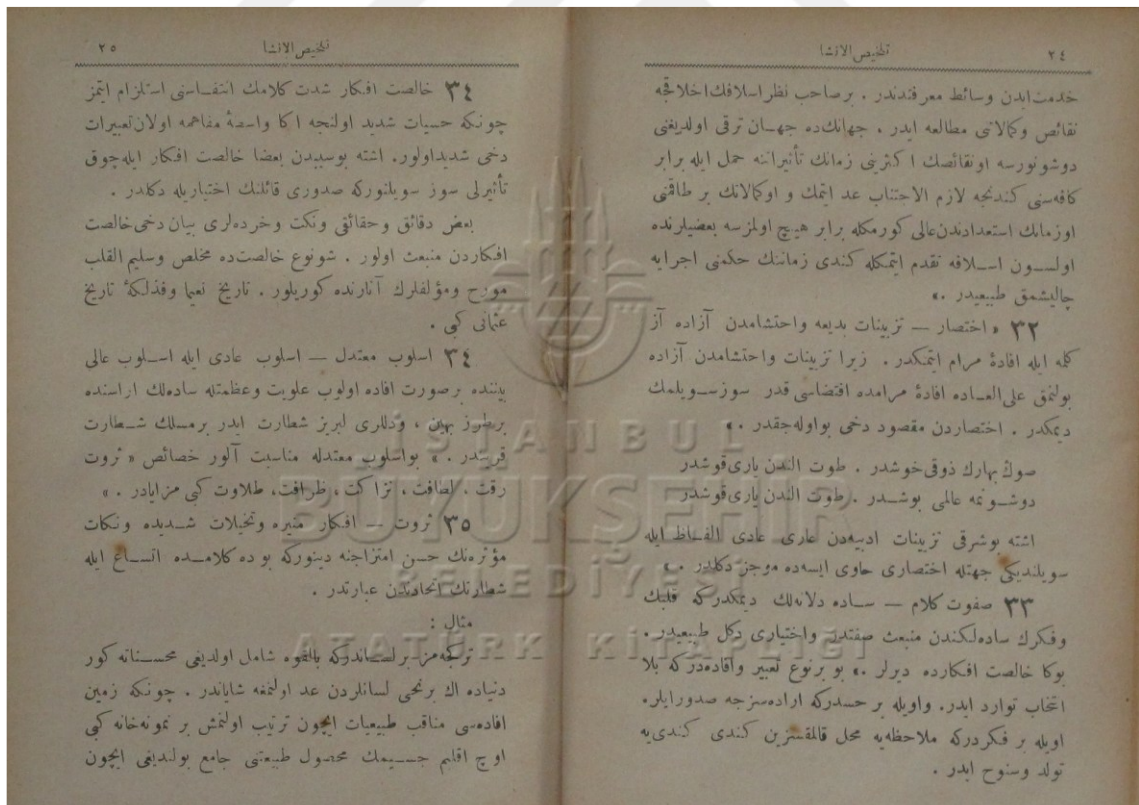
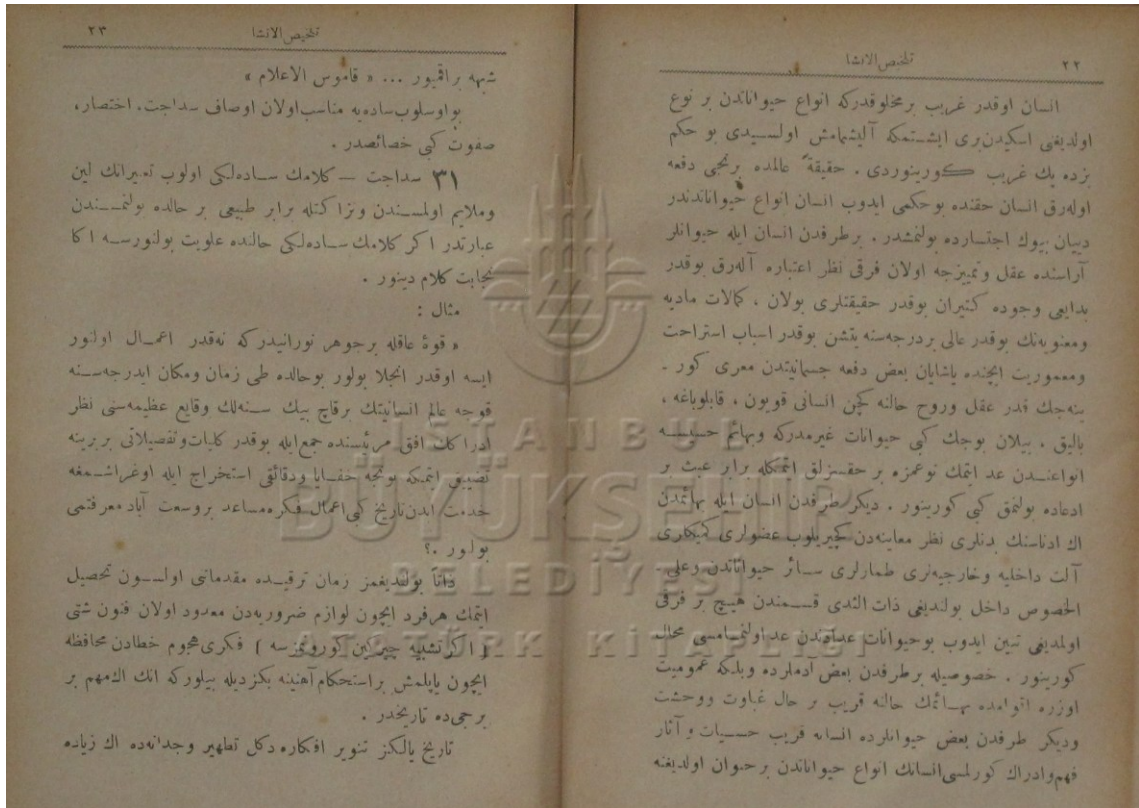
کلی دیبا کیدک اما قورقارم آزار ایدر .
نازیم سایه خار کل دیبا نئی

اشفاق دخی ترجی کی انشاء ایقاعی قیلندن اولوب
ایکیسیده مستقبله مخصوصدر . انحق نئی بروحه بالا انشاء
طبی نوعندن اوله ق ماضی و مستقبله جاریدر . ماضی ایچون
فعل التزامتک روایت و حکایت فعللری و مستقبل ایچون فعل
الترائی شرطی قوللایلور . ننه کیم « کشکه و قیله درسه
چالیشیدم . یاخود چالیشه ایتمم . کشکه چوجق اولسمده
دها اوقوسم دینور .

۱۶ تعجب — وقوعی استبعاد اولسان بر امر غریبه
و قوفله اظهار حیرتدر . بو مقامده تعجب . نه عجائب ویاخود
عجائب قوللایلور . جهالتک اولقدر آچی میوملری طامش
ایکن نه عجائب تحصیل معارفه هوس ایدمورسین قدره می کی .
۱۷ مدح . ذم — مدح مقامده نه کوزل . نه ایو و ذم
صورتهده نفا . نه جبرکین لفظلری مستعملدر بعضاً اشعارده
مدح صورتهده « بارک الله . حبذا نعمدا . لوحش الله ترکیب

درونده جلوه ساز تزه اون افکار اندیشه عرب باده لرینک
آمار افکار به روم و ایران جزائر لرینک ازهار آثار بی جمع
ابدرك كلدسته بیانه بکنیدی کی زیات وز بهیلور . آنکه
متکلم اولان خلق ایسه روی ارضک اوبله بر عرض اعتدالی
ایچنده بشامقدمدرکه لطافتک کوك قهمنده اصلا نظیری منظور
اولر مکرکه دریالرینک عکس مائیس صباح نومبارک سائی
جوهر دن مصنوع بر آینه آبداری آ کدران ابر هوا بیسته
انعطاف ابله طبیعتک بوبله انفس و آفاق ایکی بدیمه رنگینی بر
برده اسلاف ابله . با ادیساتمزد بوبله اوج بیوک لسانک
عسائی مخترع و زمانمژک فکر کالی مکاتمک بکر خیالیله مزدوج
ایکن آثار من حسن صورتده ندرجه فائق اولمیدرکه زم کورم
زاده طبیعت دیمکه لایق اوله بیسون .

۳۳ رقت و لطافت — ذهنک ترا کیب کلامیه اجرا
اولسان بر صفتیدر . بده اشبای عوامک فوقده بردار بله
آکلامق خاصه سیدر . رقت یافکرده ویا کده اولور . فکرمده
اولان رقت اشبای زیاده عمیق و ظریف و دقیق بر کورشدن
عبارتدر .

مثال :

مداخته . قیصه ک فضیله ا کرامیدر . ابراز محبت مدح اولمغه
بر آرزو کوتر کدر . استحقاق تمایس لرینک مظهر اولدی بی
مکلفاته بک جوق دفعه استحقاق حقیقی نائل اوله من . اغا جرك

میومسی کی انسانلر دیکری دخی بعضی ماسم و اوقاته مخصوصدر
اسیاسندن شکایت ابدن بولور سده حکمه فکر بهسک نقصاندن
بحث ایدن نادر کوربورد .

غرور جهل میومسی . تجربه عقل آینه سیدر .
۳۷ کله . اولان رقت مادهک بر طرفی کوسرتوب دیکر
جهتی مهمل و اولور بله بیکمدر .

۳۸ نزاکت و ظرافت — عوامدن زیاده اعمال حسیده
متبصر بولمقدرد . نزاکت ، کورمک اولوب بلکه حس اتمکدرکه
بوده استعداد ابله سرعت حسدن منبعث رقت و لطافت دیمکدر
و کلامده مسبق مواد رقیقه ذهیمک تعبیر و افاده سندن عبارتدر .
۳۹ ظرافت حسیه اداره کلامیه اولان حسابمزه کوره
بر قاج قسمه تقسیم اولور .

بری تکدر اولان ظرافتدرکه کلامه بشقه صورت و بر بله
تکدر مذکور تحقیق ابدیلور . مثلاً « اون دردنجی لوی »
مغلوب اولان بر جزائره مقام تکدر بده : « بزم یاشمزد بولان
بر آدم مسعود اوله من » دیمشدر .

دیکری تسلیم اولان ظرافتدرکه اداره کلامیه عموم
وا کداری تحقیق ابدیه حکم ظریف کوسرتوبور .

« سید و هی بک :

اوله دهرک جفا سته مخزون
کل امر بوقته مرهون

بی کی .

وریده مدحده اولان ظرافتدر . چونکه عادی مدحدر دن
جودت ذهیمسی اولان ظرافت تفر ایدرلر . تبه کم
فرانسه جاری اولان « رون نهری » اوزرنده او عصرده روجه
مالکانه تصرف اولسان جزاژدن برینه « اون دردنجی لوی »
نک عن بی صاحب جزیره قرال طرفدن جزیره ضبط اولور
ذهابی حاصل اتمکله قراله خطاباً : « بوجزیره بریاچه قوم
و چاقیل طاعتندن عبارتدر . و اوزرنده سکوتدن بشقه هیچ راجع
بولنر حالوکه سز حکمدار جلیل الشان دفته اغاچندن حظ
ایدرسکز » دیمشدر .

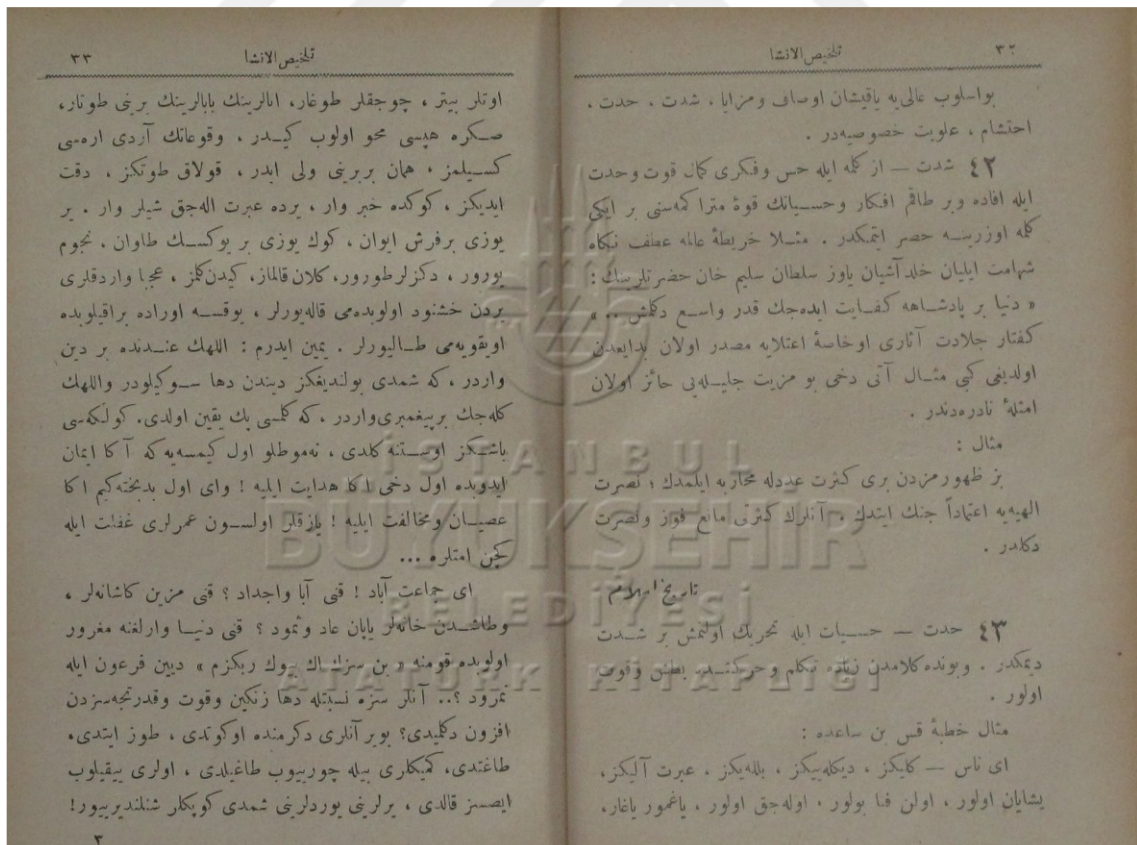
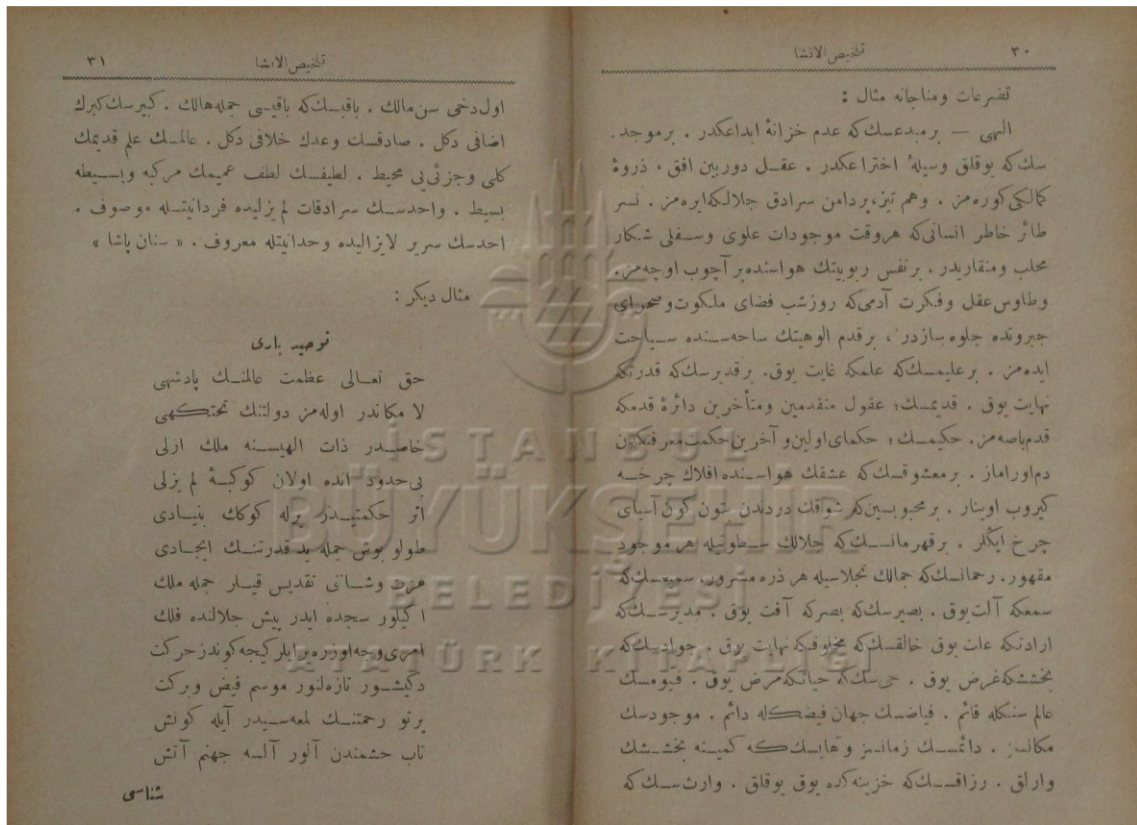
وبنه کسرای عجم اولان « نوشروان » حضور به کبرمک
ایستیان « حاجب بن زراره » دن قیچی واسطه سبله
کیم ایدوکی سؤال ابدی بکنده مرفوم حاجب جواباً ، اولاد عریدن
بر رچلم ، دیوب حضور به کبر ، مشار الیهک بالذات سؤاله ،
عربک سیدی می ، جوابی و ردیکسنده ، نوشروان ، عجائب
طشمرده ایکن اولاد عریدن بر رچلم دیمش ایکن شععی عربک
سیدی می دیور سین ، دیمسی اوزرنده حاجب ظریف : اوت
طشمرده ایکن اولاد عریدن بری ایدم . الحقی حضور ملوکانه
کره قبول شرفی عربک سیدی قیلدی . دهرک نازکانه کسرای
مدح ابله ، نائل ا کرام اولمشدر .

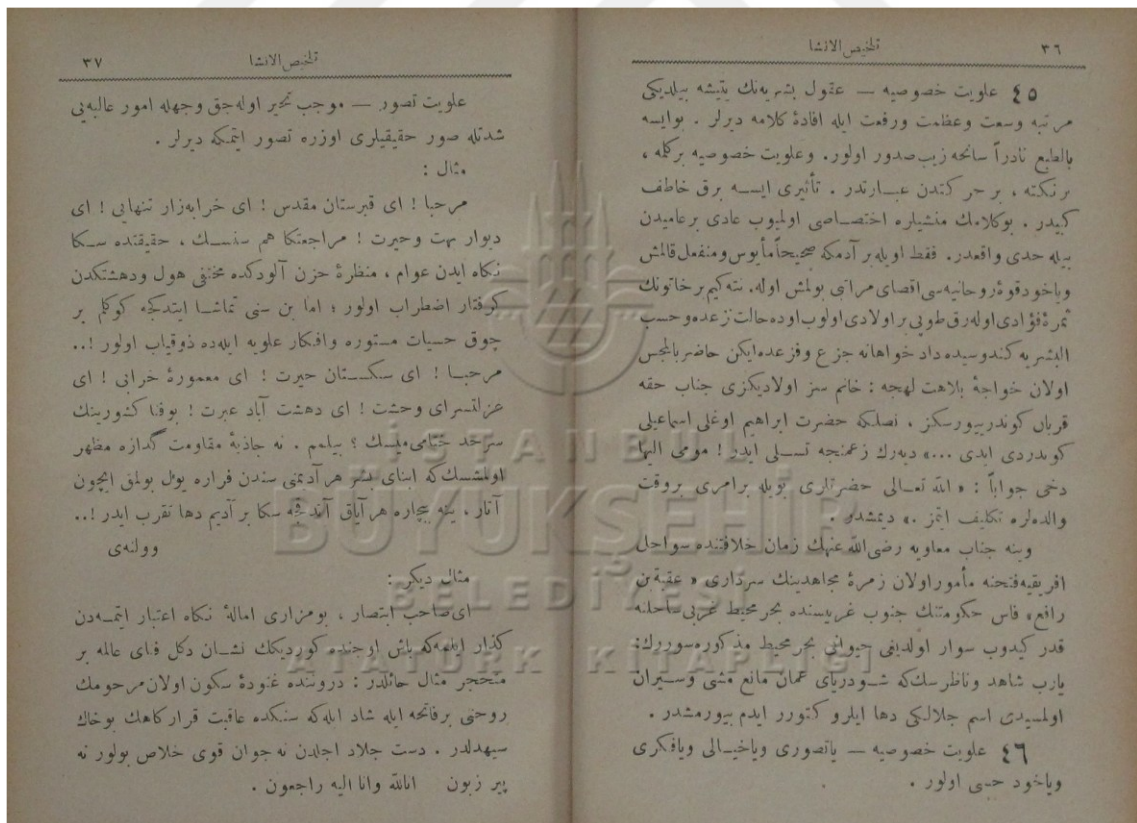
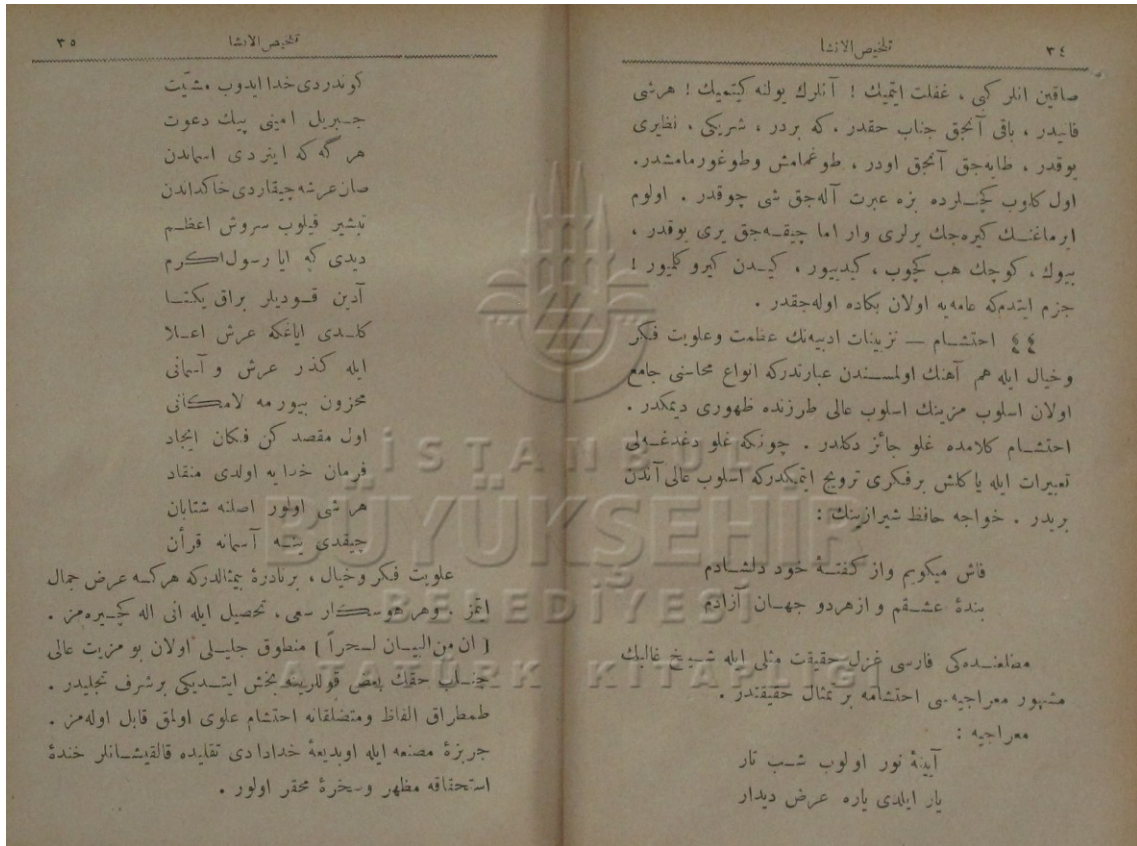
بته فرانسیز فرالردن دن دردنجی لوی . محاربه دن مظفر آ

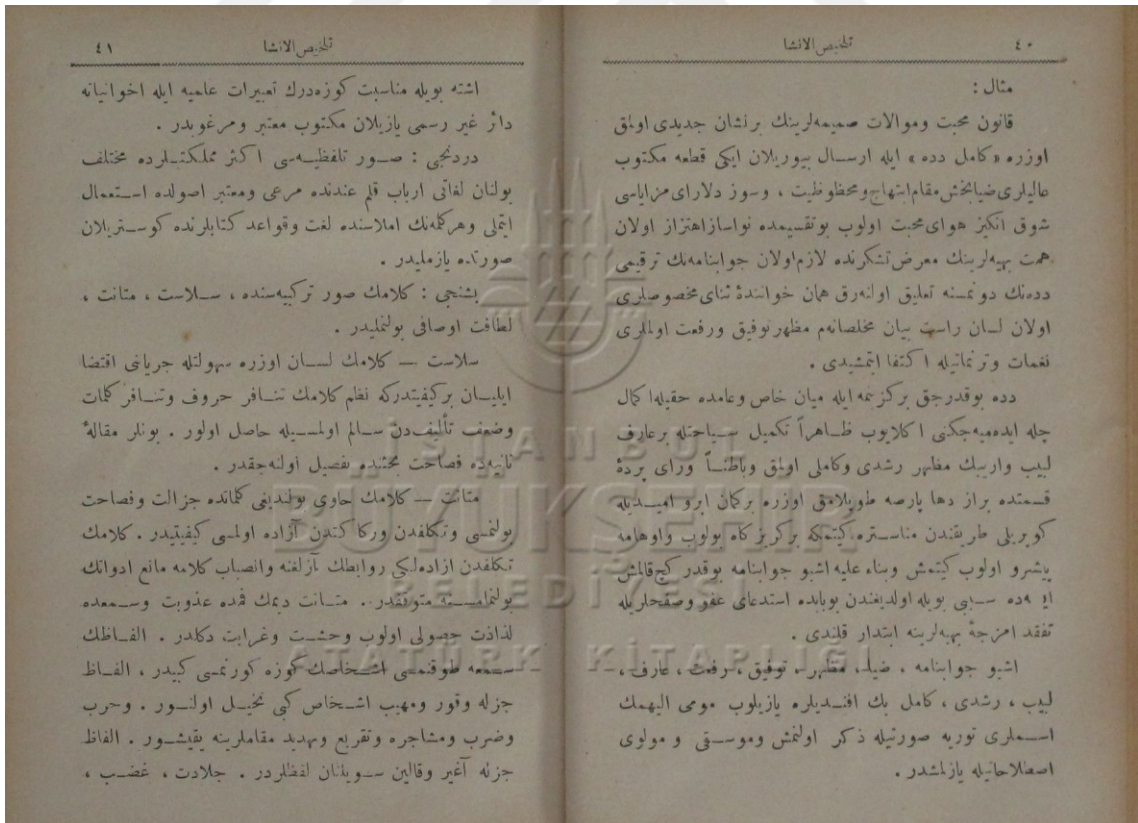
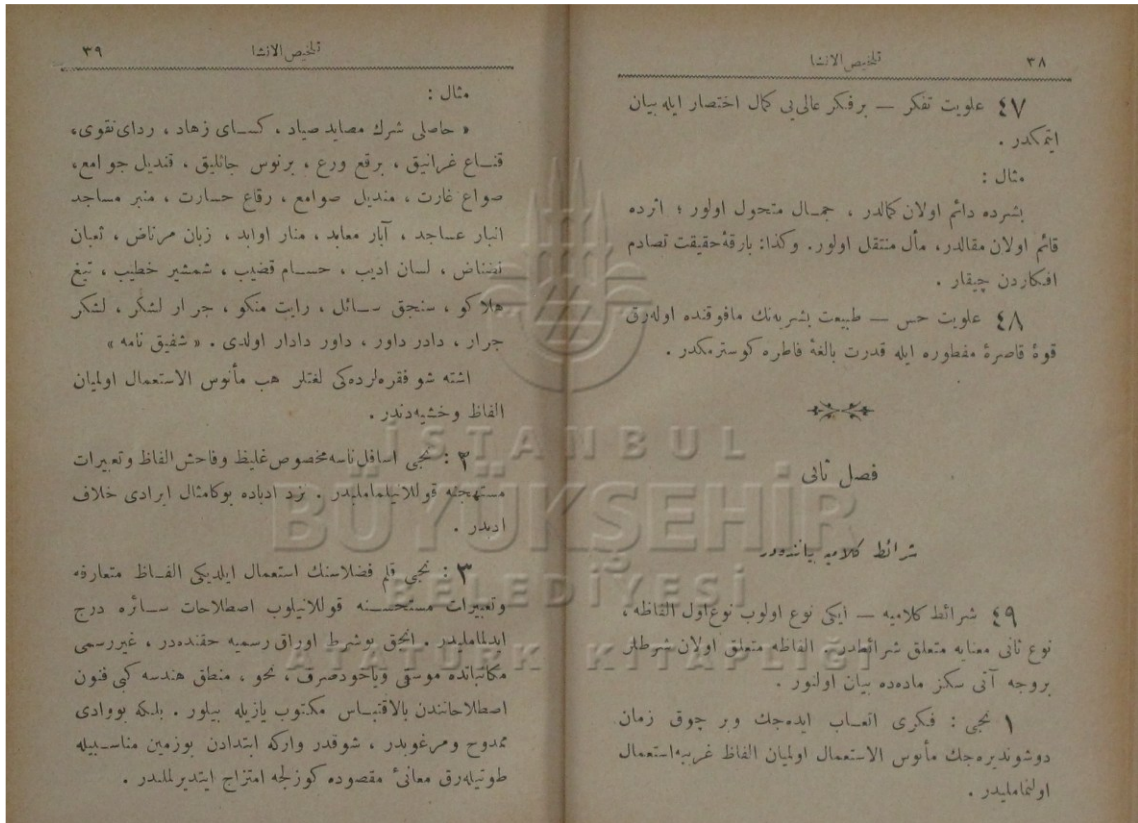
عودت ایلان ملحم بر مارشالی بردان باشندن استقبال ایلدی
صرده مارشال تردبانی عروج ایچون شتاب ایده مبه رکه قرالی
بکاتید بکندن عرض معذرت ایلمش . و مشار الیه دخی : سزک
کی دفته یار اقلری حامل بر ذلک طبیعی حرکته بطاقت
بوله جفتدن بوباده — معذور سکز ، دیمشدر .

۴۰ طلاوت کلام — سهولت و اتساع ابله اولور و سرعت
انعطاف و ملائمت و مطبوعیت ، و مقبولیت مناسبتر بله نوع ایدر .
طلاوت کلام — حسن و شطارت ابله ضرامت و حدنک اجتماعی
دیمکدر .

۴۱ اسلوب عالی — اول بر کلامدرکه کندوسنده افکارک
و تحسینک و حسبانک عظمت و احتشامی کوریلور . و تعبیرات
متیننه و صحیحله امله مقاصد عالیه دن بحث اولور . انفعالات
شده ابله متبجح اولان انسان کسندن کیر افکارک حسبانک
افق اعتیادندن غیر صحت بر عالم علوی به چقار اشته اوزمان افکار
و حسیات مأوی ب بشر اولان مرتبه لررد ظهور انجازه حسرت
و استعراق و حالت وجدی مصور اولان شدت و عظمتله تحلی ایلرکه
بواسطه خارقه بی تبلیغ خادم اوله جق هیچ افاده دخی علوبتیه
احتشامیه بر طرز عالیده صورت بر اولور . بونوع اسلوب و کلام
عالی مناجات ، نفوت و رفی تهیج ایدر مقاله و خطبه لر و اشعاره
و توجیددن و انسان و طبیعتدن بحث ایدن حکیمانه و سائر مباحث
مقدسه و عالی به لایق و حسابدر .

مثال :

قانون محبت و موالات صمیمه لرینک بر نشان جدیدی اولوق اوزره «کامل دده» ایله ارسال بیوریلان ایکی قطعه مکتوب عالیاری ضیاحش مقام اشباح و محظونیت ، سوز دلاری مزایای شوق انکیز هوای محبت اولوب بوتقیسمده نواسا زاهزاز اولان محبت بهیرینک معرض تشکر نده لازم اولان جوابنامه تک ترقیمی دده تک دوغسنه تعلیق اولونه رق همان خواننده ثنای مخصوصی اولان لسان راسخ بیان مخلصانهم مظهر توفیق و رفعت اولملری نعمات و ترماتیله اکتفا ایتشیدی .

دده بوقدر جق بر کرزعه ایله میان خاص وعامده حقیله کمال چله ایدمه به جگنی اکلا یوب ظاهرأ تکمیل سیاحتله بر عارف لیب وارینک مظهر رشدی و کاملی اولوق و باطنیأ و رای برده قسمته بر از دها پارسه طوبیلاقی اوزره برکان ابرو امیدیه کوربلی طریقتدن مناسرتیه کیتیکه بر کرزکاه بولوب و اوهامه یاشرو اولوب کیتیش و بناء علیه اشبو جوابنامه بوقدر کیم قالیش ایدمه سببی بویه اولدیندن بویاده استدعای غفور و صفیحرلیله تفقد امرجه بهیرلینه ایتدار قلندی .

اشبو جوابنامه ، ضیاء ، مظهر ، توفیق ، رفعت ، عارف ، لیب ، رشدی ، کامل یک افندیله یازیلوب موسی الیهمک اسملری توبیه صورثیه ذکر اولنیش و موسیقی و مولوی اصعلاحیه یازلمشدر .

اشته بویه مناسب کوزده درک تعبیرات عامیه ایله اخوانیه دائر غیر رسمی یازیلان مکتوب معتبر و مرغوبدر .
دردنجی : صورت تلفظیه سی اکثر تملکینلرده مختلف بولنان لغاتی ارباب قلم عندنده مرعی و معتبر اصولده استعمال ایتلی و هرگاه تک املاسنده لغت و قواعد کتابلرنده کوسرتیلان صورته یازملیدر .
بشنجی : کلامک صور ترکیبهنده ، سلاست ، منانت ، لطافت اوصافی بولنمیدر .

سلاست — کلامک لسان اوزره سهولته جریانی اقتضا ایلیسان بر کیتیدر که نظم کلامک تسافر حروف و تسافر کلمات و ضعف تألیف دن سالم اولسیله حاصل اولور . بولن مقاله ناییده فصاحت مجتهد فصول اوله جقدر .

منانت — کلامک حاوی بولندینی کلانده جزالت و فصاحت بولنسی و تکلفدن ورکا کتدن آزاده اولسی کیتیدر . کلامک تکلفدن ازاده لکی روابطک ازلفه و انصاف کلامه مانع ادواتک بولنلر منتهی بولند . منانت دیک قنده عذوبت و سیمعه لذات حصولی اولوب وحشت و غرایب دکدر . الفاظک سیمعه طوقمسی اشخاصک کوزده کورنمی کیدر . الفاظ جزله و قور و مهیب اشخاص کی تخیل اولنور . و حرب و ضرب و مشاجره و تقریع و مهدید مقاملرینه یقیشور . الفاظ جزله آغیر و قالین سوبیلان لفظلردر . جلالت ، غضب ،

مصارعت ، سطوت ، خطاب ، عتاب ، قضا ، اقتضا ، تیغ ، غدر ، ساطور و امثالی کلهلردر .

اوصاف مذکورده حائر الفاظ جزله دن مرکب اولان کلام متینک صورت ترکیبی قالبدن دوکمه کی مفرغ و کلهلر بر برینه مربوط بولنی و دوکوک صاحبی اولمالیدر .

مثال :

دکدر که کشتان جلاد قهری تیغ عدلیله
چالوب چاک ایلدی فرق سرچرخ ستمکاری

مثال دیگر :

وقسا که اعدا واجبا مرة بعد اخری . نجارب بیان ،
و محارب امتحانلرنده کوردیلر که بوقلیل البضاعة و قصیر الباعه تک
حروب ابداع و ضرور اختراعی معجزه موسیقی کی اتم ایله عصا
آسا حساد جاد نژاد و صحره نهادک نیاییم تحسینی مجاری
لسان اوزره جاری ایتدی و مانند الحان داود صدای آفرین
هرض و حسود ، کوش ، هوش صدیق و حقوده کیتیدی .

مناظر الانشا

لطافت کلام — کندوسنده نشاط قافی موجب معنارک بولنسیله برابر الفاسخی لین و لطیف و خوش و نازک ، و ملائم اولنقدر . الفاظ رقیقه : زلف ، سنبوی ، سروناز ، بو ، قد مستنا کی بوالفاظ رقیقه مزاجی نازک و لطیف و مشربی ملائم

و ظریف آدم کی تخیل اولنور و اوصاف خویان و عشق و محبت و استعطاف و تاملیقه و تنب موده دائر کلاملره یاقیشور .

مثال :

امک سلامی که نفخه نسیم مستطانی سینه لاله سیرایه آتش
حسرت آتار ، و ششمه فواج بهاری ناف آهوی تار مشک
نایه خون مذاب قنار .

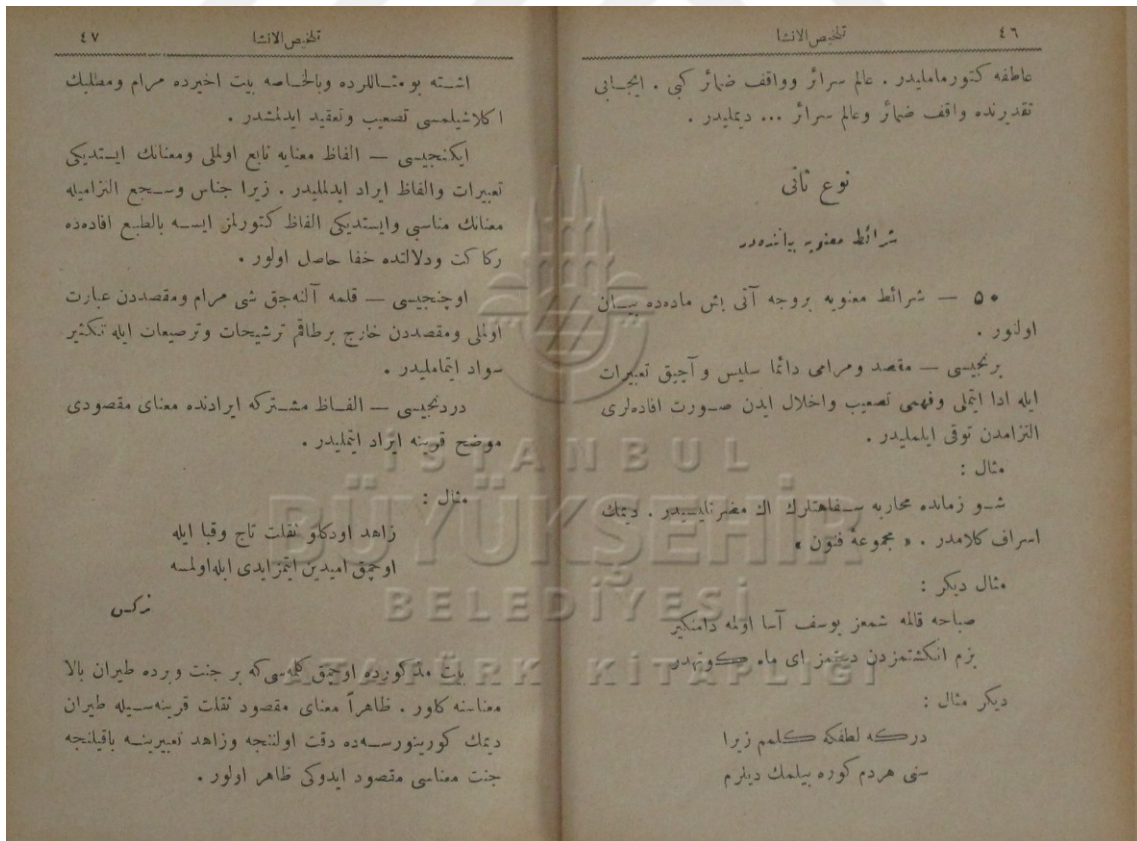
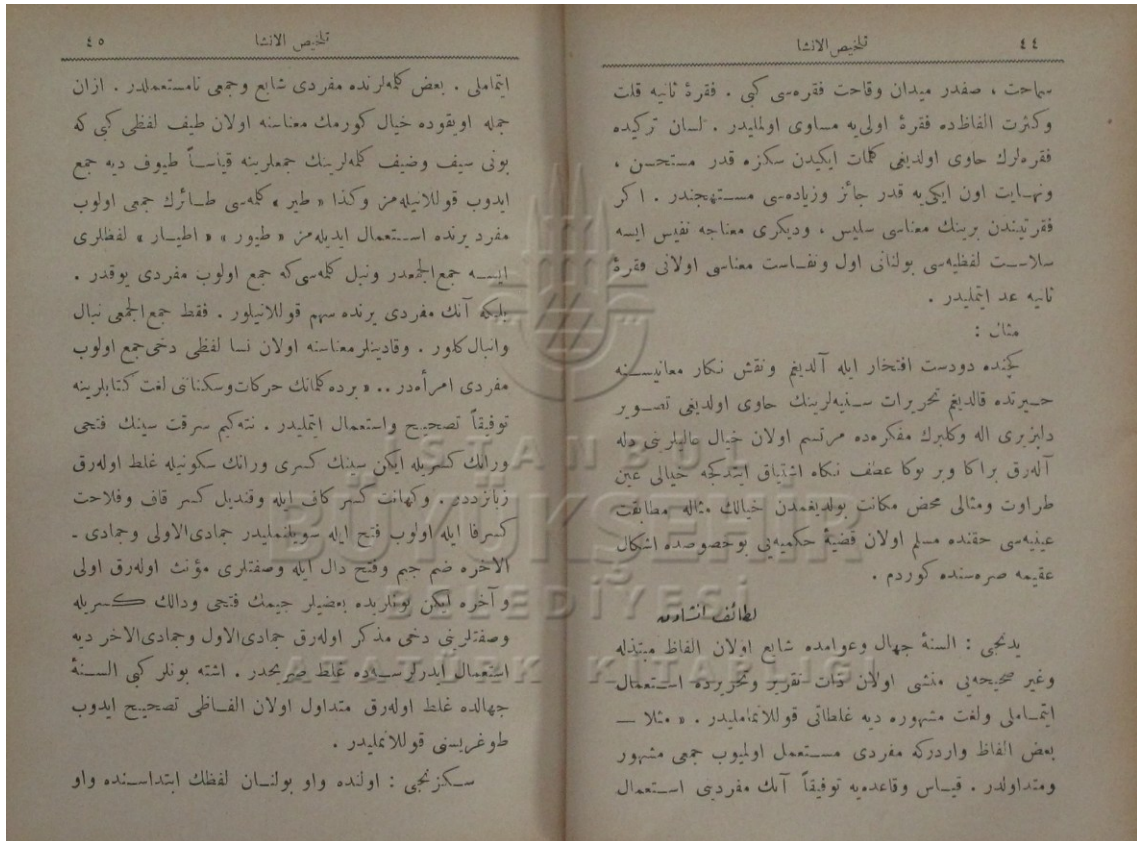
مناظر الانشا

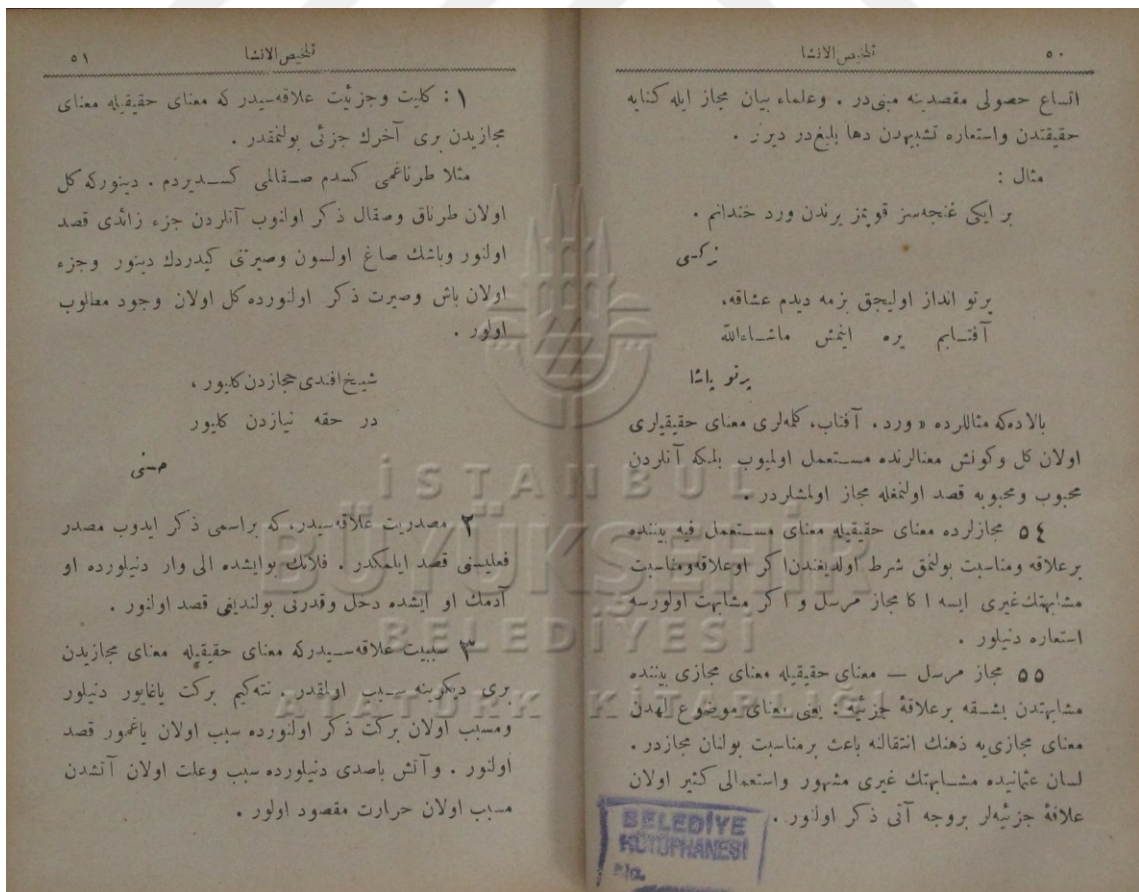
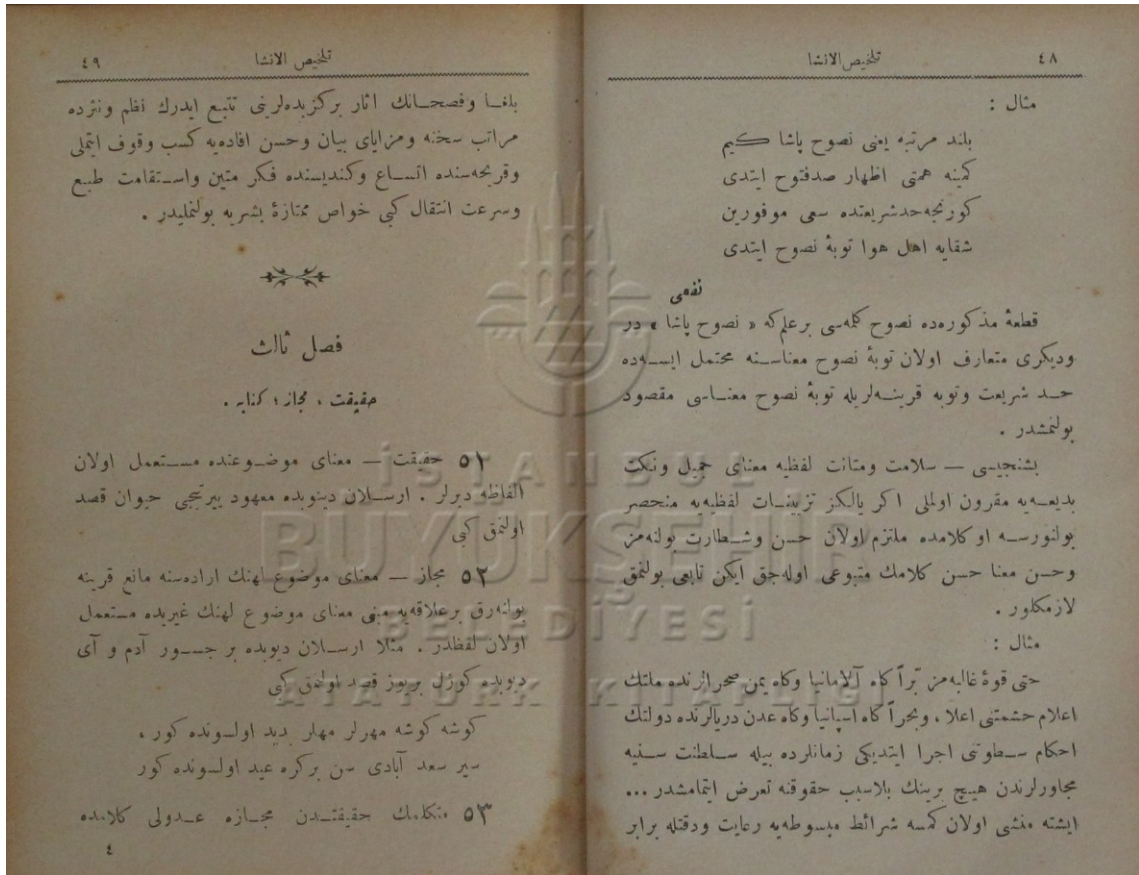
مثال دیگر :

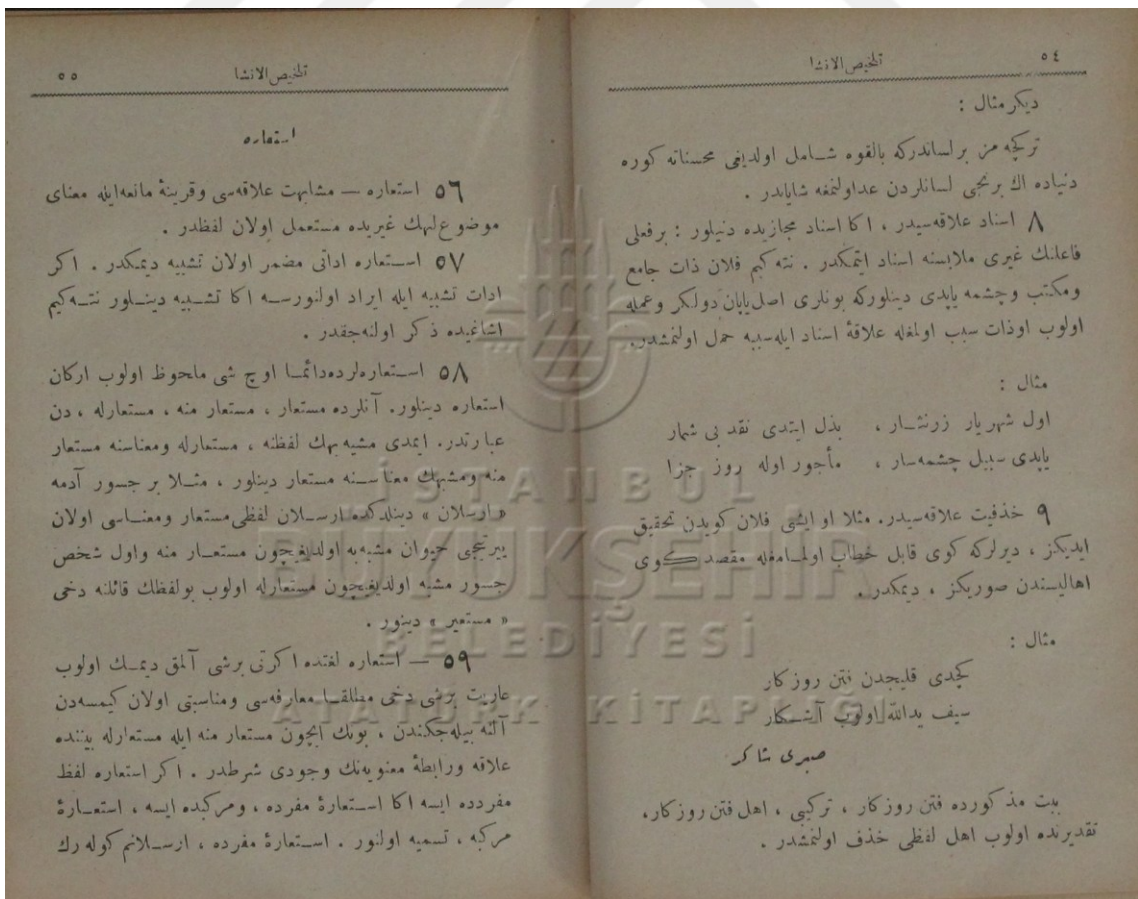
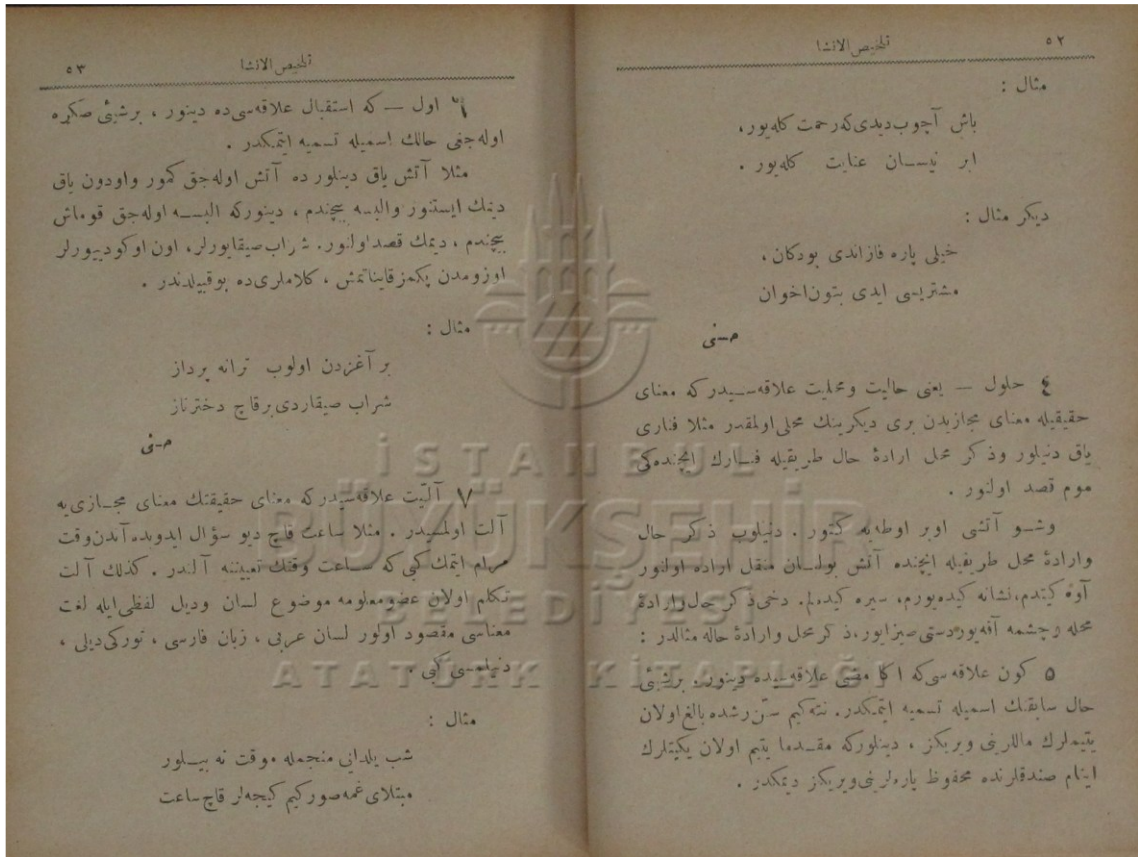
شمع کا کلک آتش نسیم کاشنده
دیمش که سنبله سنده امانت اولسون بو

فغانی

الشیخی : کلام مسجده فقره ثانیه کتانی فقره اولی
کلیاته موازن بولنی . اکثر کلاملرک بعضی و یا خود بعضی
مجانسه الحروف بولنورسه دها کوزل اولور . و لفظ عربی
مقابلته اول و زنده لفظ فارسی کتوریلورسه مناسبجه دوشر .
چین ایله زمین ، لایقل ایله ، بادرک ، و حب ایله الب کی .
واکر و زکتری مطابق اولوب عدد حروفی موافق
اولنرسه خوان ایله نان کی حرفی جوق اولان فقره ثانیه
قائمیدر . و کذا کتانی خفیف اولنلری فقره اولی و تقیل
اولنلر فقره ثانیه ایتلیدر . مثلاً : (ایام نقده دو نعمت ورن .
سزا اولمدن لطفه لایق کورن) یثیلله صکوه دکان

تخلص الانشا ۵۷

اولمغه مجاز لغوی عد اولمه من و کذا « که هنوز غنچه ننگفته
ایکن ، انی دست اجل ایتدی یامال » بیتده اجل بر مرد
زیانکاره تشبیه اولوب مشبه اولان مرد زیانکار لفظی حذف
اولمغه خواصندن اولان دست لفظک مشبه اولان اجل
اضافله تشبیه مذکوره اشارت اولمشی و بو صورتده استعاره
مکنیه اولمغه برابر اجله دست انبائی استعاره تخیلییه اولمشدر .

۶۲ بالاده کی استعاره مصرحه و استعاره مکنیه ناک
تعریفلرندن اکلا شیلیدی وجهله استعاره مصرحه لوده مشبهه
دال اولان لفظ مذکور و مشبهک لفظی متروک بوله جفندن
استعاره مصرحه لوده قرینه دائمی مشبهک خواصندن و استعاره
مکنیه لوده بالعکس مشبهه متروک مشبه . مذکور اولمغه استعاره
مکنیه ناک قرینه سی مشبهک لوازمندن برشی ذکر و اعتبار
اولمقی اقتضا ایله .

۶۳ بینه استعاره استعاره مطلقه ، مجرده ، مرشحه ،
تألییه اوچه تقسیم اولنور . شویله که : اگر استعاره ده
قرینه نکلن بشقه . مستعاره ویا مستعارلک خواصندن اولان
برشی ذکر اولمقرسه او استعاره « مطلقه » دینلور ، مارالذکر
« التفتات ایتر کذا ایله خیرلرمان شیرن » مصرعیله ، اجل
تجهسندن کیمسه بقیه قورنارمه من « کلامی استعاره مطلقه
قسمندندر » اگر مستعارلک ملایمی استعاره ده مذکور ایسه
استعاره مجرده اولور .

تخلص الانشا ۵۸

کادی ، ترکی ، و استعاره مرکبه ، فلان صان التندن صو-
پوریدر ، کلامی کیدر .

۶۰ استعاره مفرده دخی یا ، مصرحه ، ویا ، مکنیه ، در
استعاره مصرحه ، مستعار منه دال اولان لفظی ذکر ایدوب
آنکله مستعارلهی قصد ایتمکدر .

مثال :

التفات ایتر کذا ایله خیرلرمان شیرن ، مصرعنده التفات
قرینه سیله « شیرن » دن مقصود معهود بیرنجی حیوان اولوب
بر مرد شجیع ایدوبکی واضح اولمغه « شیرن » لفظی استعاره
مصرحه اولور .

۶۱ استعاره مکنیه — ارکان استعاره دن مشهیدن بشقه
هیچ برشی تصریح اولمقرسین تقسیده مصر اولان تشبیه
دالات ایتمک اوزره مشبهک خواصندن برشی مشبهه اضافه
شرطیه برشیک شی آخره تقسیده تشبیه دینلور . مثلاً « اجل
تجهسندن کیمسه بقیه قورنارمه من » . دینلکده اجل بیرنجی
حیوان تشبیه اولمقر مشبهه بیک لفظی حذف و خواصندن
اولان بجه لفظی مشبه اولان اجله اضافه تشبیه مقصوده
اشارت اولوب استعاره مکنیه ، و بجه لفظک اجله اضافتی ایسه
استعاره تخیلییه اولمشدر ، بو استعاره تخیلییه استعاره مکنیه
قرینه سی اولمقین استعاره مکنیه دن آریله من و مجاز عقلی قیلندن

تخلص الانشا ۵۹

مطلقه دن ابلاغ اولدینی کی مطلقه دخی مجرده دن دهابلیدر .

۶۵ استعاره مرکبه — مواد عیدیمک صورتلری
آوب تشبیه طریقله صورت اخری ده استعاره ایتمکدر . بونک
طرفینی مرکب اولدینی کی وجه شهبی دخی مرکب اولور
و بوکاستعاره تمثیلیه دینلور مثلاً بر آدم ایچون « صان آلتندن
صو یورودی » دیدکمزده اول کیمسه ناک طو یورمقرسین بر
ایش بایدینی آکلا شیلوب صان التندن صو یورومه حالندن
آلان صورتی کیزلیجه ایش یایمه صورتنه نقل ایلمش و استعاره
تمثیلیه بایمش اولور . وینه :

الحلی یوقدر سیلورم وعده وصل دهک
نافله بال چالوب آغزیه یالاندردی نی

بیتده دخی آغزیه بال چالمه مادوسی استعاره تمثیلیه طریقله
ایراد اولمشدر .

کنایه

۶۶ کنایه — لغت عربیه ده تصریحک خلا فی اخفا معنانه در
علماء بلاغت اصلا حنده لفظک معنای حقیقی سنک لوازمندن
برنی قصد ایدوب فقط معنای حقیقی ناک اراده سی جائز اولمغه
دینلور مثلاً فلان ذاتک قبوسی آچقدر ، واکسی میدالده در .

تخلص الانشا ۵۸

مثال :

ایتدیلهر فائده سز مشترکائی تعذیب
عاقبت قالدی اولمه ده بو اوضاعه شکب

اشته بوراده مستعار منه اولان مهک ملایمی ذکر اولمقیوب
الحقی مستعارله اولان محبوبک لوازمندن صبر و شکب کی
خصوصیه بشریه سی ایراد اولمشدر .

۶۴ اگر مستعار منه ملایمی استعاره ده ذکر اولمقرسه
استعاره مرشحه تسمیه اولور . نته کیم :

لال اولور البت زبان خامه چیده موی
قیاجه غمدن طبع اریاب سحز علانلور .

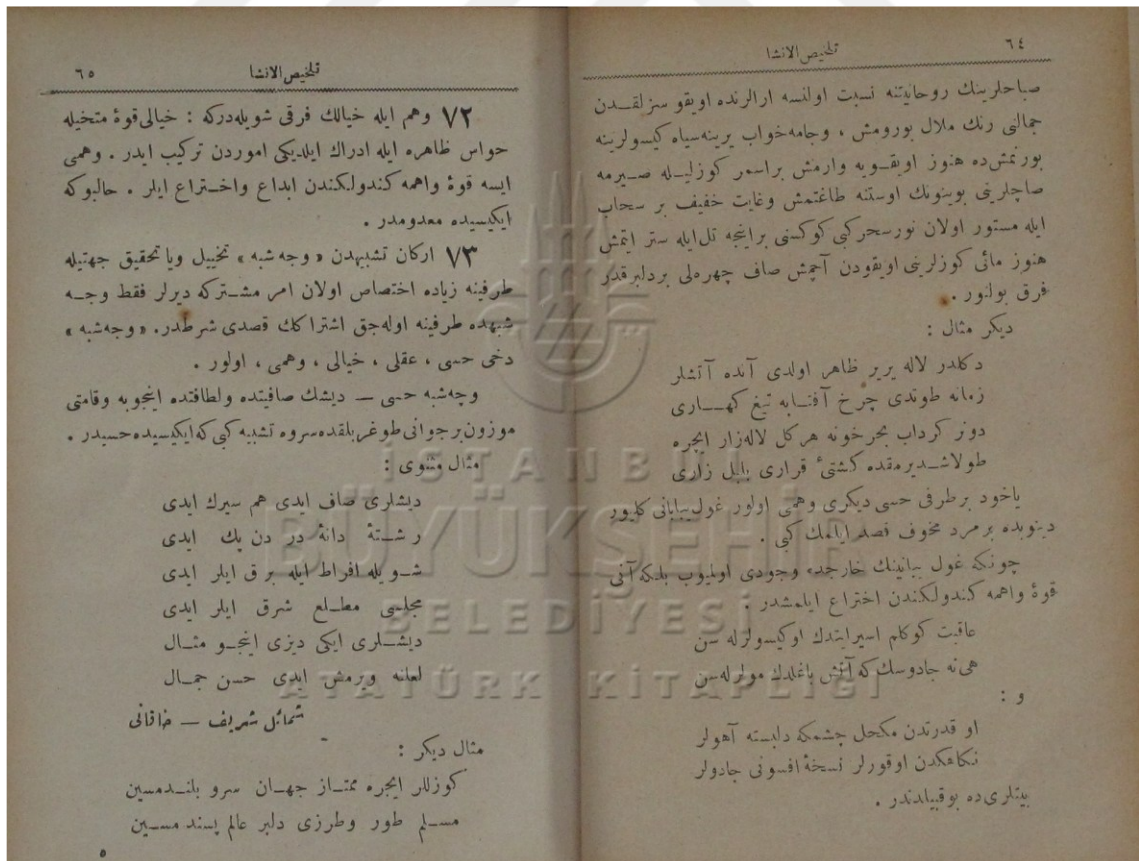
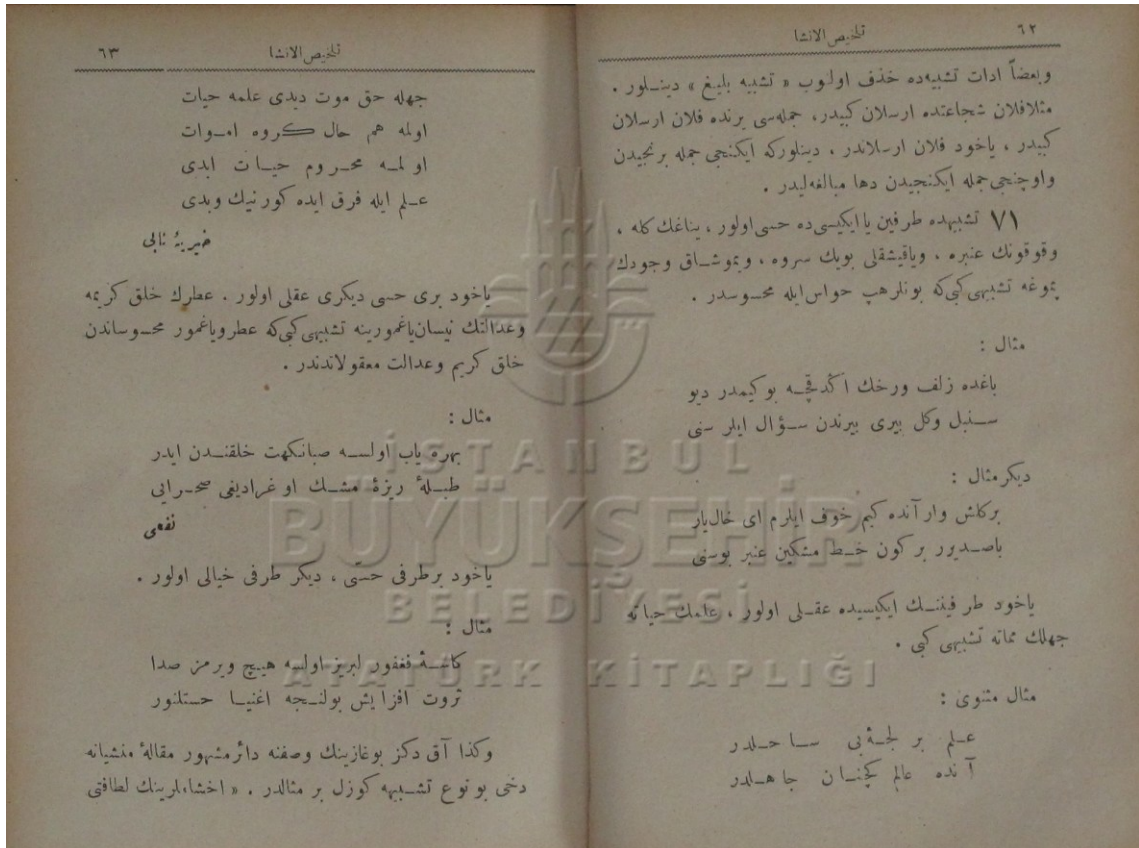
راغب یاشا مرمرم

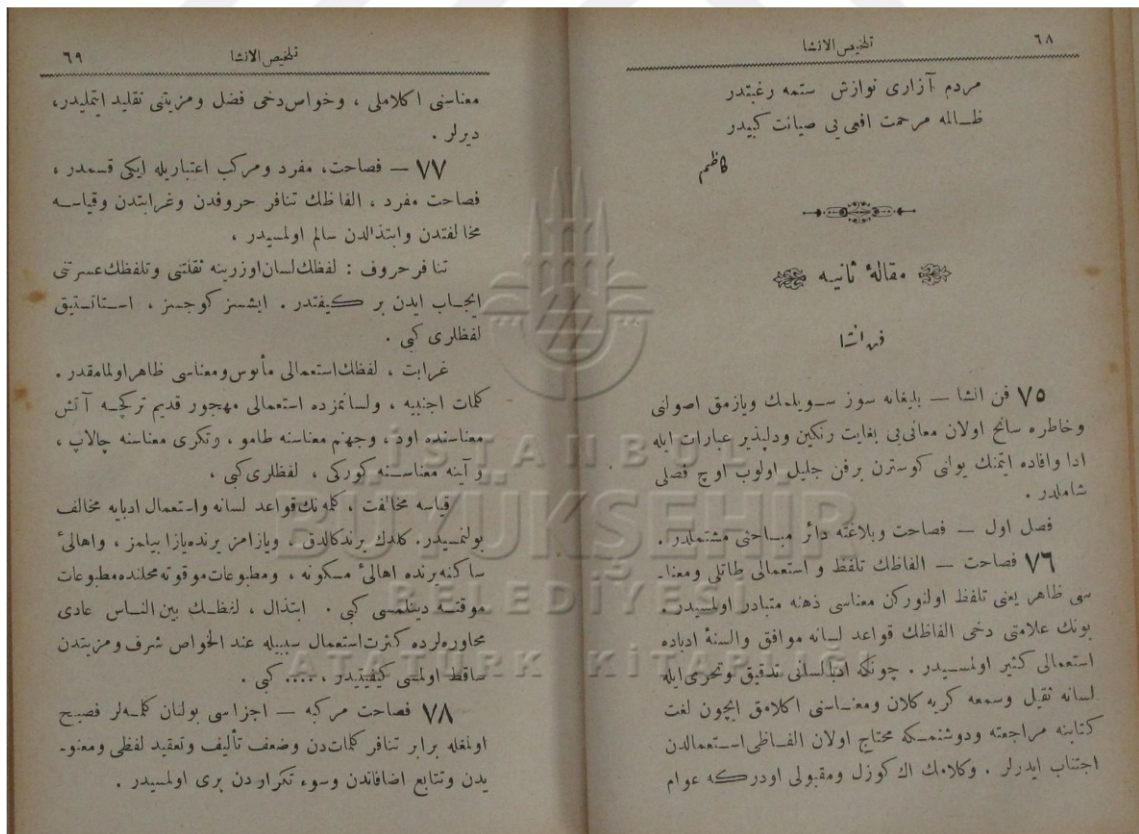
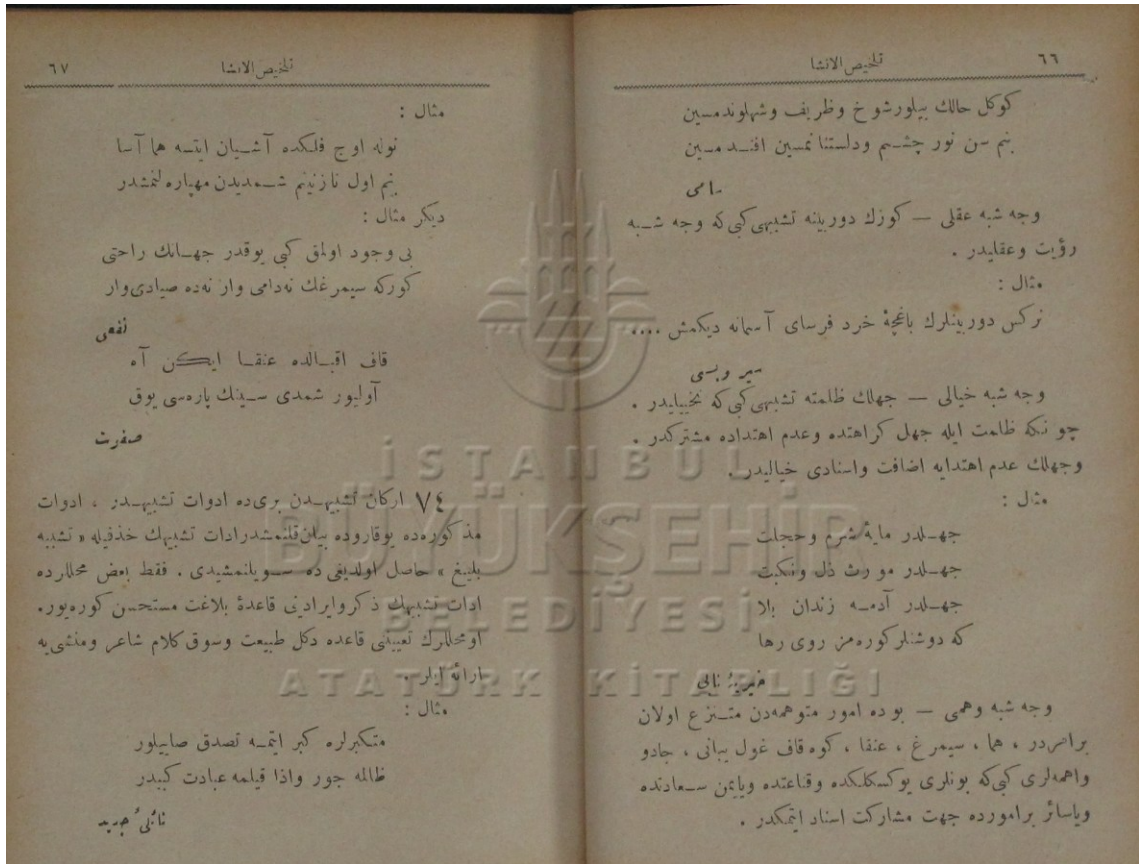
بیتده خامه انسان متکلمه تشبیه اولوب زبانی آکلا اضافتی
تخیلییه و قرینه در . لال دخی ترشیدر .

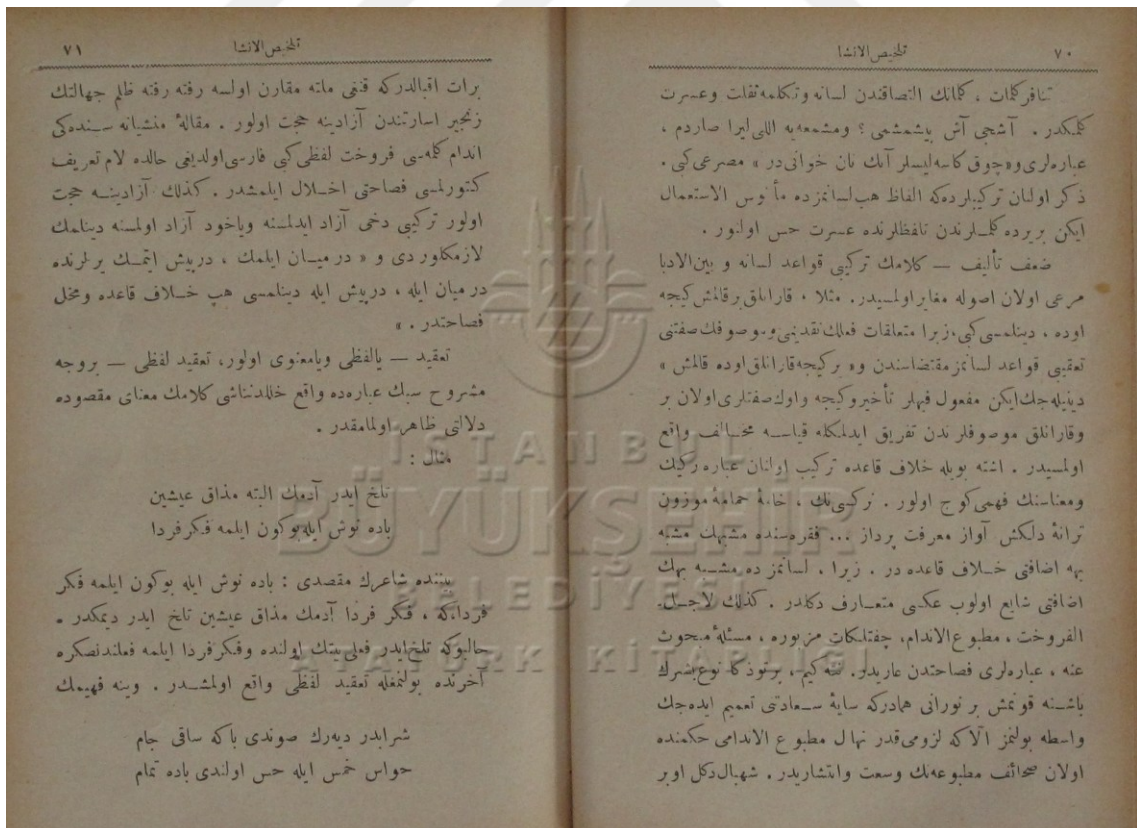
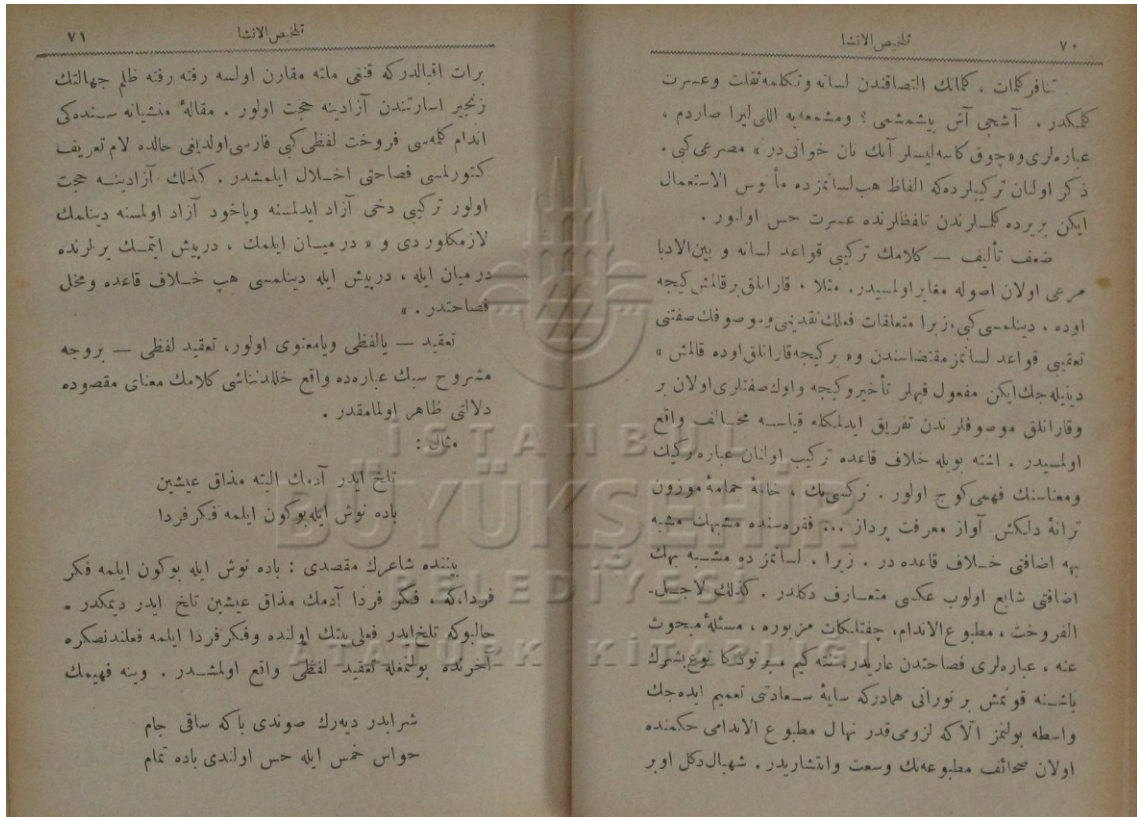
وینه :

صاریلوب فوطه نی مشکین بلنه وفق مرهم
منجسف اولدی بینه نصفه دک ماه تمام

بیتده مستعار منه اولان ماهک ملایمی بولان خسوفک
ذکر ترشیح اولمشدر . ترشیح تناسلی تشبیه مبنی اولمغه

بیتده معنای مقصودی ادا ایدر لفظ ناقص اولغله تمقید لفظی بولنشدیر . زیرا شاعرک غرضی شراب ایچیلورکن طبعی و رایجی طوییلور ورنکی کوریلور و قدح اله اندقد صانکه حس لمس حصه دار اولور . بالکیز حس سمع محروم قالور . ساقی شرابدر شرابدر دیک اودخی نصیبی آلور بوصورده خواس حس ایله باده تمام حس اولنیش اولور دیکدر . لکن بومعنی افاده ایچون قدحی ایله آلدیم وشرابی کوررک و رایجی طویله ایچدم دیمک لازم کلور . یوقسه اوجلهلر محذوف ایکن بالکیز شرابدر دیهرک ... سوزندن بومعناره انتقال امر دشوار اولغله کلامک معقد اولدینی آشکاردر .

تمقید معنوی — بحسب اللغة مفهوم اولان معنادن متکلمک مقصدی اولان معنایه یعنی معنای حقیقیدن مجازی ویا معنای کنائی به ذهن مخاطبک انتقالده واقع اولان خللدن نانی کلامک معنای مقصوده دلالتی ظاهر اولمامقدیر . نته کیم :

درکه لطفک کلم زبیرا
سنى هردم کوره بيلمک ديلرم

بیتده جاناک درکانه کلمک اوراده بولنامه می مستلزم ایدوکنه مبنی کلکی نفی ایله دائماً اوراده بولنق معنای قصد اولونه بور . یعنی سنک درکاهکن آیرلم زیراستی کوره بيلمک ایسترم . دیمکی قصد ایلبور . ایچق درککه کلم دیمکن اوراده بولنامه می

نفی ایله دائماً اوراده بولنق معنایه انتقال اتمک بک بیددر . تنایع اضافت — اوچدن زیاده کلمرک متوالیاً بربرینه مضاف قلمبیدر . حدیقه السعاده : ابارک انجم تاب نظاره مصائب حواتین حرمرای نبوت کتوره . یوب برده حجاب کیردی فقره سنده آتی کله بربرینه مضاف قلمقله فصاحتدن دوشمشدر تنایع اضافت اوچه قدر جائز و زیاده سی غیر جائزدر .

سوء تکرار — فائده سز بر لفظی تکرار ایلمکدر که محل فصاحت اولغله آندنده احتراز لازمدر اگر بر معنا تکرار ذکر وایراد اولغنی ایجاب ایدر سه مراد فیله ویا خود مجاز وکنایه طریقله ادا و افاده اولغیدر .

۷۹ بالاده بیان اولسان الفاظ فصیحه مقصودی افاده به مقتدر اوله جق صورته ملکیه نائل اولان کیمسه به فصیح دینلور . ایدی متکلم فصیح ابتدا کلمات فصیحی تخری و انتخاب ایدر . ثانیاً هرکله می مشاکل و مناسی اولان ایله منج و ترکیب ایدر . چونکه کلمرک ذاتاً فصیح اولدینی حالده حسن ترکیب ایله کلامه فصاحت کلز ، و متناسب اولیان کلمرک فی الحقیقه فصیح اولسه لیلر بیله بیان کتورلدیکه بر بردن متسافر اولورلر بوايه کلامک فصاحتی اخلال ایدن متسافر کلمات دیمک اولور وکلهلر تقدیر متناسب اولورلر کلامک سلاستی اولقدیر زیاده اولور سلاست — کلمرک لسان اوزرینه سهولت ایله جریان

ایدیشیدر . بولک تفصیلی شرائط لفظیه بک بشنجی ماده سنده کیمشدیر .

بلوغت

۸۰ بلاغت — دخی بلاغت کلام ، بلاغت متکلم قسملرینه منقسم اولور . کلامک بلاغتی کلهلری فصیح اولق شرطیلر مقتضای حاله مطابقتدن و مقامه مناسب وجهله تصویر و ترتیبدن عبارتدر .

متکلمک بلاغتی دخی کلام بلیغ تالیفته مقتدر اولور برملکیه مالک اولمیدر . کلامک حد ذاتده حسی و عندالبالغا مقبولیتی مقتضای حاله مطابقتی و الفاظک معنا ایله حسن ایتلافی حییلهدر . سوز تقدیر منظم و مقامه مطابق و حقیقت حاله موافق اولور سه اولقدیر مؤثر و عیالان قبول اولور . بویه سوز قابیری هیجانه کتوردر . و هیجانی تسکین ایدر .

نصل ثانی

مطابقت

۸۱ — فن انشار بلیغانه سوز سوبلمک ویا مزمق اصولی و عبارات دلیرر ایله افاده مرام اتمک بولنی کوستر بر فن

ایدوکی صدر مقاله ده تعریف اولنیش ایدی . مقصد و مرامی افاده ایسه یا تقریراً اولور که بواک خطابت دینور ویا خود تخریراً اولور که بواکده کتابت اسمیه اولنور . خطابت اهله خطیب وخطاط و کتابت اهلهده منشی وکاتب دینلور .

خطیب اولا سوبلیه چکی شیء بولق ونه صورته تقریر ایدر . چکنی تصار لاق اقتضا ایله ، که بوبولیشه وجدان وقرنحه دینور . صکرده سوبلیه چکی کلامه نظام ویرمک اقتضا ایله که اکاده حسن ترتیب تعیر اولنور . بعده اوسوزره بر طرز و اسلوب اتخاذی لازمدر که اکاده صورت تقریر اطلاق اولنور . و نهایت بر آهنگ وحرکتله افاده مرام ایجاب ایدر که بواکده حال و طرز تسمیه قیلور .

۸۲ وجدان — اتساع ویا تهییج ایچون اقتضا ایدن وسائلی بولمقدیر که انلرده تلقین و تعالیم ، مرغویت ، تهییج و تخریک وقت ، دنیان مواددن عبارتدر .

۸۳ تعالیم و تلقین — سوبانان شیک حقیقتی بیان ، و مرغویت ، سولمئینک رعایت و امنیتتی جاب ایله و تهییج مقصوده موافق اولان حسییاتی مخاطبلره الهام و احساس ایله حاصل اولور . و تعالیم و تلقینیه اقیسته و آله و مرغویتیه حسن اخلاق ، و تهییجه انفعالات نفسانیه تک وجودی شرطدر .

۸۴ آله واقیه — خطیبک حقیقتی اثبات ایچون استناد ایدیبکی نقطه لره « قیاس و دلیل » دینلور وخصوصی و عمومی

اعتبار به ایکی به منقسم اولور . اقبسه خصوصیه ، بر طاقم اشکال منطقیه درکه نتیجه وصول ایچون اشکال مذکوره ایله صور مختلفه ترتیب اولنور ، و قیاس تشکیلی دخی باشدیجه اوچدر .
۱ قیاس حملی — درکه اوچ جمله دن ترکیب ایدیلان بر قیاس اولوب اوچجی ایکی اولکی جمله لک نتیجه سی اولمیدر .

مثال :

بزی مسعود ایدن شیلری سوملی ز ، مادامکه فضیلت بزی مسعود ایدر ، بوصورنده فضیلتی سوملی ز . ایکی اولکی جمله لک برنجینه « کبری » وایکینجینه صغری وایکینسه بدن مقدمه و اوچجی بده نتیجه دنیلور .

۲ قیاس معلوی — درکه قیاس حملی لک عینی اولوب اشقی صغری ویا کبری دن بری غیرمذکور اوله و فقط ایرادی ده ممکن وسهیل بولنه . « فضیلت بزی مسعود ایدر ، بوصورنده فضیلتی سوملی ز کی . مقام افاده ده شویان اولان قیاسلری اوله ساده برحاله بر اقبوب ترین و هیتلری تبدیل ایله قوللری تزیید ایتلیدر . مثلاً شواولکی مثال صورت آتید اوزره ایراد ایدیلورسه تأثیری تزیید ایدلش اولور . « مسعود اولقی استرسه کز فضیلتی سوبکزه ودها قولی اولقی اوزره شویله دنیله یلور مسعود اولقی استیورسکزه نیچون فضیلتی سومیورسکزه ؟

۳ قیاس مقسم — درکه برنجی نوع قیاسدن ایکی دانسنک

اتحادیدر مثلاً موقع محاربه ده بواندینی قوردونک داخانه نصلسه دشمنی کچیرمش اولان برتفرک دیوان حربه استنطاق و محاکمه سنده نفر مرقومه خطاباً — موقعکده ایدک یاخود دکل ایدک ، اگر موقعکده اولوب ده دشمنی کچیردک ایسه برخائن کی حرکت ایدک ، اگر موقعکده دکل ایدیسسه ک نظامه مغایر بر ایش طوتدک . امدی سن همه حال جزای اعدامه مستحقسک . .
 دخیله سی کی ، بو قیاس مقدم شرطنه رعایت و دقتله ترتیب اولنورسه خصمی الزامده یک زیاده مؤثر اولور .

۸۵ اقبسه عمومی — بر طاقم مأخذلدرکه مقاصد متعدده ایچون لازمکلان دلایلر کندیوسسند بولنور . اگر نتیجه او قیاسک کندیوسدن استخراج اولنورسه قیاس عمومی داخلی دنیلور .

تعریف ، تطبیق اجزای کلام کی . مثلاً بارقه حقیقت تصادم افکاردن چیقار ، کلامی کلورلی فصیح اولغله برابر مقتضای حال و مقامه مطابقدر ، بوصورنده ، بارقه حقیقت . . . کلامی بلیغدر . قیاسی ، معلوی الکبری بر قیاس عمومی داخلی اولور .

۸۶ مرغویت — خطیب اولان ذات علم و فضلیه برابر اخلاق صاحبی اولمی ، و افاده مراده حاذق ، واستقامت وحسن

تدبیری مسلم بولنمیدرکه گفتاری سمع قبوله سزاوار اولسون زیرا بویه اولنرسه سوزینه کیسه اعتقاد ایلمز ، مثلاً بر عیاش شرب حرمک مضرتی ومنع استعمالی حقیقه قدر مؤثر بر نطق سولهسه شهسز عبثه اشتغال آتش اولور . زیرا کندیوسی مقتضای لطفک خلافی حرکتده بولنمیدن و صایانی قطعاً تأثیر ایتدیرمز . بناء علیه خطیبک متصف اولدینی اخلاقی خلقک حسن ظن ورعایتی کندیوسه جلب واماله ایدرک اصالح افکاره معین و خادم اولمیدر . و خطیب مقتضای حال و مقامه رعایتله مخاطبلرینک درجه تربیه و معلومانلری وسنلری و انفعالات نفسانیلرینک جهات عائدلری و اخلاق و ادب و عاداتی بیلرک آنلرک حال و شانلرینه مناسبت و ملائم کلمات مقنعه سرد و استعمال ایتلیدر . و سولنه جک نطق طوغریاق ، ادب ، تدبیر ، خیرخواهلیق خصائصی حائر بولنمیدر . اشته حضرت ابی بکر الصدیق ، رضی الله تعالی عنک اجماع اصحاب کزین ایله مسند خلافته انتخابلری کونی منبره چقهرق ایراد پروردقاری خطبه و نطق جابلاری خصائص معلوبنی حائر اولمقله تبرکاً . مثال ایراد اولمشدر .

خطبه حضرت ابابکر الصدیق رضی الله تعالی عنه

اشته سزک زمام اداره کز بکا حاله اولندی . اگر اولک

ایدر ایسه معانیت ایدیکز . اگر فئاق ایله ایسه تصحیح و اخطار ایدیکز ، عنان حکومت مودوع بد قدرق اولانه حقیقت حالی افاده اتمک از صدق و طوبیت و کتم و اخفا ایلیمک اهاسندر . نظرمدده ضعیفا و اقویا مساویدرلر هرکس حقیقه اجرای عدالت اتمک ایسترم ، و تشدید عنان عبودیتکز نیم احکام خیریت انجام شریعت مطهره به انبامه منوطدر .
 قو مو الى الصلوة رحمة الله

۸۷ تهییج و تحریک رقت انفعالات نفسانیله ایله اولور . انفعالات نفسانیله عندالفلاسفه روحک هیجانندن عبارتدرکه اوهیجان برشیته مقارنت و شدت انهماک و یاخود اوشیدن مباحثه و تنفره . بیبت و برر . و خطبته کی انفعالات نفسانیله ایسه مقصد و مرامک تهییج طبعییدن احساس و نطق واسطه سبله الفا اولان حسابندر ، بونکله فصاحتک تأثیری تزیید اولور . هرکیمده اذهانی و الحقه نطق ایله ایستدیک کی تهییج ایدمک و طیبایی دیله دیکی کی قوللانهرق کیدردن سروره و غضبیدن مرسته و برودندن مقتویته قلب و تحویل ایایه جک درجده کفلیت و اقتدار بوانه جق اولورسه اول آدم حقیقه خطیب فصیحدر . انفعالات نفسانیله منبع مشترکی یا محبت و یا بغضدر ، بونارده شدت و تأثیرلرینه و ملائمی اولدقاری مقاصده کوره تبدیل عنوان ایدرلر . مثلاً محبت لدی الایجاب بشاشت ، رعایت ، حسن تأقی ، حیرت ، مقتویت ، و بغض

و حتی غیظ، غضب، انتقام، اضطراب خوف تمیز لری
آلهیلور محبت — مقصدی بر صورت جلیه و مرغوبه
کوسترک و منافعی مرض تقدیر و استحسانه قویه ری تمیج
اولنور، و بعضی، مقصد کراحت و مضار اسنادله تحریک ایدیلور
الحق سامعینی تمیجده برنجی واسطه مؤثره خطیب اولاکندونی
تمیج ایدیلور.

مثلاً سامعینی آغلاتق ایسترسه پشین کندیبی اغلامی
یعنی کندیستی سامعین رنده طوتوب تأثر و تمیجی موجب
جهت لری نفسنده تجربه و تحصیل ایلمی، بونک حصولی ایسه
الحق کندوده قوه خلیه، قوه حاسه باطنه، قوه ممیزه
وجودیه موقوفدر. « قوه خلیه » — باجمه موادی سزوار
نظر و دقت اولان حالایله فکریه تصویر و تجسم ایدر بر
قوتدرکه نقدر شدید اولوریه اولقدر مریج و مؤثر اولور.

مثال :
تعاونوا علی الیه ... فرمانیه و اخوت اسلامیه حال و شایسته
واقف اولنر ایچون رفلا کته اوغرایان و طنداشلری حقنده
الدن کلان معامله محسنی احرا ایتک برنجی درجهده فراغدن
عد اولنور. اجداد مزک بوقریقه خبریه بی افاده کوستردیکی مؤثر
دیلمده دائر نیمه نیمه داستان مفاخر پیدا ایلمشدر.

حتی وقایع سالفه دن اکلایلورکه حسنات اوغورنده ایچه
دکل نقد حیات بذل ایدچک قدر قوت ملتزده عادات جاریه دن

عد اولنه حق درجهده ایدی. اشته بو جوانمردانک احنادی
اولان عثمانلورله ارنا و فطرت حائر اولدق لری صفت سخاوت
بروظیفه عظمای تحمیل ایلمشدرکه اوده هر ارباب احتیاجه
الدن کلان معاونتک اجرا سیدر.

۸۸ حسن ترتیب — وجدانک استحضار ایدلکی وسائط
اقتاعیه بر صورت منظمیه وضع ایتک دینورکه فن انشاک
بوده بر جزو احمددر. حسن ترتیب اولانطلق حاوی اولدینی
اجزا ایله صورت تنظیمندن، ثانیاً اصول و حواس مهمه سندن
بحث ایدر.

۸۹ نطق صورت تنظیمیه حاوی اولدینی اجزا —
نطق سیاق و نسقی بیلمک دلالت عقایه بزه کافیدر. حاوی
اولدینی اجزا دخی صورت آیه اوزره انقسام ایدر. شویله که:
اولا خطیب اولان ذات سامعینک میل و ارزولرینه کسب
و قوف ایلماک، و موضوع بحث اوله حق ماده نک نه یوله صورت
قبول کوره چکنی استکناه و استمزاج ایتک ایچون بر نبذه کلام
سویلمسی اقتضا ایلر، و بونک نطق مقدمه می ذیلور.

ثانیاً — خطیب بو مقدمه می ایرادن و مخاطبلرینک میل
و آرزولرینه کسب و قوف ایلدک کتصرکه وضوح افاده حاصل
ایتک و مقصد و مرانی لایق ایتک ایچون مقصدک احوال
متعلقه سندن بحث ایتکی لازم کورکه بونکه بیان و صورت
افاده تمییه اولنور. بویان و افاده دخی اعتراضه محل قلمامق

ایچون ادله و راهین ایله تأیید اولمیدر. شو حالده نطق ایچون
ایکی شی حاصل اولورکه بری رد دیگری قبولدر. و سامعینی
اقتاع ایدچک مرتبهده نطقه و بریلان نه سایشه نتیجه درلر.
بو صورتده نطق انقسامات طبیعی می آتی جزوه تفریقی
مستلزم اولور. آنلرده مقدمه، بیان، صورت افاده، رد،
قبول، نتیجه، در.

۹۰ مقدمه — نطق مبدئی اولوب مقصدک حسن
تلقینیه سامعینک اذهاتی حاضرلق ایچون اقتضا ایدن موادی
ایراد ایله وقت و خوشنودیلری جلب و بلکه تحریک ایلماکدر.
بناء علیه مقدمه مقصددن مأخوذ اولق و مقارن حقیقت و حسن
افاده سنده حالات و جدیت بولق لازمدر. نوعی دخی مقدمه
عادیه، مقدمه خادعه، مقدمه محتشمه، مقدمه تمیجدر.

۹۱ مقدمه عادیه — مقصودی صنایع کلامیه دن عاری،
مختصرجه، آجیق عباریه ایله بیان ایدر. بوده مستند اولدینی
فوائدک آزایی و مدلولی بولسان مجتک و انجینی و سامعینک
افکارینه موافقتی جهتیله زیاده سوز سویلمک لزوم کورنمیان
مخلارده استعمال اولنور.

مثال :

ولی نعمت جیمتیز پادشاهز اقدامک ابتدا تحت سلطنت
سپهرینه رونق و یردکاری بومسعودکه له الحمد دولت و منکده

ترقیه کورلمکده اولان قوت و معیوریتک، عالمک نائل اولدینی
سعادت و امنیتک مبدأ مبارکیدر، اشته اول کونده پادشاهز
باب عدالتی تیماً آچمشلر و محمد اخلاق سیه لرینک برهان
باهرنی کوسترشار ایدی صکره انسانیه انسانانی بیلمدرچک
و هرکی دنیا و آخرتده سعادت و سلامته ایردرچک علوم
و معارفک انتشاریه دخی بر طریق سهولت آچهرق جناب حق
شکرلر اولسون ازوقت ایچنده ثمره نافعیه می و عرفان حقیقی
شاهانه لرینک دلیل قویستی کوستردیلر. اشته بونک تدبیر
متممه سندن اولق اوزره بوانجمن دانشک تشکیاتی ...

مصطفی رشیدیایا

۹۲ مقدمه خادعه — سامعینه جالب نفرت اوله جفتی
بیلمدرک مقصدی طوغریجه بیاندن خوف ایله دلخواه لری
اولان واصل مادهیه مناسبتی بولتان دیگر بر ماده نک بیانیله بالا
حسن افکار منویه و مضمره سنی عرض و اعلام ایلماک و
مخاطبلری ده اوقصدیه انتقال ایدرمددر. بومقدمه خادعه ده
حیل شرعیه و تورییه و بر درجهده قدر دقائق ماده شایان قبول
ایسه ده حقیقته معایر شیلر اصلاح حسن تاقی اولنه ماز.

مثال :

..... اوله ایسه ابتدا اعداد قوت غلبه اعدا : یعنی یکجیری
زمره سنیک برایشان ایدنش اولان احوالی بوجه شرعی بر

حسن صورت له انظام آرا و بو تقریبه جمله سی مظهر عوارف
فی آنها اولی مطلوب صواب مصحوب خلافتهای اولدینی
آمر شرف برای تحقیق صدور اولان خط هایون فیوضاتمون
و بادشاه ربع مسکون ، بعده نظام عسکر امرنده موافق شرع
و عقل اوله رق اوجاق خلقی حقنده محض نعمت و بغضاً ماباغ
احسان و عابدین عبارت اولان حسن نظامی مبین بند بند
ترقیم اولان لواح استحضاتقرون قرائت اولنسون . الخ !

۹۳ مقدمه مختصه — موضوع بحثی غایت پارلاق بر
نطقی دیکله مک انبیه سله سامع لک تجمع و تحشد ابتکاری و قنده
مستعمل اولور ، بو نوع مقدمه مک تأیید آنده فصاحتجه ممکن
اولان احتشام و ثروت کلام بدل و ارائه اولنق جاژدر .

مثال :

ایها الناس . بو معنای صواب انما جلوه کر خاطر سداد
آشنا کر اوله که شراب عدوی بد نهادده خون تعدی غلیان
ایدوب درون رعوت مشحون لوده جاکبر اولان ماده کبر
و نخوت و اخلاق فاسده شرور و ضنت مال خویشای ضعیف مک
رسوخ و اشتدابی و حرارت حمای محرقه حرص و آز لریک
بحران و از دیانی موجب اولمده و یاد خانه دماغ پر شور لری
هوای قلب و استیلا ایه طولشدر نیشتر خنجر سرتیز ایه
فصد اکحل جانلرنده بر مدت اهل کز سبیله زیاده کی دماء
فاسده جرأت لری اول سپهرویان خاکسارانی مبتلای سبب و سنان

انتقام ایدوب نیروی بازو لریته غرور لریله پخیزن دامن شرور
قیلمشدر و بوبنده وارد اولان اوامر و احکام الهیه تفاسیلی
رسیده کوش هوشکز اینک ترعیم اوف و کسر جاهلری
ماده سنده بازوی اسلامیه مک مشمت چهره فرسای ازداری
ممنوع و لطمه افکار ساز قهر و جفالی مرفوع اولدینی
مستلزم عنایت قهاری و طرف مخلوقدن مستوجب تذلیل و
خوابدر . حالا مقتضای علو همت مردانه و داعیه حیت
عالمکیرانه بوحالی مقتضیدر که سرمایه وسیع و قدرتم اول
طائفه خائفه مک تذلیل و تحقیریه مصروف اولوب بر حله
رستانه ایه جمله سین فاده خندق نه تأیدید هلاک و بوار و صرصر
جنبش خیل دشمن شکاران ستوده کار ایه توده خاشاک
جعبیلرین نار مار ایدم . خصوصاً تحت نشین حصن حصین
ناج لعاین برزورنی سرب سامانه برطاس آتشین براحر
و استیصال ملک و مالندن مکره تختی تابوت محقر و کاخ مردنی
خفته نیرانه برابر قیلمق اهم آمال دروندر مذلل کردنکشان
عنود و مخرب ایوان عاد و نمود جل جلاله الطاقدن امیدوار
مساعده مک که بولمنس چانه دسترس اولوب اراده علیه
اول فقه رسته مک خذلانه متعاقب اولغله رزق و مالاری وایه
سپاه واهل و عیالاری تحفه بیشکه اولدینی عن قریب مشاهده
و تحسوس بارگاه اوله ! . اشته سز لری بومحله جمع و ترتیده
مقصدم اقتدار یاس و نجبت و فرط جرأت و جلاد نکره و ثوقم

اولغله فتح ممالک دشمنان دین و قهر کرده... تعیین و ارسالدر.
اتباع فرمان خداوندی که فریضه مسامدر کاهو حقه مؤدی قیلمق
ملاحظه خاطر همکز ایه لازمدر که بودفه حق خدا و رسوله
قیام ایدوب شرمزه زمیمه اعدای لئامدن اخذ انتقامدر درکار
اوله سز .

معمد نکر

۹۴ مقدمه مهیجه — اذهانی مشغول و متحیر قیلان
مواده و هیجانی تسکین دکل بلکه تشدید ایجاب ایدن محملدره
مستعملدر و بوده بر دیره اشعالات نفسیه کوستره مک سامعینک
میالای جلب ایه اولور .

۹۵ بیان — ماده مک آجیق و طوغری اوله رق ایرادیدر.
بیانک ایکی نوعی وارد بری بسط دیگری مرا کبر . اگر
مقام بیانده بالکز بر شیک انبانی لازم کاورسه بسط و اگر
بر قاج شیک انبانی اقتضا ایلرسه اکاده مرکب دیسور . بیان
کرک مرکب و کرک بسط اولسون اگر وسائط اثباتیه
متنوع بولنورسه خطیب ایجابیه کوره اول موادی تعداد
و ادله سی ایراد ایدر . موادمسوده مک تکرار تقسیم و اثباتیه
لزوم کوریلورسه تکرار تصحیح و اثبات ایدیلور .

۹۶ صورت افاده — مقصدک افهامه و واقعه مطابقت
و موافقت و سببک خالصت و انفرادیه کوره وقوع حالی بیان

اتمکدر . مورخ و خطیب ایکسیده مرتب کلام ایه سز
ترجمینک مقصدی بالکز حقیقت حالی افاده اولمه و وقوعای
اولدینی کیجه بیان ایلر . اما ایکنجی یعنی خطیب ینه حقیقت
رعایت ایه اصل مقصودی اونوتمز . بونکله برابر صورت
افاده سنده کذبده اوله مز زرا و وقوعانک اصانه خلل و بریمدرک
کندوسنه مساعد بولنلری تأیید ایه نامساعد لری خفیه کبر
و بعضاً سکوت یله ایدر .

۹۷ قبول و اثبات — نطقک بیانده اشعار اولنسان
مندرجاتی مؤید بر جزء مهمیدر . صنعت اقتساعک برنجی
قاعده سی حقیقتی قبوله اضافه و اسناد ، و حقیقتی رد یاندن سلب
اتمک اولدیندن اثبات نطقی محاکمده اجزای اصلیه و لازمه .
دندر . اگر اثبات ضعیف و سرد اولنای دلائل قوتسز اولوب
تقویه نه لزوم تحققی ایدرسه قوتسز جهت لری تقویه و مخاطب لری
اقتناع ایدرجه صورتده « ادله قویه » و قاطعین موقع مناسبتده
بر بر برابر و آری آری توضیح ایلیدر . بر دلی تأیید
و فوقی تربید الله حائز بولندینی قیمتدن استفاده ایچون انی
صور مختلفه و وجوه عذبه ایه بر قاج کره بیان ایلدی بونوع
افاده (اطناب خطابی) دیسور . و بیان اولنسان موادی مؤید
بولندینی ایچون اذهانی تهییج ایدر . واقناعی حصوله کتیرر .
اطناب بر فکری فائده سز کلمات ایه سوزی اوزاتق دکلدر
بلکه اکا تطویل دیسور و هر ایکسینکده صنایع معنویه بحثده
تفصیلاتی کاور .

۹۸ رد — وسائط اقناعیه مخالف کلان شیلیری جرحدر . بونکه برابر بعضاً اغلوطة وفسطه لوده جرح ایدیلور . « اغلوطة وفسطه » بعض دلائل مخصوصه درکه هر قدر خطایی حسن اوله پورسده جرحنده صوبت کوریلور .

۹۹ نتیجه — نطق مبنی عایی واستفاده اوله جق بر جزئدر . جزء مذکور اذهانی تشویق وتحریک ایدر ، وسامعینه انهماک ومیلان وبردیر ، واراده واختیاری تقریر ایدر . نتیجه ایکی مقصدی واردر . برنجیسی سرد اولنسان دلائلک باشلیجه لری قصر واختصار ایدرک افاده لری اکیل وپواسطه ایله مخاطب لری اقناع ، وایکنجیسی — بعض اطوار وحركات خطاییه ایله تمییز اذهان ایلکدر . لایله رئیسایک اختصارنده برنجی شرط : خطیب مجتبی ایله تسریع افاده فی التزام اتملی ، وایکنجی شرط نطقه نتیجه همجان ویرمک ایچون روابط کلامیه خفی ایدوب نطق نقاط مهمه سی بر بر جمع اتملیدر .

۱۰۰ نطق اصول وخواص مهمه سی — مقصدک افاده ابتدایی فکری تنظیم وتنسيق ایله تسبیحه ویاخود تعبیر آخرله مقصدک حاوی اولدینی « طبیعت ، نسق ، تقاضا اصول وخواص نطق دینور ، نطق اصول وزمین افاده سنده حسن وطراوت حاصل اولق ایچون آچیقلاق ، عادیلک ، ازار ،

بساطت بولمیلدر . الحقی خواص مذکوره نطقه جی تصور والزام اوله من . باخصوص یولتیقه دایر نطق لوده سولنه جک کلامک تسبیق وتنظیمه ذاتاً وقت مساعد اوله میه . جفتدن شو حالده نطق امر ترتیبی — خطیبک وجدان وقرینحه سنک حکمنه محول قالور .

ایراد اولنخش برنطق اجزای مرکبه سنک تشریحی صورت آینه وجهله ایراد اولنور . اساس نطق :

دین اسلامک حق ونفس الامر منطبق بولندینی مؤیدینجه براهین قاطعه وار ایکن ینسه بعض آدمیر قبولدن اجتناب ایلور .

بیان — اوآدمیر اثبات ایدمک که حقیقت دینی ناقابل اعتراضدر .

تقسیم — حقیقت مذکوره — دین اسلامی تمیز وتوصیف ایدن اساس ثلثه اوزرینه تأسس ایشدر اوله عقله یقیندر ، تأسس عالیدر ، ثالثاً لزمدر .

تصدیق جزؤ اول — دین اسلام عقله یقیندر . تقسیم مکرر — شو سیدر که — اولاً کمره ارضده موجود ذوات معتبره وعظیمه نیک اشهادیه مؤیددر . ثانیاً وجدانه وجعیت بشریه مطابق ، وعدالت ومساواة مساعد ، حق تعالی حضرت لرندن بر فکر صحیح آلمعه موافقندر ثالثاً الک

مکرر اولان ذهنلری بیه بر طاقم اسباب مطلقه وقاطعه دلائلیه اقناع ایشدر .

تقسیم مکررک جزء اولی — دین مبین محمدی بیک اوچیز بوقدر سنده نبری پایداری والی آخرالقیام باقی برمذهب جلیل - الشعارددر . شو بولندیمز آنه قدر ارکان علیهنه خلل عارض اولدینی کی بولندیمز دخی زوالدن بری قالدینی متانت احکامیه مدللدر . اشته ادیان موجوده ایچنده خصائص متمایزه مزبوریه الحقی دین محمدی جامعدر .

تقسیم مکررک جزء ثانی — اولاً دین محمدی حق تعالی حضرت لرنیه لایق اولان فکری ورر ثانیاً انسانلره طبیعت ووظائفی یلیدرر ثالثاً نوع بشرک مشابیه اولان وجانبی مذاهب سارمدن زیاده تعیین ایدر .

تقسیم مکررک جزء ثالثی — حقیقه ایمان وتسلیبی تأیید ایدر مواد — اولاً کیفیت ظهور نبوت ثانیاً انظار عامه به وضع اولنسان بونجه معجزات شریفه ، ثالثاً بتون خلقک ایمان وشهادتیدر .

جزء اولک نتیجه سی — شو جهتلره دین محمدی عقله یقیندر .

جزؤ ثانی — دین محمدی عالیدر ، زیرا مؤمن اولنر استقبال ایچون بر طاقم مواعید ایله مبشردر . دائماً امنیت یال وسعادت

حال اوزره بولنورلر ، انبیای عظام واحباب کرام حضرتانک اثر شریفلرنه اقتفا وتبعیتله مأمورلردر .

تقسیم مکررک ثانیکنک جزء اولی — مواعید مذکوره نوع بشره مخصوص برعظیه جلیله سبحانیه اولوب اندن استفاده کسب استعداد ایدن افراد بشریه سعادت ابدیه مالک ونایلدر . تقسیم مکررک ثانیکنک جزء ثانیسی — دین محمدی شرف وقدر واجلالی . آفتاب جهان افروز احمدینک غیری زمینی نه بولده ظلمت شرک ووثنیتدن صباح الفلاح هدایتیه واسطه ایصال اولدینی معلوم ویدیداردر . بویه بر دین ایله متدین بولنان امت مرحومه نیک نزد خدای متعالده احراز ایده چکی درجه قدر وعظمت ایسه وارسته استدلالدر .

تقسیم مکررک جزء ثانیکنک جزء ثانی — بالجمله انبیای عظام واحباب کرامک اثریه اقتفا وآلرک ترک ابتدکاری فضائل جلیله امثال ایله مکلفدرلر .

جزء ثانیکنک نتیجه سی — شو سیدرله دین محمدی عالیدر . جزؤ ثالث — دین محمدی الزمدر .

تقسیم مکررک جزء اولی — چونکه عقول بشریه ضعیفدر اعانه ایستر . فاسددر اصلاح ایستر . متحولدر ثبات وتمکن ایستر . تقسیم مکررک ثالثک جزء اولی — انسانی احاطه ایدن غشاء ظلماتی تنور واضائه ایدرک طریق سلامتیه بدرقه هدایت اوله جق دین محمدیدر .

تقدیم مکرر ثالث جزء ثانی — افسادات نفسانیہ مک
خطبات ومہالکن کو سترک انسانی اصلاح و تربیہ ایدہ جک
دین محمدیدر .

تقدیم مزبورک جزء ثانی — عقول بشریہ بقاعدہ منتظمہ بہ
ربط الیہ ثابت ومتمکن وثباتمزاق وتغیر وتلون اساتذہ دین
قورتاران دین محمدیدر .

نتیجہ جزو ثالث — اشته بولک ایچون دین محمدی الزمدر .
نتیجہ عمومیہ — مادامکہ دین محمدی حقدر ، آلتک احکام
جایلہ سنہ اتباع وتوسل دخی فرض ولازمدر .

صورت تقریر

۱۰۱ صورت تقریر — فصاحتک رجزیدرکہ افکاری
واسعہ نطق الیہ ساحۃ ظهورم چقارم ملک اصول وقاعدہ سندن
بحث ایدر . تقریرک فصاحتہ لسانی رنگارک رسمہ اولان فرق
ونباتی کیدر . رسامک قوۃ تخیلہ سی ابتدا رسامک خصوصیات
اساسیہ سی اختراع ایدر بدمہ ہر برنی محلہ وضع وترسم ایدر
لکن رسم مزبوری تشخیصی قلیق صورتہ تصویر وارانہ ایتک
وہیت مکتسبہ نہ برحسن وجلا ویزمک ایچون اکارک ولون
تبیئہ احتیاج قالور . اشته بولک کبی فصاحتہ دخی واقعا نطقک
اساسی فکردهدر . واو فکرک تنظیم ونفسیمی بیان ایتدیکنم
رسی ککوتر لکن مقصدہ قوت واطافت وروح وہیت

ویرمک ایچون تقریرک وجودیہ لزوم کورینور . اراد نطقدن
بکلیان فضیلت و نتیجہ مقابله ہان اک زیادہ تقریردن آلتہ
بیلور . چونکہ تقریر فکرہ رونق وشطارت وحسیانہ قوت
وحرکاتہ شدت ویرر . تقریر الیہ خطیب سامعینی متخیر قیلر ،
اغفال ایدر ، جلب ایدر ، سوق ایدر ، الحاصل تقریر فصاحت
وبلاغتک مکمل متمعیدر . اشته صنعت خطابتک بوجزوی
ایتک ایچون خطیب اولان کیمہ آولا مقصدی ککوزجلہ
دوشونمک وهر برتفرعات ومشتعلاتی نظر حس وتدقیقہ آلتق
لازمدر . صکرہ هیچ بر حشویات قاریشدر مقسزین طبعی
دوشونمکی وحس ایتدیکی وجہ اوزرہ تقریر ویاخر بر ایتلیدر .
تہجاز واستعاراتی سوء استعمال ایتلی ، ونده انلری بلا
موجب صرف ایتلیدر . بایکہ آلتلر اساس مقصددن تحصیل
ایتلیدر . شوقدرکہ مرکز انشائی خطیبک قاب وقویحسی
اولیلیدر ویردہ سامعینہ تلقیندہ شمع وفائدہ متصور اولیان افکار
عقیمیہ اصل اسانہ ایتلیدر .

۱۰۲ حال وطرز — مادیات جسمانی الیہ عرض وارانہ
اولہ بیان اشارات واہیامات باغیانہ دیمکدر . بودہ ہیجان
روحک انکسار ووجودہ فتحصل حرکات مختلفہ عمومیدہن
عبارتدر . حال وطرزک ایکی جزء متفرق وارددر . برنجی صدا
وتلفظ ، ایکنجی حرکتدر ، تلفظ جہتدن خطیب ایچون
ایکی شیتہ دقت لازمدر . برنجی سامعینہ تمامیلہ وسہولتہ

ایشیدرہ جک وجہلہ سوبلمک ، دیکریدہ تہییج ومتخیر قلعجق
صورتدہ لطافت وماتنت وحسن اطوار الیہ افادہ مرام ایتلمکدر .
سہولتہ وتمایلہ سوزنی ایشیدریمک ایچوندہ درت شرط
وارددر . برنجی ، صدائک درجۃ مطلوبہدہ قوتی اولمی ، ایکنجی ،
کلساتی بر بردن فرق ایتدیرملی اوچنجی ، لزومی وجہلہ آغش
سوبلمی دردنجی کلامک وقف محللرندہ ملایمت ومناسبتی
کوزمدرک اکاکورہ تلفظ ایدہ بیلملیدر . تلفظ اولنان شیئی
حسن ایتدیرمک « تلقین خطابی » درلر طوغری ودانہ دانہ
تلفظ الیہ کرچہ نفس کلام اکلا دیلور ایسہدہ موقعہ کورہ
صدائی تبدیل اقتضا ایدر ، یعنی سرعت وبطائی ورتق وشدت
وتیز وپستلیکی ایجابتہ کورہ دکشیدریلور ایسہ کلام مزبور
قلہ کوزل تاثیر وتفہیم قلنمش اولور .

تلقین — کلامک طبیعتہ کورہدر مثلا اظہار کدورت ،
ابراز حرص وشدت کبی شیلر ، عین صوت الیہ افادہ اولنمز .
جوابدہ استفہام سنی قولالینمز صدائک بولہ ایجابتہ کورہ
تبدلی سوق طبیعت الیہ معلوم اولور . تلقین اقتضای حالہ موافق
اولق ایچون حصائص ثلاثہ بولنلیدر . آنلردہ استاد ، وقف ،
طرز ، صورت ، در ، استاد صوف ، قوتی وطوللقین برصدادرکہ
نظر اہمیتہ آلتہ جق کلملرک بحالری تفریق ایدرک بیان ایدر ،
واو کلملرک تعلق ایلیکی جملہدہ واقع اقسام سازہ الیہ مناسبتی
ککوتر و ذکر اولسان کلمہ کندوسنہ تخصص ایش بر صدا

وحرکت الیہ بیان اولنلیدر ، بولہ اولمز ایسہ نطق بارد ومائل
ناقص اولور .

معرض بیانہ قونیلہ جق فکر وحسہ خلقک تمامیلہ کسب
اطلاع ایتسی لازمدر . کرچہ بوندہ حضارک سرعت انتقال
وفرقت تمیز صاحبی اولملریدہ مشروط ایسہدہ ایتک صدائک
تبدیلہدہ اولیہ بر قابلیت واستعداد ویرمیدرکہ عین وقتدہ
سامعینہ تأثیر ایدہ بیلسون . تلقینی حسن صورتہ اجرا یالکمز
صدائک استنادی محللرندہ اجرا الیہ حاصل اولہ میوب کرک نفس
آلتق وکرک نطقک اجزای مختلفہ سی فرق وتمیز ایتک ایچون
ایجابتہ وقف ایتلیدر . وقفدہ ایکی نوعی وارددر بری حواسک
تفریق وتمیزتہ خدمت واعانہ ایدرکہ بنوع وقف افکار مہمہ
ایزادی عقیندہ ایدیلہرک سامعینک برمدت دقت و بصیرت فکر
مذکور اوزرینہ جلب وحصر ایشیدریلور . دیکری ایسہ بر فکر
مخصوصدن بحث ایدن کلامک انسجام وسلاستہ لکنت ورکات
کککمزین اجزای مختلفہ سنک قطع اولنمیدرکہ بولک موقعی
سابقہ طبیعت تعیین ایدر .

طرز صدا — صدائک مختلف نوطلردہ تبدلی دیمکدرکہ
بحثک ایجاباتہ نظرا دکشوروتراکسب کلامیک تنوع واختلافی
نسبتندہ صدائک تیز وپستلیکی موقعہ کورہ اویدیریلور .

حرکت — وجودک انشای تقریردہ حرکات واطوار مختلفہ سی
الیہ افکار وحسیانک بیسانی دیمکدر . هیچ برحسن یوقدرکہ

اكا مخصوص حرک اولسون، بونك ايجون اثنای نطقده حسابته
تخصص اتمش حرکات بدنیهك دخی بوليله ابراز واستعمالی
لازمه دندر .

خطیب، حسن اخلاص وحسن نیت حاجی متفنن ومتيقظ
وخیر خواه اولمیدر بولتیقه مباحثنده ابراد اولنه حق نطقاری
اولجه احضار پکده ممکن اوله من . چونکه سرد اولنه حق ادله
وبراهین مباحثهك انجاسه کورده . مباحثهك نه وادیده ونه صورتده
جریان ایدم جکی بالطبع اولجه معلوم اولمه جفتدن خطیب اکر اوکجه
ترتیب ایلدی لفق اوزرینه مسئلهنی بنا ایدرسه نطقك موضوعنه
خدمت ایتمش ، وسدددن چیقمش اولور .

حاصل فصاحت وبلاغتک کاله دال اولان اوصاف حمزه
خطیبك لطقده طبیعی الصدور اولان حالات وحرارت وافکارندن
متولد حسابته کوربان بطش وشدت وروحه منجلی اولان
برشی عالینك انعکاس منظره سیله ویا سماعت عامهك آرزوی
مقدسیله مالمهتی نمایان اولان هیجان وسوریدر .

تقریر وصورت افاده طبیعی وساده بولملی وگنانک اختیانه
دقت ایدملی وسباق کلام متین وافادات ایسه یارلاق ورنکین
اولمیدر . فقط یواریلاق ترتیبات واستعارات موشحه ابراد
واستعمالی دکلدردر . بلکه انفعاالت نفسانیهك سهولتله بوله
بیلدیکی تخیلات بی فورانه ومتجاسرانه در . بوتقدیرده لیاقت
وقدرت احراز ایچون لسانجه مالک بولندی معلومات ذاتیهسه

اكتسابات علمییه سی ضم وعلاوه اتملیدر ولغات غیر مأنوسه
وبرطاقم جل ساقطه استعمالدن بغایت محترز بولمیدر . زیرا
جزئی بریا کشف سامعینك خنده استحقاقنی وقائذک شرم
وحجالتی موجب اولور .

خطابات عسکریه

۱۰۴ خطابات عسکریه — اردونك عرق شجاعت
وغیرتی تحریک وتزید ویا ایضا مقصدیله قوماندانل طرفدن
سویابیلان نطقلردر . بونکی نطقلرک مختصر ومفید ومؤثر و آجیق
اولمی وعسکرلرک تربیه و اخلاق میله تربیه موافق بولمسی
شرطدر . وبولیه نطقلر وخطبهر صدر اولدنرو بین الاسلام
کثیر الاستعمالدر . حتی خلفای راشدین وامویه وعباسیه
زمانلرله ابراد اولسان نطقلر کتب توارخ وسیرده صحیفه
پیرای شوبدر .

مثال :

« ای ناس — جناب واجب الوجود جهادی اهل اسلام
اوزرینه فرض قیلدی . بوندن حاصل ایدله جک اجر ومثوبات
عندربا یسند مقامات لعل وعظیمر . اوله ایسه نیانکزی
حسناته اماله ایدیکز . ورنکزک فریضه سی ادا بیغمه بریکزک
سنتی اجرابه مسارعت ایلکز . بونک نتیجه سی شو ایکی
حسنهك بریدر که اوده یاشمادت ویا غزواتدر . هر کیم

۷

بو اوغورده فدای نفس ایدر ، وبارک جامه حیات ایلر ایسه
انک ايجون اجر عظیم وارددر .»

حضرت ابابکر الصدیق رضی الله عنه فتوح الشام

مثال :

« ای اصحاب رسول الله — بو عربستان سزک آتلیکزه
آربه یتیشدیره بیلور ، بووراده کرک دنیوی وکرک اخروی
اوله یله جک سعادت بوقدردر . الله تعالی حضرتلری ایسه امت
محمدیه بور یوزنک هر طرفنده بر وعلتک ویره جکفی حبیبه
وعد اتمشدر . هانی بوموعود اولان مالکی ضبط ایله دنیاده
بوخجه غنیمته و آخرتده غزا وباخود شهادت رتبه سه نائل اولمق
ایستیان ارلر . ونرده دین اوغورینه جان ویاش فدا ایدم جک
ووطنلردن چیقوب اعدا اوزرینه کیده جک غلازلر .»

حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه معلومات ناسمه

مثال :

« ای معشر المسلمین — الله تعالی حضرتلری وعدنده انجاز
ومواطن کثیرده سزی عون ونصرتی ایله تأیید ایدرک قدریکزی
اعلا واعزازدنصرکه امتحانکر ايجون بریلای حسنلهده استلا
ایلدی ، بکا خبر ویردیلسزکده معلوم کینلوسون که (هرقل)
بلاد نصارنک کبرا وعظما سندن استفسار واستعانه اتمش ایدی ،
شعدی بر جمع کثیر ایله کلدیلر ، وخیلی زاد وسلاح کتوردیلر ،
هراملری ایسه نور اسلامیتی اطفا در ! همد اوزریکزه طرق

مختلفه دن کلدیلر ، وبنود حاسره لرنی قتال ايجون مقابله کزه
چیقارویلر . فقط جناب حقک عون ونصرتی سزکله براردردر
وهیج بروقده عندالله مخدول اولان کثیر وغایت ربانیه ظهور
ومعنی قایل دکلدردر .»

عبیده الجراح رضی الله عنه فتوح الشام

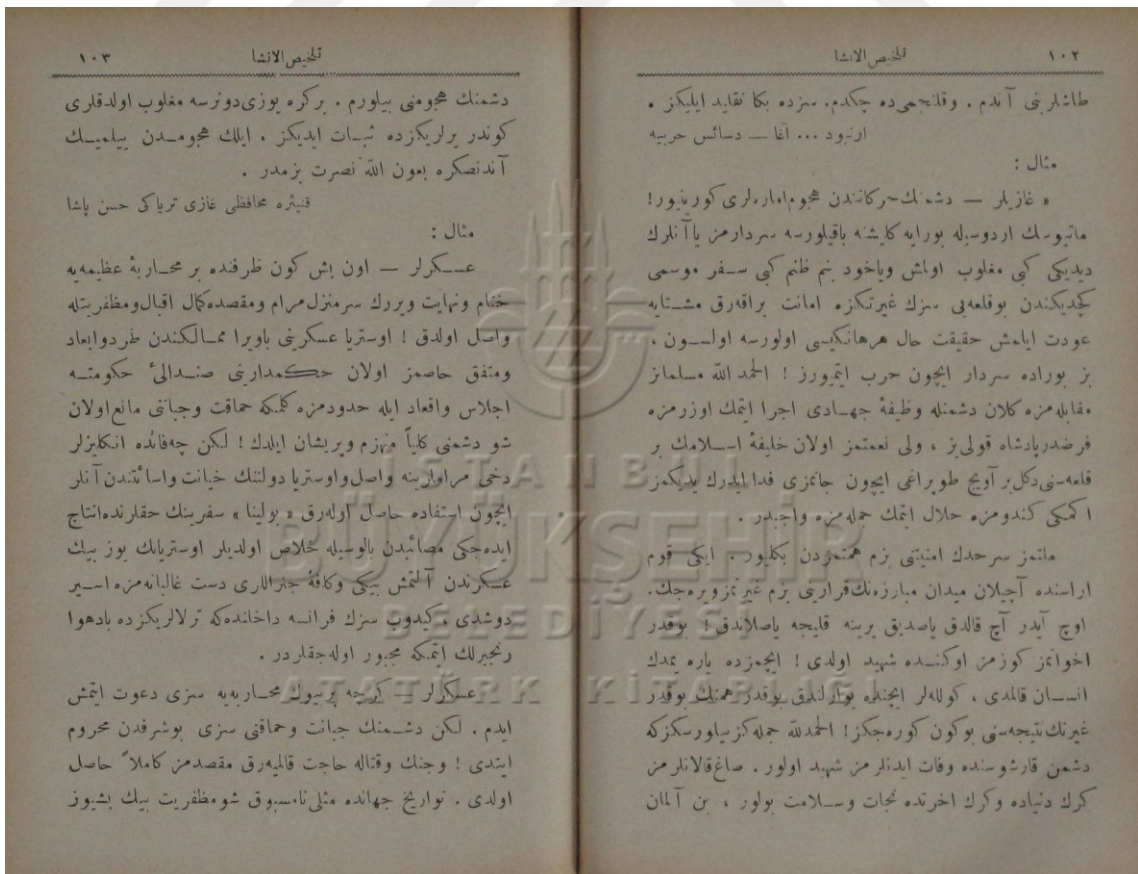
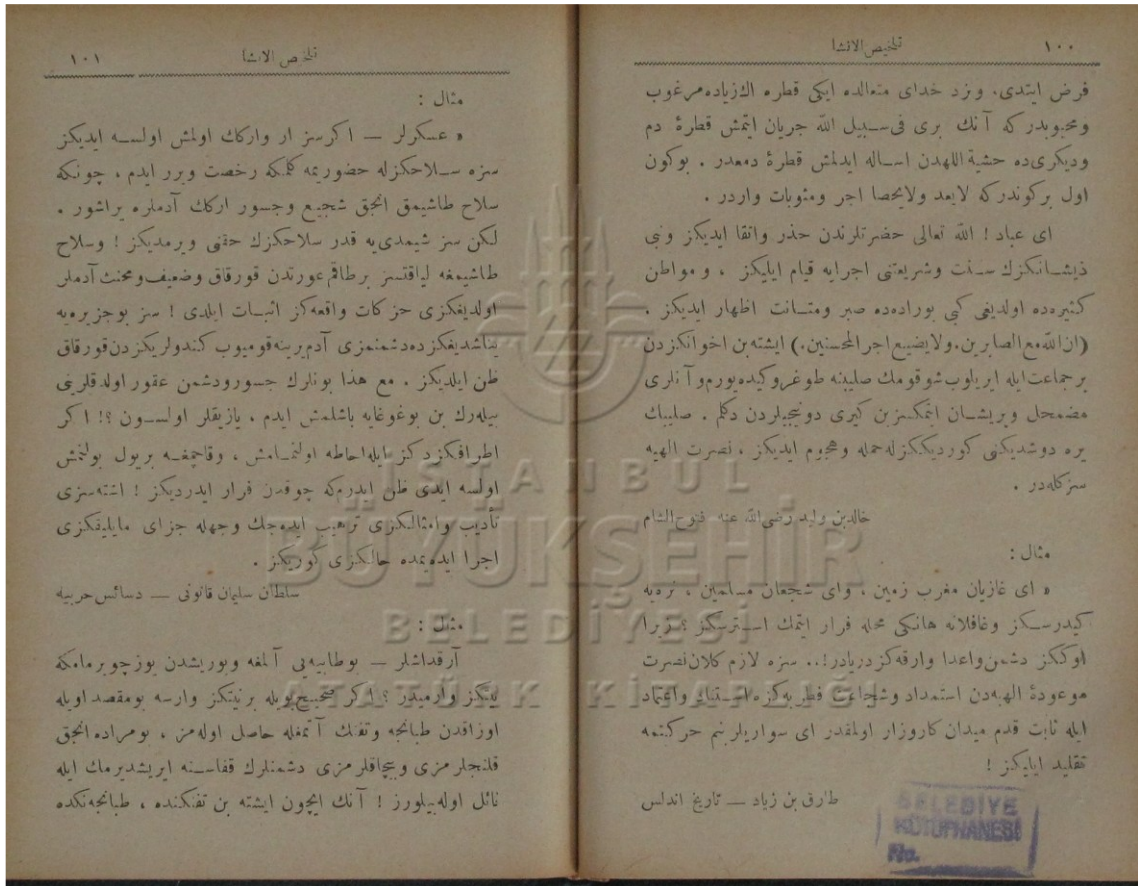
مثال :

« ای ناس — اطاولی داخلنه رایت مظفریکزک کیردیکی
برکوند ورنکده بولنه مان اخوانکز سزه غطیه کشدرلر ،
بیلکزکه دنیا دارمور ، و آخرت دار مقدر ، پیغمبریز اکمل
التحیه اقدمز (الحة تحت ظلال السیوف) بیوردیلر ؛ کندی
قتلکزه و دشمنلرکزک کترته باقیکز ! چونکه واجب تعالی
حضرتلری (کم من فقه قلیله غلبت فقه کثیره) بادن الله
بیوردیلر وغایت ربانیه صبر وثبات ایله براردردر .

میسره رضی الله عنه فتوح الشام

مثال :

« ای ناس — الله تعالی حضرتلردن اتقا ایدیکز که مصیر
ومیر جیکردردر و بیلکز که اواقا سزک تأیید ونصرتکزی وبوندن
اقدم جیوش مسلمینه اولان عطایا به تألیت ومشارکتکزی متکلفیدر .
سزکدن اول شاهی فتح وضبط ایلیان غزات مسلمینک آثار
بسالت شاربیه اقتدا واتباع ایدرک هر کیم حربدن اعراض
ایدرسه مقر وماوایی نار وکندوسی مغضوب رب جباردر .
بیلکز که الله تعالی حضرتلری جهادی وعنده کفار ایله قتالی سزه

نفر تافقی موجب اولدی !

عسکرلر — شومووقت عظیمه امپراطوریکزه اولان امنیت کامله کز و مشاق سفر به چه مشهود مصارت و تحمل کز و میدان ممر که ده اراز ایلدیکز جانب ارانه صوت و غیر تکزله وجوده گلشدر . الحقی بوغیرت و شجاعتنکزی مک امتی تجوز ایدم . انگلیزالتونی ایله دنیامک براوجدن آلمانیا مملکتی چیکنمکه کلان روسیه عسکری ده اوستریالیلر کبی یقینده کرداب هزیمت و یریشانی به کرفار اوله جقدر .

و بو یکی محاربه حسبالموقع الک زیاده عسکرینک جهد و اقدامیه نتیجه مظفریت بوله جقدر . فرانسه نیک پیاده عسکری بتون دنیامک پیاده عسکرینه فائقیدر دگیدر ؟ بومشه ذاتاً فلمنکده . ایسویجرده حل اولمش ایسه ده بودفه وانه قبولرند دخی تصدیق اوله جقدر اوزرمنه کلان روسیه عسکرینک جنراللری میانده بکا مقابله ایدرک شرقک زیادینه خدمت ایدمک . بیج برکیمه بوقدر ، اشته بو محاربه ده سزک غیرت و شجاعت و دلیرانه صولتکزله باشه چقه جقدر و جمله کز اولادم مقامنده اولدینکزدن تمکن اولدینی قدر آرجان وقان تلفیه احتشامی ایچون الدن کلانی ده بروجله فتح یتیمچکده .

بسمی نابرابره

فصل ثالث کتابت

بعضی فصاحت تحریریه

۱۰۵ مثنی اولان ذات کرک مؤلف ، مورخ ، و کرک راوی ، و حاکی ، و کرک کاتب اولسون اول ترکیب و تألیف کلامک اصولی بیامک لازمدر . اوده افکارک جمع و تنظیمی ولایقی اولان صور کلامیه ایله فکر و مقصدی تبیین ایتمک قواعندن عبارتدر . بو مطلبک حصولی ایچون درت شی لازمدر . اول مقصدی فقرات و متعلقاتیه عربض و عمیق دوشونمک تاتیا خاطره لایح و فکره متبادر اوللری بلا افانه وقت یازمق ثالثاً یازیلان شیئی کندی به کندی به تصحیح ایتمک رابعاً او قلمه الدینی شیئی برعکس کلامک نظر تدقیق و تکمک تصحیحیه عرض ایلمکدر . انشا معامی اولان ذات دخی بولردن هر هانکی رسته متعلق قلمه الديره جتی ماده ایچون اول طلبیه میل و رغبت و حتی اصولی و فذلکده — سنی بیله تحتیه یازماید . لکن فذلکده وضوح اولمرسه طلبه استفاده ایدمن : صکرده آنلرک موجوداتی برر برر دیده اماندن کچیرماید .

۱۰۶ کتابت و انشا — آثار و فراعنه نظراً انواعی یک چوق ایسه ده بوجله دیانت و حکمیات ، تاریخ ، توصیف ، روایات ، مکاتبات عنوانلریله بش قسمه تقسیم اختیار اولندی .

قسم اول دیانات و حکمیات

۱۰۷ دیانت و حکمیات — مباحث دینی و وظائف عبودیه و اخلاقه دائر حکمت و موعظه لردن عبارتدر که بولر عین حقیقت اولغله و سناط اقباعیه کندوسنده موجوددر . امور دینی و وظائف اخلاقه دائر لسانتزدده یک چوق کتب و رسائل یازلمش بولدیغندن مطالعه سنی توصیه کافیدر .

بومثلا و کتب و رسائلک اساس و مأخذی قرآن کریم و احادیث نبوی و کلام کبار اهل الله اولمیدر که مقصد حاصل اولسون .

۱۰۸ ضروب امثال دخی حکمبآده داخلدر ضروب امثال — السنهده سائر بر طاقم اقوال موجزه در که غایت مهم معنایری تصویر ایدرک فعلایانه تطبیقهده بر حجت مقسمنده بولنور بولنره حکمت عوام ، و آنال سوزی تعبیر اولنور کتی هر نه اکره آنی بجر ، بازه انسالک محکیدر فقره لری کبی .

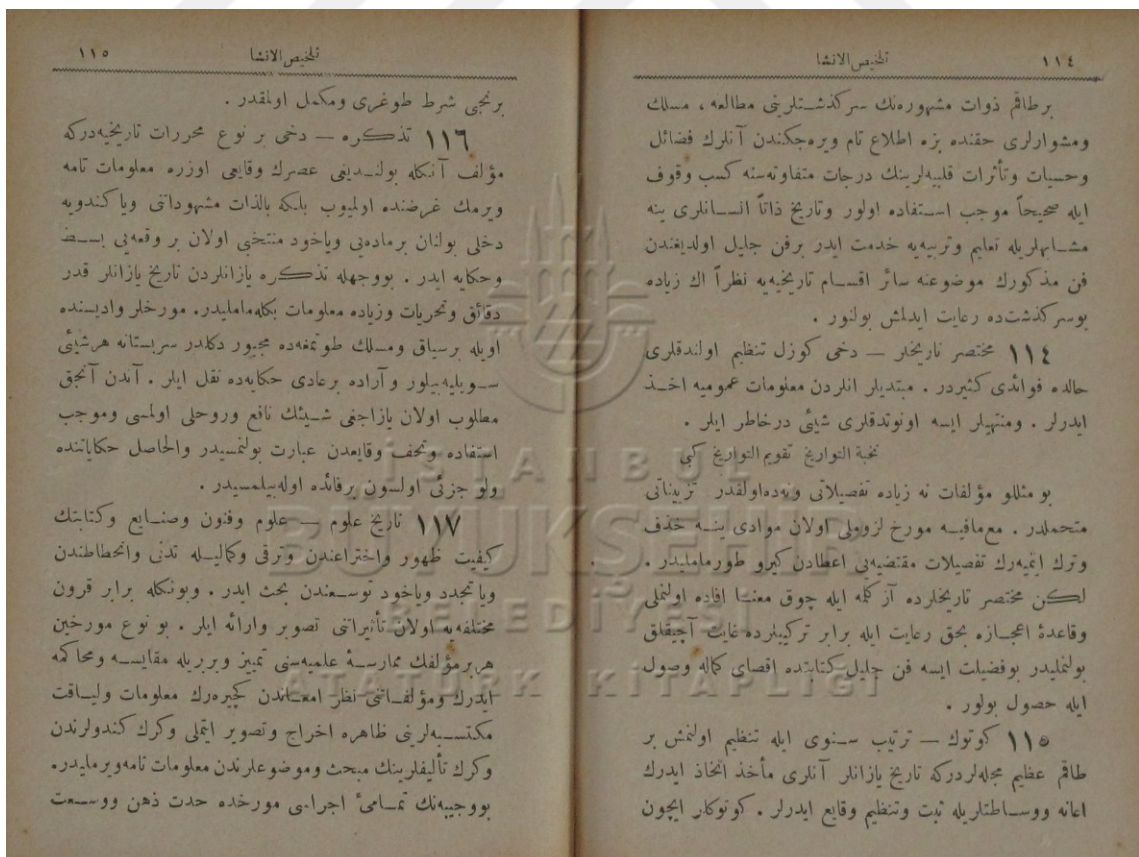
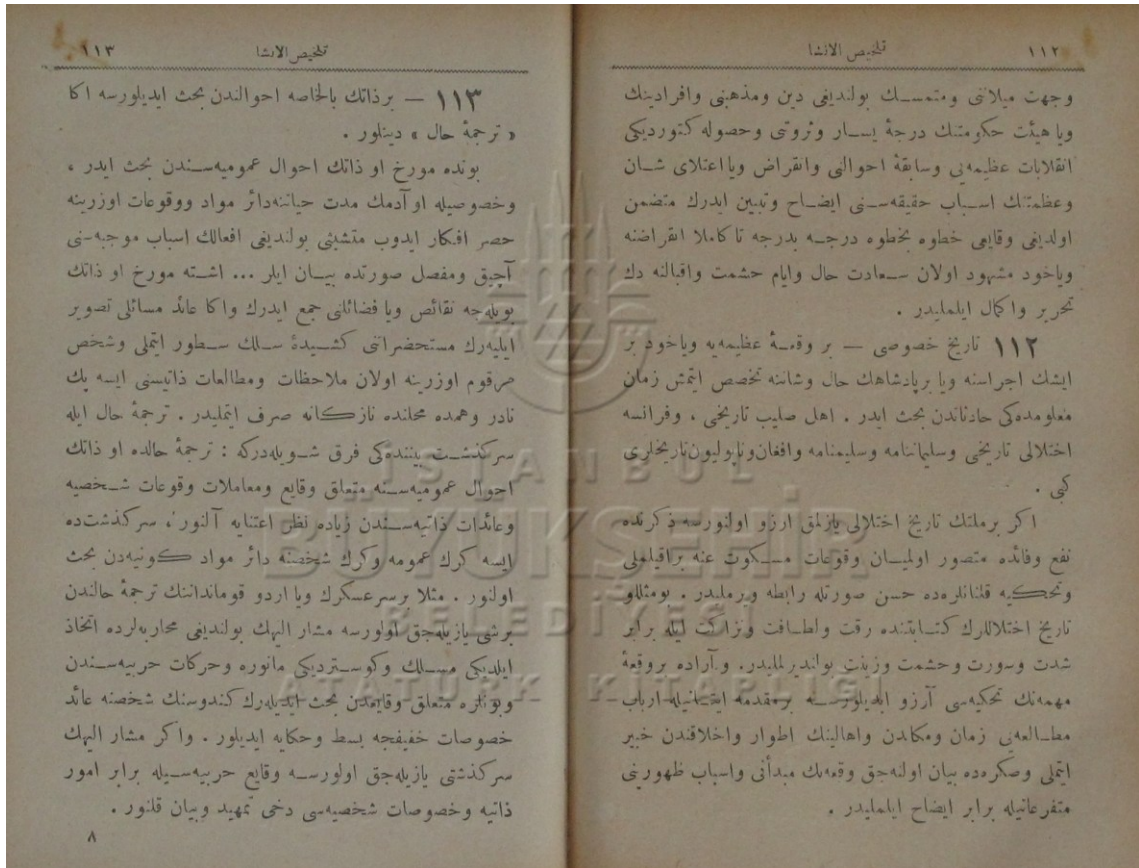
نظم : معاد و اصانی فکر اقباعیه اکثر قدرتی انسان اولور مدوح اصالت کراولورسه زبور عرفان ایشتمد راجیا سوبلر بونی بر زاده دهقان کتی بوکشت زار ایجره بجر ا کدیکبی هر آن اکوب تخم فسادی تلوه خلق ایجره مروتسم .

مصرع : قلبک چقاردر سیم وزر انسانه محکدر ضروب امثاله دائر لسانتزدده خیلی رسائل موجوددر آنال سوزی ، و ضروب امثال شناسی کبی

قسم ثانی تاریخ

۱۰۹ تاریخ — وقوعات حقیقه مک حکمایسیدر ، شاهد زماندر ، ضیای فضیلتدر ، حیات ذهندر ساعی زمان قدیمدر . شومک مقصدی تسخیر و تفتین ، و خطابتک مقصدی اقناع و تهییج ، فلسفه مک مطایط طابع اشیایی و حقیقت احوالی تحری و تفتیش اولدینی کبی تاریخک مقصد و موضوعی دخی وقایع حقیقه تی تبییندر . بناء علیه مورخده باشلیجه طوغریاق و راستکولک خاصه جمیله سنک وجودی شرطدر .

حقیقت ماده و وقوف ایچونده مورخ اولان ، بر طاقم خرده و فقط حالب دقت نکت و وقوعاتی مجدانه تحری ایتلی ، و حکایه ابدلش اولان عینی وقعه تی کتبخانه لری قاریشدر و ب مؤلفات مختلفه دن آرملی ، کوتوکلری یوقلملی وقعه مک منبع اصالیسی و اساس و مبناسنی بولماید صکره آنلر برر برر حده تدقیقندن کچیریلرک صدق و حقیقت و اهمیتیه سنی فرق و تمیز ایتلیدر . زورا بعضیلری اولتفه مقارن حقیقت کورینور ، بعضیلری ده بر غرض تحجیده یازلمش بولنور و بر طاقلریده یاکلش مسموعات اوزره یازلمقله حقیقتندن عاطل قالدو . اشته مورخ اولان کیمسه اوله بر قوه تمیزیه مالک و استنباط حقیقه مقتدر بولماید که حقیقت حالی صواب و خطا میانندن تفریق ایدمسیاسون ، مورخ بالکز حقیقتی سوبلمک ایلده اکتفا ایچوب تمامیه

فکر و صدق مقال و قوه تمیزه و بضاعت علمیه و وجودی اہم و الزمدر .

و مؤلفات مذکورہ فی غرض و بی طرفانہ و عالمانہ و مدققانہ مطالعہ ایلہ مؤلفانہ بک یازدقاری زمان و بشادقاری ممالک و بلدانی و اخلاقی و آداب و دیانت و مذہبانی و عصریہ بک تمامانی در خاطر آیدر .

شقائق و ذیلی و وثیات الاعیان کی

۱۱۸ تاریخ طبیعی — اوزرندہ یشاردیمز سیارہ ارضی تربین و شوریدن اجرام سماویہ و بدایع صنایع الہیہ و کیفیت خلقت و تماشای ہیئت خیر بخش اولوالایصار اولان انواع مخلوقات و محصولات ارضیہ و طبقات کرہ ارضیہ و بونلردہ مکتوز بولسان مواد مختلفہ بحث ایدر . تاریخ طبیعی : حیوانات ، نباتات ، معدنیات ، قسملرینہ مقسم اولوب حیوانات قسمی ذی روح اولان کافہ مخلوقات صورت تمیز و تناسلی و طبایع و اوصافدن و تسجیلہ کیفیت حیاتیہ لردن بحث ایلر بونک ایچون تاریخ طبیعی مؤلفلری قریب استمداد اختیاریدن و نظار و امعان اربابیدن بولفلری لازمدر .

قسم ثالث ، توصیف

۱۱۹ توصیف — اشبانی تجسم ایتدیرر و عادتاً جان و پرر صورتہ تصویر اتمکدر و بوسکا و پرلہجک رنگ و صورت

اولدرجہ شدید و تعمیردن بری و اول درجہ خجیح و ثابت و طبیعی و اول مرتبہ جانی اولمیدرکہ سامعہ آنی ایشتمک و یا اوقومقلہ کورمک درجہ سندن زیادہ معلومات یقینہ حاصل اولسون .

توصیفدہ نظر دقہ آلہجق آلتی نقطہ وارددر . ۱۰ توصیف اولنہجق شی ۲۰ حصولہ کتورلمسی آرزو اولنان ازہ ملایم و مساعد جہت ۳۰ مادہ قابل تحول ایسہ توصیفہ مناسب آتور وقت مساعد ۴۰ وصف اولنہجق شیک قابلیت اتساعیسی ۵۰ نظر اہتمام آلنہجق احوال ۶۰ وصفہ شطارت و یرن تعبیرات متضادہدر . توصیف اولنہجق شیک انتخابی کانتیک تبتہ کورہ تنوع ایدر . نیت ایضاً اضطراب و تخیرت و یا انبساط و شطارت و برنجی و مضادہ محظوظیت و یا مغمومتی موجب اولیجی شیلرہ حصہ ایدیلور . حاصلی انتخاب ، تخصیص اولنان موقعہ واستقبال اثرہ کورہ اولور . حصولہ کتورلمسی قصد اولنان اثرہ ملایم و مساعد جہت دخی مرامہ کورہ انتخاب اولنورہ و توصیفہ بقدر مساعد ایسہر حصولہ کتورلہجک اثرہ اول درجہ ملایم اولمیدرلر . مثلاً مدح اولنہجق بر ذلک موجب مدحی اولنہجق جہانک کوسرلسنہ حصہ دقت آیدلدر . مادہ اگر قابل تحول ایسہ توصیفہ ال زیادہ مساعد محل و وقتہ بر ایدلدر . توصیفک درجہ اتساعی مادہنک صلاحیت موقعہنہ کورہ اولور . مثلاً تاریخچہ حکایہنک روشنی بوزمیرق اوقایمک ذہنہ چارباچق بعض تعبیرات شدیدہ و عالیہ یازمیلدر .

خطبہلر آز دہا تفصیلاتہ مساعد ایسہلردہ بنہ خطیب مخاطبیرینہ تلقین مرام ایدہیلدیکی آکلایجہ وصفہ ختام و یرمیدر . شعرائک ایسہ بخصوصدہ و سہتی دہا زیادہدر . چونکہ قارئینک تخیلاتہ کورہ سوبلر و ایجابات محلیہ نسبتندہ و سمئلدرہیلور . توصیفی تشکیل ایدن مواقع و احوالک انتخابی خردہ تفصیلاتک ردیلہ اولور . چونکہ توصیف اولیہ اوفق تفک و قافیہ تحریر دیک اولیوب بلکہ دقہ شایان موادی ابراد ایلمکدر . وصفہ شطارت و یرن تعبیرات متضادہ فی التزام ایسہ تضادایہ اولان توصیف ، صورت افادہ بہ بشقہجہ حسن و روق و یردیکی ایچوندر ! چونکہ بوکی توصیف عادتاً طبع و رنگدہ مخالف بولان ایکی تصویرک بر بری اضافہ ایدیکی ، و یا خود تصویردہ ظل ایہ ضیائک مقارنت و اختلاطی تجسمنہ باعث اولدیکی کبی تضاد دخی افادہنک روق ذاتیسہ بشقہجہ بارلاق کتوردر .

۱۲۰ توصیف آلتی درلو اولہ ییلور (۱) بحث و قدرکہ تفصیلاتی و پرلہجک بروقمہ و حادثہنک وقت وقوعی بیان دیمکدر .

مثال :

لکن فجر کوکاک قبولرینی کونشہ آجہ کلککہ برکوزل کون اعلان ایددی .

ترجہ تلماق

مثال دیگر :

تختک ساطنتک اق دکرہ قارشو اغیارہ سد اولنخس براب آہنیتی دیلمک شایان اولان قلمہ سلطانیہ بوغازندن کیریلور و برسات قدر دہا بری کلنورسہ قدرندن تنوٹہ لطافت اولمق ایچون یایلمش برحوض ہشتی کوریلور ! انسان برقاچ کون اودرای صفائک کنارندہ تماشای طبیعت آیدلدر کہ خزینہ بدایعک ابدالندہ قیاض قدرنک نہ کریم اولدیقہ ذہنہ بر مطالعہ حاصل ایدہ بیلسون . اکثر کونلردہ وقتاکہ اقشام تقرب ایدر . باد شمال ایلہ هوای جنوبی بر برینک آغوش و فاسندن قویارق ہربری دنیائک برکوشہنہ آتیلمش و عالمک الک غربانہ بریمی اولان زمان غروب ایلہ مملکتک عاشقانہ برسیرانکای اولان اوزنہن بی مثالی موعود وصال ایلمش ایکی نازنین کی معانقہ بہ باشلارلر ! اوقدر اہستہ حرکت ایدرلر کہ نفسلری بر برینک کل جانی صولدرلر و صدای بالری اغیارہ افشای راز ایدر اندیشہ سندن درلر ظن اولنور . باد شمالہ جلوہ کاه اولان صولرک اتواجی اوقدر کوجیلور . و شمسک ضیائی اوقدر بارہ یارہ طایغیلور کہ اوزمینہ التون پول ایشلمہلی برمائ اطلس سرلش کی کوبنورہوای جنوبینک کزندیکی صولر اوقدر صفوت اوقدر لطافت کسب ایدرکہ زمینہ بر بریق آیینہ فرش ایدلش ذیلہ ییلور بوپوراز کذر کاهی اولان پرلرک بعض کرہ اوتہنہ بروشہ لدوس طوفانور یولار آچارکہ مروسیمیندن فرق

اولنیز . لدوس اوغراغی اولان طرفلرک بعض وقت اوتنه سندن بروسندن بویراز کچر . شکلار حاصل ایدر که هواده برابر بهاری باره لهرک دکزه دوکولش قیاس ایدیلور . خورشید منور عظمت و سلطنتیه آفاقه جوهر افشان اولهرق افتک منتهاسه کلهجه آتیمش پاموق شکنده اطراف مغربی طولاشان اوراق اوراق بلوطلرک حاصل ایتدیکی نوره غرق اولمش رنکله نه قوس قزحه نه نیکن الماسده نه ازهار بهاریده نه مرغان هندیده کورلک احتمالی واردرد ! برطرفی غایت آجیق بنفشه و برطرفی غایت قویو علو رنکله غرق اولمش و یاخود برطرفی آتشی آدن باشله بهرق و طبقه طبقه بیه و ترنجی و قاون ایچی رنکله رنک قرق الی درجه قویونلندن آجیق لفته و آجیق لفته قویونلنده انتقال ایدرک نهایت قناریا صاریسینده قرار و برمش و یاخود دنیاده نه قدر یارلاق رنک و ارسه آجیق لفته قویونلده قابل اولدینی درجتهک هیچ بری خارجه قلملمی اوزره عمومی جمع ایش بیک درلو ملون بلوطلر دقیقه دقیقه رنکله رنکله رنکله رنکله بر بدیهه تحویل ایدرک آهسته آهسته آفاقی سیر ایتدیکی باشلر . بوسورنده که بالکزد د کزده دکل طاعلرده بیه شکلیه لونیله عسکری مشاهده اولتور ! بوعسکر ایسه دایم بر برینه انعطاف ایدرک — غالباً — باد شمال الیه باد جنوبک خفت و غلطجه اولان تفاوتی هواده طبقات و طبقاتده بالطبع آینه لکه استعداد حاصل ایدیکندن سطح مادن اوج هوا به قدر دائماً تهرده دائماً

تولنده بر نور عالمی حاصل اولور که تصویرنی دکل تصویرنه بیه امکان یوقدر . زمان اولور که دریاه بر بلوطلرک لونی عکس ایدر بر ماهر رسام طائی صاری اوزرینه موج موج یارلاق پنبه چهره لی بر دلبرک بناقلرخی تصویر ایتک ایستسه بر آینه بلور اوزرینه شباهت طراوتی و حسنک نور ایتیه منمجز بر طاقم آتشی الوان ازمش اولسه یته بوانعطافک لطافتیه یامشابه اوله بیلور با اوله من غروبیدن صکره کاه اولور هوا به اوخالده را کد قالور مهتابه تصادف اولنیز ، نظیرلر خواب سخیزی کی لطیف و روح آور بر ظلمت سکوت طالار وجودلر جامه خاب نوهار کی خفیف و جانپور بر ستره آرام ایچینه دوشر . کاه اولور هوا را کد قالقله برابرک بدر اولدینی زمانلره تصادف اولتور سیر وسیعیه باقیسه سایلور که شعله دن مخلوق بر بری دریاه کیمش نازان نازان شیناورلک ایدیلور اوشنورلک ایتدیجه وجوددن کلدیکی برله طوغری نور آقوب کیدیلور . کاه اولور که روز کارلردن بری غلبه ایتکله بر ارمهتابه تصادف اولنیز . حمان ظلام ایتدیقه نظردن نهان اولهرق سیر و سفر ایدن کیملرک صاغنده کی قدیلرلردن اوتیه برویه آلی بیللی مهتاب آقارمش کی حاصل اولان تماشا داماد ابراهیم پاشا چراغانلرینه خنده زنان اولور . احشاملرک بولطافتی صاحبلرک روحانته نسبت اولنسه آرلنده اویقوسزلقدن جانی رنک ملال بویتمش و جامه خواب رینه سیه کیدیلرینه

بورنمشده هنوز اویقویه وارمش براسمر کوزلیله ، صیرمه صاحبلی بوسونک اوستنه طاعتمش و غایت خفیف بر سحاب ایلر مستور اولان نور سحر کی کوکسی بر ایچیه تل کوملکله ستر ایتشده هنوز مائی کوزلرنی اویقودن آجش صاف چهره لی بر دلبر قدر فرق بولنه بیلور . اویله بر صبح که استیلا ایتدیکی برلرک نرسنه بر نظر حکیم ایلر باقیسه طاعلری طاشلری قطره لری ذره لری بر لسان حال اولمش صانع قدرتک الطاف عظمت و انجاز کالنه حد و نرساده کورینور . براق هوالی کیجه لری واردرد که مهتابی کونشدن فرق اولنیز بیانی انواری شمعل ضایعی کورونمز بر حاله کتور خفیف سیلی کونتری واردرد که آیک اون درنجی کیجه سی آکدرر عادتا کونشک عکسی دکزده سرو سیمین حاصل ایدر . موقعک بدایی بالکزد مشهوداته منحصر دکل بر کرده نارنجی تصور اولنورسه برایی صال ایلر اناطولیدن قارشیویه کچن و اوروپا اوزرنده کی بونجه موقیتلر بیزک فاتحه ظهوری اولان اوقرق الی عالمی قهرمانی خاطره کلور ! اقبال ماتک یاد عظمتی طاعلده صحراده تحجر ، و هواده و دریاده تلی آغش کی کورینور . کویا که اوشققلر شمعی همتلرک افاق کیر اولان شعله نظر ریاسندن یادگار اولمشدر . کویا که اوسرو سیمینر نائل اولدقلری مظفریتده مسلك اهتداری اولان نورانی منهاج توقیدن نشان قالمشدر .

مثال دیگر :

برکره کمی متوسل کبی بی پروا روز کارک اوسکنه دوشر ، فلکک هر جورینه کندنی حاضرلش بر مردکی صفا ایلر بر طرفه باصلا نوردده الاستمدادی کولاله اوغراغان سودالر کی قرار سز آرام سز طوقدینی لرلی یارارق ایلر و طوغریلورمی ، برکره اوراق اوراق طالع لری ایلک آغلمغه باشلامش بر فلا کتزدنه ک کورینوری اوجنه کایوده عجمیلکدن کیده جکی بولی بیلیمان کوز یاشی کی اوتیه بروی طولا شمعغه باشلری . برکره هر کورینان سیارنه ک هر سیک ثابتک ضایعی دکزک ایچیه طوغری درلو رنکده قدیلرله غرق اولمش مناره لری حالپورری ، برکره دکزده مهتابک عکسی ، الله بولی کی نورانی بر جاده پیدا ایدر می ؟ خدا یلور کولک بوزنی بجومیه کهکشانیله ایغنه ایتش و یاخود دکزی سیکله بول آرقاد اشکله سهوا ده چیمش ظن ایدرک !!! انکین طبقی حیات کیدر . انسالک نظری دنیاده اولدینی کی انکینده بالکزد بر دایره ایچنده کزینور ، اقی . امیدک عبیدر ؛ سن دائماً یاقشیموزم ظنیه کیدرک اودائمسک ایلرولدیکن قدر اوزاقلشور ! فورته آجیق هوادن صفالیدر . شمعی افقندن بر سیاه بلوطلر قالقار . هجوم قوی کی طولتور طو . پلنورده اومولز بر سر عتله ایلر و طوغری پورور . برلر ، کولر ، طاعلر ، طاشلر ، ایکل ایکل ایکلمکه ، کمینک هر مفره سی هری ایلکدنلرک هر دیکشی هر دیکشی بر بشقه

هوادن فریاد ایتکه باشلر . دکر فلکله باریشه قالدیشورده
شیشر شیشر هر طالعسی بر بلوط شکله کیر . هر طالعنهک
آتیشندن چاریشندن چاغیدیشندن بر بشقه فورته پیدا
اولور . کوکار کوزینک اوکندن برلر اباغک آلتندن قاجار .
بردقیقه یوکسیرسک یوکسیرسک قوللریکی اوزاتسهکاله کیمک
صانیرسک ! بیه اودقیقهده آچالیرسک آچالیرسک ، دکره کوک
کزدیررسک دنیا برندن اوینامش : دونه دونه اسفل سافینه
طوغری چکیلوب کیدیور کی کوریرسک . هر باقیشنده جناب
حقک قدرتی عظمتی دیرت طرفدن چیقویور .

۳ کیفیت وقوع حادثه — محاربه و بحران کی بروقمه
موحشهک کوز اوکنده وقوعولور کی توصیف و بیانیدر .
مثال :

هواده بر بلوط پیدا اولدی . اطرافده هر نه وارسه قیامته
انصاف اتمش . اللهک غضبی کورمش کی قورقوج قورقوج
صدالرویرمه باشلدی ! دکر بر طرفدن بلوط بر طرفدن کیمه
بر طرفدن . اوزرمزه اوچ قراناق برندن چوکی بدکر یوکسلی
یوکسلی کوکاره قاریشدی . بلوط آچالیدی آچالیدی عادنایر
یوزیله برلشدی ! اراده بر ظلمت ، صومیدر ؟ هوامیدر ؟ قرق
ایتمک ایچون کرامت ایستر ! صوله کیتسهک انکین ، آدم وارنهی
طوندیرم دیرکن مثلاً هوجه بکه دوشهک . صاغه کیتسهک
هر طرف ساحل ، هر طرف قیالقی هر طرف دشمن ! کبرو

دولسهک لغوذ بالله ... ایلرو کیدیلجک هوا دکل ایدی !
فقط چارهمز کیتسک . کورمیدسک که هواده دریاده نه قیامتار
قویوبوردی . کورمیدسک که آلتزده قوجه فوروت قاصیر غیه
طوتیلش کاغد پارچهمی کی فصل شدله نه قدر سرعتله اوچوب
کیده بوردی ! مکر بر اوقرانلک ایچنده اوستومزی غایت
نورانی بر مهتاب احاطه ایدرمش کویا کینک دیرکی طوقندیده
بلوطک بر طرفی پاره لدی مهتاب رونقبه لطفایله کورنمکه
باشلادی .

۴ بحث سیما و شائل — قدر و شان صاحبی بر ذات
شریفک ، ویا بر قهرمانک و یاخود معزز بر حیوانک لهجه
و تناسب ادا می و اطوار و حرکاتک تعریف و توصیفیدر .
مثال :

حلیه سعادت نبوی

اتفاق ایتدی بومعناهم لم ی ازهر الاون ایدی فخر عالم
بوزینک خالص ایدی آغی قتی و رخاری صاف ایدی صافی صفی
رنک روی کل ایله یکل ایدی و کل کی قیرمزی به مائل ایدی
قابلمشیدی بوژی نور سرور و سوره نور ایدی یا مطلع نور
مصطف حسن ایدی اولوجه جیل و خط رخساره سی نقل تنزیل
کون بوزندن اوناوب آب حیات و مسکنک ایتدی و رای ظلمات
وجه برافیه اصحاب صفای و حرق غالب ایدی دیر حتی
کوکه اولمشیدی اوروی رنکین و شمع جمع حرم عابین

اکا و برمشیدی کال زینت و کاتب چهره کشای فطرت
عرق آلود اولیجی اول سلطان و کل برزاله به بکزدی همان
هم دیمشار درر اشراق الحق و عارض یاکی عرفانک اولیجی
دانه در کی رویننده دری و خوشنایار ایدی اول کهری
شمع رخساری دوزدی ماهه و ایکی قندیل ایدی عرش اللهه
عطر خویله بر اولوردی مشام و بوی مشک ایدی یاخود غنیم فام
درلسه اول کل کلزار سرور و جوش ایدردی صنایین قیزم نور
اولوب انوار رخنی ایکی علو و ورد دیواره سالاردی بر تو
برک کل ککی او ورد نیکو و درلدو کیمه اولوردی خوشبو
کوردی کوز عرق کلبون و نیجه آقیمسون آغزی صوبن
روی سیمای شریفنده آنک و یلنوردی غرضی اول چلنک
نور ایدی آینه وجه نبی و ظاهر اولوردی رضایی غضبی
کندی نفسی ایچون اول پالک نسب و ایتدی کیمسه به عمرنده غضب
اولمادی هرگز اول لعل نایاب و هیچ کیمسه به جهاند شکراب
شائل شریف — خاقانی

۵ بحث آداب که بر شخص فضائل و نقائصک و حسنات
وسبائتک و محامد و ذمائمک توصیفیدر . بونوع توصیفار
نارنجاره مخصوص کیدیر . زیرا مورخار روایتلنده وضوح
افاده بولمقی ایچون اکثرا وقعه به ذی مدخل کورینان ذواتی
ارباب مطالعه طایعق ایستلر . بر مادهک تصویر حقیقت
ایله و خیالک تصویر حقیقته مقارنتله اولور . کرک مادی

و کرک خیالی اولسون هر ایکسینده صنعت و کیمات و نظرافله
برابر سورت و شدت دخی بولنایدیر . و بر برینه مقارنت و ملائمتی
اولان احوال و موادی حسن ادا ایله بر بره جمع و تلفیق
ایلمک الک زیاده توصیفی تفریع و توضیح ایلدیکندن الک کوزل
بر مسلکدر . وعادنا بر رسمده اولان کولکلر رسمک سائر
طرفه بارلقلق و بر دیک کی بوتوصیفده مادهک تحجیم و تشخصه
اعانه ایدرک صورت افاده به رونق و شطارت کتورر .

مثال :

سیرنده ایسه قدرنک نادرا آزیبنده بدل کال ایتدیکی خوارق
وعادادن معدود بر ذات اوله رق علوهمت ، متانت عزم ، کبر نفس ،
انسلع تصویر حدت ذکا ، عمق نظر ، سرعت انتقال ، اصابت ظن ، جلالت
فطریه مهارت حربیه ، میل انقلاب ، تحقیر عادات ، نفوذ امر ، القای
دهشت ، شدت شکیمه ، غلبه مشکلات ، نفرت لذائذ ، استخفاف
حیات ، کبی هر بری بر قهرمانه سرمایه افتخار اوله جق بر جوق
مزیات جلیله فی جامع اولمغله برابر فطرتنده شهرت و راحت
انهمالک اولسامق جهته به خالی زمانلری تحیت علما و مذاکره
علوم ایله اصرار اتمشیدی . و حتی کندوسی مزاجنده اولان
شدت تکرله برابر اوتوز تنه قدر ملکک برکوشه سنده جزئیات
ایله اشتغاله مجبور اولدیغیچون بک زیاده صیقیلش . و بالطبع
مائل اولدیفی الهیات و کواکبه دیادن بر نفرت و مرش اولق
جهته به پیاسی بر حزن دائمی به مبتلا اولدیفندن بواضعار بک

تأثیریه کیجه لری اوقوسی اوج ساعته منحصر اولغله اوزمانلر
سرای کنجخانه سنده قدر مؤلفات وار ایسه لیلی تنهائیده
جمله سی کوزدن کچیرهش ایدی !

بوفضائل موهبه وکالات علمیه دن بشقه تشبیه عالمک
معظلمات اموری جزئیاتدن محقر کورمک واجرا ده بالعکس
مقاصدینک ککوچک بر جزئیه کلیت جامعه قدر اهمیت
ورمکدن عبارت اولان ومأثر جلیله مظهر اولمش نه قدر
اعظم وار ایسه همان جمله سنک الک بیوک سلاح قوی بولنان
خصیصه امتیاز مالک اولدینی کی قبول حق وقیمتشناسقی
طبایع بشرده کی نقائص وکالاتک میزان تبدیلیدر ، مزاجنده
هیچ برحادثه ایله حلل بولمه حق صورتده برلشمشیدی . عالی
ومقاصدینی تحریده اقدامی ایسه او درجده ایدی که طریق
عزمنده موت هائل تحجیم ایدرک قارشوسنه طورمش اولسه
بی پروا اوزرینه کیدر وبو بولده هر درلو مشتهیات وحسیانته
بک سهولتله غلبه ایدردی ! آشته سلطان سلیم بو صورتله
حال وزمانته مناسب وتسوراتنده اولان علویت قدر وشسانیه
متناسب اوله رق بولتیقه میدانشه کریمه ملت اسلامیه بی کله
واحدیه جمع ایله زمانجه معهود اولان مملکتی لواء الحمد شریعتک
سایه امانی آلتنه آلفی مقصد اتخاذ ایلدی ! فقط اوله بر امر
عظیمه تشبیه ایچون عثمانی ملکینی تشتت حکومت وفساد
اخلاقدن قورتارمغه وجهیت موحیدینی تفریق ایتکده اولان

مذهب شیعیی اوردن قالدیرمغه احتیاج کوردیکندن سلطنتی
بیعت حادیه دکل برنوع انتخاب صورتیه قبول ایدرک حکومتی
اساس حقیقیی اوزره بنا ایتدکدکضکره هرشیدن اول دولتی
بولدینی صرعه سکوندن قورتارمغه عزم ایتدی . ابتدای
مباشرتنده فکر جدیدی اودرجه ایلر وکنوردیکه سلطنتک
صدقائی بولمق کی الک جزئی مراسمنه بینه رعایت ایتدی .
واوضاع واطوارنده اجدادینک هیچ بر حالته حتی لایسنه
تقلید ایتک ایستمدی . حکومتیه متعلق افعال شویله
طورسون بازیمجه افکاری اولان اشعارنده بیله زمانشک
حالی اولان لفظ پردازلق کی سیه لردن اثریه کورلر .
قلندن هر نه صادر اولدی ایسه مضامنه سحاب ایچنده ظهور
ایدن رق جهان کی هيجان افکار وجدان آراسندن جوال
اولمش برلامعه معرفتدرکه قائلک حکمت وحجاست ویا شوق
ونخبته دائر اولان احوال قلبیه سی ابصار ایدر .

خیلی تصویرلرکه قوه تخیله نک ترتیب وابداع ایلدیکي صور
وقایع وبتا ایدر . تلماسق ترجمه سی کی بولر هر قدر تاریخدن
مأخوذ کی کورینورسده نی اساسدر .
موازات - آنکی آدمک بر برینه مشابیه وعدم مشابه
مقایسه سیدرکه توصیفدن بر نوعدر .

مثال :

سلطان سلیم زماننده مقام مشیخته شرف ویر

حضور پادشاهیده «آه لایحجاب اطالمین» نظم کریمی فاتحه
کلام ایدردی ! سلطان سایان عهدنده ینه او مسندله شرفیاب
اولان برظریف ! سلطنت مجلسنده «هر کار که خسرو بکند
شیرینست» . نظم سقیمی خاتمه مرام ایدردی .
۶ برایشک وبار حالک ، ویاخود بر امر نفسانینک
توصیفدرکه احوال مهمه می شدید صورتله بیان اولنور .

مثال :

ایلچیلری رستمک اردوسنه اوغرا ایوب طوغری مدایته
کیتدیلر . برر اسکی برونوسه بوروش ایدیلر . اوزرلرنده
سلاحلرندن بشقه دکرلی برشی یوق ایدی . لکن آنلری
کشنه یبرک مدایته کیرکن ذاتلرنده مهابت وار ایدی . ایزد
چرد وزراسنی جمع ورستمی سابطدن جاب ایله بعدالاستشاره
ایلچیلری حضورینه چیقاردی ورجان واسطه بیله سبب
ورودیکز ندر دیه ورودی ! «عمان بن مقرن» اوقداشلرینه
ایستر ایسه کن طرفکزدن بن سولیمیم ؛ ایستر ایسه کن دیکری
انتخاب ایدیکز دیدی . آنلر دخی سن سولیه دیکله سوزده لغاز
ایدرک : جناب حق بزه مرحله بر یغمیر کوندردی که بزه
ایله امر ایلر وشردن نهی ایدردی ولاحاجت اوزرینه معادلت
اخرویه وعد ایتدی .. قبیللرک برر فرقه سی موافقت
مخالفت ایلدی . بعد بزه عربک مخالفلرندن باشلمعی
یزده عربدن باشلدق کیمی کره کیمی طوعاً دین

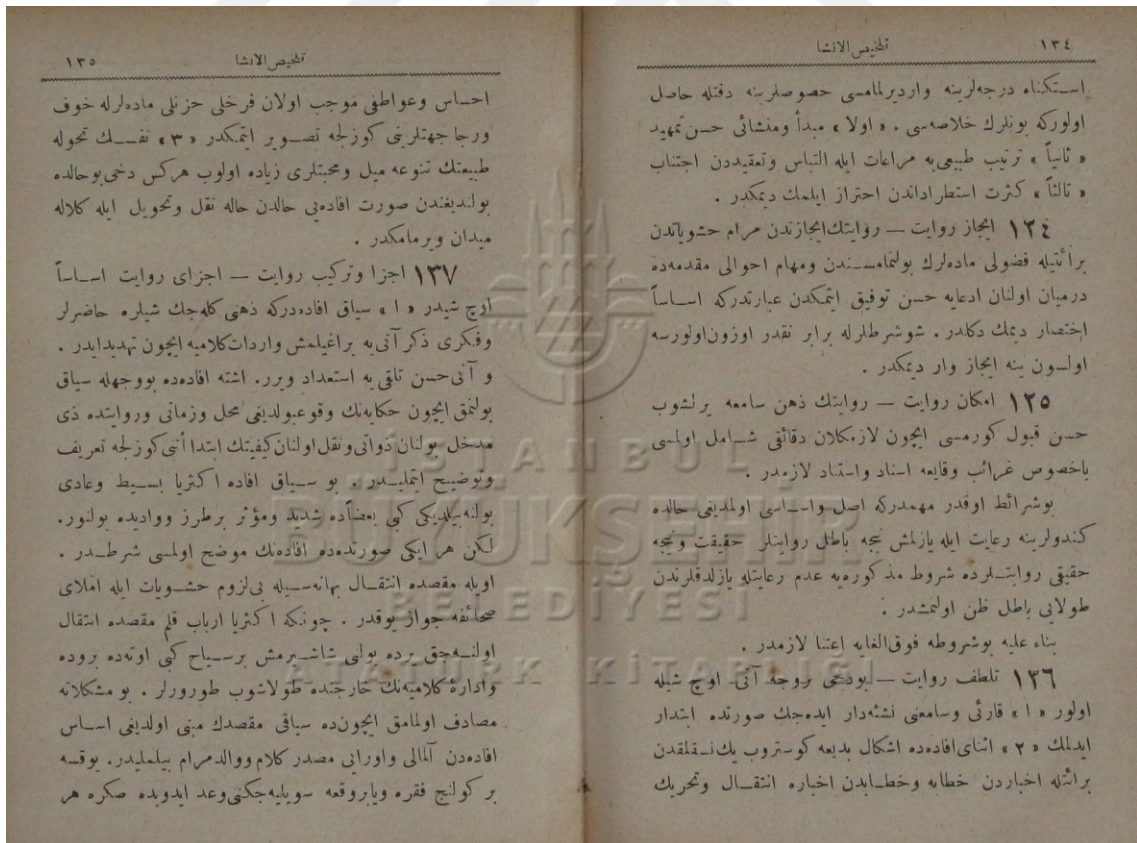
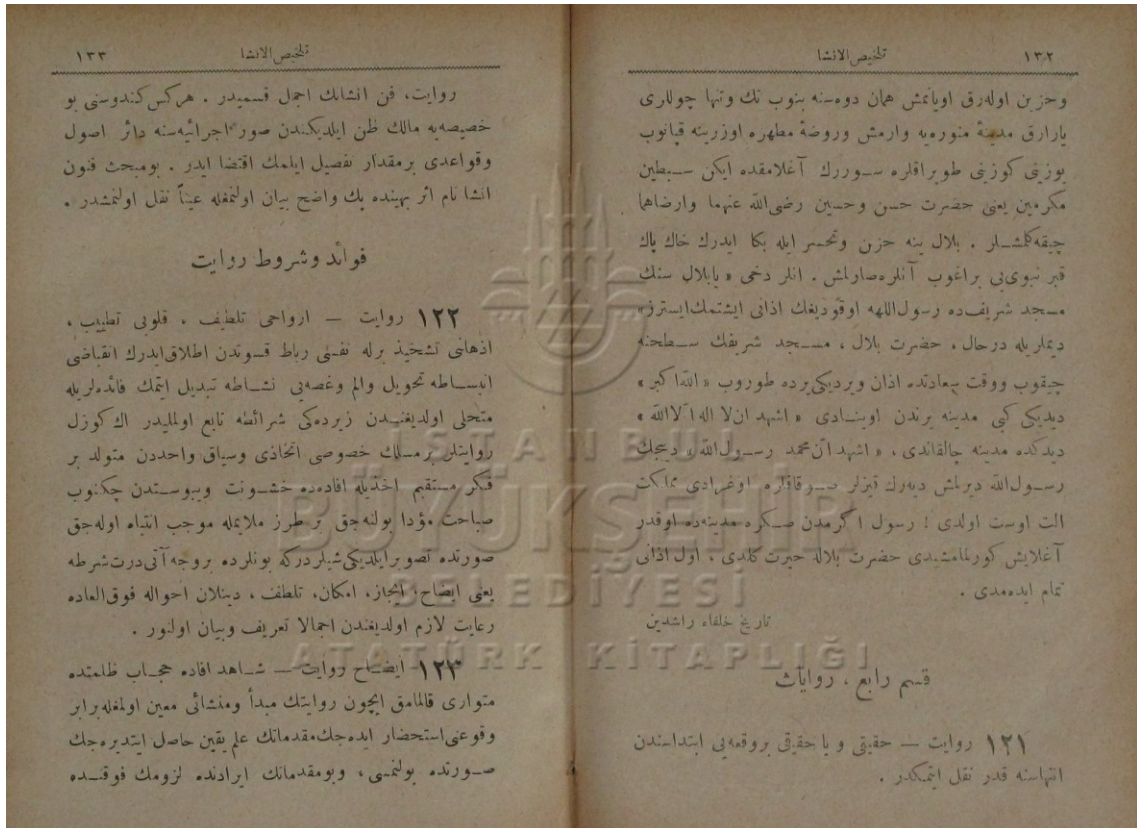
اسلامه داخل اولدیلر کره آ اولنلر صکره بمنون اولدی وطوعاً
اولنلر شرف وافتخاری افزون اولدی . نهایت آلاک شرعی
اوزرینه مجتمع اولدق وکنوردیک احکامک فضل ومنزلی
اکلادق . صکره امر ایتدی که بزه مخالف اولان امتلردن
باشایوب آنلریده اضافه دعوت ایدم ! بناء علیه سزی دینزه
دعوت ایدم بورز . هب حسنی تحسین ویقی تقبیح ایدر بر
چندر ! اگر سز اندن ایا ایدر سه کنز جزیه اهوندر آئیده قبول
ایتر سه کنز شق دیکری محاربه در . ابعدی بزم دینزه داخل
اولدیکز حالده بوراده اللهم کنای وآنکه حکم ایتک اوزره
ایض ذواتی برافوب کیدرز ، واکر جزیه ویره چک اولور سه کنز
آئیده قبول ایدر و سزی حمایه ایلرز ، والا جنک ایدرز دیه
جواب وردی .

مثال :

«اوله برلوی سلطنتک هیئته باقیله هاله ده هلال کی
آفاق حوایته دوشه چک تغییرات عظیمه دال وبلکه ملنک
سیف شجاعتی خون دشمن ایچنده بارقه نثار اوله جغه براعت
استیلال اولوردی .

مثال :

فقط بلال حضرتلری جانب شامده ایکن رؤیاسنده رسول
اکرمی کوروب : یا بلال بو جفاندر بی زیارت
ایده چکک وقت گدیمی ؟ دیو بیورمش . بلال خبشی خائف

کسک معلومی بر شيله سوزده ختام ورر بر طاقم تجربه سز
حکایه جبار کی اطراد افاده بیوزان اداره سز لکده بولماید.
سیاق افاده بعضاً ده شدد و مؤثر بولتی ایچون سامعینک
معلوماری کی صایله رقی بر دیره مقدمه سز جه وقعه نك اورت سندن
بسط مقاله قالدیلور . و بواسوله مجرد مرانی تهبیج ایچون
توسل اولنور . واقعا سامعینه معلوماری ظن ابتکاری شینه
نقصانی و قوفاری و بلکه اطلاعاری تلقین اولندقد طبعیتله
معلومات جدیده اخذینسه مجبور اوله جقلری ووده بر طاقم
هیجان و خلیجان درونی استلزام ایله جکی بدیدر . لکن
بویله سیاق غایت مصنع و بلغانه اولماید . چونکه بوکاعاند
اداره کلامیه نغافل اولان جزئی بر خطبه الک بیوک برسوه
تیجیهی داعی اولور .

(۲) سبک وریدر که کندوسندن روایت اولان ذواتی
مناسبت کوزدرک وقوعاله بر برینه ربط و توفیق ایلمکدر .
بوده اتحقق روش افادهی تشویش ایدن تفصیلاتی طی وحدف
ایله اولور .
روایات و منقولات بر نسبت اوزرینه تنظیم ایدلرزه آنلردن
استفاده براز کوجاشیر . و تیجیه سیاق و روش افاده نك استناد
ایله جکی نقطه در ، آتی تلقی به بر طاقم مقدمات بقیده ایله ارباب
مطالعه بی خبر سز جه حاضر المیدر و بواسطه لی شده روایات واقعه بی
بروجه مشروح تنظیم و ترتیب ایتمکه حصول بولور .

و تیجیه تألیف کلام ایدن ذاتک و عیدینه ویا آرزوسنه توافق
ایتمک ویا اکا مقابیل بولتی لازم اولدینی کی و قندهده ختام
بولماید . چونکه و بر یله جک معلومانه اولجه و قوف حاصل
ابتدیر بولورسه آرتق تفصیلات سائردهن ارباب مطالعه مستقی
قالور .

(۳) روایتی ترین و توشیح ایتمکدر . بوده خواص کلام
مختصه ذکر ی سبق ایدن قواعد رعایت و اتباعه وحدفی
تهدیرنده کر چه مفاد کلامی سکتهدار ایتز سده بولندینی صورته در و اق
و شطارت کنور بر طاقم تعبیرات مستحسنة استعمال و در جله حاصل
اولور . و بویله فائده تختده تطویل ایدیلان حکایه شبهه سز
سادجه قصه حکایه دن قبسه در . زیرا زینت افاده دن عاطل
اولان روایات طبعیتله روحه صدقندی و بره جکی جهته آنلرک
تامی مطالعه می هر کس ایچون بکده ممکن اوله من .

حسن مؤدا و شطارت ادا ایله یازیش بر اثر مطالعه می عادتاً
اطراف ای انواع ازهار و اشجار ایله ترین ایدیش بر جاده دلکشاده
بورمکه بخرکه قدر اوزون اوله سیله صرب و قیاق اراستدن
کچن قصه بویله نسبتله دها قصه کلور .

۱۳۸ ترکیب روایات — روایت : مأخذ و اساس ، تنظیم
وقایع ، تنظیم حکایه ، دیلان واردات ذهنیدن ترک و تشکل
ایدر . اگر اساس تواریخ و تواریزند مأخذ ایسه آنلره
توفیق مسلك ایدرک افکار و عقاید عامه نك خلاقه ذهانی اختیار

ایتماید . فقط بعضاده حقیقه دخل و تملاتی اولیه رقی یکیدن
تألیف و اختراع اولنش احوال و اسماء اشخاص و جریان وقعه
اوله یلور که بولر تصور مخصوصه خدمت ایچون یازیشی اساس
روایات دیمکدر . رومانلر و سائر که آنلره ایستیلان شی درج
اوله یلور . شوقدر که انتخابدن حاکمی مسؤلدر . حقیقه مقارن
بر مادی تمیل ایتمک یک قولایدر . فقط اولا بر مقصد بولمی که هم
مقید اولسون و همده ذهنه کوزل کوروسون . بر بلده اها ایسته نسبتله
برشی روایت و حکایه ایدیه جک ایسه اولا او اها لیک آداب
و اخلاقی افراد مرکبه سنک میلان طبیعت و تربیه سی و وقوعاتک
نیج و روشنی و احوال متعلقه سه ملایم نکات و شیوه ایله قابلیت
طبیعیه سی بیامی ، ثانیاً خصوصات مریه جه ذی مدخل بولنان
ذواتک احواله دائر خرد و تفصیلاته کسب و قوف ایتمی
و تفصیلات مریه عاید خصائصی تقریب و تمیز ایله برابر ذوات
موسی الیه مک آداب و اخلاقی بولندقلری درجه ییده میزان
تدقیقه اورماید . اشته بولر سز ترکیب هم حقیقتدن و همده
فائده وزیندن عاطلدر .

۱۳۹ تنظیم وقوعات — روایتی استفاده اولنور صورته بیان
و تنسیقدر . چونکه روایت مریه بولمک منطقی اولان مقصدی
احوال متفرعه سیله بولتی مرتبه کفایده دکادر . تنظیم حکایه
و مریات اساس ماده به متعلق استطلاع اولنان معلوماتی مقصدک
ارائه ایدیه جکی منفعت و حکایه نك حال و نسق طبعیسته توفیق

ایتمکدر مبدأ و اساس تمیینه حدت ذهن ایجاب ایدیه کی تنظیم
حکایه ییده حکم و تدبیر لازمدر .

انواع روایات

۱۴۰ روایات — جریان ایش بر حالی تصویردن عبارت
اولان افادندر که بولرک الک مهمتری تاریخیه ، اسفار ، تراجم
احوال ، حکایات ، فکاهات ، لطائف ، نوادر ، عقاسات ،
محاوره ناملرله طقوز صورته بولنانلردر . بولر بروجه آتی
تعریف و بیان اولنور .

۱۴۱ روایات تاریخیه — بروقه نك سخت و حقیقت اوزره
تعبیر و افاده سیدر . یعنی تحکیه قلنان حادثه نك الحاله هذه وقوع
بولور کیجه تصور و اراسته سیدر . روایات تاریخیه نك مقصدی
حقیقتدر وقوعاتی حق و تمایله بیان و هر برقرعاتی انصافانه عرض
و بیان ایدر . و حکمنده عدالت و اصابت بولور . تاریخیه
زینت اگر مقصد مساعد بولورسه اوله یلور . مورخک
کلامنده مهات ، روحايت ، وسرعت جریان ، بولغی و حکایه
اولنان شی دخی اهمیت نسبتده عالی وعادی اولماید . نعیان تاریخی
بردرجه شو شرائطی حاوی بر تاریخدر . تعبیرلک خصوصیتی
وجهلرک تنوعی ایسه مورخ ایچون بر معیار مزیدر . تا کف
باشا مریومک تبصره می اشته بولولده برادرر .

۱۳۲ اسفار — سیاحتنامه مردن عبارتند که بونکده تاریخ قدر فائده می‌آورد. و او بولده بازلمده لازمدر. خیفاسکه لسانزده موجود اسفار یک از و آنلرک بر قسمی ده شرائط لازم‌دن عاریدر.

۱۳۳ تراجم احوال — طبق تاریخ کبیر. الحقیق بوراده صاحب ترجمه ک حسنات و سیئاتی در میان اولنه جفتدن اکاکوره اداره اسان شرائط عظیمه‌دندر. (۱۱۳) رقدہ تفصیلی کچم‌شدر. مثال:

شہزادہ سلیمان پاشا رحمۃ اللہ علیہ

طریق ترقی سیف الہ کشادہ ایدن مال غالبہ آراستہ دائمی بر جوق سردارلر، میلیونلرہ فدا کار عسکرلر بولہ کلدیکی کی ارہ صرہ فوق العادہ بہ مظهر بعض قہرمانلر دخی ظہور ایدر. مثلاً بنی اسرایلیدہ شمعون، ایام جاہلیتہ عنتر، وقت سعادتہ جناب حیدر، خلفای راشدین عہدہ حضرت خالد بن ولید، ایراندہ رستم، یوناندہ هرکل، و تاتارفتہ لری آراستہ ملک الظاہر، یوقیلنددر. مائر جلادتہ دیلمک برنجی قومی دکل ایستہ برنجی اقوامندن معدود بولسان و عصر لرحہ عید اکبر طفرہ رایت اقبالنک ہلال شفق و شانیلہ ثابت اولان عثمانلور آراستہ بحق قہرمان دیلمک شایان بر جوق اعظم یتشیدی. فقط

ملتمزده فردوسی کی بر شاعر ظہور ایدویدہ عثمانلیرلک شانہ لایق بر شہنامہ ترتیب ایدہ جک اولورسہ البتہ التیوز سنہ لک بر جہانگیر ملت ایچندہ توصیفانہ شہزادہ غازی سلیمان پاشادن لایق بر قہرمان بولہ من. مرحومک موفقیتلری تاریخہ مستقد و بناء علیہ صحیح اولغہ برابر غرابت و عظمتہ فردوسی نک تحلیلات شاعرانہ سندن اشاعی قالجق مآزندن دکادر فردوسی وصف ایستدیک قہرمان ایچون:

منتش کردہ ام رستم داستان
و کر نہ خری بود در سیستان

دیش! پاشای غازیست اوصاف شجاعیہ سخساز اولق ایستدیک ایچون ایسہ شاعر لکلہ ولو فردوسی دن بیوک برقر نہ مالک اولولر بیلہ:

سحر و اعجاز اودہ وار قدرتم اما سوزدہ

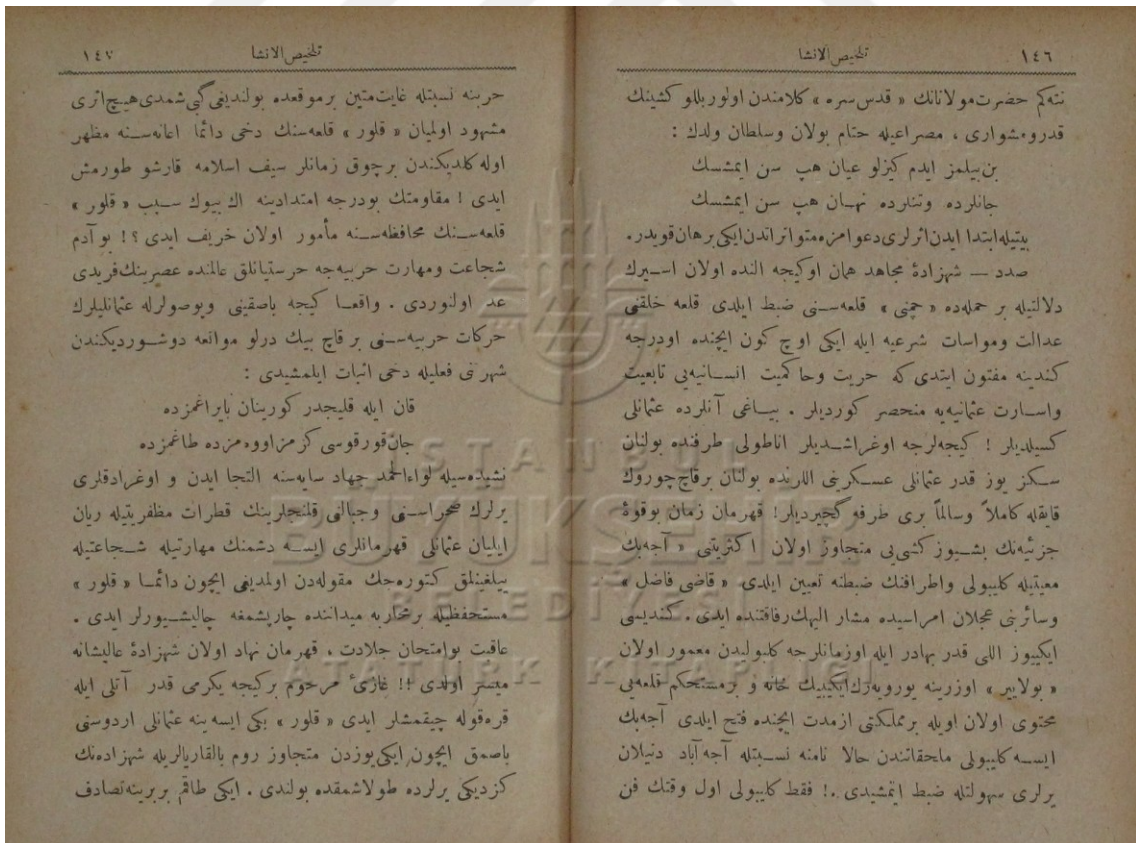
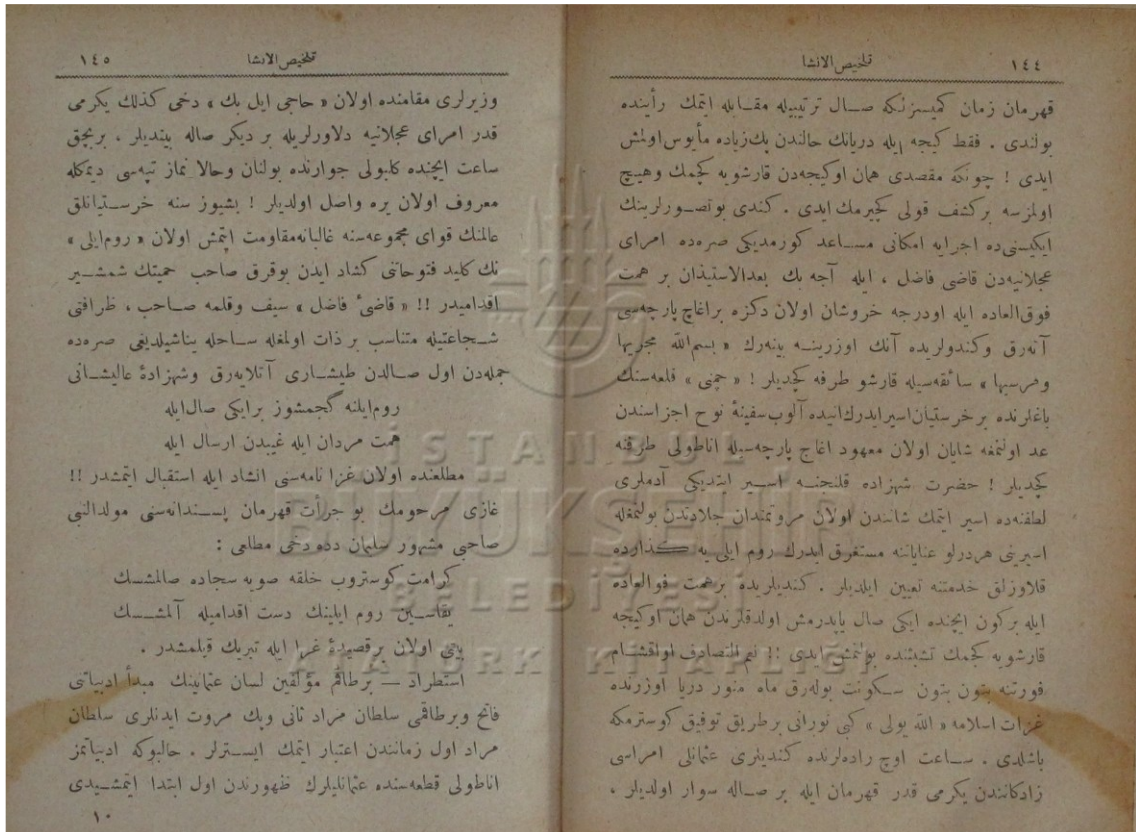
خی عاجز بر افاق وصف کلانک

اعتباریہ اعتراف قصور دن بشقہ سوز بودر! پاشای مرحومک عسکرلک متعاق اولان ترجمہ حالہ قدرت فاطمہ نک شاعرانہ برائت اعجازیدر دیلمک مبالغہ ایدنامش اولور. شہزادہ مجاہد زمانلرندہ بولتان اقوامہ نسبت ہر فردی بر قہرمان اولان عثمانلیر آراستہ قہرمانلر قہرمانی عنوانی بحق احراز ایتشدر. دریغ کہ چقہ بورکالی علی بک کنج عثمان کی حتی صاری زبیک کی بر جوق اصحاب جلادتک نام و شانی داستانلر مزیدہ

اوقور، قہرلر مزیدہ ایشیدیلور کن فلکک بر قاج عصرہ بر کرہ بشدرہ بیلدیک بر مبارک ذلک عنوان شجاعیہ جسم فائیدی کی گوشہ نیباندہ طور ابور! معرفتی معبود لفر کی بر جود و رئیسکندن عبارت اولان کور اوغلنک آدنی نفرلرمن حتی اوج بش باشندہ چوقلرمن بیلورده بوکون وطنمک الک مهم بر پارچہ می اولان «روم ایلمک» فاتحہ فتوحانہ یتش سکان قہرمانہ تثبت ایدن اولہ بر مجاہدک اسمی بالکتر تاریخ الیہ توغل ایدن غایت جزئی بر اقلینک مجالس مصاحبتہ مذکور اولور! اسکی عثمانلیردن قلنجہ طایفہ قلہ مشہر اولان اصحاب جلادتک علی العموم افتخار ایلدیک بر قہرمانک داستان موفقیتی حال اقلمنہ کونیکلہ مفتخر اولان ارباب فطانتدن بری رہین اشتہار ایلمہ ملت محترمہ منہ بر بیوک خدمت ایتش اولور. بز ایسہ نفس مزیدہ بولہ خدمتی لایقیلہ ایفاہ اقتدار کورہ مدیکردن بالکتر غازی مرحومک ترجمہ جلادتدن زبردہ بر قاج کلہ اراد الہ اکتفا ایلدک.

— پاشای غازی سلطان اورخان حضرتلرینک اکبر اولادی ایدی. تا قرق یاشتی مجاوز ایدمچہ قدر بدرینک سر عسکرلکی خدمتہ بولنہرق بر جوق مائر عظیمہ بہ موفق اولد قلدنکرہ طوائف ملوکدن دولت مجلائیہ اللہ بولان قرہ می ایاتی رایت اقبال عثمانیان التہ آلنہرق مشارالہ توجہ اولمش ایدی. قرہ می امرا می ایسہ دائماً مجاہدہ الہ مشغول اولہرق اورنوس

بک، قاضی فاضل، آجہ بک، کی سیاسی عثمانی یکتیلرینہ شجاعندہ رقابت ایدہ جک بر جوق غازیلرہ مالا مال اولدینندن شہزادہ نک متخلاق اولدینی خلقت قہرمانی بہ بومأمورت مبدأ ظہور اولدی. مرحوم سلطان اورخان حضرتلرینک مقصدی دائماً روم الی فی ضبط ایتیمک جہتہ مصروف اولہرق بدین سطوی اولان شہزادہ عالیشان ایسہ بدرینک بومقصد خیرینہ واقف اولدینندن معیتہ بولتان عثمانی و مجلائیہ امرا سیلہ مذاکرہ دلفکرہ ابلاغ الیہ بروسہ بہ کلہرک و سلطان اورخاندن روم الی بہ گذار ایچون مأذونیت آلہرق ولایتہ عودت ایتشیدی. بر خیلی زمانلر بوتشیت عظیمک فعلہ اخراجی ایچون اقتضا ایدن تدابیری تصور و تذکر الیہ اشتغال ایتدکن صکرہ عثمانی و بی مجلائی امرا و امرا زادہ لرینک الک کزیدہ لرندن قرق قدر دلاور الہ سورکون آونی ہسانہ ایدرک «لا یسکی» طرفہ عزیمت ایلدی! حالو کہ اوزمانلر عثمانلیرک ولولہ فتوحانہ لرزان اولان استانبول امپراطوری اوفر قہ غالبہ نک روم ایلمہ گذارینہ امکان بر اقسام ایچون اناطولی ساحلندہ سقیفہ بر اقامتی قطعاً امر ایلشیدی! پاشای غازی «حتی» بہ اولہ بر کچیدہ واصل اولدی کہ هوایی ظلمانی بر بلوط، دریائی طوفانی بر فورتنہ قابلاش برلر کوکار مہیب ظلمت ایچندہ قالمش، او طرفلر کوزہ خیالات ہائلہ دن بشقہ برشی کورنیز، قولاغہ طالعہ چاغلیدینندن بشقہ برشی جارنیز بر حالہ کشیدی!

ایندخه هان محاربه به آغاز ایتدیلر ! عثمانلو فرقه سی جزئیتر ایله برابر رساعت ایچنده دشمنی تارمار ایتدکدن بشقه « سلمان باشای غازی » فرار حالتده بولنان قلو ز بکینک آرقه سندن ات قالدیرارق وائشای تقریده آتدینی مزراغک خطا اتمی اوزرینه حدتله هجوم ایدرک حیدرانه برحله صادقه ایله حریفی قوشاغندن قابوب یره جاربیدی کی وجودنی خردوخاش ایلدی ! پاشانک کوستردیکی زوربازو ایله « قلو » بکینک هلاکی کلیولینک اغانه دن قطع امید ایله عرض تسلیمیت ایتسه سبب اولمشدر . تاریخلرک روایتنه کوره عثمانلرله اوزمانه قدر قنجلاری اتمکی اوله رق نصیب اولان غنائمک الک کترلیسی « بولایر » وکلیولی غنائمی ایدی . عسکر اسلام اخلاق ظاهره لوی اقتصادسینجه اللرینه هر نه کجی ایتسه بر ذره سنی اکتیم اتمکیزین سردار مضفرلرینک حضورینه کتوردیلر . مجاهد مرقومک چادری اوکنده نقود وجواهر تیملر کی بیغلمش ایدی ! شجاعتده رستمه رقابت ایدن قهرمان مرومندان ایتسه سخاوتدهده حاقه غبطه رسان اوله رق غنائمدن کندی ایچون برجه تفریق اتمکیزین اتسابی جهتله داغدا کتسا اتمکده اولدینی مولوی کلاهنی باشندن چیقارارق موجود اولان اموالی آنکله تمامها غزانه تقسیم ایلر . مرحوم معینده بولنان سکر طقوز یوز دلیرایله روم ایلینک، مرمره و اق دکر ساحلنده بولنان جهتک نصقندن زیاده سنی بالذات ویا بالواسطه تسخیر اتمکله سیف

اسلامک بوصورتله اوروپانک کلیدیته صوقولمی خرسنایانق عالنه فوق الغایه دهشت ویردیکندن ، تمچه ، بجار ، روسیه ، و صرب حکومتلری طرفندن آلتش حرب سفینه سیله اوتوز بیک کشیدن مرکب براردو ترتیب اوله رق و بولنه استانبول ایمپراطورانی طرفندن دخی برقاچ سفینه ایله الی بدی بیک کبی ترفیق ایدیلرک سواحلی مجاهدین اسلام الدن قورنارمق ایچون سوق اولورلر اوصرمده ایتسه صاحبقران زمان برکون صیده جیقاراق انده کی شاهینی برسان قازینک آرقه سندن سالیو بررلر وکندیلریده تعقیب ایچون ات قالدیرلر اثنای شتابده حیوان سورجر ! شهزاده مجاهد یره دوشه رک صول قورغهرینه طوقنان طاشدن متأثر آودفته ارتحال ایلر . !! سرکشک ایتدی توسن یخت سترکار دوشدی زبینه سیاه الطاف کردکار

رحمة الله علیه رحمة واسعة

عثمانلر بولای نا کهظه وردن طولانی بیک درلو ماتم و مصیبت ایچنده ایکن دشمن آلایلی قارشودن کورجیمکه باشلادی ! برخیلینک شهید اولمی جهته هان آلتوز ، آلتوز اللی کشتی به نزل آلتش اولان عثمانلی قهرمانلرینک اداره سنی « حاجی ایل بک » مرحوم درعهده ایلدی . عساکر اسلام رهنای توفیق وظفرلری اولان شهزاده شهیدک مرقد منورلرینه کلیدلر . بربریه استحقاق حقوق ایله برابر سردار حیثلرینک

سربر عرش آسا شهادتی اوکنده کورشمکه مواعده ایتدکدن صکره زره ولباس یرینه بر کفن کینرک و قنجلرینک غلافی قزاق یاره لی ارسالان کی دشمنه بر هجوم ایتدیلر ! اوقدر بیوک برقوت اوج ساعت ایچنده بتون بتون قهر و مضحجل اولدی .

بشا ای ملت صاحب سعادت

سنگ سایه که در بوفیض وعزت

اکثر عثمانلی تاریخلرینک روایتنه کوره بو محاربه ده بولنان اوتوز الی اوتوز بدی بیک قدر اهل صلیبک برچوغی میدانده مقتول اولمش ، برطاقی ده کیلرله آتله سیلمک تلاشیلرله دکره باتمش ، و برخیلیمی فرار ایتاسنده طاغله دوشوب آچلقدن قسا بولمش اولدیرندن ایچلرندن ایتانوله طوبی درت کشی عودت ایده سیلمش و اسلام الینه بالکیز الی ایش قدر آدم اسیر دوشمشدر . تاریخلرده مسطوردرکه اهل اسلام اله بکن اسراندن کوستردکری غیرتمز لک حکمتی سؤال ایتدیکه : بر سزک قدر عسکره مغلوب اولمز ایدک ؛ لکن شو مزراک بولندینی طرفدن بیاضلر کینمش بریکیت پیدا اولدی برقاچ بیک سواری ایله اوزرینه هجوم ایتدی ، بری بو حاله قویان آللردر . دیرلر و بحث ایتدکری قهرمانک شکلی سؤال اولدیکه عینله غازی مرحومک شائانی تعریف ایدرلرمش ! نه کیم « قاضی فاضل » بو محاربه داثر مسدس غزنامه سنک

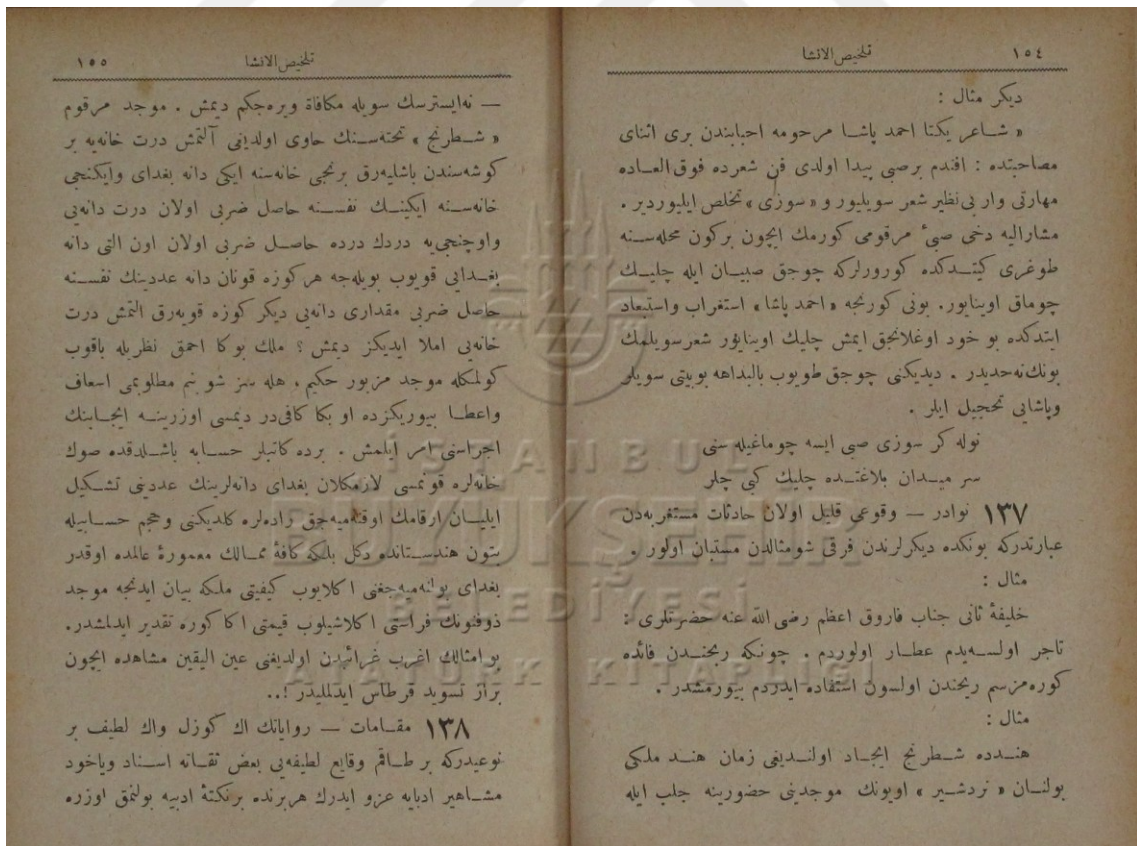
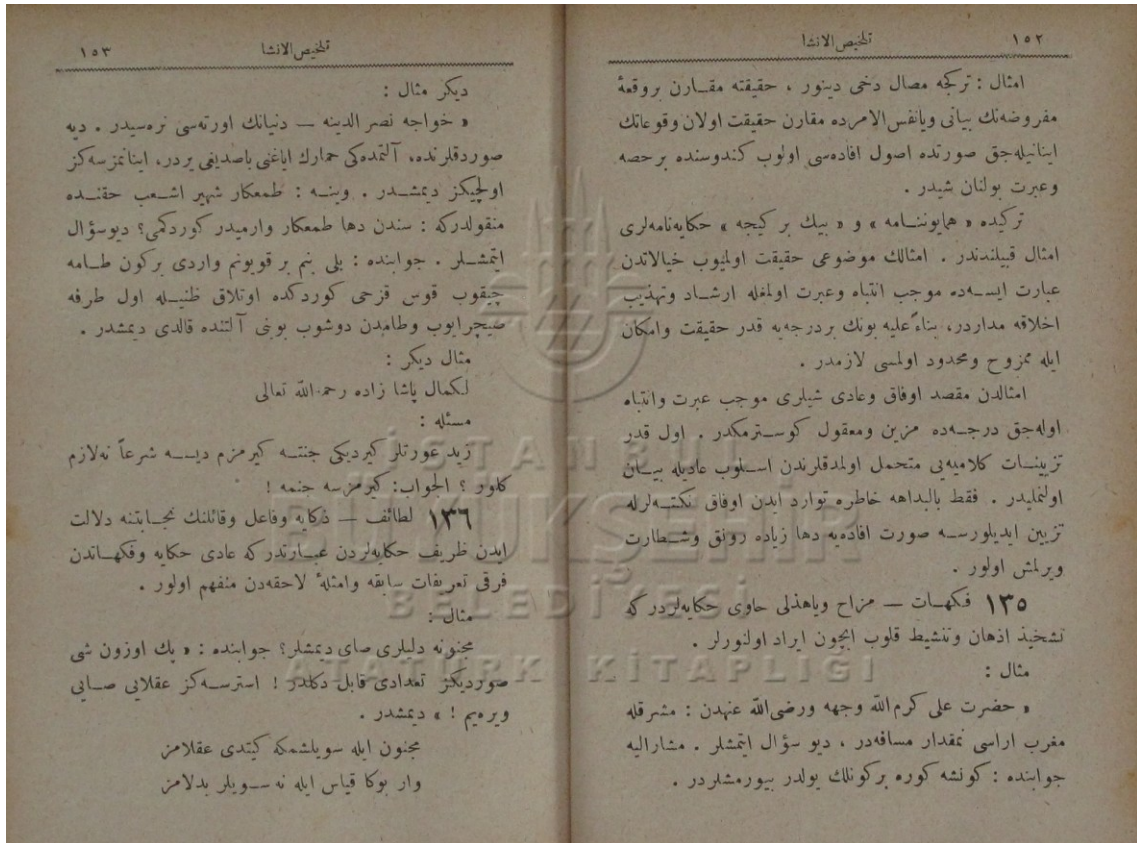
زیرده ایراد اولان برنجی بندنده بووقعی ایتا ایتشد .
باصدق ینه کافرلری عون ایتدی خدامن
خاز اولدی عبدوک کوزینه تیر غزامن
تأییده زول ایتدی بتون کودکده کی ارواح
امداد قیام ایلدی یردن شهدامن
اللهن امداد اومارز مرد غزایز
الله بولنه جسم ایله جان ایله فدا یز

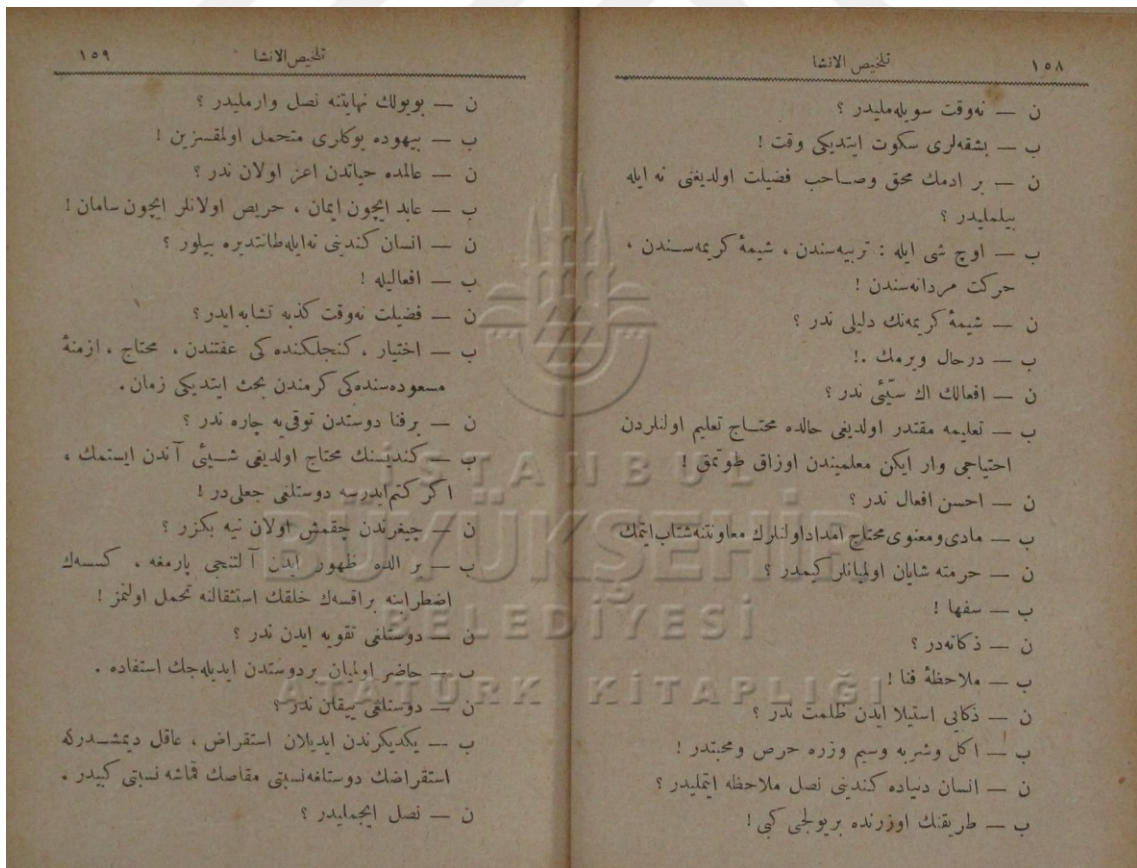
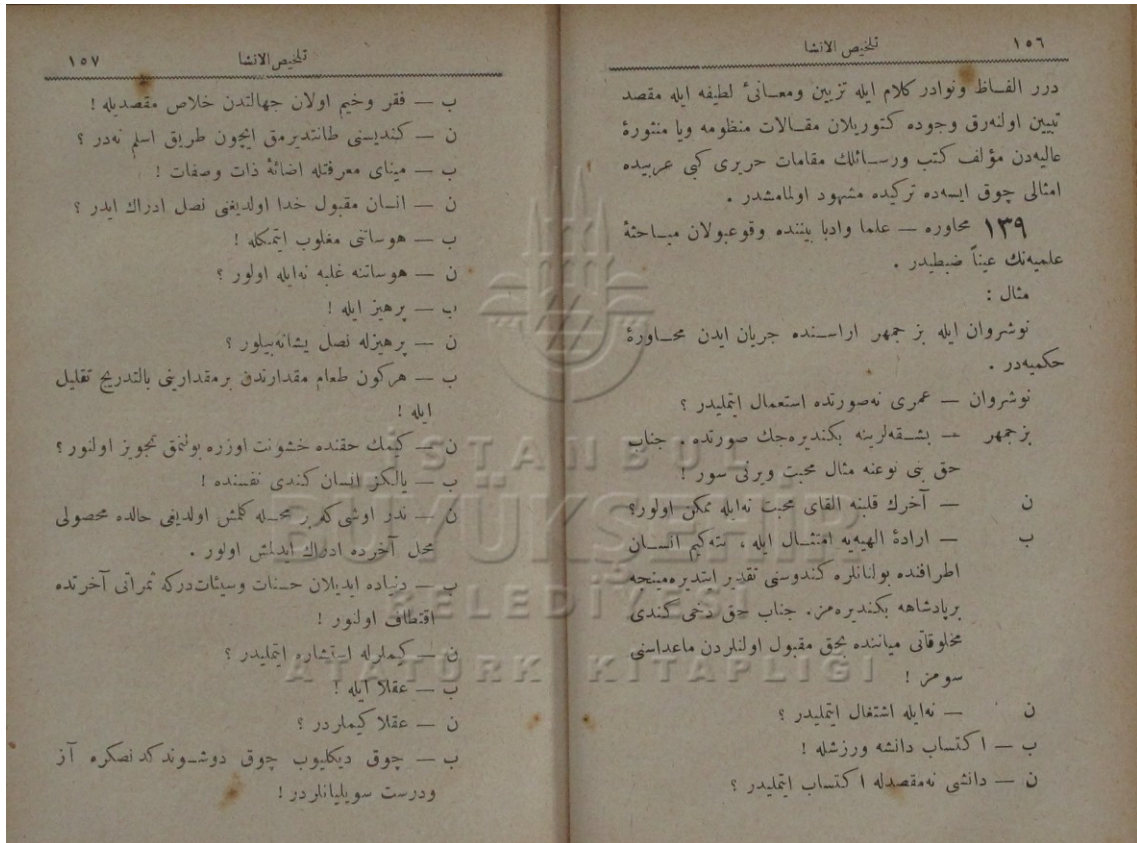
ایکی یوز ساعته یقین طولی اولان و آدیم باشند بر قلعه سی بولنق جهتله هر طرفی سور ایچنه آلتش برکشور اطلاقه شایان بولنان روم ایل سواحلی دکر دن ایکی سال وسکسان قدر رجاله ایله کینرک وقاره سنده بر اوج عسکرله قوجه قوجه قلعه لر ضبط ایدیلرک بر سنه ایچنده تسخیر ایدن قهرمان عیبا عمری مساعد اولوبده علم ظفری آلتنده برقاچ بیک عثمانلی طوبیلامه موفق اولسه ایدی . اسکندرلرک تیمورلرک شهرت جهانگیرانه سنه رقابت ایده مز میدی ؟ خیفاکه فلک مساعد اولدی .

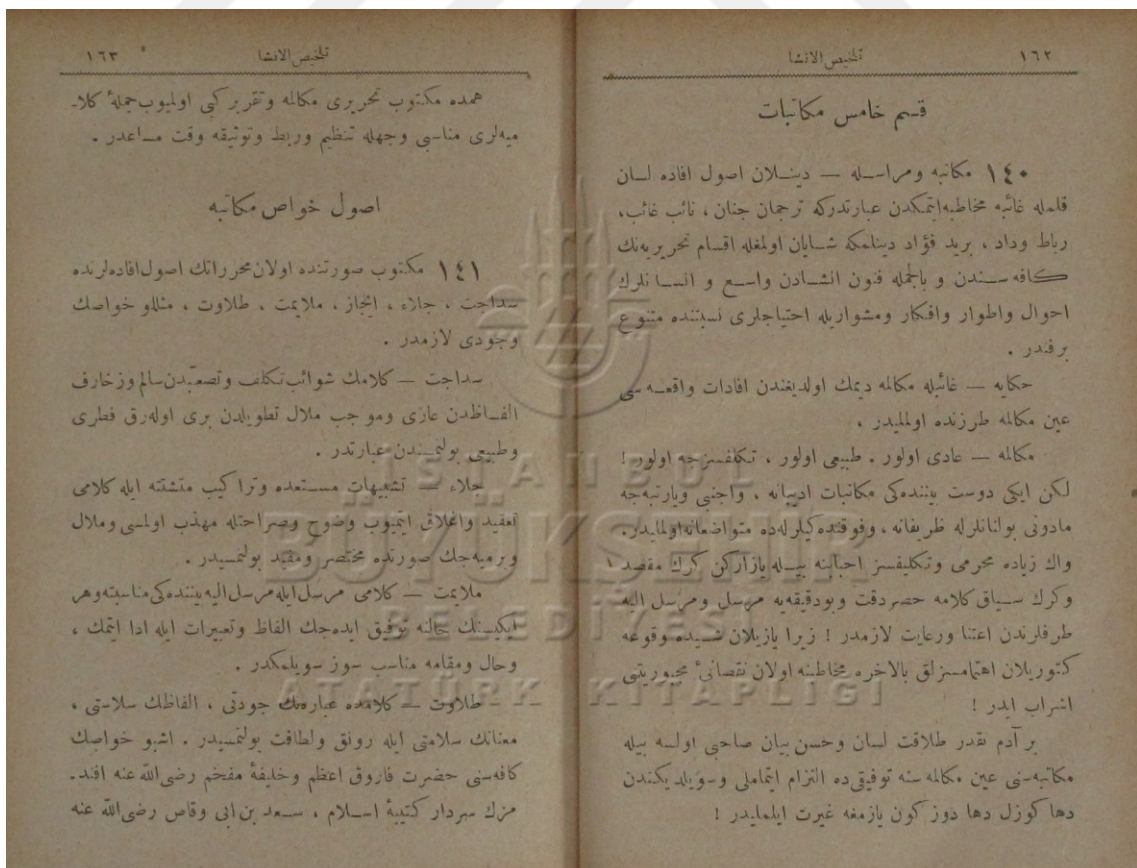
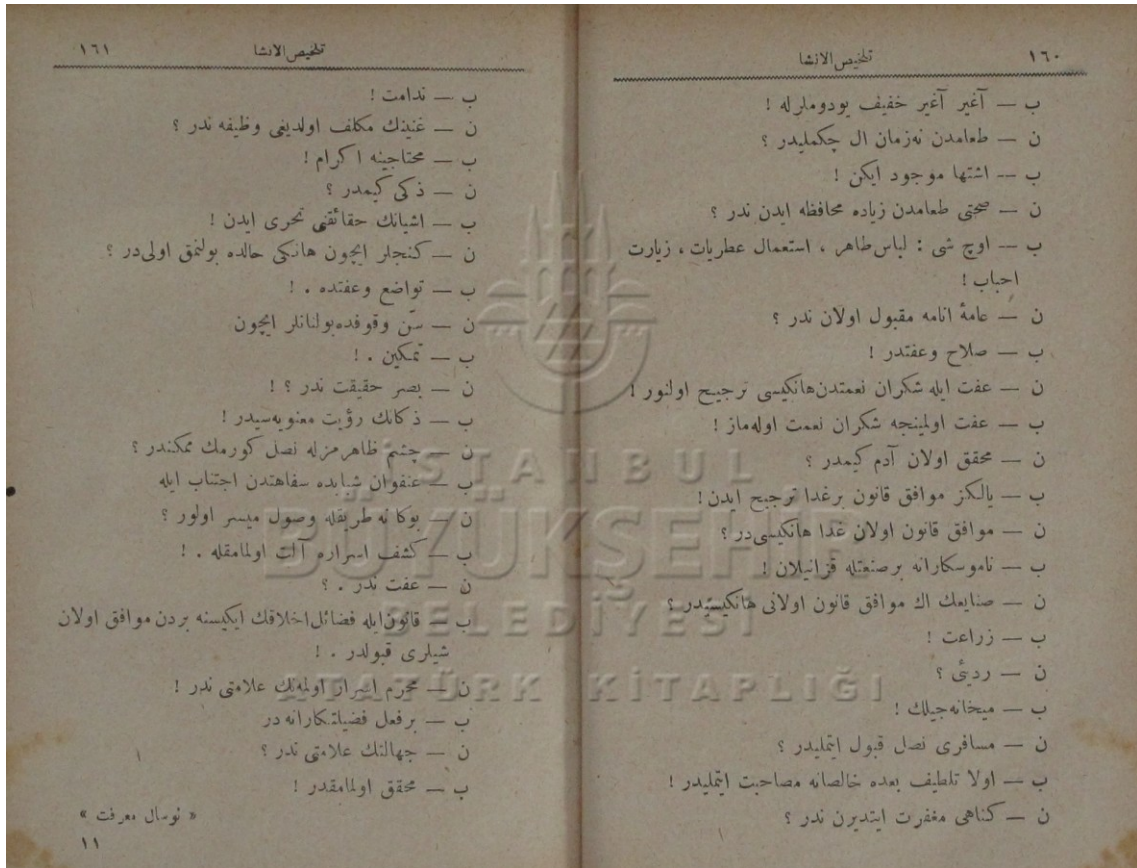
خون انشا

حکایات و امثال

۱۳۴ حکایه — فی الحقیقه واقع اولمش بر حادثه نک بیانندن عبارت اولوب کندوسنده بر حصه و عبرت بولنمی معتبر اولمیان شیدر .

حضر تیرینه یازدینی مکتوب شریفاری جامع اولغله فون انشادن
ترجمه سی تبرکا بوراده مثال ایراد اولندی .

مکتوب مرغوب شریف

سکا ومعیتکده بولان عسکره هر حالده تقوایی الزام ایتمکزی
امر ایدرم . اعدا عایینه کوریه جک ندرکاتک افضل و حریده
کوز دیله جک مکایدک اقوامی نقوی در .
ینه سکا ومعیتکده بولان عسکره اعدا کزدن زیاده ارتکاب
ایده سله جککیز معاصیدن صاقیمکزی امر ایدرم عسکر ایچون
معاصی اعدادن ده قورقیدر ! بویه اولمیدنی صورنده مدار
غلبه اوله جق قوتدن محروم اولمش اولورز . عیدجه آنلره
معادل اولدیفمزکی ندرکات جهتله ده مثال دکاز ارتکاب معا
صیده اعدا ایه مساوی اوله جق اولور ایسک قوتیمجه آنلرک
یزه فائق اولاری لازمکور . فضامزله غلبه ایدمه من ایسک قوتیمزله
هیچ ایدمیز . اللهدن دشمنه غلبه ایتمکی ایستیمیز بزم و شرمک
ایچون جناب حقندن بو عتایی استدعا ایدرم ! !
قطع منازل حالنده بولان سلمینه رفیق لایله معاصله ایست .
آنلری اتعاب ایدمه جک صورنده یوریمه ! استراحتلرینه مدار
اوله جق قوتلرله ایدرمکده تقصیر اتمه که سفر قوتلرینه خال
ویرمالمش اولدیفنی حالده دشمن قارشیمه واصل اولسونلر .
چونکه بوجاهدلر اقامت حالنده بولنه زق نفسلرینی آنلرینی

ایستدکاری کی محافظه ایتمکده اولان دشمنه طوغری کیده بولر .
مکن اولدیفنه هر جمعه کوئی و کیجه سی عسکری فراغ حالنده
طوتکه — دیکتوب تجدید حیات ایدرک یانلریده بولان اساجه
وامتمه یه باقسونلر .

منازل عسکریه بی ارباب صلح و ذمت قریه لرندن آجیقه
بولکدر . بوقریه لر سنک اعتماد نامکه مظهر اولان اصحابکدن
بشقه کیسه کیرمسون . نزدکده عریدن و یاساژ اهل ذمتدن
نصیحتنه و صداقتنه امنیت ایدمه جک آدملر بولسون . شخص
کذب بعضاً طوغری سوبسه یله سنک ایچون نافع اوله من .
دشمن طوغراغه یاقلاشمنجه ارا کزده قاله جق مسافده طلیعه لری
چوغالت . هر طرفه سر به لرایی ، صکره عسکرینک قاره قوللرینی
ترتیب ایست برده الکن کلدیکی قدر کیجه لری متیقل بولمغه
چالاش . والله المستعان .

اشته بالاده که خواص مکاتبه ده بیان اولدیفنی اوزره مکاتبه
ایچق جیادت معنا و منات مؤدا جهتلرینه حصر دقله صورت
افاده ک فکره مطابقتی و کلامک خطادن و سفطه دن سلامتی
ویلیزم تزییناتدن برائی ملتزمدر . و مقصده مطابق انتخاب
اوله جق کلمات دخی مدلولات و مزایاسنک خیال و بباله علاقه
و تأتیری بولنوب کلام روحی و نکت الفاظ و مضامین افاده
جامع بولماید . ایچق بوشیوه ، واردات و سوغات ایه اولور
سی و تعامیل ایه حاصل اوله من ؟ زیرا دیمشلدکه مزیالی سخن

بخت تعمیر اولان خیال طیاره بکزرکه آرقه نه دوشمنه کندوسی
عرض ایدر ، تمقید ایدلر دن ایسه قاجار ! نکته و مضمون
بعضاً بر طباق جدید ایرادیه و بمقاده کنایه نازکه درجیه
و کاه کلامک بر طرفی کوسترک دیگر جهتی ضمناً آکلاتق
یعنی ایهام تناسب طریقله ، و کاهیجه ده ایکی فکر عالی نازکانه
بر رسته توصیل و تقرب ایچون تناسب و توفیق رعایت ایدمه ییتمکده
اولور . و الحاصل اوله رتفخص معاینه درکه ایدلرنده دال
اوله جق مقصده دائر اماره بولمیب صکره لری تولده یاشلر .
وانکله استصحاب اوله جق فکرک تعنی تصریح و بیان ایدیلورسه ده
نصف دیگر مبهجه کجیلوب حلی انتقال ذهنی به براغلور .

ارکان کلام

۱۲۲ مکتوب اسلوبده یازیلان محررانده درت وکی
اعتبار اولنوب بولنده سوزک فصاحتیه یک زیاده اعتنا اولماید .
چونکه ادبا مقصده شروعدن اول « تعزل » یعنی عرض و داد
و غرام ، ویا تفخر ، ویا خود تمکبی و تشکر کی مقصده ملایم
بر مقدمه ایه کلامه ابتدار ایدرلر ، صکره ده مقصده بر مناسبت
دوشوروب کچرلر ، استیلازه دعا ایه ختم مقال ایدرلر .
بوصورنده ارکان کلام : ابتدا ، تخلص ، طلب ، انتقاد عبارت
اولمش اولور .

ابتدا — بیان و افاده ک مزایا سنه و قوی حاصل ایدرجه جک
الفاظ و معانی ک برنجی جمله سی و کلامک مطلبی اولدیفنی جهتله
معنای مقصوده دال و سلیس و فصیح و مألوف واضح اولمی
اشته بوبرنجی جمله قدر جزیل و روشدار اولورسه اولقدر
حصر نظری جاب و عکسی تقدیرنده اعراض حاصل اولور .
بنامه علیه حسن ابتدایه زیاده اعتنا اولتق اقتضا ایلمر . واک
اعلاسی مقصودی اما و اشعار ایدن سوزلرله ابتدا اولمایدکه
بوکا « برات استهلال » دینور .

تخلص — کلامی تزیین ایدر تعبیرات دلپذیر ایه بر مناسبت
روشورده رک مقصوده انتقال ایتمکدر . بونده ابتدا ایه حسن
الانجام و ارتباطک وجودی شرط اولدیفنی کی معاینک بر برینی
طوغتی وینلرنده مناسبت بولمیی . و کلامک جمله سی نسق
واحد اوزره مفرغ اولمی لازمدر . بونده منشینک حسن طبیعتی
و انساع قریحه سی نسبتده در بعضاً ده مناسبت آراشمیزین
مقصده کجیلور ، بوکاده اقتضاب دینلور . بعض کرده « امدها »
و « بعدازین » و یاخود « مقصده کلام » کی بر سوز ایه مقصده
کجیلوب بودخی تخلصه قریب اقتضاب تعبی اولنور .

ادبای متأخرین حسن تخلصه یک زیاده اعتنا ایتشلدور .
چونکه سامع مبادی دیکار ایکن مقصده مرتب بولور .
بوجهتله کبرکاه نقدر کوزل اولورسه کلام اوقدر تحسینی
جالب اولور .

طلب — دخی مافی الضمیری الحاح و ابرامدن حالی و موقعه ملاجیم و حصول مقصدی داعی الفاظ نازکه و احترامات و توسلانی حاوی معانی خبیله ایله ادا و افاده ایتمکدر . بوطلب استرحام و استعطفافه منحصر اولوب بانک هر هانکی عرض اولنه جق بر ماده مک حسن قبول و تمشیتی موجب وسائل و دلائل بوراده سرد و انیان اولنور . بوجهته مواد محرره مک روحی شوموضع طلب دیمک اوب الک زیاده دقت و اهتمام بورایه صرف ایدملیدر .
اتها — سوزده ختام و بر مکدن عبارتدر . بوانتهاء کلام ایسه سمعک الک صکره تاقی ایله جکی سوز اولمغه کوزل اولدینی صورتده اوست طرفک قصور لرلی اورتر . و بونکده احسنی کلامه تمام اولدینی اشعار ایدر وجهله ختام و بر مکدر .

۱۶۳ ارکان مذکور به رعایتله برابر یازیله جق شیدک سبک و ربطله و حسن انسجامه دخی زیاده سبیله دقت و روابط کلامیه مک وجودیه یک آشوری اهتمام ایتلیدر . بوروابط کلامیه ایکی نوع اولوب . برنجیمی فقرات کلامیه اراسته سجع کتوره مک و اولدیفندن و بولدیفندن و اولمقن و بولمقن مثللو روابط مناسبه ایرادیه کلامک استداستندن انتباهیه قدر بلا انقطاع کیدلمک و مقصودی برجهلیه درج ایلتمکدر که توکاسبک موصول دنیلور . بووادی عتیق و اصول قدیمدر . ایکنجیمی فقراتک بربرینه توصیل والتصاقی کوزلیهرک و مناسبت کاندیکه کلامه فاصله و بریلهرک عبارته مک روابط لفظیه سندن صرف نظرله

بالکز معنا رابطته مک وجودی التزام ایتمکدر . توکاسبک مفصول دنیورکه اشته بووادی جدیدر .
اشبو اصوللرک ایکسینده ده جیات معنا و متانت مؤدا و محسنات سائر موجود اولدینی حالده اصول جدیدسامعه دهها واضح برصورت افاده و بره جکی بدیهی اولمغه شمدیکی حالده بو اصول جدیدینی ادبامز شهره سملت ایدینوب «وادی عتیق» دواژ رسمیه اوراقه منحصر قلمش کیدر !
سبک موصوله مثال :

تربا مضامین ، و شایان تعبیر نوزمین ، اولوب بوندن اقدم دست آرای تکریم و احترام اولان احساننامه آصفانه لرینه عریضیه جوابیه ترقیمه عزیمت حجازیه حاجز ودعای عالی داورانه لرله اکتفا جائز اولدینی حالده نجم خدیوانه لرلی آفتاب توجهات جهانسانیدن لمعه دار وادرنه ابائی شرف ولایت دولترندن محسود هر دیار اولدینی دیگر عنایتنامه جا کر پرورانه لرندن بیلهرک بو صورتده مظهر فیض توجه عالی و بربری اردنجه بای تختدن بای تخته والی اولملری مقارنت توفیقات صمدانی به دلیل جدید ودعای رسمی خلوص پرستان زمانه دن استغاثی بید اولمغه دور و دراز تصدیعدن احتراز و اختیار قاعده ایجاز قلندی اولابده

یوسف کامل باشا

مثال مذکورده مضامین ایله نوزمین (اولوب) و حاجز ایله جائز (اولدینی حالده) و لمعه دار ایله هر دیار (اولدینی) ادات رابطله لرینه

مربوط و بونلرک جمله سی (بیلهرک) فعلته محمول اولدینی کی . عالی ایله والی (اولملری) و جدید ایله بید (اولمغه) به اووده احتراز ایله ایجازه حل اولوب مجموعی (قلندی) کلمه سه ربط و استناد ایدلیدر فقرات مزبور مک بر لرلی طی ایله شویله : تربا مضامین اولوب بوندن اقدم دست آرای تکریم اولان احساننامه آصفانه لرینه عریضیه جوابیه ترقیمه عزیمت حجازیه حاجز اولدینی حالده نجم طالع خدیوانه لرلی آفتاب توجهات جهانسانیدن لمعه دار اولدینی دیگر عنایتنامه جا کر پرورانه لرندن بیلهرک بو صورتده مظهر فیض توجه عالی اولملری مقارنت توفیقات صمدانی به دلیل جدید اولمغه دور دراز تصدیعدن احتراز قلندی اولابده . دبش اولسینه تمامیه افاده مرام حاصلدره .
انجیق صنعت سجدن عاری عادی کلام صره سنده قاورودی .

سبک مفصوله : سردار اوان رسم چوینک برادری بندوانه حسب حال طرزنده یازدینی مکتوب بر کوزل مثال اولوب «تاریخ خلفان» عنایا بورایه درج اولتمیدر .
قلعه لرکیزی تعمیر ایدیکز ، اسباب حربیه یی حاضر لیکز جنکه حاضر اولیکز ، عرب سزک املاک و اولادیکزی پایا لاشه جق کی کورینه یور ! الک زیاده کوجه کیدن شی شاهک بگا یاسن کیتلمسک یابن کیتلمیم دیش اولسیدر !! نم نیم برمدت عربله مدافعه ایله سعدلری نخسه متحول اولنجه یه دک وقت قازانق ایدی چونکه حوت برچی صوبی بولاندردی

نعام نجم لرلی ایسه کوزل زهره ده کوزل ، و میزان معتدل اولدی مرغ کیدی . بوخجومک احکامته نظراً اوقوم بزه غالب کلور !
و بو مالکی آلور ، بودولت باتار ، خاندان ساسانیان منقرض اولور ! اربانلرک احواله کریان اولدم ، ساسانیلر ایچون بریان اولدم ، اوتخت و ناجه یازیق ! بو سوزلری والده به سویله بنم طرفدن آنکه وداع ایله . بو سرای جهاندن کوکلکی آل ، زرا وقت طارالدی ، بوندن صکره شاه بنم یوزمی کورمه جک بنم ایچون خلاص یوق ، ایران زمین خوش قالسون ! چونکه جهان شهریاره طار اوله اوغورنده فدای جانایت ! اوشهور خاندانن بالکز اوقالدی ! بنم عربله ایشم فیصل بولنجه به قدر سن آتی محافظه ایله ، جهانده آندن بشقه افندی بوقدر آندن بشقه ساسانیلرک برادکاری قلمدی . آندتصکره بو خاندانن کیمسه کورلر ایشم چونکه منبرله برابر اوله هب علم ابوبکر و عمر لعلیه طوله ! بو یوقشک اوکونده براوزون ایش وار ، آندتصکره نه تخت کورورسک نه شهریار ، !!
بخت یارلقدن انجیق عرب اولور حصه دار ! بنم کوکم برخون اولسی بکرم صاراروب صولدی ، اغزیمک صوبی قوریدی که بنم بهاولانم زمانده ساسانیلرک بختی مکوس اولدی ، اگر سونکونی طاعنه اورشیم کچر ، و اوقارم تیموری دیر ایکن شمدی جیبلاق آدمله ایشلمیور ، قلیچم فیک وارسلاک بویته دوشسه براه دوشرکن عربلرک دریسینی کسمیور !

بیلشدن زیان کوردم کسکه عظم اولیدی . فسا کونله آگاه اولییدیم . قادییه قیرمزده کفتمدر . سن نمدردمله دلکیراوله شاه جهاندن آریله سن صاغ اول . شاهک کولکی سنکله شاد اولسون .

تاریخ خلفه راشیدن جودت پاشا

بعض فوائد

۱ مکتوب الیه ایله کاتبک رتبه و حیثیتی ملاحظه اوله رقی اولوجهله القاب و تعییرات استعمال اولمایدیر . اگر مکتوب الیه رتبه و حیثیتجه کاتبین اعلا بولنورسه کلمات اخلاصکارانه و مقلم طلبیده تعییرات متواضمانه اتیان اولنلی و ابتاده ارسال و تسبیر کی تعییرات قوللا نیلیموب بلکه عرض و تقدیم مثالو کلمات توفیقکارانه ایراد قلمایدیر .

۲ مکتوب الیه صیغه خطاب و کاتبه صیغه متکلم نسبت اولناملی . و دائماً غالب صیغه سیله ذکر ایدلمایدیر فرمان و منشور لردن بشقه برده ایسه امر حاضر صیغه سی هیچ قوللا ایستمالایدیر .

۳ مکتوب الیه لفظ مفرد سیله ذکر اولنوب دائماً جمع اوله رقی ایراد اولنلی . فقط اعلاندن - ادتیه یازیتلا نکرده مفرد کتورلسده بآس یوقدر .

۴ شرط افاده نیک تمامیتیه برابر فقرات کلامیه نیک مفید و مختصر اولسنه و یلایوم تعلویل مقال ایدلامسنه دقت اولمایدیر .

۵ تمامیت افاده ایچون کاتب دائماً مخاطبی کندوبه معارض و معترض فرض ایدرک اسئله مقدریه مناسب جوابار ایراد و کلامک مکملیت و حسن تألیفه اجتهد ایدلمایدیر .

۶ اهالی بی بر مصالحته اغرا و تشویق و یاخود مسرت داتر اعلانانده قلوب ناسه شطارت و برمک و برده طرف حکومتدن و بریلجک اوامر و وصایاک اذهان اهالی به کوزلجه برلشمسی ایچون واضح و آجیق یازلیق اقتضا ایدرسدهینه الطناب دائره سنی تجاوزله تطویل کلام ایدلمایدیر .

۷ استعدا و مذکره لرده متکلم امکدار لغندن و لیاقت و اهلیتدن بحث ایله دعوی استحقاقده بولناملی و دائماً متعنی اولدییی خصوصی مخاطبک شیمه عاطفت و مروتنه اسناد ایدرک و ترویج مطای مقدمانیده آراده بالمنا سیه سوقد بره رقی کلمات تعلیمیه و تعییرات مستحسبه ایله عرض حال ایدمایدیر .

۸ اوراق رسیده سنیایه لفظیه و معنویه استعمالی قطعاً جائز اولوب بالکن الفاظک جیسات و متعنی و معانیکی دخی حکم و قوی التزام اولنلی و دائماً الفاظ ایله معانی قوتجه موازن و مساوی بولمایدیر .

انواع مکاتبه

۱۴۴ مکتوبار اغراض و مقاصدک اختلافی نسبتنده متنوع و متکثر بولنایی جهته هر و کلف بوفی تقسیمده بر وادی به

سالمک اولمش ، الحق « قون انشا » نیک مسلیکی دها بسیط و مضبوط بولمقله زده اووایدیه مکتوبلری اهلیه ، متداوله ، علمیه ناملریله اساساً اوج نوعه تقسیم ایدوب هر رتبه کده اقسامی بولنیدندن بولرک بروجه آتی بیانه شروع اولدی .

نوع اول . مکاتبه اهلیه

۱۴۵ مکاتبه اهلیه -- اقربا و اخوان و ارباب و د و غرام و خیالان یکنده و عرض و داد و حسب حال و کشف اسرار فؤاد ضمنتده و بولرک متفرع احوال خصوصیه معرضنده یازیلان محیر اندرک بولرکده سؤال ، عرض محبت ، عرض خلوص ، حسن وصول ، تقدیم هدایا ، دعوت ، ناملریله یاد اوله یلورسده قواعد خصوصیه ابرادی غیر ممکن کورلمکله قواعد عمومییه دائره سنده یازلمش بر قاج مثال ذکر یله اکتفا اولندی مشهور عاکف پاشا مرحومک حلیله لرینه یازدی شومکتوب اقربا یکنده کیلر بر کوزل متالدر .

زوجدن زوجه سنه :

بوسته ایله محبتنامه کز واردا اولوب منویتمیز حاصل اولمشدن ، واقعا اشعاریکز وجهله بودرجه فلاکت خاطر و خیاله کیلوب مقدم ریاستنده رؤیایتنی کورمش ایسه سده بشقه درلو تأویل اتمش ایدم . انسان هر نه چکرسه کندی تصورندن اولوب

جباب حق ظلمدن منز و متعالی اولمقله کیمسه به بر دیه جکمز اولوب کندی اکیبک کیمزدن اولدینده شیمه یوقدر . سز لرده جکر سوز اولدینکیزی ییلورم شو قدر که الله باغشلاسون سز بریارچه جوجقار ایله کولک کیزی اکیلوب بر ساعت آغارس کز بر ساعت دخی آنلرله آویسه ییلور سکر ! یاتم حلم آراتق کورمکه محتاجدر حق سبحانه و تعالی جمله مزی مظهر عفو و غفران ایله امین . سعید پاشا حضرتلرینک شفاعت لرینه جواب کلدی . در سعاده عزیمتدن صرف نظرله بروسه به عزیمتمز و بش سیک غروش معاش تخصیص اولنوب اراده سنییه دخی بومر کزده سروح ایلدیکی ییلدرلمش اولمقله در عقب یول تدارکنه باقیلوب بمنه و کریمه تعالی تاریخ مکتوبدن بش آلتی کون صکره جه یه تکشور طاغندن بروسه به عزیمت اوله جتی و انشاء الله الرحمن بروسه به واردا یغز زده یه طرف عقیقانه کزه اشعار اولنوب اووادی استانبولده دها یقین اولمقله مکاتبه سز اسهل اوله جتی بیانیله شقه محبت تحریر و ارسال اولندی .

شوق و غرامه مثال :

فرمانک بوقدر شیدید بر سحاب ، انتظارک بوقدر دلوز بر آتش اولدینقی بیامز ایدم ! کوزلم تماشای جالکدن دور اولدی سکر کون اولدی وجودم سکسان سنه مزار لرده قالمشده بتون بتون محو اولغه یوز طومش میثله بکزی سور !

آینه ده عکسه باقدیجہ کندی کندمدن قورقوروم هيات
بوخال ايله بکاصل محبتک دوام ايدمچک ! محبتک بندن انقطاع
ايدرسه بن نصل يشايه چنم ! کوکل بردرلومواصات زماندینک مین
برفاصله ايله محمود اولدینقی ایستیمور، ولور دقایقه ايله تحدید اولسون
اودقایقه انسانه حیانتدن اوزون کورینور ضرری یوق اولورم
سنگ ایچون اوله چک دگیلم، سنگ ایچون اولمک عتدیده عمر
ابدیه یه مرجعدر. لیکن فراق؟ آه او ظالم فراق!.. نه بیایم
حیاتم فراق ایچنده کیچور، اولسم یته فراقکه دوشه چکم !
فی الحقیقه موت هجران کی عمره سورمه چک، فقط هجران ابدی
دعوت ایدمچک ! هجران ابدی ! نه جانکداز لقردی، نه مدھش
تصور ! عجبا که قوتی جباره ايله که عاجز ضعیفی هم حال
ایدوبده نظر حکمت اوکندم عدالت مطلقه یه بررھان بدی
کوسترن قره طوبراق اوعدالت مطلقه حرمت اولسون ایچی
روحک الی الابد وصاله خائل اولمقدن چکنمیزی، هجران
ابدی!... نه اولمچق واهمه، نه کولنج خیال. عجبا احوالی
کندی کی فانی اوقاتی دوری کی محدو داولان دتایی دینک
یالکنز هجراندمی ابدیت حاصل اوله چق. خالق کریمک
قوللریته ترهتکه مرحی اولوق عالم آخرتده وصلی طلقته دن
بیولک نه مکافاتی واردکه محبت کی اللھ اعز الطافی دنیایه
منحصر اولسونده عمر ابدی هجران ایچنده کذار ایلسون!..
آه بختیارلوق واعشایر کدرکه علاقی جسمانیه دن تجرد ایدرک

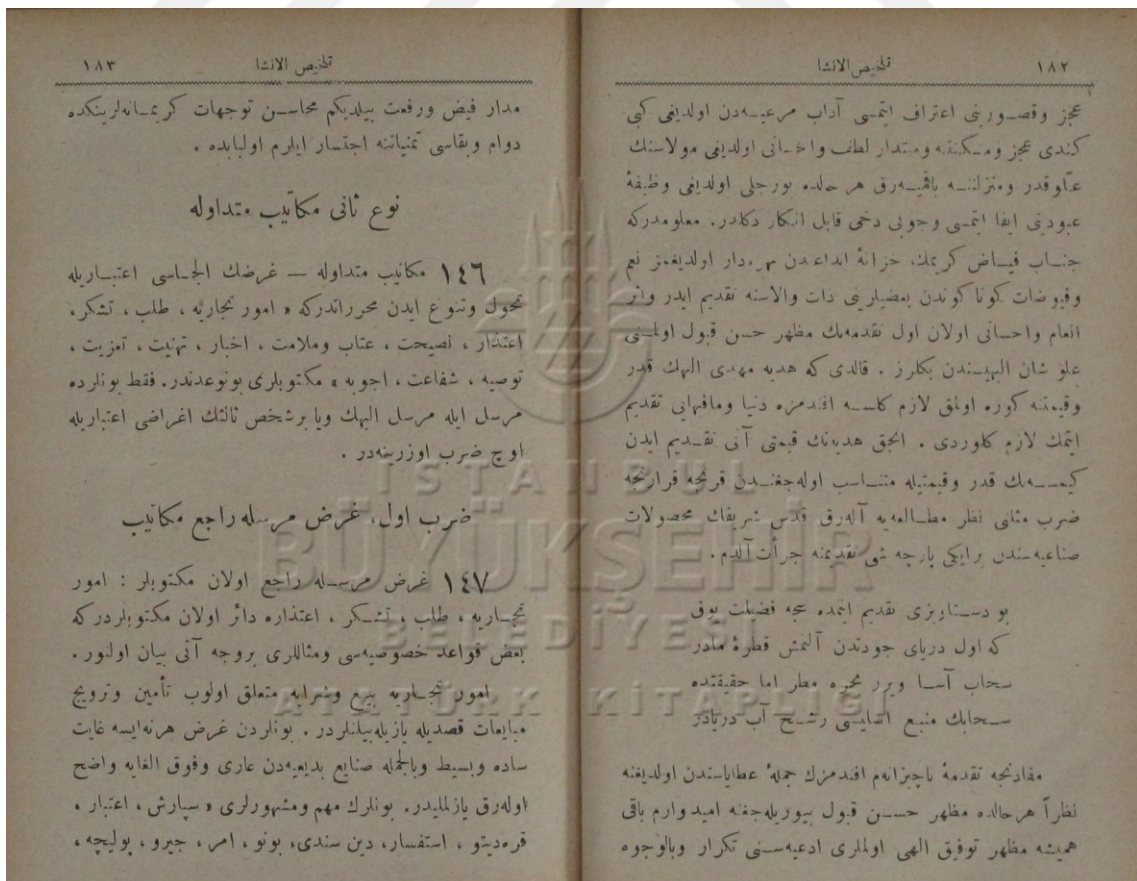
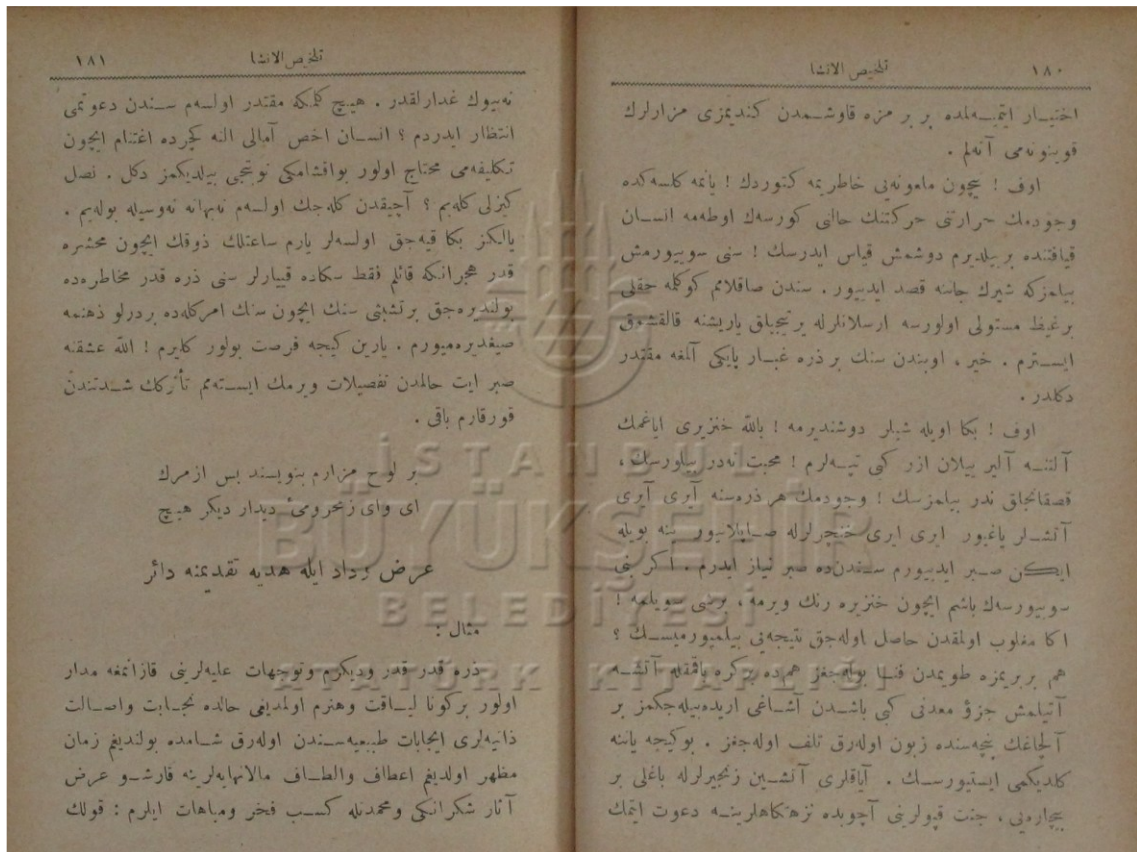
ارواح علویه یه قاریشورلر اذواق جماله، لذائذ محبت مستغرق
اولورلر ! نورکی هر آندم برعالم انتقال ایدرلر. خیال
کبی هر دقایقه ده برجهان شوق، برانشراح ایمادینه مقتدر اولورلر.
یوق عشقک بوجهان فانیده ده کجیله میه چک طوبولمیه چق
لذتلی وارد، اولسه ابدی اوحس علونک بوعلمده ظهوری
عبث قالیردی ! نفسزده تجربه ایمورمیزی؟ دوشونورم
خیالکی پیش نظره آلوده شوکاغدی قارالدین زمانک برصفا
نشئه اخیری اذواقک یک چوقلریته دیکشه میورم هجران ایچنده
ایکن خیالکله بو قدر لذت بولم میورم بزم وصالکده تماشای
جالکله نه حالاره کادیکی آندن قیاس ایدم بیلورسک. اوف؟
بو هجران ندر؟ بچون ایستدیکمز زمان بررمیزی کورمه یه چکنز
آراده رقیب وارده آنک ایچون دگیلی؟ رقیب اوله چقنه قهر
اولیدی ! ماعونه بزدن نه ایست. بی سویورمش، نه بیایم بن
کندی سومیورم بکا محبت اتمنی بی تکلیف ایدم که
جزای بی چکیم، حالی دوشوندیکه قان باشمه بدرجه حرارتله
صعود ایدیورکه بینم اریبیده برله دوسکله چک ظن
ایدرسوم بیلم سنگ محبتک لایق اوله چق قدر برنی
دگلسیم، آنک دوستانه شایان اوله چق قدرده
الحقیقیم؟ سبحان الله عاشق اولدیرمش بختلر چوق کوردم.
فقط محبتک معشوق اولدیرن نوعی هیچ ایشامش ایدم ظاهر
فلک اولایایده نیم ایچون صافلامش آرامزده سکسان آدم

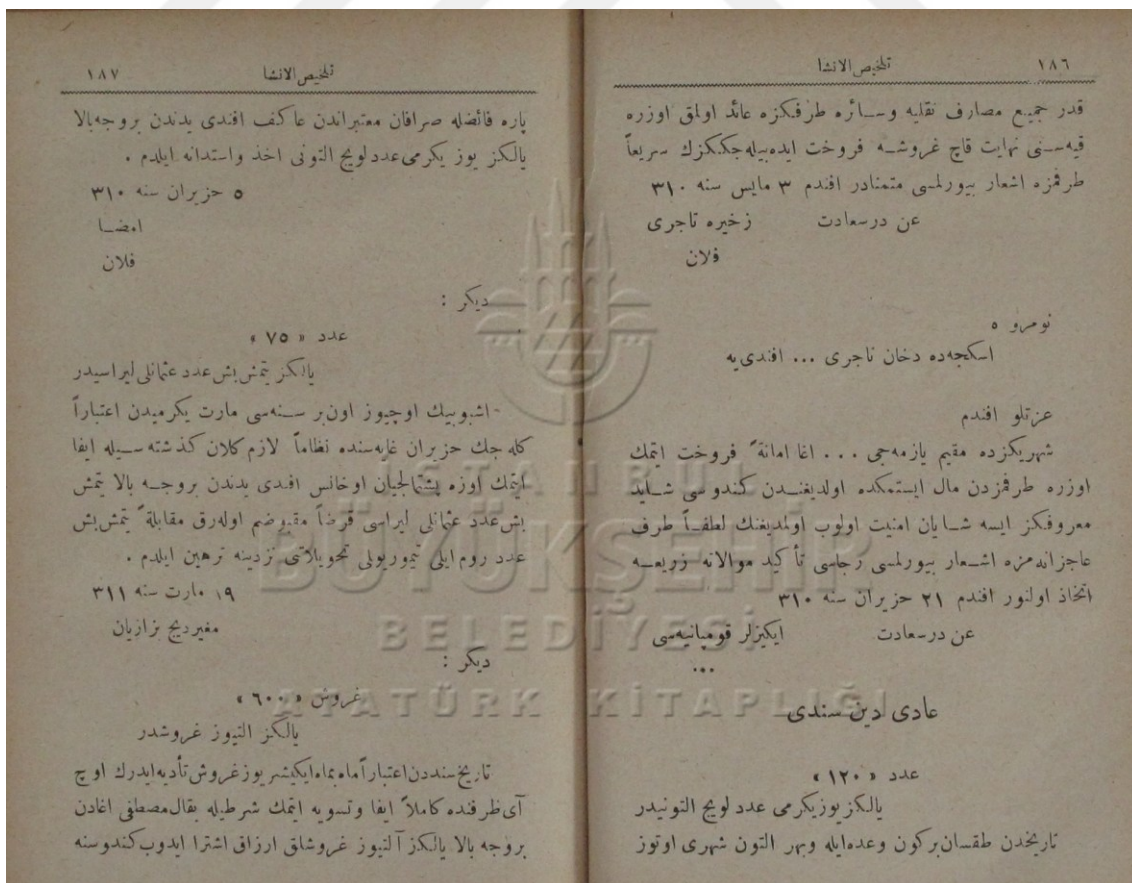
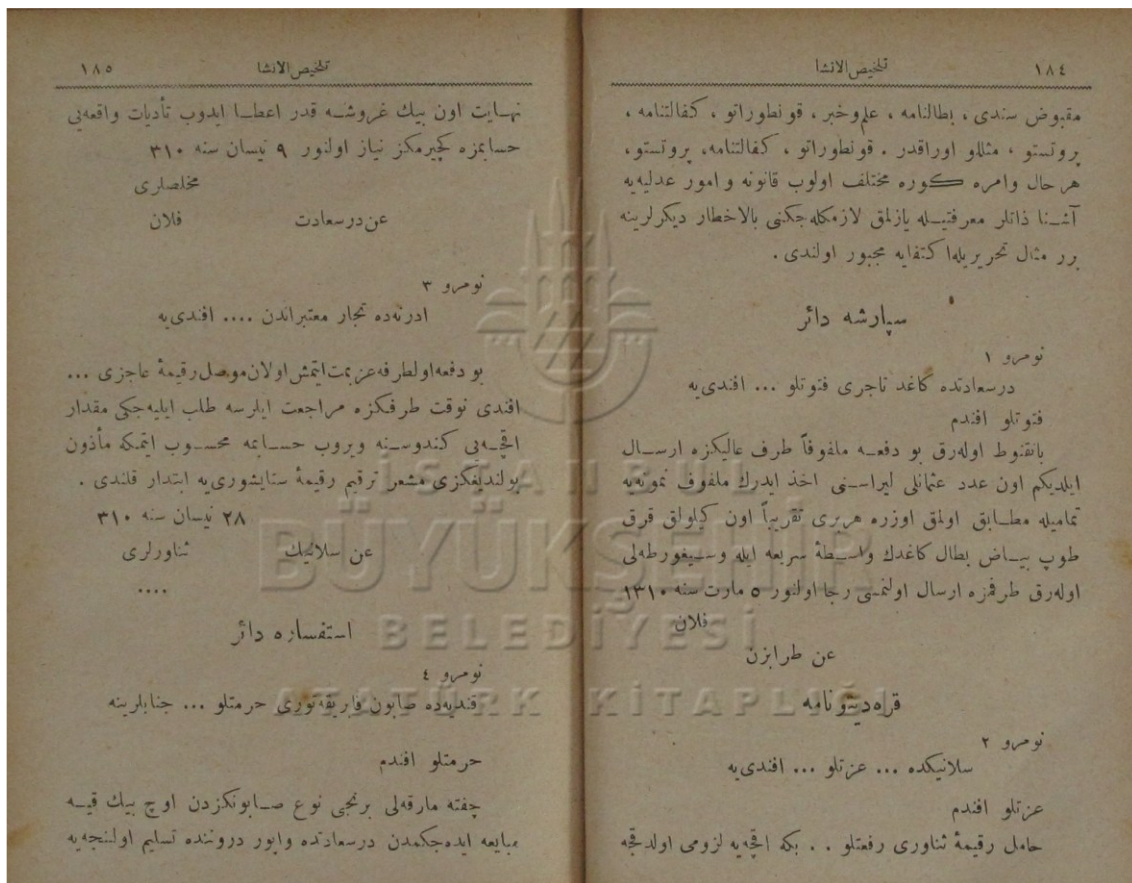
مسافه یوق بندم بو قدر اشتیاق، سنده اودرجه مرحمت یته
بررمیزی سکز کونده اولسون کورمه میوروز، کورمه میوروز، دکل
کندی احتیارمزله کورمه میوروز ! هجرانک بونوعی ده چکلیبر،
اذیلر دیمدر. نه یلان سوبلیهم، بن بوحاله طاقت کتورمه یه چکم
جادیسک برهوسی ایچون اختیار برحسرت ایچنده اولمکی
بردرلو کوکلم قبول ایمور. ایلک کوردیکمز زمان کندیسته طوغریدن
طوغری یه نفرتی بیان ایدمچکم بندن فارغ اولسون خبیثه
وصاله مانع اولدقچ بنم حیاتمدن یشایور. بکا مخصوص اولان
اذواق بختی غصب ایش آنکه اکلیسور قیاس ایدم یورم.
مرحت ایت! بواقشام یانمه کل براز کوکلم سکونت بولسون
براز عقلم باشمه کلسونده ایدمچکنده مناسب سزلیک اتمیم!
سوزلریتمک رابطه سزلمدن قوای فکر به مک ارتباطه تقدیرخال
کادیکی اکلارسک باقی نه دیهیم امریکه منتظریم.
درد فراقی چکمه یوق دلدن اقتدار
بن اولمک ایسترم بکا قضی جواب ور

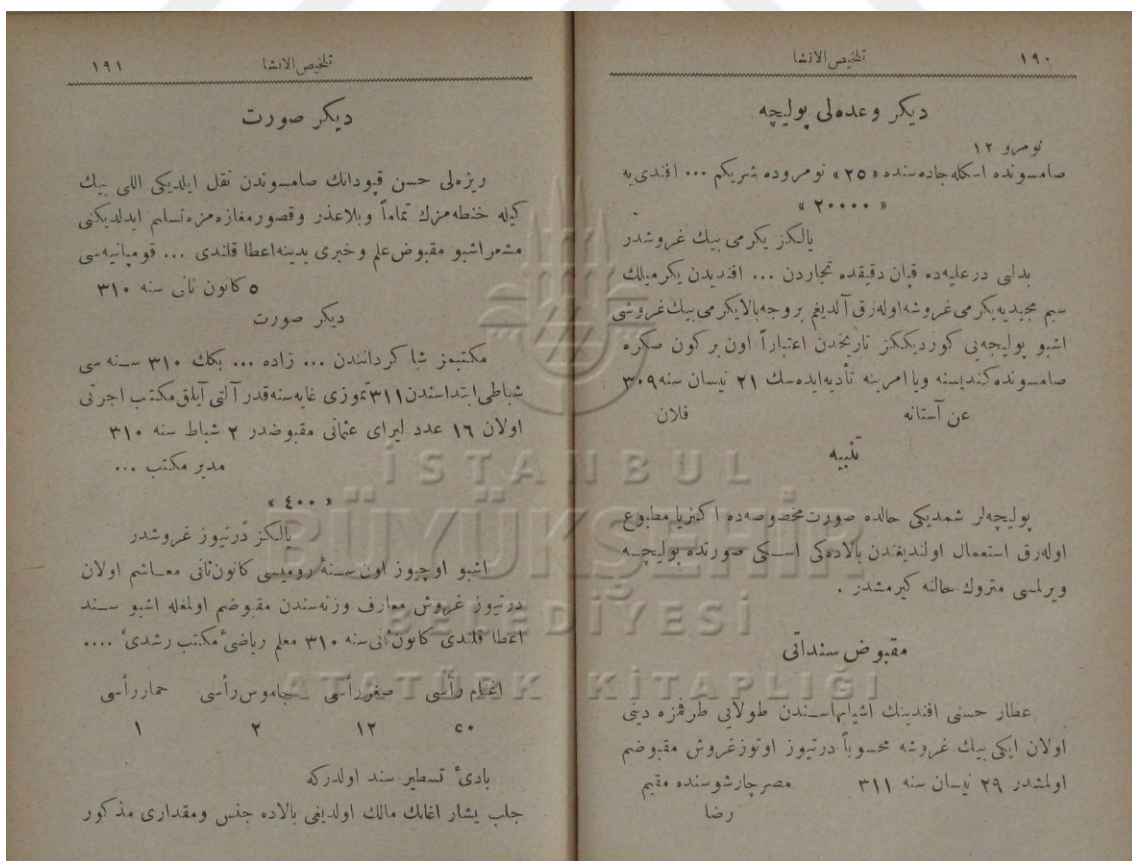
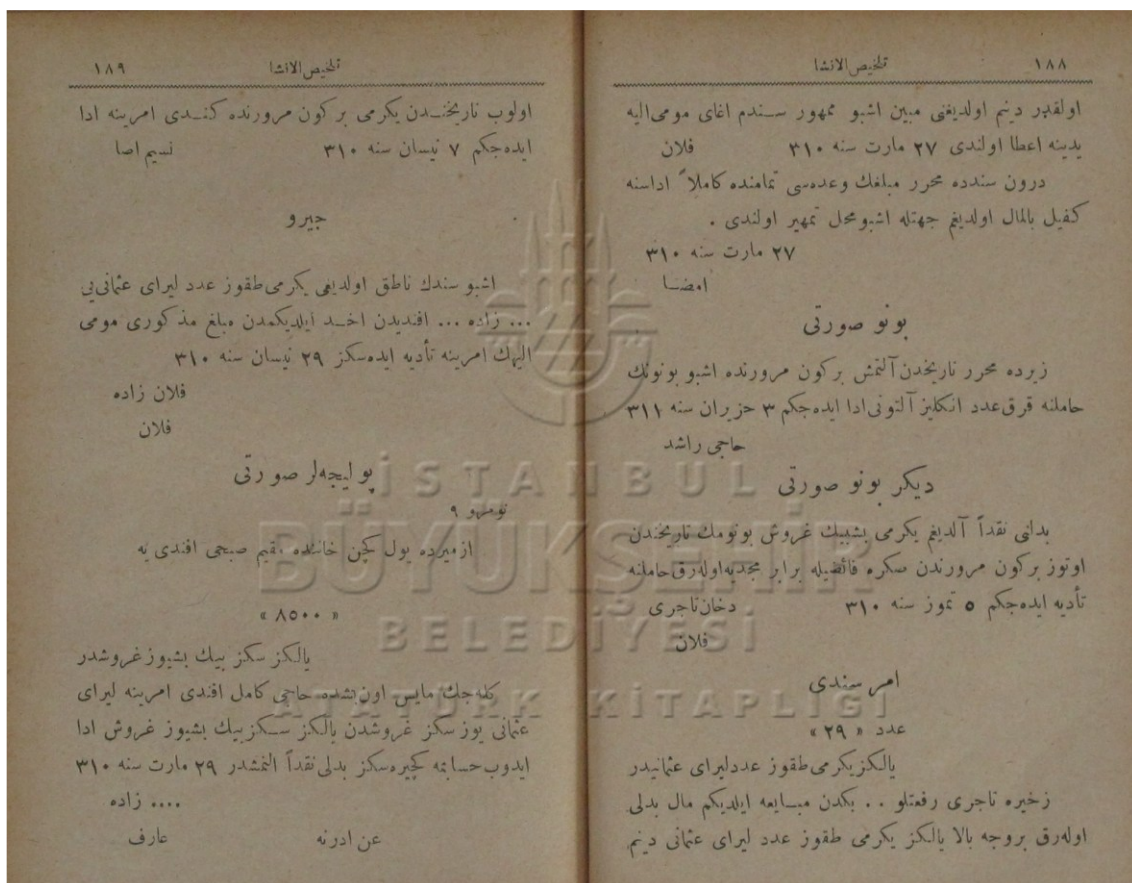
نصل طاقت کتوریم!.. یوق، سوبله، ندردک وار ایسه بکا
سوبله آنک سنگ کوکاک براز حقت بولسونده ایسترسه ستون عالمک
بار آلامی نیم کوکله یقلسون! انصافیز، او استغفارکندر؟ سن نیم
ایچون ضعیفارسک؟ شکاکدکی بغیر محبتک انقطاع بی ایشاب
ایدر؟ بکا عائد اوفاجق برنازیریکی کوکلدکی خیالکدن قیتمدار
بیله چکده شیمی ایدرسک. یاهله وجودیکه براز ضعف
عارض اولقله نه اوله چق حسنکه زوالی ترتب ایدمچک! مهتاب
بو قدر شکلره کیریور هانکسند لطافتته خال کادیکی کورک؟
هایدی بو استغنا که قاناییم، مقصدک ستم اولسه آنی ده بریولک انتفات
عدایدیم، اوموت هجران ابدی کی هائل هائل سوزلریکه نصل طاقت
کاور!.. بکا آچمزسک کندیکه ده می آچمزسک تشامدن کیم نه فائده
گورمش طونلم که فائده می اولمایدی کی ضرری ده اولسون، قبه
ویرمی طوبی اولان بیهودم اذیتلری اختیار اتمکه نه لطافت
ولردر. الله کرستمسون سکا رحل اولورسه نیم صاغ قالمقاعمه
احتمال وارمیدر؟ ولو مناریمی آیرسونلر فلکک بختی بیله
کوکلریمیزی بریدن قویارم!

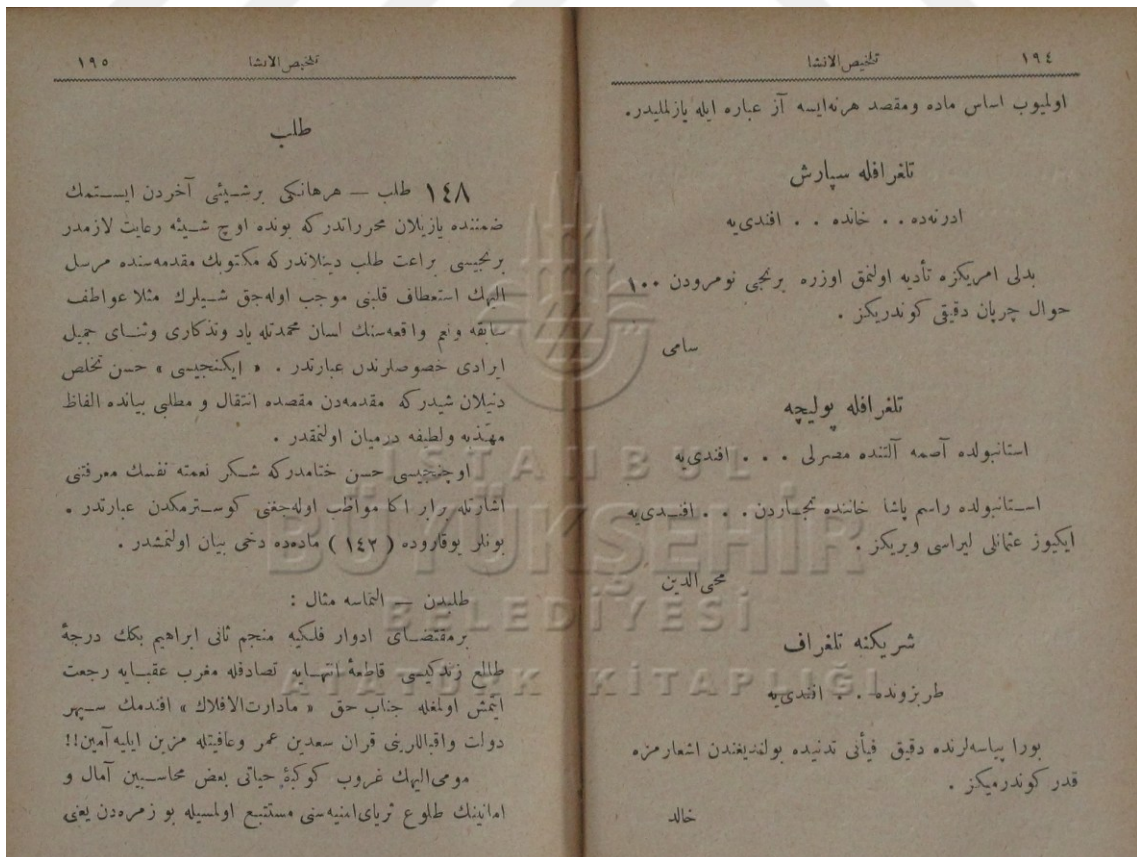
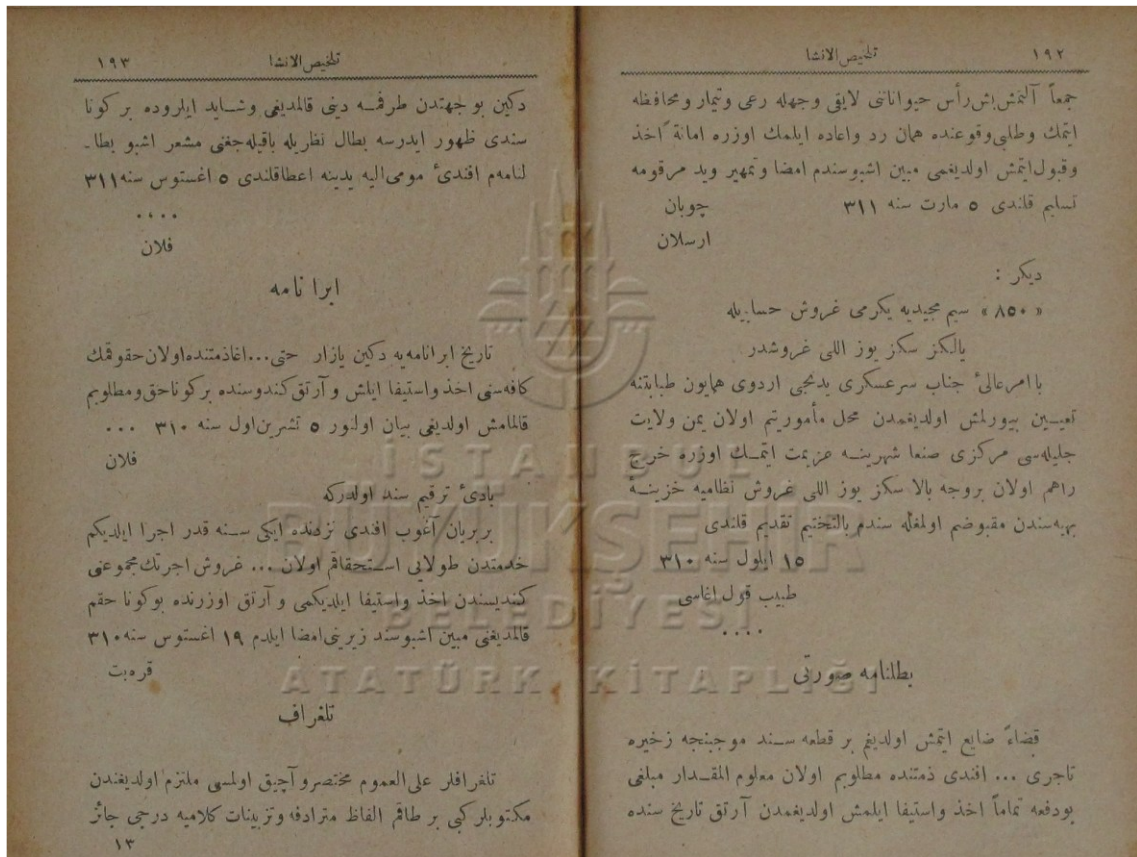
خیال ايله یازی ايله اکلندیک کی کندک اعتراف ایدیورسک.
أوحاده رفاچ کوکلم تحسردن اوقدر شکایت حق بولم یوریمسک؟
هجران بزد کندمز اختیار ایتدکسه اختیار من قاجرک ارزوسندتی
نشأت ایش ابدی! میدانده اولان مخاطره موهمیدر؟ بر
خاشتمک شردن صاقعق ایچون اوج بش کوکلم تحسرتلری

مرحمتیز! بی کندکدن دھاراحت برحالده می صابورسک که
هجراندن اوقدر آچی آچی شکایت ایدیورسک! بن اضغارمه
تحمیلدن عاجزم؛ سنگ محزونلقدن کوکله آجیلان بارلرده

فلکزدگان فن نجوم و کلمات و ستاره سوختگان فقر و فلا کنند
افسرایی محمد افندی بنده لری هر قدر طالعی دوشگون بر
بجایه ایسه ده تدور عاطفت ولی التعمیر به بخت خوابیده سی
بیدار و اجتر مطلبی نمودار اولمق ، و سایه دولترنده برکون
کورمک آرزوسیه منجم نایک خدمته طلبکار اولهوق
وساطت نیاز عاجزانه می اختیاروفن مذکورده رسوخ و مهارتی
اظهار ایش . و غالباً چوق کیمسه لرله نجی باریشمدیفندن
کسکین منجمک شهرتی ایله طالع و اثر کونه سی افق مرامه
واصل اوله مامشدر . الحقی فلک فرتوک اوضاع نامضبوطندن
حلیجه خبردار ، و حواس خسه باطنیه سی مانند خسه متحیره
رجعت و استقامت یأس و امید ایله دوار اولدینی اسطرلاب
احوال و آثارنی ییلر دخی شهادت ایش اولغله ، مرصد
علم و عرفان و مدار فضل و اقبال اولان زرد حکمت پیوند
ولی التعمیر لرنده دخی زانجه حال و قالدین احکام لیاقتی و اقران
وامثاله تقوق و رجحانیقی ظاهر اولور و سیاره اولی ثلث
اولق اوزره فرق مستعدانه منده نیر خبر غایت علیله لری لعه
نثار یوربور ایسه مطلقاً اقدمک اعقاب و احساننی اشتباهندن
واولدینی حالده کندی بخت سیاهندن بیلرک علی کلا التقدرین
دعوات خیریه ولی التعمیرینه ثبت تقاویم لیل و نه سار ایده جکی
محاطعلم عالم آرلری اولدنده اولایده .

لطائف انشا

استدعا و عرض حال

۱۴۹ — استدعا امور رسمیه دن بر شیئی مقام رسمیدن
طلب خصوصنده کی تمثیاتی حاوی اولان محررات اولوب بونلرده
دخی یالکز ساده لک و آجیقاق مطلوبدر . استدعایک انواعی
مستدعایک اختلافی نسبتده تنوع ایدر . بناءً علیه ایکی مثال
ایزادبله اکثفا اولمشدر .

استدعایه مثال :

« مقام جلیل حضرت سرعسکریه »

دولتو عطفونلو اقدم حضرتلری
چاکر لری مناسرت خستمنامی طباتنه تعین یورلدنمدن
مخصص اولان شهری ایکی بیک غروش معاش عاجزینک و
تعییناتک تصفیلری سلّه حایله تشرین اولی ابتداسدن اعتباراً
درسمعادنده منجم بیدرم . . . افندی به اعطای اولتق اوزره
معامله قلمه سنک اجزاسی باینده امر و فرمان .

طیب یکباشی
فلان

دیگر مثال :

شرقی روم ایلی جماعات اسلامییه سی نظارت جلیله سنه
وطنمز اسکی زغره اهالی مسلمه سنک قم اعظمی مساعد

ایامده چالشورکن بیله اقوات یومیه تدارندن عاجز بوند .
قلری حالده « بحکمة الله تعالی » امثالیک نادر کوریلور سورنده
بوسنه قبشک زیاده شدید و مدید اولمی جهته صواقفاره
جیقیه یوب هر کس ویران خانه لرنده محافظه حیاتلرندن عاجز
ومضطر قبانوب قلمشدر اقوات یومیه تدارکی مشکلاتیه برابر
خواج ضروریه دن بولنان محروقات دخی مفقود اولغله کثرت
برفدن منهدم اسکی ابیه انقراضک هر قیسی یکریمی پاره
جقمش و اوده بولمز درجه به گلش ایدو کسندن جمله نی حیرت
وخشیت یوریشدر . واقعا قصیه مزک اولدجه ذقذرت کور .
بیانلریه جماعت مسلمه اوقافندن اعاده قسور ایدیلور سیده
محتاجینک یوما تزیادی . و قیشک اشتداد و امتدادی شو
اعانه ده حکمسز بدافدیغندن مدرس بیچارکان و دستگیر
افتادگان علایان اولان شوکتلو مرحلو الطاف و اشفاق عم
الافاق بادشاهز اقدمز حضرتلرینک رکاب هایونلرینه شوال
هول اشتها مزک عرضیه . . . لیرایه قدر صدقه و احسان
خلاقیناهیلری رایگان یورولمی و بونجه مجزه و بیچارکانه لکه
حیاتلرینک اندفاعی و ازسرنو اجتنابی خصوصتده ابدال غایت
سمو حیلری استدعا و استرحام اولنور اولایده .

عرض حال

۱۵۰ — رسمی و غیر رسمی اولور . و هر ایکسندده

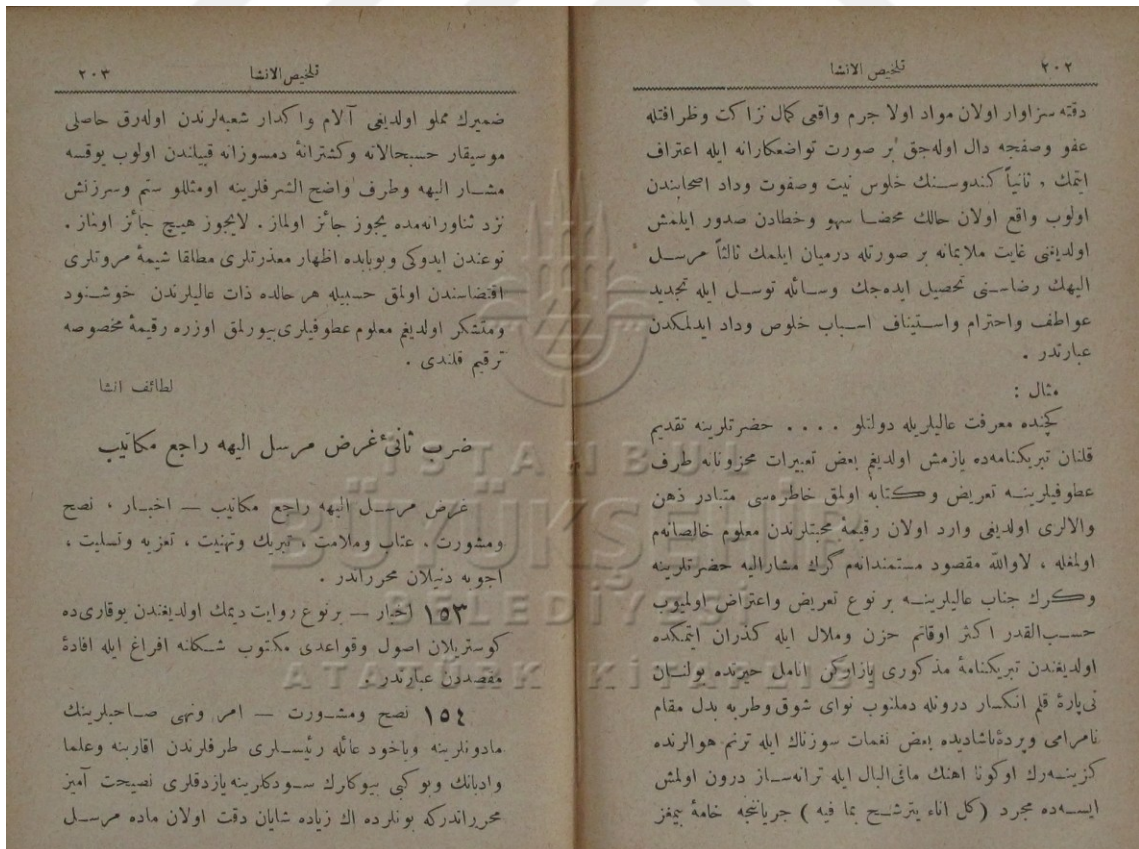
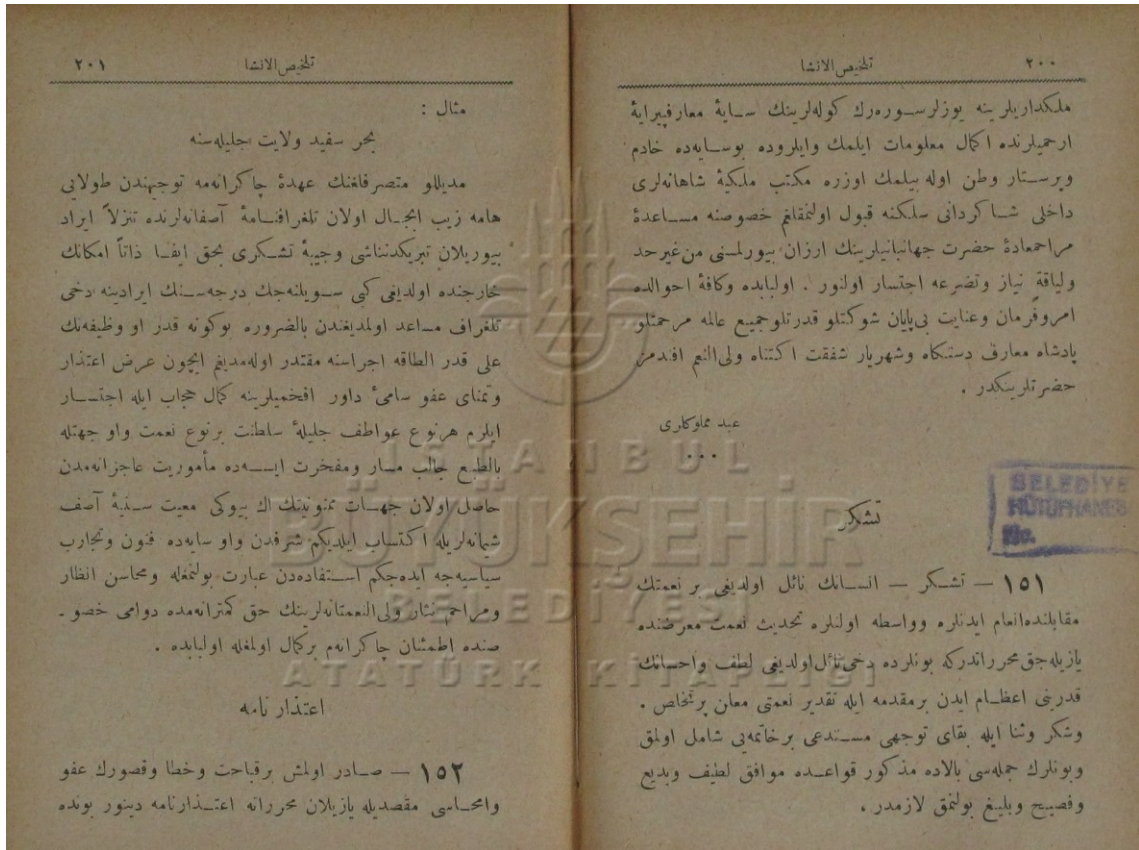
جانب مرحمت و عاطفت مقصود اوله جغسندن یازیلان طلب
اصول وقواعیده موافق اولمی لازمدر .

عرض حاله مثال :

رکاب هایونه

خاکبای مراسمهای حضرت شهشاه جهانبانی به عرض حال
عبیدانه مدر

بسم تعالی و تقدس حضرتلری محضا عالمه سایه آسایش
وراحت و سرمایه فیض و سعادت اولان وجود مکارمنمود
حضرت ظل اللهیلرین دنیا طوردرجه سربر شوکت منصیر هایونلر
نده کمال عافیت و موفقیتیه دائم و مستقر ایلسون آمین جمله
جلیله زیردستان شاهانه لرندن و اولاد وطن غنائیدن اولمقندن
ماعداد بشقه هیچ برمایسی اولیان بو عید احقر واقصرلری
یک کوچک باشمدن بدا ایله علم و عرفانه پیدا اولان فرط رغبت
وتلذذ احقرانهم حبسیله شمدی به قدر احاد ناسه رجا ایله محانا
قایتلریله یلدیلمک مکانیده اولدجه تحصیل فنون ایلمش ایسه منده
فرق اشتیاق ملوکاتم بوقدر جق معلومات ایله قانع اوله مدیفندن .
و دیگر طرفدن ایسه افقر فقرا اولادی اولوب اقشامدن اقشامه
الحقی برلقمه نانه دسترس اوله یلیدیلمدن بوحال حسرت و افتقاره
ملجاً کفایت انام اولان خاکبای مراسمهای حضرت

ایلهک رضاسنه موافق وحسن قبوله لایق صورتده کلامی اداره ونصایح لازمینی خالصانه ویغرضانه کوزل کوزل قابله افرار ایله بیان ایلمکدر .

امیر المؤمنین حضرت عمر الفاروق « رضی الله عنه » طرف عالیبدن ، سردار عساکر اسلام جناب سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه حضرت تریسه یازیلان شو امر نامه عالی نصح ومشورته برمالدر .

امر عالی مزبور شریف

اعدا بی جوغمسه ، الیهدن بادم استه ، اللهه متوکل اول ، اصحاب رأی وجلادتدن برقاچ ذاتی سفارتله کوندر ، ایرانیلری دینه دعوت ایسونلر تاریخ خلفه راشدن

۱۵۵ عتاب وملامت — بربک اوزربنه واجب اولان وظائفدهکی اهمالی وسیئات سازمه سی اتیان ایله زجر آمعانیه ایتمکدن عبارت اولان صور افادهدرکه بونده ملوم ومعاصت اولان کیمسهک خطالری کوزلجه تصویر ایله زلتی ادراک ایتدیرجک و افراط و شدتدن آزاده برحالده بیان ایلمک اقتضا ایدر .

مثال :

سها کزک بوجالیه برابر سزه ضروری کوسردیکم بالانچی محبت اماره لرینه جدا اینساندیکزه قائل اولوق ایرانده هیچ آینه کورمهک توقف ایدر ! قرق باشنده برقادینه بکرمی درت باشنده بر آدمک محبت ایدمه چکی البته سزده بیلورسکز . میل معالی ایله متصف اولان برکوک « برخان » کی الهی برنور محکم میدانده کزینوب طورورسکن سنک کی سیرتک ظلمتی چهره سنک روحسز بیاضانی ایله دوز کونلی زنجی به بکزه بن برانجوبه روزکاره میل اتمک فصل ممکن اولسون زوجکزک نعمتی اوغلوکزک حیثیتی ، صاچکزک آقی ، اشتها کزک دنا نئی دوشونکزده بندن . برخانندن فارغ اولیکز ایشام بجانیه ایتدیکز اذالری اوکرندم ، تکرار ایدرسه کز انتقامی زبانیله ایدرمغه مجبور اوله جقم ! عقیدکزی باشکزه دوشیرکز ! مکتوبکز الله بنده طوره بور ! بردها برخاننده نمده حتی نامزی لسانه ایدرسه کز « قزوین » ده هر حرفی ایزی ایزی کوزدن کیرمک بر آدم برافیه جقمه برخانک حیثانه بین ایله سزی تأمین ایدرم ! اما بنی ده بویوله اتلاق ایدرلر مش . برخان صانع اولسون !! ذاتا دنیایک نه صفائی سوردم که آخرته کیتمکدن قاجنیم ، هیچ اوازسه الیکزده شهید اولورده جناب حقدن مکافاتی کوزیرم ، اسیرم ؛ بنی برکیجهده بوغدیری ویرمک ، نسیم ایتدیرمک قولای

ایکزدن کلیر ، اوراسی بیلورم فقط سزده شوراسی بیلکزکه بوکون قزوین ده برادرم وار هر درلو اقبالی حاضر ، یاشی ده بکرمی بشه هنوز وارمش عناصربنک حالی عمرطیبی به قدر یشامغه مستعد ثروتی مدت عمری سعادت اینجده کیرمکه کافی ایکن هرندن ایسه بن بویله فدای جان اتمکی مراف ایدیور قلمه بر خطا کله جک اولسه کاغد الندهدر . بنم یازمجهمدن برقاچ قات زیاده تشهیر ایدر ! عسکر اولدییی حالده بو بویله جلدانی ده کوزه آبور . کوکلرک فوقه جیقه کز برلرک دینه کیمسه کز سزی بر ساعت یاشانز ال آلتدن بر حرکتکزیده ایشتمیم بیلورسکز که تحقیقه مقتدرم . اگر ایشیدرم بزم خاندانده قلیچه کوپک قانی بولاشدیرمق مشؤم صاییور ! اما اوشامتی ده ارتکاب ایدر ، میزی الله مالک جحیمه تسلیم ایلرم ! عقلکی باشکه آل زدن فارغ اول !

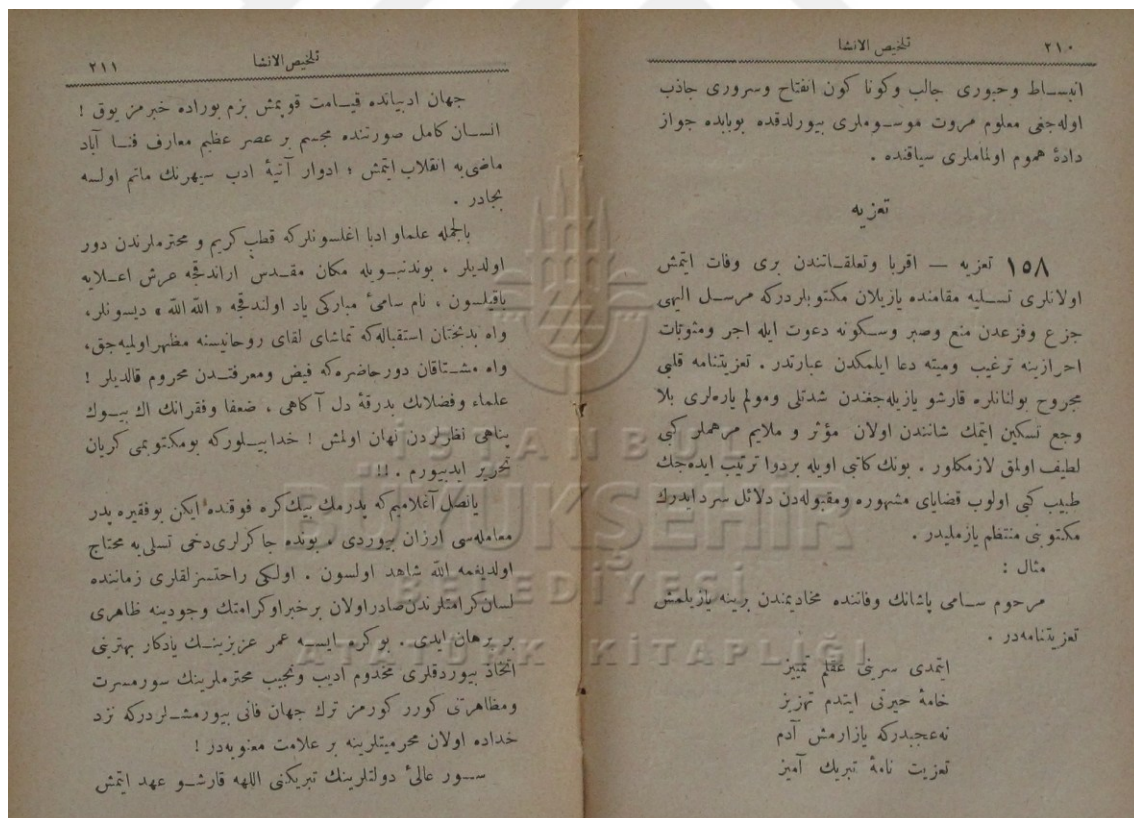
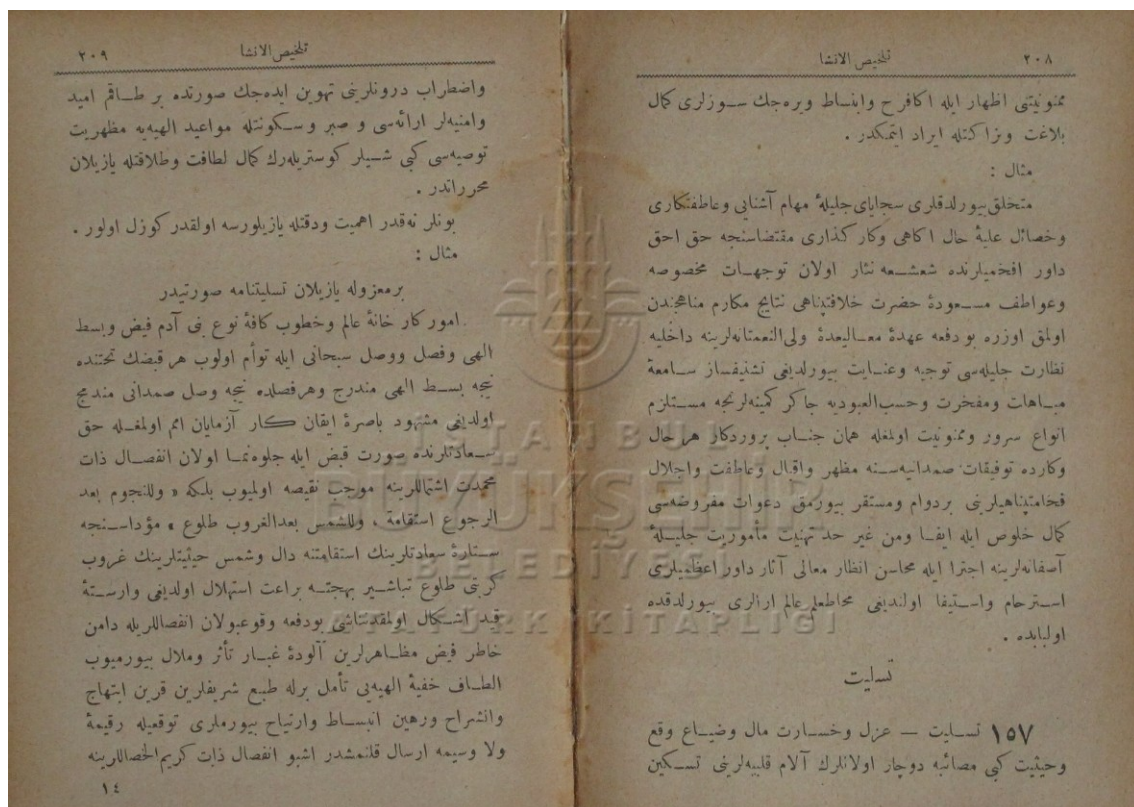
مثال دیگر :

مرحوم عاکف باشادن برادرینه

بن بوراده دقیقه بدقیقه عدالت الهیهک ظهورینه مترق و خصامن اوراده فساد و جاسارتیه دوام اوزره ایکن دولتلو پاشا حضرت تریسک اشعارینه کوره اوغلمز والدیمی اوله جق ملموته ایله بری داخل و دیگری خارجاً کزوب طولاشدقاری قوناقلرده اهانت وسیتاتزدن بحث ایدرلر

ودولتک حتمزده اجرا ایلدیکی عقوی ازانه بوب قلمزی تمنی ایلرلر مش ! « حسب الله ونعم الوکیل » الیزدن هیچ برشی دیلمزدن برقوری انکساردن غیربی کلیدیکی بیلکریچون نه یایسه لر بیا بیلورلر ! بن آنلری جناب حقدن قهر وغضبه حواله ایلرم کندی زوجله اوغم حقمده بومرته عداوت اظهار ایدرسه اقبالزی استرقاب ایله ادبارمزه سبب اولنلره طعن ولعن ایلمک عیب اوله جفتدن اولاد وعیلانز حقمده اینجا بیدن دعای انصاف و مرحمتلری سببیه آنلره و آنلر حقمده ایدیلر جک بد دعای خبیات معلومه لرندن طولای بونلره اتمک ضروری کورینور ادرنه بکوندریله چکی اشعار بیوریلان « طیب » ؟ خداقتی برشی ایسه واقعا سورسکون حی حسن تدبیر اولمغه « انشاء الله » آئیده مشاهده ایدرز ! بنده بویله زهرناک اولان حیاندن ذاتاً بیقشمند ! هر ساعت بیک درلو درد وبلا تولید و هر درد وبلا اضافت نکبات دیگرله آلام قلبیه می تشدید ایدر کلیدیکندن کوزه بیک کره موتی تمنی ایتمکدن ایسه بر کره اولمک ومحتاج مادیه ومعنویه به بصورتله خاتم چکمک البته اهنودر باقی رب تعالیک برآکنه امانت اول قارداشم .

۱۵۶ تبریک و تهنیت — آخرک حصول نعمت و یازوال محنتی زماننده ابراز تمنویت وعرض و اخلاصدن عبارت بولتان محرراندرکه بونک اهم اولان رکی مرسل ایلهک خیره اولان تصادفدن و یا بر سر و مکروهدن خلاصندن طولای مرسل

اولدیفعدن ابقای تهنیتیه جسارت ایدرم ! یارب بونه رقت آنکیز
مسرت در

اوخیر تورانیدن صعود ایدن دودسیاه کیمله موجب انباء
اولیق ایچوندر مغفور مشار الیه هرکسدن زیاده معبودی
سورمش که بزلری بویه متبحر برافهرق مرجع اصلیتی اولان
پروردکاره کیتدی ! الله ایسه هرعبدن زیاده عبدالرحمن مشار
بالبنانی سورمش که جله مزك دوام مسرت و عنونیتته بدل
اوچتمکاتک حصول مرامی تقدیر ایتدی . اشته فقیرک حکم
ایده بیلدیکم حقیقت بودر . شمدی واجب تعالی حضر ترلندن
شونی تنی ایدرزکه مرحوم مشار الیهک ذات قدسی یارکه
کبریاه قرین و یاد سمردی حزن وجدان اسلامیتده دفین
اولدیفه کافه اعضای خاندان عالیشانق ام الطاف الیهیسه
مظهرتله مسرور و شادان کوردم . بوندن زیاده نه بنده کزده
تحریر بحال ندمه اقدمزده قرآنحاله مامق امرطیبی بولند .
یغندن آغلامق بنه آغلامق اوزره فریاده ختام و بره یورم !!

تصدیق ایسهده بویه وزارت
عفو ایله که یوقدر اختیارم
هرکیم وادایسه بوکون جهانده
نابود اوله جق یقین زمانده

سن حکمته بدن آنا-سک
مستقی عالم فاسک
بدن سکا تسلیت نه ممکن
کیم بندهده وار اوجزن مزمن
دیگر مثال :

آه برادر جانبا برم

آلدیف قره خبر صاعقه بلاکی نازل اولدی ؟ کوکم ویران
کوزلرمدن سرشک حسرت رواندر ! جمله من محبت اولاد
اسیری بز ، خصوصاً پدر ووالدک بویه وقوعات چکر سوزده
اوغرایه جقاری تأثیرات قلبیه ملاحظه ایتدیکه حزن والی
برقاندھا مشتداولمقددر فلذک بویه ستملری چکلیبردردردن
دکدر ، لکن احکام قضایه رضا دن بشقه چاره وارمیدر ؟
کیدنلری آغزیه ایله اوغراشالردی بو عالم دن کیتیه چکارمی ؟
کیم حیانه مغرور اوله یلور بومسافر خانه به مهمان اوللرک کیمی
ایرین کیمی کج کیدر ! هرکیدن نوبتی صاوار مدت سفرک
قصر ومدنده محبت یوقدر مثله ، عالم بقاده اوغراش جق طور
و جاننده دور معصوم کینلر آرقده برافدقاری محزون ایدرلر
اما غایله حساب و کتابدن مصون ونم اخرویه ایله ابدی السرور
اولورلر بوجت دوشونایره قاب متسلی اولمغه باشلر ! وجتاب
حقک ادرا کندن عاجز اولدیفمز حکم خفیه منه عرض تسلیت
ایلر ، خدای متعال جله مزه صبر جیل احسان ایلسون ! تطویل

مقاله مجالم اولدیفعدن یوقدر جق یازایلدم ، برادرم رجا ایدرم
حکمت الهیه بی تأمل ایله آتش قابی تسکین ایدیکیز .

اجوبه

۱۵۹ اجوبه — جواب، هر سؤال ایدلمش اولان مادهیه
افتضا ایدن شیلری بیان ایتکدن عبارتدر . بونده قاعده غومیه
جوابلرک سؤال اولان مادهله حقیه موافق و سائلک قوللاندی
اصول واداب و ظرافته تمایله مطابق اولمیدر .

مثال :

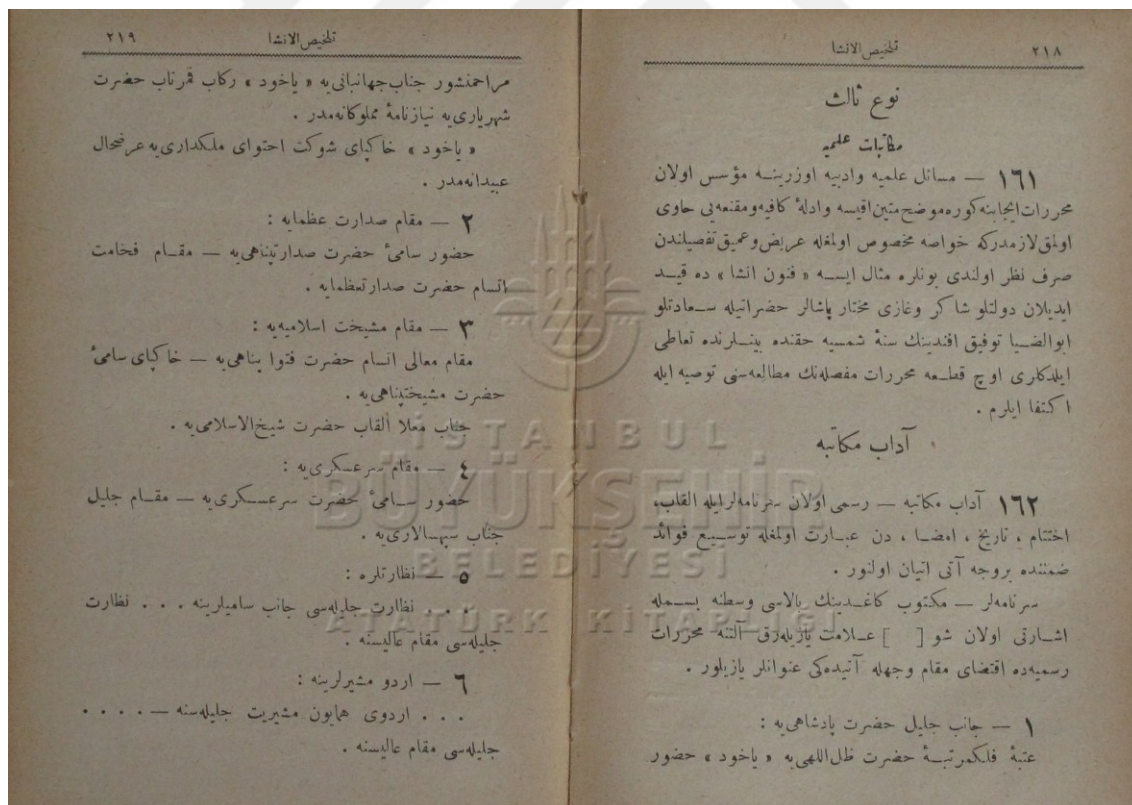
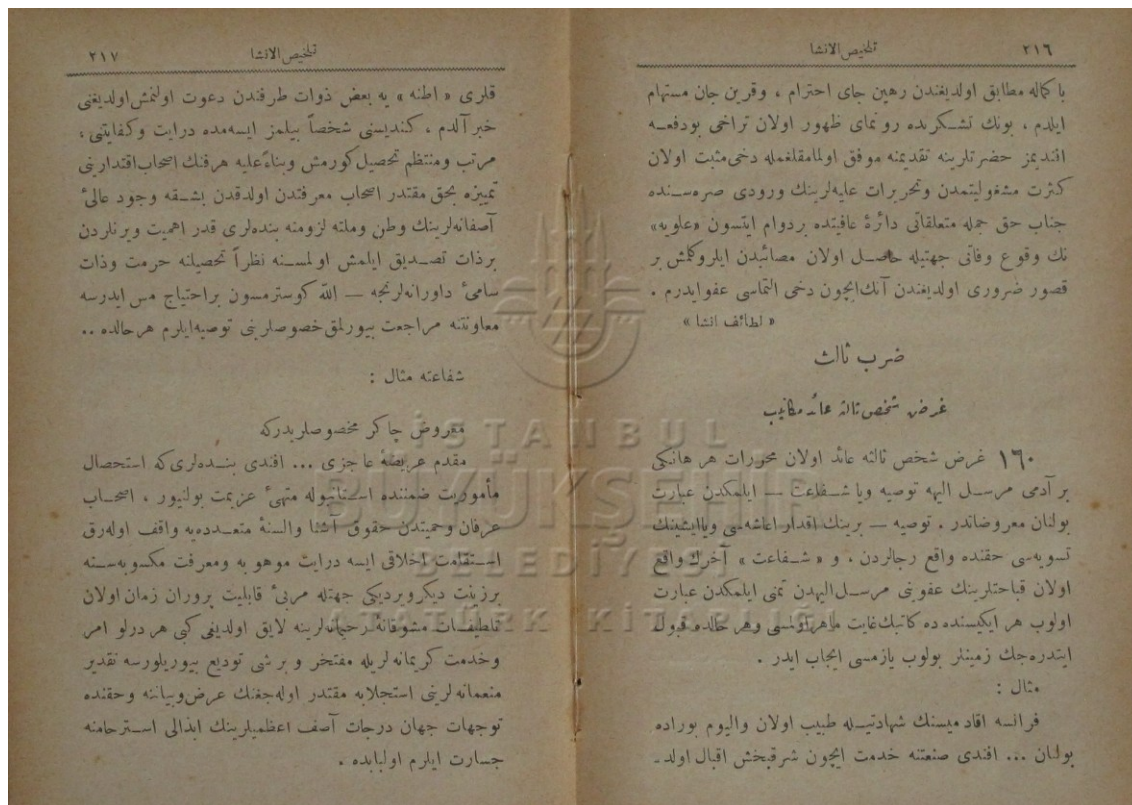
مرأت دلده صورت اخلاصه قبل نظر

معذور در مراسمه دائر قصورمن

مقدمه سیله تصویر مرامه ایتدردن مرادم تقدیم معروضاده
ظهوره کلان تکاملک استدعای عفو میجشنده خیرلای ایدیه
بر صورت و بر مکدر ، معلوم عالیرلی اولدینی وجهله کثرت
مخاخره البته بر مناسبت سوریه به محتاج اولهرق حقیقت معنا ایسه
حوصله تریفه کجایشدن معرا و افندیزه نقش کیر ضمیر اولان
خصوصیت آزاده مثال و اشکال قبالیق تصویریه ایله تریفی بحال
بر معنا اولدیفعدن صور الفاظه کیر میورکه هر زمان معروضات
ایله رسم مودتی مبداه قویهیم .

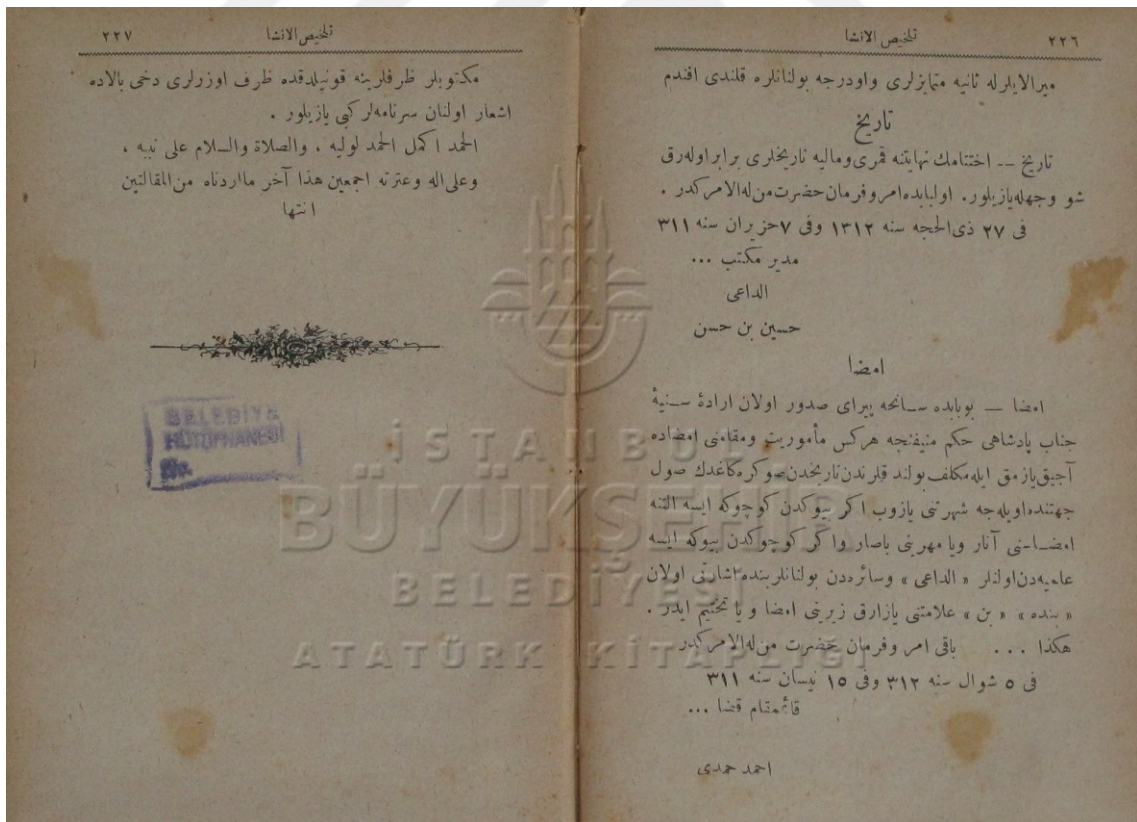
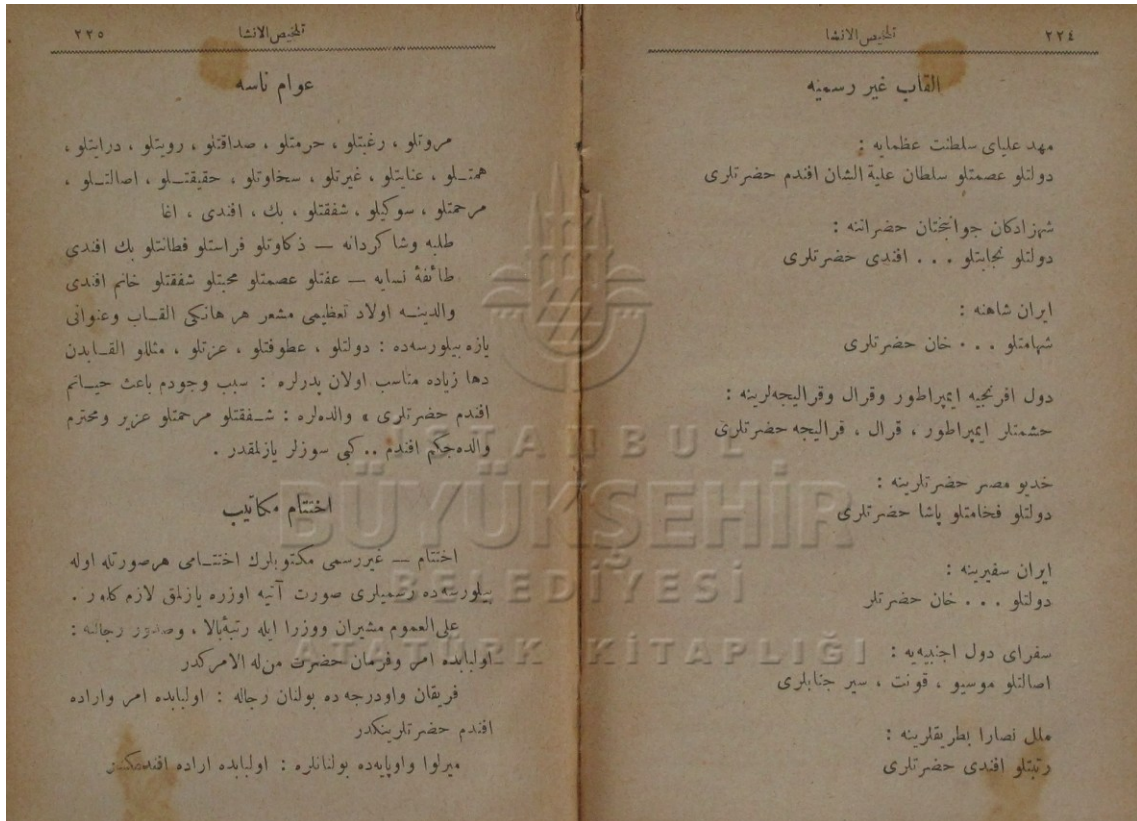
ما اگر مکتوب نویسیم عیب مامکن
در میان راز مشتاقان قلم نا محرمست

کچننده دودست افتخار ایله آلدیف و نقش و نگار معانیته
حیرتده قالدیف محررات سیملرینک حاوی اولدینی تصویر دلیزیری
اله و کبارک مفکرده مرئسم اولان خیالیه عالیرلی ده آلهرق
برا کا و بر بوکا عطف نگاه اشتیاقی ایتدیکه خیالی عین طراوت
ومثالی محض مکانت بولدیفعدن خیالک مثاله مطابق عینییه
حقنده مسلم اولان قضیه حکمییه به خصوصه اشکال عقیقه
صرمسند کوردم ، بونصوری بالا تحقیق تصدیق ایسه برهان
نظری به مطابق اولمغه برابر غیبک شهوده مغایرتی استلزام
ایده جکندن بونتیجه دن قورنیامق ایچون تعمیق افکار ایلدیکه
خیال قدیمک مثال حادثه مخالفت مرئسمی صور دور زمان ایله
قابل تغیر و معاینک هیئت اصلیه سیله نقاب آرای تشر اولمندن
نشأت ایلدیکه آکلاشلیمغه معانی سورایله تصور بروجهاله
صورتنیز اوله میجی ثابت اولمش و بورهان بدیهی دخی بالاده
بیان ایلدیکم معذرتیه برینه آخری عداولمشدر . کلم شوعایتدن
حاصل اولان مسرتمه : شمدی به قدر چشم حسرت جمال عالیرینه
اشتیاقده و اتم و کرچه خیال بینال والالری آنک برینه قائم ایسهده
دل مائل تقلتیکر جسمانیت و یار دل اولان خیال بی معادل ایسه
لطافتنیز روحانیت اولدیفعدن مرکب مجردله الفتده فقعدان
متناسب جسمیه درکار و بونکله خاطر من نقش آرای آزار ایکن
ارسالنه غایت بیوریان شوخیال مجسم که اعتراض تصورندن
بری و اشکال تحیلدن عاری بر جوهر نایدیه و بلکه عندهده جوهر
جان ایله سنجیددر ، تمام صورت آماله و مشتاق اولدیفمز جمال

تلفیص الانشا	تلفیص الانشا
۲۲۱	۲۲۰
مقام صدارتعلمايه :	۷ — والياره :
علما جانبدن — معروض داعی کینه لریدرکه	... ولایت جلیله سی والیکته «باخود» ...
سائرلی جانبدن — «چاکر» «که	ولایت جلیله سی والیکتی جانب عالیسته .
عباره آراسنده اسماری ذکر اولدقدده :	۸ — فریقان کرامه :
فخامتلو دولتو پاشا حضرتلری	... فرقه قوماندانانی جانب عالیسته — ... فرقه سی
رتبه صدارتی احراز ایتیش ذوات عظامه :	قوماندانلغته .
علما جانبدن — معروض داعیلریدرکه	۹ — میرلوریه :
سائرلی جانبدن — «چاکر لریدرکه	... لوا قوماندانانی جانب عالیسته — ... لوا
عباره آراسنده اسماری ذکر اولدقدده :	قوماندانلغته .
ایهتلو دولتو پاشا حضرتلری	۱۰ — میرالیاره :
امیرمه و معزوللریته :	... آلائی میرالایغته .
دولتو سیادتلو اقدم حضرتلری	۱۱ — متصرفلره :
دارالسعادة الشریقه اغاسنه :	... سنجائی متصرفلغته .
دولتو علیتو اقدم حضرتلری	۱۲ — قائم مقاملره :
مقام سرعسکری به و شرفی صهریت سینه نائل اولمش وکلایه :	... قضائی قائم مقاملغته .
دولتو عطفو اقدم حضرتلری	القاب ملکیه و عسکریه
ذات سردار اکرمی به :	القاب ، کاندک طولیجه یوقاییدن درنده برندن باشلنهرق
دولتو راقفلو اقدم حضرتلری	رسماً آتیده محرر عنوانلری یازیلور .

تلفیص الانشا	تلفیص الانشا
۲۲۳	۲۲۲
رتب مذکورده مادوننده کیلرله سائر مأموریتده بولنلره :	مشیران عظام و وزیریه و معزوللریته :
حیتلو بک ، افندی ، اغا	دولتو اقدم حضرتلری
علمیه رجالی	رتبه بالایه و سرقرائی شهنشاهی ایله مابین هابون باش کتابته
مسندجلیل مشیخت اسلامییه :	ودار شورا ریاسته :
علما جانبدن معروض داعی دیرینه لریدرکه	عطفو اقدم حضرتلری
سائرلی «بند» «که	فریقان کرامه ورتبه اولی صنف اولنه وروم ایلی بکری
عباره آراسنده اسماری ذکر اولدقدده :	پایه لوریه :
دولتو ساحتلو اقدم حضرتلری	سعادتلو اقدم حضرتلری
مشیخت اسلامییه معزوللریته :	میرلوریه ، میرمیران ، رتبه اولی صنف نایسته :
علما طرفندن معروض داعیلریدرکه	سعادتلو اقدم
سائرلی «بند» «که	میرالایره ، ثانیه متمیزلریته :
عباره آراسنده ذکر اولدقددرده :	عزتلو اقدم
دولتو فضیلتلو اقدم حضرتلری	رتبه ثانیه صنف نایسته ، میرالامرایه ، قائم مقاملی ، اصطلیل
صدور عظامه :	عاصره مدیری پایه لوریه :
ساحتلو اقدم حضرتلری	عزتلو افندی ، پاشا ، بک ، اغا
استانبول پایه لوریه :	سیکاشیلره ، رتبه ثانیه ، قوچی باشی ، آلائی اماتیه :
فضیلتلو اقدم حضرتلری	رفتو بک ، افندی ،
حریمین محرمین پایه لوریه : فضیلتلو اقدم — موالی عظامه :	رتبه رابعیه ، قول اغالریته ، خواجکانه ، یوز باشیلره :
فضیلتلو افندی — مدرسیته : مکرمتلو اقدم — قضاته : مودتلو	فتوتلو بک ، افندی ، اغا
افندی — چای افندی به : رشادتلو افندی حضرتلری — مشایخ	
کرامه : رشادتلو اقدم	

دینلورده سخی وجو مرد معناسی اراده اولنور . سامی نك :
 «جوشش اشكه دل پر خون بر مجرا» ایکی مصرعنده دخی مجرا
 کوزدن کنایه اولور . وینه : خسایم وار بنم قصاب ایله قانلی
 بچاقلی ز . مصرعنده قانلی بچاقلی خصم اولدق معناسنده
 مستعملدر .

۶۷ کایه لرده معنای مقصوده دلالت ایدوب قرینه معینه
 بولنور ، فقط معنای حقیقی بی اراده دن مانع اولمز مثلاً قیوسی
 آچیقدر ، اتمکی میدانده در . مثاللرنده صحیحاً قیوسی آچیق
 و اتمکی میدانده اولمغی اراده ایتکده باس یوقدر . لکن مجازلر
 بویله دکلدر ، فصل که ارسالنی حامده ییقانه یوردی کوردیم ،
 کلامنده ، ارسالندن بر شجیع یکیت قصد اولندیغی کی اصل
 ارسالن دنیلان حیوانک حامده ییقانمسی تجویز اولنه مدیغندن
 ارسالن لفظندن معهود حیوانی قصد جائز اولماز . کذاک :

صراردی بکزی حسد دن بنمله یاری کوروب
 رقیب روسیه بر غریب رنك اولدی

ییتنده بکزی صراردی مکدر اولدین کنایه در :

کشی یورغانه کوره لازم اوزاتمق آیاغن
 بلی دست تجلا کاه اوزانور که قیصه لور

نظم‌نده دخی یورغانه کوره ایاغی اوزاتمق ، ایراده مصرف
ایتمکدن کنایه اولور .

تشبیه

۶۸ تشبیه بر شیئه مزید اختصاص وتعلق اولان وصفده
دیگر شیئت مشارکت ومثالثتیه دلالت ایتمکدر . بوایکی شی تشبیهک
طرفینی درکه بری مشیه دیگرى مشبه بهدر . بونلرک متشاکر
اولدقلری وصفه « وجه تشبیه » و « وجه شبه » دیرلر . ارکان
تشبیه درتدر مشبه ، مشبه به ، وجه شبه ، ادات تشبیه ، در .
لسان ترکیده ادات تشبیه کبی ، نته کیم ، مثالی لفظلری اولوب صانکه
کویا ، کله لریده قوللانیلور . مثلاً شو آدم شجاعتده ارسلان
کیدر ، دینلد کده شو آدم ، مشبه ، شجاعت ، وجه شبه
وارسلان . مشبه به ، کبی ، ادات تشبیه در .

۶۹ تشبیهده طرفینک ایکیسیده مذکور اولوق شرطدر .
اگر بریسی مطوی اولورسه استعاره اولور . بالاده تفصیلی کچمشدور .
اماطرفیندن بری قرینه ایله خذف اولنمش ایسه مذکور حکمنده
اولغله ینه تشبیه قبیاندن اولور ، فلان نصلدر ؟ دییان کیمسه یه
جواباً ، ارسلان کیدر ، دینلد کده او کیمسه ارسلان کیدر .
دیمک اولغله تشبیه قبیاندن اولوب استعاره اولمز .

۷۰ اگر کلامده وجه شبه مذکور ایسه « تشبیه مفصل »
ومتروک ایسه « تشبیه مجمل » دینور ومبالغه یی مفید اولور .

ÖZ GEÇMİŞ

1989 yılında Kayseri’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri’de tamamladı. Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2012’de mezun oldu. Pedagojik Formasyon eğitimini 2013’te tamamladı. 2014 yılında Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı bilim dalında başladığı yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.

